

Халықаралық білім және ғылым академиясы
Международная академия образования и науки
International Academy of Education and Science

2024
19 ҚАҢТАР
ЯНВАРЬ
JANUARY
ASTANA

**«БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТ
ДАМУЫН ҚОҒАМНЫҢ ИНДИКАТОРЛАРЫ»**
V ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ ИНТЕРНЕТ КОНФЕРЕНЦИЯ

ЖИНАҚ СБОРНИК

V МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ ИНТЕРНЕТ КОНФЕРЕНЦИЯ
**«ОБРАЗОВАНИЕ, НАУКА И КУЛЬТУРА
ИНДИКАТОРЫ РАЗВИТОГО ОБЩЕСТВА»**

ӘОЖ 37.0 +008+001 (063)
ҚБЖ 74.00
Б94

Редакциялық кеңес:
Алибаев Е.А.,
Конференция өткізуге жауаптылар:
Джуасбаев Б. Д.
Хасанзода Насрулло
Алибаев Е.А

БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТ ДАМУЫҒАН ҚОҒАМНЫҢ ИНДИКАТОРЛАРЫ
атты V Халықаралық ғылыми-практикалық интернет конференциясы. - Астана: «Халықаралық Білім және Ғылым Академиясы». 2024. - ...б.

Бұл ғылыми басылым 2024 жылдың 19 қаңтар айында өткен **«БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТ ДАМУЫҒАН ҚОҒАМНЫҢ ИНДИКАТОРЛАРЫ»** жинағы болып табылады.

Жинақ ұстаздар, мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының педагог қызметкерлері, мектеп мұғалімдері, ғылыми қызметкерлер, студенттер, магистранттар, PhD докторанттарының (аспиранттар) ғылыми тәжірбиесі, зерттеулерінің нәтижесі болып табылады.

Жас ғалымдарға арналған.

УДК 37.0 +008+001 (063)
ББК 74.00

© «Халықаралық Білім және Ғылым Академиясы»
2024

LESSON STUDY МҰҒАЛІМНІҢ САБАҚТЫ ЖОСПАРЛАУ МЕН ОҚИТУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУЫНЫҢ ТИІМДІ ҚҰРАЛЫ

АБДРАИМОВА Дана Токпашевна

Түймекент орта мектебі
Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Қазақстан
danaabdrainova55@gmail.com

Түйіндеме

Бұл мақалада мұғалімнің кәсіби дамуында Lesson Study-дың тиімділігі қарастырылады. Бүгінгі күні білім беру саласындағы өзекті мәселе - оқушыны сапалы оқыту. Мақалада мектепте жүргізілген Lesson Study нәтижесімен, оның оқушыларды диалог арқылы оқытуды дамытудағы тиімділігімен бөлісіп отырмыз.

21 ғасыр мектебі оқушыларды қалай оқу керектігін үйретуге, оларды тәуелсіз, өзін-өзі уәждейтін және ынталы, сыни ойлауы дамыған сенімді тұлға ретінде қалыптастыруға бағытталған. Сабақ беру және оқыту үдерісіндегі басты тұлға - мұғалімнің өзі, оның сыныпта, оқушымен күнделікті жұмысы, оның сабақты жоспарлау және т. б. болып табылатыны сөзсіз.

Бүгінгі таңда қоғамымызға белсенді, сындарлы диалог жүргізе білетін, тәуелсіз және көшбасшылық қасиеттер» мен сыни ойлау дағдылары дамыған оқушылар сұранысқа ие.

Мұғалім алдында «мұны не үшін істеу керек?», «Оқушыға қалай көмектесуге болады?», «Даму үшін не істеу керек?». «Сабақ (Л. С. Выготский) - бұл «оқушылардың жеке ерекшеліктері ашылатын, қалыптасатын және көрінетін алаң».

Сабақ өткізу технологиясына өзгерістер қажет екені анық. Егер бұрын мұғалімдердің басым көпшілігі өздерінің кәсіби қызметінің басты мақсаты оқушыларға бағдарламада қарастырылған білімді «беру» деп есептесе, бүгінгі күні мұғалімдер оқушылардың танымдық мүдделерін дамытып, олардың сабақтарда белсенділігін арттыра алатын әдістемелік тәсілдер мен олардың назарын аудару әдістерін іздейді.

Қазіргі мектепте әр мұғалімнің міндеті-өз кәсіби шеберлігін арттыру. Кәсіби шеберлікті мұғалімдер тәжірибе алмасу, семинарлар мен тренингтерге, шеберлік-сыныптарға т.б. іс-шараларға қатысу, ал ең тиімді әрі қолжетімді түрлері:

- 1) сабақтарды бірлесе жоспарлау және
- 2) өзара сабақтарға қатысып, оларды жақсарту мақсатында талдау мен талқылау.

Осы екі әрекетті де қамтитын бірден бір құрал - Сабақты зерттеу (немесе Lesson Study) әдісі. Сабақты зерттеу әдісі мұғалімдердің кәсіби біліктілігін тұрақты түрде дамытудың тиімді амалы екендігі барлықтарыңызға мәлім.

Lesson Study әдісі сабақтардағы іс-әрекеттегі зерттеуді қамтитын халықаралық ауқымда кең таралған және көптеген елдерде табысты қолданылады, американдық зерттеушілердің жапон мұғалімдерінің жалпы педагогика саласында да, оқытылатын пән саласында да терең білім алу фактісін растағаннан. TIMSS нәтижелері бойынша Lesson Study тәсілі АҚШ оқушыларымен салыстырғанда жапондық оқушылардың білімдерінің жоғары деңгейін қамтамасыз еткен [1].

Lesson Study-дің үш түрі бары белгілі. Бірінші түрі бірыңғай Lesson Study тақырыбына шоғырланады, екіншісі – оқыту дағдыларын жақсарту және үшінші түрі - бақылау дағдыларын жақсарту. Lesson Study-дің бірінші түрінде барлық мұғалімдер бір-бірімен ынтымақтасады, бірыңғай тақырыпты таңдайды, зерттеу тақырыбына сәйкес сабақ өткізеді және барлық сабақтар бойы ақпарат жинауды жүзеге асырады. Оқу жылының соңында олар есеп береді. Бұл жағдайда әрбір мұғалім сабақты өзі үшін емес, зерттеудің бірыңғай тақырыбы үшін өткізеді.

Екінші үлгіде мұғалім-волонтер Lesson Study-ді өз бетінше жүргізеді. Мұғалім өз тақырыбын таңдайды және оқыту дағдыларын өз бетінше дамытуға тырысады. Ол таңдалған тақырыпқа сәйкес сабақ жоспарын жазады және сабақ өткізеді, оны мұғалімдер тобы қадағалайды. Сабақ бақылаушылармен талқыланады, содан кейін мұғалім сабақ жоспарын пысықтап, екінші сабақ өткізеді. Бұл жағдайда сабақ өткізетін мұғалім Lesson Study циклы бойынша пікір алады және өз оқыту дағдыларын жақсартады.

Үшінші түрі бойынша барлық мұғалімдер Lesson Study өткізеді. Байқау кезінде мұғалімдер тәжірибе алмасып, өздерінің оқыту мен бақылау дағдыларын дамыта алады. Lesson

Study мұндай түрінде мұғалімдер бір тақырыпты орнату әлдеқайда пайдалы болса да, өз тақырыбын таңдайды. Әр мұғалім сабақ жылына бір рет өткізеді, бірақ бақылауға назар аударылады" [2].

ПШО тренері Әлімов Асхат Хамзаұлының сабақты зерттеу (Lesson Study) әдісінің төмендегідей ұстанымдарын ұсынады:

- сабақ беру барысында туындаған қандай да бір өзекті мәселені (теориялық, әдістемелік немесе қарым-қатынас саласындағы проблеманы) шешу мақсатында сабақты бірлесе жоспарлау;

- сабаққа қатысу барысында оқушылардың үйрену әрекеттерін бақылау, олардың жетістіктері мен қиындықтарын айқындау;

- оқушылармен сабақтан кейін (сабаққа дейін де болады) сұхбаттасу арқылы олардың мұң-мұқтаждарын, сұраныс-тапсырыстарын анықтау, оларды сабақ барысында ескеру, жүзеге асыру;

- сабақтан кейінгі талқылауда оқушыларды бақылау мен сұхбаттасу нәтижелерін қолданып, сабаққа жағымды өзгерістер енгізу, сабақ жоспарын жақсарту [3].

Lesson Study жүргізудің алгоритімі, тәртібі туралы педагогтердің басым көпшілігі жақсы біледі, сондықтан оған тоқталып жатқанның қажеті жоқ шығар.

Көбінесе мұғалім сабақтың жоспарын өз бетінше жасап, әдістер мен стратегияларды іріктейді, бұл үнемі дұрыс бола бермейді, сабақ барысында оқушылардың барлығын бақылау да мүмкін бола бермейді, жоспарланғанның бәрі шынайы нәтиже де бере бермейді.

Ал бірлесіп жоспарлау мен ынтымақтастық мұғалімдерге оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру және өзінің кәсіби өсуі үшін педагогикалық тәсілдерді дамытуға және жетілдіруге көмектеседі, өйткені оқытудың барлық аспектілері тек өз ұстанымынан ғана емес, сонымен қатар әріптестерінің көзімен қарастырылады.

Әр мектептің өзінің даму жоспары бар, сол жоспарды іске асыру үшін LS өте тиімді құрал. Өйткені LS тақырыптарын таңдау барысында мектептің даму бағдарламасын басшылыққа алған жөн деп есептеймін.

Біздің зерттеуіміз өз педагогикалық практикасын жетілдіргісі келетін ерікті мұғалімдердің сабақтары болды. Әрбір мұғалім өзінің педагогикалық тәжірибесі барысында оқушыларының сабақта өздерін жайлы сезінуі және лайықты білім алуы үшін олардың білімін бағалаудың жаңа әдістемелерін, технологияларын, стратегияларын және сабақты өткізудің жаңа формаларын іздеу үстінде болады.

Осы тұрғыда мұғалімдер үшін сабақты талдау мен зерттеу, оны жақсартудың тиімді тәсілдердің бірі – «Lesson Study».

Осы тәсілді сынақтан өткізу барысында Lesson Study әдістері негізінде өз тәжірибелеріне педагогикалық зерттеулер жүргізген бірнеше шығармашылық топ жұмылдырылды. Бұл топтардың қызметі оқу процесін бақылауға бағытталған. Сабақтар сериясы, сауалнама жүргізілді, мұғалімдерден сұхбат алынды, соның негізінде Lesson Study әдістемесінің тиімділігі туралы қорытындылар жасалды. Біздің зерттеу нәтижелерімізді мұғалімдердің Lesson Study әдістерін меңгеруі деп санауға болады, өз тәжірибесін зерттегісі келетін және зерттеуге қатысуға ниет білдірген мұғалімдер саны 30 адамнан асты. Сауалнамаға қатысқан 68 педагогтің 59-ы, бұл сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 86% құрайды, мектепте сабаққа зерттеу жүргізуді қажет деп санап, оның педагогтің кәсіби өсуіне оң ықпал ететінін атап өткен. Ал респонденттердің 13% өз сабақтарын зерттеудің қажеті жоқ екендігін білдірген. Lesson Studyге қатысып, өз тәжірибелерін зерттеген ерікті мұғалімдердің пікірлерін, сонымен қатар әріптестерінің берген сындарлы кері байланыстарын талдай келе, мұғалімнің дамуында, кәсіби өсуінде оң динамика мен прогресс көруге болады.

Зерттеу тақырыбы «Lesson Study» тәсілінің пән мұғалімдерінің диалог арқылы оқытуды тиімді ұйымдастыру тәжірибесін жетілдіру деп таңдалды. Бұл тақырып барлық педагогтер үшін өте өзекті, өйткені сабақтарда оқушы-оқушы, оқушы-мұғалім арасындағы диалогсыз жоспарлау мүмкін емес. Зерттеуіміздің мақсаты: Мұғалімдерге өздерінің педагогикалық практикасын зерттеу және сабақта мазмұнды диалог құру мәселелері бойынша практикалық қолдау көрсету. Барлық жұмыстар барысында акцентті мұғалімге де, оқушыға да қолдау көрсету негізде жүргізілді, мұғалімнің тәжірибесіне әдістемелік ұсыныстар берді.

Біздің жұмысымыз келесі қадамдардан тұрды:

1. Мұғалімдерге Lesson Study тәсілдері мен әдістерін үйрету.
2. Қатысушыларға сындарлы кері байланыс беру.
3. Мұғалімге диалогтық оқыту әдістерін қолдануға ықпал ету және қолдау.

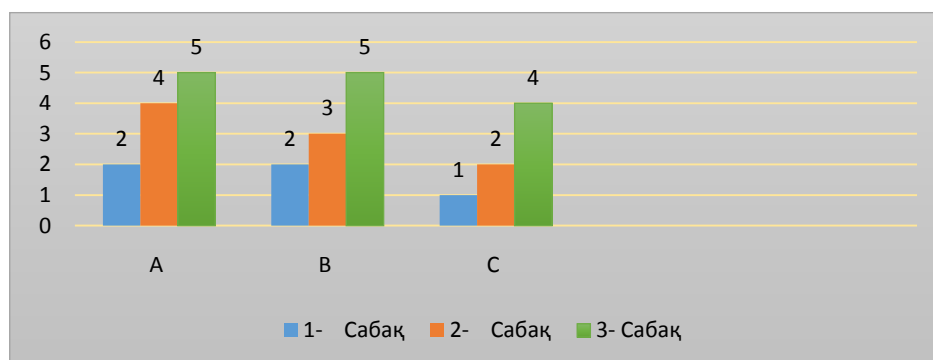
Сабақтар сериясын жоспарлау кезінде біз сабақтың келесі маңызды компоненттерін ұстандық:

- сабақ жоспарын бірлесіп құру;
- сабаққа тапсырмаларды іріктеу және таңдау;
- мұғалімнің егжей-тегжейлі рефлексивті сабақты талдауы;
- оқушының кері байланысы «оқушының үні».

Сабақты мұқият және жете зерттеу үшін біз бақылау, интервью, әңгіме-сұқбат, сауалнама әдістерін қолдандық.

Сабақты жоспарлау үшін мұғалімдер тобы жиналып сабақтың мақсатын және оған жетуді жоспарлауды талқылап отырды. Бірінші сабақты фокус топпен бірлесе отырып диалогтық оқыту тәсілдері: сұрақ-жауап, топтық жұмыс арқылы құрылды.

Сабаққа қатысу барысында сыныпты, оның ішінде үш зерттелетін оқушыны бақылауға баса назар аударылды. Сабақты бақылау кезінде біз «Lesson Study» әдісі бойынша бөлініп, барлық сабақтарды тек бақылап қана қоймай, сонымен қатар сабаққа шағын зерттеу жүргізіп отырдық. Әр сабақтан кейін сабаққа талдау жүргізіп отырдық, қатысушылардың барлығы сабақты зерттеу барысында көрген, түйгенімен бөлісіп, кері байланыс беріп отырды. Сабақтар сериясы мен үш оқушыны бақылау барысында зерттелетін оқушыларды бақылаған мұғалімдер сабақта зерттелушілердің қойған сұрақтарының саны мен сапасын жазып алып отырды, соның нәтижесінде мұғалімдер оқушылардың сұрақ қоюында оң динамиканы байқаған. Мысалы, «С» оқушы сабақтан сабаққа сұрақ қойып, белсенділік таныту деңгейін төмендегі диаграммадан байқауға болады. Ал «А» и «В» оқушылардың нәтижесі тұрақты.

Сурет 1. А,В,С оқушының диалогтық оқытуын дамыту диаграммасы

Біздің бір ғана мұғалімнің сабағын зерттеуін қорытындылай келе, сол ерікті мұғалімнің берген пікірін мысал ретінде келтіріп келгіміз келеді: «сабағымды «Lesson Study» тәсілі арқылы зерттей отырып, мен өз сабағымға басқа қырдан қарадым, Lesson Study тобының ұсыныстары маған балалармен қарапайым сенімді диалогқа құруыма, сабақта оңтайлы тепе-теңдікті табуға көмектесті. Маған «парталарды қою» әдісі ұнады: ол сабақта сыныппен және әр оқушымен жеке-жеке әрекеттесуімді нақты көрсетті. Бұрын соңды сабақта парталарды қоюға аса мән бере бермейтін едім. Шығармашылық топ мені әр сабақта қолдады, мен өзара түсіністікке, өзара сыйластыққа және өзара әрекеттесуге бағытталған жұмыс ортасын сезіндім».

Біздің мұғалімдер тобы зерттеу жұмысын жоспарлау кезінде белгіленген барлық кезендерден өтіп, «А» мұғалімі өткізген сабақтар оқушылардың зерттеу дағдыларын дамытуға бағытталған деп санайды. Сабақ циклі барысында оқушылардың диалог жүргізу, өзара зерттеу әңгімелерін құру дағдылары қалыптаса бастады. Оқушылар мұғалімді тыңдағаннан гөрі өзара әңгімелескенде, түсіндіріп отырған оқушыны тыңдаған кезде материалды көбірек есте сақтайды. Сабақтарда диалогтық әңгімелесуді қолдану оқушыларда шешім қабылдауға, қорытынды жасауға және өз ойын білдіруге мүмкіндік беретін ойлаудың жаңа түрін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Диалогтық оқытудың міндеті - табиғи өмірге жақын жағдайды білдіретін тұлғааралық өзара әрекеттесуді қалыптастыру, онда оқушылар жеке және тұлғааралық деңгейлерде өздерін көрсетуге кедергі келтіретін шарттылық (сабақ, мұғалім) туралы ұмытады. Кез-келген әңгіменің сәттілігі сауатты сұрақтар қоюға байланысты. Мұғалімге арналған нұсқаулықта «...сұрақ қою-бұл негізгі дағды, өйткені оны сәтті тұжырымдау арқылы ол оқытудың тиімді құралына айналады және оқушылардың оқуын қолдай, жетілдіре және кеңейте алады» делінген [4].

Осылайша, фокус - топ пен ерікті мұғалім дәйекті сабақтар сериясын құрды, сабақта зерттеу жұмыстарын ұйымдастыра алды, сұрақтарды тұжырымдай алды, оқушы-оқушы мен оқушы-мұғалім диалогын жеңілдетуге қол жеткізді. Сабақты өткізудің осындай тәсілін қолдану сабақтың сапасына ғана емес, сонымен қатар оқушылардың жаңа ұғымдар мен жаңа білімді игеру процесіне де әсер етті. Мұғалімнің де, оқушылардың да оқу іс-әрекетінің тиімділігін арттыру байқалды, бұл мұғалім + оқушы диалогына ықпал етті. Сұрақтар қою кезінде материалды сыни тұрғыдан түсіну орын алды, бұл оқушылардың тәуелсіз пайымдау дағдыларын қалыптастыруға ықпал етті, зерттеу дағдыларын дамытты.

Зерттеуіміздің қорытындысын талқылай келе, біз сабақты зерттеуде қолданылатын «Lesson Study» әдістерінің барлығы мұғалімдерді ынтымақтастық арқылы оқытудың күшті ынталандырушысы екеніне тағы да көз жеткіздік, оларды меңгеру оқушыларды табысты оқытуға бағытталған сабақты өзгертуге мүмкіндік береді. Өткізілген әрбір сабақ мұғалімдердің бірлескен шығармашылығының бір бөлігі болды. Топтық зерттеуді қорытындылай келе, «мектептегі сабақты зерттеу» жобасының мұғалімдердің кәсіби дамуына үлкен әсерін атап өткім келеді. Мұғалімнің тәжірибесіне ықпал ету және жақсарту мақсатында сабақты зерттеу үшін шағын шығармашылық топтар құру қажет. Шығармашылық топтың жұмысына жағдай жасай отырып, бірлескен және авторлық зерттеулер жүргізуге мүмкіндік береміз. Мұғалімнің тәжірибесінде кездесетін қиындықтар және зерттеу барысында ұсынылған әдістемелік ұсыныстар өз сабағын жемісті талдауға ықпал етеді. Бізге ұзақ мерзімді перспективада мектеп практикасын зерттеуге көптеген педагогтарды тарта алатын, олардың зерттеу қызметіне баса назар аударатын, қазіргі ұрпақты оқытудың табыстылығына ықпал ететін бастамашы мұғалімдер әбден қажет.

Lesson Study тобы қорытынды нәтижені талқылай отырып, төмендегідей шешім қабылдадық: сабақты зерттеу микроциклін жалғастыру, туындаған мәселелерді шешу үшін түрлі әдіс-тәсілдер қолдану, басқа шағын топтармен бірігу және болашақта Lesson Study тәсілін жүйелі түрде жүзеге асыру.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Дадли, П.2011 www.teachingexpertise.com
2. <http://www.lessonstudy.kz>
3. Lesson Study UK www.lessonstudy.co.uk
4. Руководство для учителя. С. 146.
5. Lesson Study: как способ совершенствования практики преподавания и обучения.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РАЗЛИЧНЫХ АЛГОРИТМОВ ДЛЯ ПОСТРОЕНИЯ ЛОГИЧЕСКОЙ УСТНОЙ РЕЧИ У УЧАЩИХСЯ 10 КЛАССОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

АВКУБАЕВА Асель Садыковна, РСАЛИЕВА Раиса Болатовна

Назарбаев Интеллектуальная школа химико-биологического направления

Петропавловск, Казахстан

Avkubayeva_A@ptr.nis.edu.kz, Rsalieva_r@ptr.nis.edu.kz

Аңдатпа

Зерттеу 10-сынып оқушыларының ағылшын тілін оқыту үдерісінде монологтық сөйлеу дағдыларын жетілдіру алгоритмдерін әзірлеу мен қолдануға арналған. Негізгі мақсат – байланыстырушы сөздер мен құрылымдық алгоритмдерді қолдану арқылы сөйлеу логикасы

мен үйлесімділігін жетілдіру. Зерттеудің өзектілігі академиялық және кәсіби сөйлеу кезінде мәнмәтініндік сөйлеуде логикалық құрылымдау қабілетін дамыту қажеттілігіне байланысты. Зерттеу барысында бақылау, әңгімелесу, сауалнама және бағалау әдістері қолданылды. Нәтижесінде ұсынылған алгоритмдер мен сөздерді байланыстыру арқылы оқушылардың монологтық сөйлеу сапасының айтарлықтай жақсарғанын көрсетті.

Абстракт

Исследование посвящено разработке и применению алгоритмов для улучшения навыка монологической речи у учащихся 10 классов в процессе изучения английского языка. Основная цель - улучшение логичности и связности речи через использование слов-связок и структурированных алгоритмов. Актуальность исследования обусловлена необходимостью развития умений логически строить речь в контексте академических и профессиональных выступлений. В ходе исследования были использованы методы наблюдения, беседы, анкетирования и оценивания. Результаты показали значительное улучшение качества монологической речи у учащихся, использующих предложенные алгоритмы и слова-связки.

Ключевые слова: логическая речь, алгоритмы, устный ответ, английский язык, образовательная методика, слова-связки, монологическая речь, учащиеся 10 класса, коммуникативные навыки.

Введение

В современном образовании большое внимание уделяется развитию коммуникативных навыков учащихся, особенно в контексте изучения иностранных языков. Одной из ключевых задач является формирование умения логически и последовательно выражать свои мысли. Это особенно важно для учащихся старших классов, которые сталкиваются с необходимостью использования иностранного языка для академических и профессиональных целей. На уроках английского языка в 10 классах возникает потребность в методиках и подходах, способствующих развитию логически построенной устной речи. В этой связи актуальным становится исследование возможностей использования различных алгоритмов и слов-связок для улучшения монологической речи. Данная статья представляет результаты исследования, направленного на разработку и применение эффективных алгоритмов для построения логической устной речи у учащихся 10 классов на уроках английского языка.

Цель исследования: улучшение навыка монологической речи у учащихся 10 классов через использование различных алгоритмов и слов-связок для построения логически связной речи.

Объект исследования: процесс обучения английскому языку в 10 классах общеобразовательных школ.

Предмет исследования: методы и алгоритмы для построения логически связанной устной речи на уроках английского языка.

Гипотеза исследования: предполагается, что систематическое использование определенных алгоритмов и слов-связок при обучении учащихся может значительно улучшить качество и логичность их устной речи на английском языке.

Задачи исследования:

1. Проанализировать существующие проблемы в навыках устной речи у учащихся.
2. Разработать и внедрить алгоритмы использования слов-связок для улучшения логической связности речи.
3. Провести практические занятия и тренинги для реализации разработанных методик.

Методы исследования:

1. Наблюдение за процессом обучения.
2. Беседы и интервью с учащимися и преподавателями.
3. Анкетирование для оценки эффективности внедренных методов.
4. Анализ и сравнение результатов до и после применения новых методик.

Практическая значимость: Разработанные алгоритмы и методы обучения могут быть применены в образовательной практике для улучшения навыков устной речи не только на уроках английского языка, но и при изучении других иностранных языков. Это способствует повышению общей языковой компетенции учащихся, улучшению их академических и коммуникативных навыков, что является важным фактором в их общем образовательном и

личностном развитии.

Методология

В рамках исследования был проведен опрос среди 42 учащихся, целью которого было выявление основных проблем при подготовке устной речи на английском языке. Результаты опроса показали, что основные трудности заключаются в следующем: психологические барьеры (9%), недостаток времени на подготовку (12%), проблемы с применением лексики (31%) и трудности со связностью идей (48%).

Методы исследования: использовались различные методы, включая наблюдение, беседу, анкетирование и оценивание, что позволило получить объективную картину текущего состояния устной речи учащихся и определить эффективные пути её улучшения.

Разработка и применение алгоритмов: на основе данных опроса были разработаны алгоритмы для улучшения устной речи, включающие методы работы над психологическими барьерами, эффективное использование времени, расширение лексического запаса и развитие навыков связного изложения идей.

Применение органайзеров: Особое внимание уделено использованию различных органайзеров, таких как ментальные карты, схемы-конспекты и таблицы слов-связок, которые помогли учащимся лучше структурировать свои мысли и эффективно использовать словарный запас.

Внедрение органайзеров привело к значительному улучшению уровня выполнения устных заданий. Учащиеся стали более уверенно структурировать свои выступления, активно использовать слова-связки для логического соединения идей и более четко и последовательно выражать свои мысли.

Улучшение понимания структуры речи: Учащиеся научились более ясно и логично строить свои речи, что улучшило качество их устных ответов.

Развитие навыков логического мышления: Регулярное использование органайзеров способствовало формированию у учащихся умения логически связывать идеи и аргументы.

Расширение словарного запаса: Активное применение таблиц слов-связок помогло учащимся значительно расширить и активизировать свой словарный запас, что сделало их речь более выразительной и разнообразной.

Заключение

Несмотря на различия в уровне освоения материала среди учащихся, исследование позволяет сделать вывод о том, что применение разработанных алгоритмов и органайзеров в целом положительно сказалось на качестве устной речи учащихся. Было замечено значительное улучшение в умениях связного изложения идей и использовании лексики, что отражает положительную динамику в развитии коммуникативных навыков, обозначенных в учебной программе.

Кроме того, исследование продемонстрировало положительное влияние использования алгоритмов и органайзеров на процесс взаимодействия между учащимися, способствуя развитию коллаборативных навыков и умению работать в команде. Внедрение этих методик:

Помогло учащимся лучше структурировать свои ответы и мысли;

Способствовало усилению языкового потенциала образовательной программы и развитию коммуникативных навыков учащихся;

Повысило вовлеченность и мотивацию учащихся в процессе обучения.

Тем не менее, в ходе исследования возникли определенные трудности, связанные с отсутствием аналогичного опыта внедрения таких инструментов в образовательный процесс. Возникали вопросы о применимости подходов, использованных в иностранных образовательных системах, в местных условиях.

Цель исследования была достигнута: теоретически обоснованы и разработаны алгоритмы и органайзеры для улучшения устной речи, оценена их практическая значимость как средства усиления коммуникативных навыков учащихся. Гипотеза исследования, заключавшаяся в предположении о том, что внедрение этих методов улучшит уровень устной речи и коммуникативные навыки учащихся, подтвердилась в большинстве случаев. Однако, исследование также выявило ряд вопросов и потребностей, требующих дальнейшего более глубокого исследования:

Какие дополнительные аспекты следует учитывать в процессе обучения для достижения

более существенных результатов в развитии коммуникативных навыков учащихся?

Какие другие актуальные педагогические проблемы могут быть решены с помощью данных методов?

Гипотеза о том, что эти подходы не только способствуют формированию коммуникативных навыков учащихся, но и создают коллаборативную среду внутри учебного коллектива и способствуют развитию навыка взаимообучения между коллегами, подтвердилась полностью. Все задачи, поставленные перед началом исследования, были успешно решены.

Список использованных источников

1. Чалкер, С. (2004). English Guides Linking words. Лондон: Harper Collins Publishers.
2. Лытаева, М.А., Талалакина, У.В. (2014). Academic skills: сущность, модель, практика. Москва: Издательство "Наука".
3. Шеншина, А.П. (2015). Элементы коммуникативной методики обучения английскому языку. Молодой ученый, №3.
4. Короткова, Н.И. (2016). Методика обучения иностранным языкам в средней школе. Москва: Флинта.
5. Бондаренко, Б.В. (2017). Современные подходы к обучению устной речи на иностранном языке. Вестник образования, №4.
6. Гребенникова, И.В. (2018). Использование визуальных органайзеров в преподавании английского языка. Язык и культура, №10.
7. Смирнова, Е.О. (2019). Развитие коммуникативных навыков на уроках английского языка. Педагогика, №2.
8. Иванова, М.С., Петрова, С.А. (2020). Инновационные методы в обучении иностранным языкам. Санкт-Петербург: Издательство "Просвещение".
9. Silvia Chalker, English Guides Linking words//Harper Collins Publisher, 2004
10. М.А. Лытаева, У.В. Талалакина, Academic skills: сущность, модель, практика//2014г.
11. Шеншина А.П., Элементы коммуникативной методики обучения английскому языку//Молодой ученый, 2015 г. №3

КӘСІПОРЫНДАҒЫ КАДРЛАР ҚЫЗМЕТІН ДАМУ ЖӘНЕ ҒЫҒАЛАНДЫРУ

АЙКУПЕШЕВА Дина Маликаждаровна

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті

Астана, Қазақстан

dind.kz.72@mai.ru

Қазақстанның нарықтық қатынасқа көшу кезінен бастап, әр жұмыс беруші өз ұйымының табысты болуы персоналға байланысты екенін түсініп, оларға деген талаптарды күшейте бастады. Елдегі әр саланың алдыңғы қатарлы ұйымдарының сәттілігі адам ресурстарын басқару механизмдерінің жоғары, тиімділігімен байланысты. Өйткені, адам ресурстары ұйымды жоғары тиімділікке алып келетін фактор болып табылады.

Қазақстандағы нарықтық экономиканың дамуы күн сайын компаниялардың топ-менеджментіне жаңа талаптар қояды. Бизнесті дамытудың стратегиялық басымдықтарын талдау менеджерлер мен қолбасшылардан компанияны басқарудың заманауи тәсілдерін қолдануды талап етеді, бұл менеджментті жетілдіру, компанияны және оның ресурстарын стратегиялық басқарудың заманауи құралдарын енгізу, жалпы оның бәсекеге қабілеттілігін арттырады. Қазіргі кездегі нарықтық жағдай ешбір кәсіпорын тауардың барлық коммерциялық сипаттамаларында және оны жылжыту құралдарында бәсекелестерден артықшылыққа қол жеткізе алмайтындай. Сондықтан басымдықтарды таңдап, нарықтық жағдайдың даму тенденцияларына сәйкес келетін және кәсіпорынның күшті жақтарын тиімді пайдаланатын стратегияны жасау қажет.

Іріктеу (жалдау) - бұл ұйым алға қойған мақсаттарға жету үшін қажетті қасиеттермен талапкерлерді тартуға бағытталған іс-әрекет. Кадрларды басқару процедураның барлық кезеңдерін, сондай-ақ кадрларды таңдау мен іріктеуді қамтиды.

«Персоналды басқару негіздері» еңбегінің авторлары Дятлов В.А. және Травин В.В. қызметкерлерді таңдаудың келесі анықтамасын берді. «Қызметкерлерді іріктеу қызметкерлердің психологиялық және кәсіби ерекшеліктерін зерттейтін процестен тұрады, белгілі бір лауазымда немесе барлық үміткерлер арасында өз міндеттерін орындауға ең қолайлы кандидат кім екенін анықтау мақсатында жүзеге асырылады». Кез-келген кәсіпорында, ұйымда кадрларды іріктеуде біліктілік, мамандандыру, жеке ерекшеліктер.

Ұйым мен оның мүдделері арасындағы байланыс ескеріледі. Адамдар әлеуметтік ұйымның және қызмет формасының талаптары негізінде таңдалады. Таңдау кезінде - іздеу жүргізіңіз, әртүрлі лауазымдарға қойылатын талаптарды анықтаңыз, адамның шеберлігі мен кәсіби тәжірибесін анықтаңыз [1].

Ұжым дегеніміз - бір кәсіпорында жұмыс істейтін, белгілі бір мәселелерді шешумен айналысатын адамдарды біріктіретін және ортақ мақсаттарға, ынтымақтастық принциптеріне, жеке және топтық мүдделерді біріктіруге негізделген әлеуметтік топ.

Менеджмент ғылымының негізін қалаған және персоналды басқарудың теориялық негіздерін дамытумен айналысқандар арасында Анри Файол, Гарригтон Эмерсон, Фредерик Уинслоу Тейлор, Генри Форд есімдері ерекше Құрылтайшылар жұмысшылардың біліктілігі мен қызығушылығымен, еңбек шарттарымен және адамдардың өздері жасаған жұмысына қанағаттануымен санасты [2].

Кадр саясатының міндеттері - бұл негізінен білікті мамандардың мемлекеттік қызметіне іріктеу жүйесін енгізу процесі; мемлекеттік қызметшілердің біліктілігін арттыру, оқыту, аттестаттау, біліктілік емтихандары және т.б. [3].

Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігінің, оның экономикасының және азаматтарының өркендеуінің өсуінің анықтаушы факторы - бұл мемлекеттің кадрлық әлеуетін дамыту мен дамыту жөніндегі жұмыстың негізгі тәсілдерін, принциптері мен бағыттарын анықтайтын тиімді кадр саясаты

Жапонияда жұмыс істеу мақсаттарын іске асырудың негізгі стратегиялық құралы болып ұйым қызметкерлерінің адалдығы мен бірлігі, олардың тығыз және үздіксіз ынтымақтастығы саналады. [4].

Еуропа елдерінде қызметкерлердің біліктілігін арттыруға да үлкен көңіл бөлінеді, бірақ бұл саладағы көшбасшылар ірі компаниялар болып табылатын американдық менеджменттен айырмашылығы, біліктілікті арттырудың ең жақсы алғышарттары шағын және орта кәсіпорындарда. Сыртқы білім беру ұйымдарындағы семинарлар мен курстарға емес, негізінен өзін-өзі тәрбиелеуге баса назар аударылады.

Францияда жаңа инновациялық кәсіпорындарды дамытуға және құруға бағытталған Challenge + оқыту бағдарламасы қолданылады. Бағдарламаға мемлекет қолдау көрсетеді. Ал, Жапонияда қызметкерлерді әдептілікке үйретуге көп көңіл бөлінеді. Жапон менеджменті әріптестерді құрметтеуге және ұйымдағы барлық персоналдың бірлігі мен тұтастығын білуге негізделген .

Тиімді топты құру бойынша жұмыста келесі қағидаларға сүйенеді:

1. Тиімді топтың барлық мүшелері ортақ негізді құндылықтарды мақұлдайды;
2. Тиімді топта рольдерді бөлістіру оның мүшелерінің жеке және кәсіби қасиеттерімен сәйкес келеді.
3. Тиімді топ өзінің нәтижелілігін ұзақ мерзімді қамтамасыз етуге қолайлы етіп құрылады.
4. Тиімді топ сыртқы ортаның мүмкін болатын өзгерістеріне икемді болады және тез бейімделеді.
5. Тиімді топта оның бірінші тұлғасы (лидер) және оның мүшелері арасындағы қарым-қатынас оптималды түрде қалыптастырылады.

Қызметкерлерді ынталандыру-бұл көптеген жағдайларда олардың жұмысының тиімділігін арттыруға әкелетін өте тиімді құрал. Қызметкер осы жеке шарттардың немен байланысты екенін және олар не нәрсеге бағытталғанын нақты түсінуі керек. Ол енді әрдайым осылай болады және демалуға болады деп ойламауы керек.

Қызметкерлерді тиімді басқаратын компаниялардың жұмыс істеуінің маңызды сәттерінің бірі-олар көрнекті қызметкерлердің жұмыс істеуі үшін керемет жағдай жасайды.

Стратегиялық басқару жүйесі кез-келген ұйымның ажырамас бөлігі болып табылатын

күрделі механизм деп айтуға болады. Оған бизнес процестерді талдау және оларды жоспарлау кіреді; адам ресурстарын жоспарлау; жұмысшыларды дұрыс таңдау және адал бағдарлау; біліктілікті арттыру, жоғарлату; ынталандыру; қауіпсіздік және денсаулық; тәртіп, бақылау, қызметкерлердің әрекеттерін бағалау.

Қызметкерлердің уәждемесін арттыратын және ұжымда тыныш жұмыс атмосферасын қалыптастыратын тәсілдер бар:

- Қызметкерлерді тұрарлық ісі үшін мақтаңыз.
- Адал түрде сынаңыз.
- Ортақ ұжымдық шаралар (спорт және демалыс).

Өз қарамағыңыздағы қызметкерлердің дамуына көмектесіңіз. Кадрлық саясатты іске асырудың жетістігі көп жағдайда компанияның басқарудың барлық деңгейлерінде адам ресурстарының жоғары стратегиялық әлеуетінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде танылуына байланысты. Кадр саясаты кадрлармен жұмыс саласындағы ең жақсы тәжірибені ескере отырып, жұмыс істеп тұрған тәсілдерді, қызметкерлерді басқарудың қалыптасқан әдістері мен құралдарын біріктіруге арналған, бұл бірыңғай көзқарасты қалыптастыруға және персоналды басқару саласындағы Қоғамның құндылық жүйесін дамытуға мүмкіндік береді. Қоғам персоналы - бұл корпоративтік мәдениет пен құндылықтардың негізін қалаушы және қоғамның мелекеттік, аймақтық және халықралық деңгейдегі қызметіне деген сенімнің қалыптасуына ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Литвина, М.И. Управление человеческими ресурсами: учебно-методическое пособие / М.И. Литвина, П.В. Фурсова. – М.: МАДИ, 2019. – 200 с.
2. Цырулева, О., Кадровая политика на государственном предприятии. М.: LAP Lambert Academic Publishing, (2017). с.102.
3. Санникова, Т. Д. Управление человеческими ресурсами: Учебное пособие [Электронный ресурс] / Т. Д. Санникова – Томск: ТУСУР, 2018. – 156 с. – Режим доступа: <https://edu.tusur.ru/publications/8883>
4. Management of enterprise costs based on relevant information Especios /Venezuela/. ISSN:0798-1015, CiteScore_2016:0.09// Especios.-2017.-V.38.-Iss.49.-Article number.2.

КОМИКСЫ - НАГЛЯДНОЕ СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ

АЙТКУЛОВА Аккуриш Байзауовна, ЖАКИЕВА Бибигуль Асылбековна

Назарбаев Интеллектуальная школа

Актобе, Казахстан

aitkulova_a@akb.nis.edu.kz

Аннотация

Комикс – педагогикалық әлеуетті арттыратын тиімді көрнекі құрал болып табылады. Аталмыш мақалада гуманитарлық бағытта оқытылатын сабақтарда комикстерді пайдалану жолдары қарастырылады. Мақалада комикстерді оқыту құралы ретінде ұсынудың мысалдары келтіріледі.

Түйін сөздер: гуманитарлық бағытта оқытылатын сабақтардағы комикс, оқыту құралы, көрнекі құрал.

Аннотация

Комиксы являются эффективным средством наглядности, обладающими педагогическим потенциалом. В данной статье рассматриваются варианты использования комиксов на уроках гуманитарного цикла. В статье приводятся примеры, где комиксы представляются средством обучения.

Ключевые слова: Комиксы на уроках гуманитарного цикла, средство обучения, средство наглядности.

Слово «визуализация» происходит от латинского visualis — воспринимаемый зрительно, наглядный.

В педагогике данное понятие именуется принципом наглядности и успешно используется на уроках многими учителями.

Необходимость визуализации полученной информации на уроках языка и литературы диктуется еще и тем, что у современных учащихся, живущих в информационном обществе, формируется «клиповое мышление», они способны воспринимать мир через короткие яркие образы и послания. Использование на уроке различных средств и приемов визуализации делает урок более информативным и эффективным, так как позволяет максимально задействовать различные каналы восприятия информации обучающихся.

Есть огромное разнообразие традиционных способов визуализации урока языка и литературы: неплотные тексты, опорные схемы, таблицы, планы, презентации, видеоролики, подкасты, буктрейллеры, фрагменты кинофильмов, онлайн - тренажеры и многое другое.

Развитие компьютерных технологий способствовало появлению новых средств визуализации — комиксы, графические органайзеры, интеллект-карты (логико-смысловые модели), облако слов, лента времени, коллаж, интерактивные презентации и др.

Задачи визуализации — представить и структурировать основной учебный материал; дополнить основной материал; обеспечить логичность в изложении информации; продемонстрировать взаимосвязь между текстом и графическими изображениями, способствующими активному восприятию учебного материала. Самое главное преимущество визуализации – мотивация учащихся на достижение целей обучения без потери времени, а также развитие креативного мышления и творческих способностей учеников.

Рассмотрим часто используемые современные средства визуализации на уроках русского языка и литературы.

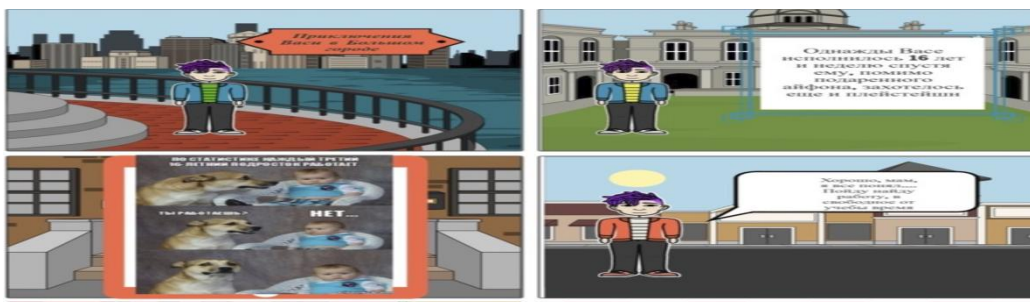
Комикс – это сочетание визуального и вербального компонентов.

Использование комиксов на уроках эффективно, так как информация, которая содержится непосредственно в текстовом сообщении, усваивается читателями лишь на 7%, голосовые характеристики способствуют усвоению 38% информации, а наличие визуального образа в тексте повышает восприятие до 55%.

Классический комикс состоит из четырех или шести рисунков, связанных единством времени и действия. Комикс – история, которая помогает ученику понять тему, основную мысль и цель текста без напряжения, без боязни упустить самое важное в тексте. Комиксы эффективный инструмент на уроках гуманитарного цикла, где ученикам приходится работать с объемными текстами. Комиксы помогают выполнить анализ не только текстов, но и произведений художественной литературы.

Работа с комиксами — это эффективный способ организации учебной деятельности на уроках Основы права. Они важны для пробуждения интереса к предмету, его популяризации, визуализации образов, улучшения запоминания имен, дат, понятий, развития умения анализировать даже минимальную информацию, делать из нее выводы. Отчасти эти же задачи решаются и в создании детьми собственных рисунков-схем. Этот вид деятельности учит их структурировать информацию, выявлять причинно-следственные связи, развивать логическое мышление. Комикс - не просто одна из форм передачи информации, удобная, емкая, облегчающая ее восприятие. Это - принципиально новый способ и подход к ее усвоению: умение найти, выделить главное. Рассматривая образовательный комикс, школьник оттачивает это умение, приучается видеть суть проблемы. Комикс не только облегчает и интенсифицирует процесс обучения, но и делает его по-настоящему результативным и осмысленным.

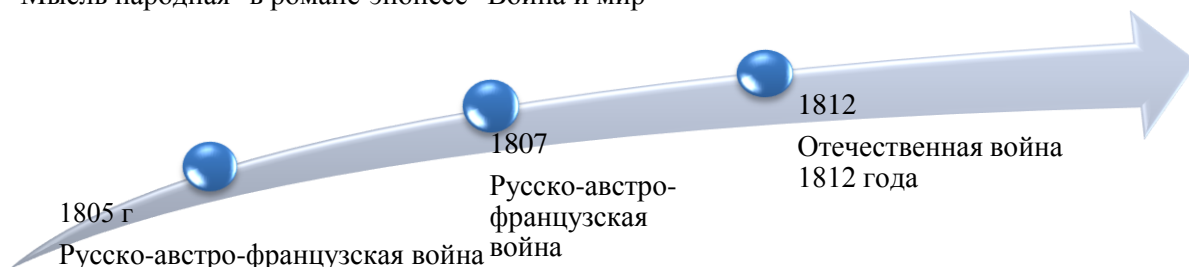

Лента времени» (англ. timeline) — это временная шкала, на которую в хронологической последовательности наносятся события. Чаще всего лента времени представляет собой горизонтальную линию с разметкой по годам (или периодам) с указанием, что происходило в то или иное время. Таким образом, можно получить визуальную картинку о том, как в хронологии развивалось какое-либо событие.

Лента времени идеально подходит для организации образовательного процесса по самым различным школьным предметам, хотя традиционно ассоциируется только с уроком истории. Тем не менее, использовать ленту времени можно на любых уроках, например, литературы. Единственным условием для этого является наличие в содержании изучаемого материала какой-либо хронологии. Так, на уроках литературы в виде ленты времени можно представить жизненный путь изучаемых писателей и поэтов, развитие литературного процесса на протяжении определенного отрезка времени, развитие литературного персонажа, если в произведении его характер раскрывается на достаточно продолжительном временном отрезке и т.п.

Лента времени на уроке литературы позволяет интегрировать уроки литературы и истории, когда, например, на представленный на ленте добавляются значимые исторические события, повлиявшие на творчество автора, события из мира музыки, живописи, архитектуры, а также можно добавить важные научные открытия, пришедшие на тот или иной период.

"Мысль народная" в романе-эпопее "Война и мир"

Благодаря таким вариантам использования ленты времени, у учащихся будет складываться целостная картина мира, а не фрагментарные знания в различных областях.

В целом, визуализация в обучении позволяет решить целый ряд педагогических задач: обеспечение интенсификации обучения, активизация учебной и познавательной деятельности, формирование и развитие критического и визуального мышления, зрительного восприятия, образного представления знаний и учебных действий, передача знаний и распознавание образов, повышение визуальной грамотности и визуальной культуры. Методически грамотный подход к визуализации обеспечивает и поддерживает переход обучающегося на более высокий уровень познавательной деятельности, стимулирует креативный подход.

Использованная литература

1. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения: в 2-х т. — М.: Педагогика, 1982.
2. Молчанова Н. И. Образовательные комиксы как средство мотивации в обучении иностранному языку в школе // Проблемы и перспективы развития образования: материалы VII Международ. науч. конференция. 2015 г.
3. Муртазаева М. М. Современные методики и технологии обучения иностранному языку и литературе в школе и вузе. — Волхов: Лема, 2012.
4. Ожегов С. И. Словарь русского языка.

ТІС ЕМДЕУ САЛАСЫНДАҒЫ ТЕРМОМЕТРИЯ

АЛМАБАЕВА Нургайша Махаметшариевна, АБДРАСИЛОВА Венера Оналбаевна,
БАЙДУЛЛАЕВА Гульжахан Елтаевна

С.Ж.Асфендияров атындағы Қазақ Ұлттық медицина университеті
Алматы, Қазақстан

ANMNuri@mail.ru, cholpan_69@mail.ru, baydullaeva@mail.ru

Өзектілігі

Стоматологиядағы термометрия бұл тістің температуралық тітіргендіргіштерге реакциясын талдау. Тірі жүйке жүйесі суыққа ауырсынумен жауап береді, болашақта бұл реакция емдеу әдісін таңдау кезінде маңызды. Осы деректерге сүйене отырып, дәрігер аурудың түріне байланысты емдеу әдісін таңдайды. Термометриялық зерттеу кезінде тістердің температурасын өлшеу терможұптарды қолдануға негізделген әртүрлі конструкциялардың сенсорлары арқылы жүзеге асырылады.

Түйін сөздер: температура, жылу беру, термометрия, одонтотермометрия, термоодонтохронометр

Relevance

Thermometry in dentistry is an analysis of the tooth's reaction to temperature stimuli. The living nervous system responds to cold with pain, in the future this reaction is important for choosing a treatment method. Based on these data, the doctor chooses a treatment method depending on the type of disease. During a thermometric study, the temperature of the teeth is measured via sensors of various designs based on the use of thermocouples.

Key words: temperature, heating, thermometry, odontothermometry, thermodontochronometer

Температураны тікелей өлшеудің өзіндік сипаты бар. Температураға байланысты дененің басқа қасиеттерінің өзгерісі бағаланады (егер дененің температурасы жоғарласа (қызса) қан тамырлары кеңейеді, тер шығады, тыныс алу жиілігі артады. Ал егер дене салқындай бастаса, қан тамырлары тарылады да, жылу сыртқа аз бөлінеді). Дененің термометриялық қасиеті – температураға тәуелділігі монотонды және температураны өлшеу үшін оны пайдалануға мүмкіндік беретін елеулі гистерезисі жоқ қасиет.

Температураны өлшеу үшін контактілі (сезімтал элементтері (датчиктері) өлшенетін объектімен тікелей байланысқа түсетін) және контактілі емес (объектінің жылулық немесе оптикалық сәуле шығаруының қарқындылығын белгілі бір арақашықтықта өлшейтін) болып бөлінетін термометрлермен өлшейді.

Термометрияға негізделген негізгі теңдеулер:

-Менделеев - Клапейронның газ күйінің теңдеуі. Бұл теңдеу идеалды-газды температуралық шкаланы құру үшін пайдаланылады; ;

-Температураның сұйықтар мен газдар көлемінің жылулық кеңеюіне сызықты тәуелділік теңдеуі температураны өлшеудің дилатометрлік әдісінің негізі болып табылады; ;

-Температураның сұйықтар мен газдар көлемінің жылулық кеңеюіне сызықты тәуелді теңдеуі температураны өлшеудің волюметриялық әдісінің негізі болып табылады; ;

-Өткізгіштер кедергісінің температураға сызықтық тәуелділігін теңдеуге кедергі

термометрлері негізделген ;

-Жылу сәулесінің толық энергиясы мен температураны функционалдық тәуелділікпен байланыстыратын температураны өлшеудің байланыссыз әдістерінің негізінде жататын Стефан — Больцман заңы: , мұндағы — абсолют қара дененің энергетикалық жарықтануы (интегралдық сәулелену қабілеті), — Стефан—Больцман тұрақтысы.

Тағы бір қолданатын әдіс магниттік термометрия болып табылады. $T=1K$ төмен температураларды өлшеу үшін парамагнетиктің магниттік сезімталдығының температураға тәуелділігі пайдаланады (Кюри заңы).

Мұндағы -магниттік қабылдағыштық, - магнит өрісінің кернеулігі, C –берілген материалдың Кюри тұрақтысы, T – абсолюттік температура. Магниттік қабылдағыштықтың өлшенген мәні бойынша Кюри заңынан ауытқу дәрежесіне тәуелді шамаға термодинамикалық температурадан ерекшеленетін магниттік температураны табады. Бұл заң жоғарғы температура мен әлсіз магнит өрістері үшін орындалады. Егер Кюри тұрақтысы нөлге тең болса, онда Ланжевен диамагнетизмі немесе Ван Флек парамагнетизмі сияқты басқа да магниттік әсерлер басым болады. Магниттік термометрия жоғарғы, төменгі немесе температура градиенттерін өлшеу үшін қолданылады. Парамагнетиктің (әдетте парамагнитті тұздардың) магниттік қабылдағыштығын өлшеу арқылы абсолют нөлге жақын температурасы анықталады.

Термометрия әдісі медицина мен фармацевтияда кең түрде қолданысқа ие. Тіс емдеу саласындағы термометрия пародонт қалталарындағы, тістердің түбір өзектеріндегі, ауыз қуысындағы жұмсақ ұлпалардағы температураны өлшеу үшін және патологиялық үдерістер кезіндегі осы аймақтардағы температураның өзгеруін анықтау үшін қажет болады. Сонымен қатар бұл әдіс клиникалық көріністері әдетте бекітілген протезді бекіткеннен кейін анықталатын пульпаның күйіп қалуын болдырмау үшін тіс препаратының жағдайын дұрыс бағалау үшін пайдаланылады.

Объективті одонтотермометрияны жүзеге асыру үшін тіс коронкасының кез келген бетінің температурасын өлшеуге мүмкіндік беретін арнайы құрылғы жасалған. Құралдың инерттілігі аз болуы омдық кедергісі үлкен термисторды (кристалды жартылай өткізгіш) қолдану жолы мен сызықты газоразрядты индикаторды құрылғының сызбасына жалғау болып табылады. Одонтотермометрдің жұмыс істеу принципі құрылғының сенсоры тіс бетімен жанасқан кездегі температураны өлшеу үшін жеткілікті жылу алмасуды қамтамасыз етуге негізделген. Жұмыс бөлігі $900C$ бұрышта иілген құрылғы ұшының дизайны сенсорды тістің кез келген аймағында ішкі және сыртқы беттерге шығаруға мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, зерттеудің әртүрлі топографиялық аймақтарының температурасын салыстыру кезінде төменгі жақ тістерінің кесу жиегі мен шайнау бетінің аймағындағы температура $30,40C$, жоғарғы жағында $30,50C$ екенін білуіміз қажет және бұл айырмашылық статистикалық маңызды. Жоғарғы және төменгі жақ тістерінің мойын аймағында, сондай –ақ экватор жақ бөлігінде температура бірдей. Олар сәйкесінше $30,6$ және $30,90C$ температураны құрайды.

Тұтастай алғанда барлық жас топтары үшін интактілі тістерді зерттеудің нәтижелері тіс коронкасының барлық аймақтарында азу тістерден азу тістерге дейін температураның жоғарлауы болады және температураның жоғарлауы біркелкі жүреді деп қорытынды жасауға мүмкіндік береді (секірусіз және $10C$ температура шегінде жатады). Интактілі тістер ешбір аурусыз, зақымданбаған мүлде сау тістер. Пломбасыз және тіс жегісіз (егер сізге барлық тістеріңіз бүтін деп айтса, сізді тек қызғанышпен қарауға болады) тістер.

Сонымен қатар, жоғарғы және төменгі жақтың оң және сол жағындағы тістердің әртүрлі аймақтарының температуралық қисықтарында асимметрия бар. Бұл әдіс ортопедиялық стоматология клиникасында бекітілген протездік құрылымдарға дайындалған тістердің жағдайын бағалау үшін қолданады.

Термоодонтохронометрге келсек жергілікті температураның дозаланған (берілген температуралық) әсері және бұл тісте сезім пайда болғанға дейінгі әсердің уақыты анықтайды. Бұл құрал термостаттан, температура айырмашылығын өлшеуге арналған жүйелерден, уақыт пен температураны бақылау бөлігінен, сондай –ақ зондтан тұрады. Сонда тіске берілген жылудың мөлшері және науқаста сезімнің басталу уақыты тіркеледі.

Интактілі тістердің термоодонтохронометриясынан мынадай қорытынды алуға болады:

- азу тістерде реакция уақыты төменгі жақтың басқа тістерімен салыстырғанда

максималды мәндерге ие болады;

- үстіңгі жақсүйекте берілген температуралық стимуляцияға реакцияның ең қысқа уақыты оң және сол жақ бүйірлердің азу тістерінде анықталады;

- адамның тістері температураның дозаланған стимуляциясына жеке жауап береді және реакция уақыты да әртүрлі болады.

Сонымен алынған деректерді талдау кезінде төменгі жаққа қарағанда жоғарғы жаққа термодонтохронометрия жақсы нәтиже беретінін көрсетеді. Жоғарғы жақтың азу тістерінде реакция уақыты екінші азу тістермен салыстырғанда 2,8-2,9 есе артады.

Бұл сау тістерге жүргізілген деректер болса, ал тістерді металл коронкаға дайындағаннан кейін дозаланған температураны ынталандыруға реакция уақыты күрт төмендейді. Алайда бірнеше күннен кейін реакция уақыты бастапқы мәндерге жақындайды. Бұл тіс дайындаудан туындаған патологияның болуын көрсетеді.

Медицинада ИК (инфрақызыл) - термография әдісімен адам ағзасындағы қабыну, ісіктер немесе қан айналуының бұзылуы сияқты көптеген ауруларды анықтап тауып, оны емдейді.

Дені сау адамдарда дене бетіндегі әртүрлі нүктелерде температураның таралуы өзіндік сипатқа ие болады. Бірақ та денедегі суықтану үрдістері, ісіктер жергілікті температураны өзгертуі мүмкін. Күре тамырдың температурасы қанайналым жүйесінің күйіне тәуелді және аяқ пен қолдың жылыну мен суынуына да байланысты. Адам денесінің әртүрлі бөлігіндегі сәуле шығаруын тіркейтін әдісті термография деп атайды.

Термография адам үшін зиянсыз, қазіргі кезде халықты жаппай профилактикалық зерттеу әдісі болып табылады. Дене бетіндегі температураның өзгерісін анықтауда термографияда сұйық кристалды индикаторлар мен тепловизорларды пайдаланылады. Сұйық кристалды индикаторлар арқылы температураның өзгерісі түске сәйкес алынады.

Әдебиеттер:

1.Ремизов А.Н. Медициналық және биологиялық физика (аударған Алмабаева Н.М., Байдуллаева Г.Е., Раманкулов К.Е.), М.: 2019ж.- 576 б.

2.Адибаев Б.М., Алмабаева Н.М., Абилова М.А. Биофизика, I том, Қарағанды, 2017.-186 б.

3.Ремизов А.Н. Медицинская и биологическая физика, М: ГОЭТАР-медиа, 2014. – 642с.

4.под ред.Лебеденко И.Ю., Каливрадзияна Э.С. Ортопедическая стоматология, -2011.- 640с.: ил.

5.Тиманюк В.А., Животова Е.Н. Биофизика: Учебник для студ.вузов, Х.:, 2003.- 704 с.: ил.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ: КЕШЕ, БҮГІН, ЕРТЕН

АЛМАБЕКОВА Гульмира Амангельдиевна, КУАНЫШБЕКОВА Айман Газезовна

Химия-биология бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі

Алматы, Қазақстан

almabekova_g@hbaln.nis.edu.kz, kuanyshbekova_aiman@hbaln.nis.edu.kz

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстанның мектептегі білім беру жүйесі талданып, тәуелсіздік алғаннан кейін туындаған мәселелер мен соңғы жақсартулар баяндалады. Мемлекеттік мектептерді жан басына шаққандағы қаржыландыру сияқты күшті жақтар, сондай-ақ ауылдық жерлердегі теңсіздік және жаһандық тенденцияларға бейімделу сияқты мәселелер атап өтіледі. Болашақтың тұжырымдамасы ретінде сенімді бағалау және мұғалімдер мен оқушылар арасындағы теңгерімді қарым-қатынас сияқты мақсаттармен қамтамасыз етілген шеберлікке негізделген оқыту ұсынылады. Біліктілікті арттыру және тәлімгерлік бастамалары сияқты стратегиялық іс-шаралар бар күшті және әлсіз жақтарды шеше отырып, осы көзқарасты жүзеге асыруға тырысады. Нәтижесінде мақалада қазақстандық білім беруді жоғары деңгейге көтеруге арналған жол картасы ұсынылған.

Кілтті сөздер: білім беру жүйесі, мектептегі өзгерістер, реформалар,

Қазақстанда білім беру жүйесіне бала бақша, мектеп кіреді, орта білімнен кейінгі мемлекеттік мекемелерде мектепке дейінгі және мектептегі білімнің бір жылы міндетті және ақысыз болатын білім (толық жалпы немесе орта кәсіптік) және жоғары білім (Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы [ЭЫДҰ], 2015). Жалпы пікір бойынша, тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстанның білім беру жүйесі мемлекеттік инвестициялардың қысқаруына байланысты әлсіреді. Білім беру саласына жұмсалатын шығындардың қысқаруы экономикадағы, жұмыспен қамтудағы және денсаулық сақтаудағы қиындықтармен тұспа-тұс келді. Осы кезеңде туындаған қиындықтар атап өтілді, мысалы, білім беру жүйесін қайта құру қажеттілігі және барлық оқушылар үшін бастапқы білімнің ақсауы. Бюджеттік шектеулер мектептердің жабылуына және мектептері жоқ аудандарда тұратын оқушыларды тасымалдау қажеттілігіне әкелді (Yakavets, 2014).

Соған қарамастан білім беру жүйесі тез қалпына келе бастады. Қолданыстағы жүйенің күшті жақтарына автономияны, оқытудың беделін және университеттердегі оқытушылық мамандықтардың бәсекеге қабілеттілігін арттыратын мемлекеттік мектептерді жан басына шаққандағы қаржыландыру үлгісін жатқызуға болады. Дегенмен, ауыл мен қала арасындағы теңсіздік, реформаларды "саяси несиелеу" факторына таңу сияқты проблемалар сақталуда.

Тағы бір маңызды аспект, Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев мәлімдегендей, қазіргі уақытта машина жасау және өндіріс сияқты техникалық мамандықтарға басымдық берілуде (Видянова, 2022). Осылайша, ХХІ ғасырда мектептегі білімге деген көзқарасымыз Қазақстандағы оқыту шеберлігіне негізделген, бұл оқушылардың санасында құнды ақпаратты бекітуге және оны одан әрі қолдануға, сондай-ақ оқытудың жалпы сапасын арттыруға ықпал етеді. Осылайша, қол жеткізілетін мақсаттар (1) мектеп қызметкерлеріне бағалау бойынша нұсқаулық, (2) мұғалімдер мен оқушылардың теңгерімді қатынасы болып табылады, (3) ата-аналарды тарту және (4) тәлімгерлік бағдарламалары. Сонымен қатар, бұл мақала бұрын ұсынылған көзқарасқа тиімді қол жеткізу үшін кейбір стратегиялар мен әрекеттерді қарастырады.

Қазақстанның мемлекеттік мектептеріндегі жан басына шаққандағы шығындарға баса назар аудару даулы мәселе болып табылады. Оқытушылардың нормативтік талаптары мен оқушылардың санына байланысты қойылатын талаптар мектептердегі болжамды қажеттіліктерге негізделген сметалық немесе нормативтік қаржыландыру арқылы қолдау тапты. 2013 жылы үкімет Дүниежүзілік банк пен ЮНИСЕФ-тің ұсынысқа сәйкес трансформациялау бойынша әділетті және оқушыларға бағытталған тәсілге көшу үшін пилоттық жобаны іске қосты. Кепілдендірілген қаржыландырудан жан басына шаққандағы қаржыландыруға көшетін қаржыландырудың жаңа жүйесі мектептерді бәсекеге қабілеттілікті арттыруға және балалар мен отбасыларды тартуға ынталандыра отырып, ақшалай қаражатты оқушылар санымен нақты байланыстырады. Жан басына шаққандағы нормативтік қаржыландыру моделі дәстүрлі сыныптардағы инклюзияға ықпал етеді және білім беру қызметтеріне, әсіресе ерекше қажеттіліктері бар балаларға тең қолжетімділікті қамтамасыз етуге бағытталған арнайы білім беру саласындағы оң өзгерістерді білдіреді. Жалпы білім беретін ұйымдардың 60%-ы жаңа үлгіге көшкенімен, қалған мекемелер бірігу, мектеп-интернаттар құру және оқушыларды тасымалдау арқылы бейімделуі керек (Чикеева, 2014). Қазақстандық білім беру моделінің тағы бір жағымды жағы - мұғалімдердің әлеуметтік жағдайының өзгеруі және жоғары оқу орындарындағы оқытушылық мамандықтар бойынша бәсекелестіктің артуы. Педагогтардың құқықтары мен міндеттеріне баса назар аударатын "Мұғалім мәртебесі туралы" (2019) заңнама тәуелсіздік алғаннан кейін мұғалім мамандығын жетілдіруге бағытталған өзгерістердің мысалы болып табылады. Жоғары оқу орындарына қабылдау критерийлерін арттыру: 2021 жылы ең төменгі балл 75 баллды құрады ("Жоғары оқу орындарындағы шекті баллдар", 2023) - оқытушылық қызметтің тартымсыздығы мәселесін шешуге бағытталған бастамалардың бірі. Үміткерлер сондай-ақ бірегей педагогикалық сынақтан өтуі керек, ол арқылы коммуникативтік дағдылар, мотивация және оқытуға дайындығы туралы жеке тұлғалық қасиеттері бағаланады. Бұл қатаң процедура мұғалімдердің тиімді оқыту үшін қажетті білім мен дағдыларды меңгерулерінің бар-жоғын тексеруге арналған. Салыстырмалы талдау осы көрсеткіштер мен мұғалім мамандығының өсіп келе жатқан тартымдылығы арасындағы оң байланысты көрсетеді, ал педагогикалық мамандықтар түлектердің орташа баллдары бойынша үнемі ең жоғары рейтингтердің қатарында

(Нұрымбетов, 2022).

2020-2021 оқу жылында 36 орта мектеп, негізінен ауылдық жерлерде, ескірген мектептер санатына жатқызылды, бұл ауылдық және қалалық білім беру инфрақұрылымының айырмашылықтарын көрсетеді. Бес жүз тоғыз мектепте ғимарат ішінде дәретхана жетіспесе, ғимарат сыртындағы 474 дәретхана ауыл мектептерінде шоғырланған. Алматы облысы айтарлықтай қиындықтарға тап болды, өйткені барлық облыстық мектептердің 20% -ы ескі инфрақұрылым, облыстық білім басқармасының нашар дизайны мен жоспарлауы, қаражаттың тиімсіз бөлінуі сияқты мәселелерге байланысты жөндеуді қажет етті. Сарапшылар көп жағдайда қаржыландыру мен материалдық -техникалық қамтамасыз етуді, мұғалімдердің саны мен сапасын, сондай-ақ білім беруді басқару мәселелерін ауылдағы білім берудің қазіргі жағдайының негізгі факторлары ретінде атады (Нұрбаев, 2021).

Қазақстандағы білім беру реформасының нәтижелеріне мәдени элементтердің ықпалы маңызды тақырып болып табылады. Біздің тарихи және мәдени мұрамыздың арқасында дамыған елдерден "саясатты қарызға алу" және "саясатты несиелеу" сияқты кейбір бейімделулер Қазақстанда сәтті болмауы мүмкін. Осы тақырыптарды тереңірек зерттеу саясатты қарызға алудағы сәттілік жергілікті мәдени ортамен байланысты екенін көрсетеді. Бұл тәсіл болашақ реформаларды жобалау кезінде білім берудің жаһандық үрдістері мен жергілікті мәдени орталардың күрделі өзара әрекеттесуін нюансты түсінудің маңыздылығын көрсете отырып, бір өлшемді саясаттың қалаған нәтижелерге қол жеткізуі екіталай болатын Қазақстан үшін өте маңызды. (Steiner- Khamsietal., 2006).

Қазақстандағы мектептегі білім берудің болашағына деген көзқарасымызды білдірсек, біз білімге негізделген тәсілді енгізуді жақтаймыз. Бұл стратегия 1960 жылдары әзірленген және барлық оқушылардың шеберлікке немесе құзыреттілікке қол жеткізуін қамтамасыз етеді. Қазақстанда STEM тақырыптарына ерекше көңіл бөлетінін ескере отырып, кешенді дағдыларды, сыни тұрғыдан ойлауды және теориялық білімді қолдана білуді дамытуды ерекше атап өткен жөн. Қалыптастырушы бағалауды және бағытталған түзету жаттығуларын қамтитын шеберлікке негізделген оқыту STEM білім беру мақсаттарына өте жақсы сәйкес келеді. Бұл парадигма ынталандырушы элементтер, тиімді тестілеу әдістері және жылдам кері байланыс арқылы оқу үлгерімін арттырады. (Winget&Persky, 2022).

Қойылған мақсаттар Қазақстандағы мектеп білімінің болашағына кешенді көзқарасты білдіреді. Міндеттерге оқыту тұжырымдамаларын меңгеруге байланысты сенімді бағалау жүйесін құру үшін қалыптастырушы және жиынтық бағалауды құру бойынша мұғалімдер мен әдіскерлерге арналған кешенді нұсқауларды әзірлеу кіреді. Сонымен қатар, мектептер жеке назар аударуды және барлық оқушылар үшін қолайлы оқу ортасын қамтамасыз ету үшін мұғалім мен оқушының теңгерімді қатынасын сақтауы керек. Үлгерімі нашар, яғни қалыптастырушы бағалауда оқудың қажетті деңгейіне жетпеген оқушылармен жұмыс істеуге оқытушылардың жеткілікті уақыты болуы керек.

Ата-аналар мен сынып жетекшілерді де алдағы мектептегі іс-шараларға, атап айтқанда, үлгерімі нашар балалардың мәселелерін шешуге және білім беруде бірлескен көзқарасты дамытуға белсенді түрде тарту қажет. Сонымен қатар, тәлімгерлер мен оқушылар арасындағы байланыстарды қалыптастыру командалық жұмысты, құрдастарды қолдауды және білім беру мекемелерінде салауатты оқу ортасын дамытуды ынталандырады деп күтілуде. Бұл болжамды мақсаттар болашақта барлық оқушылар үшін білімдерін арттыратын және қолдау көрсететін білім беру тәжірибесін қамтамасыз ету міндеттемесін білдіреді.

Білім беру тәжірибесін жетілдіру мақсатында әртүрлі стратегиялық іс-шаралар қарастырылған. Педагогтар мен әдіскерлер үшін, атап айтқанда, қалыптастырушы және жиынтық бағалау тапсырмаларын әзірлеу мен өткізуді жетілдіруге баса назар аудара отырып, үздіксіз кәсіби даму бағдарламалары енгізілетін болады. Персоналды бөлуді оңтайландыру, оның ішінде тұрақты бағалауды және кадрлық ресурстарды қайта бөлу арқылы мұғалімдер мен оқушылардың арақатынасын өзгертуді көздейді. Сыныптардың көлемін азайтуға басымдық және бұл тәсіл жекелендірілген тәсілге бағытталған оқу ортасын құруға ықпал етеді. Ата-аналар жиналысын жиі ұйымдастыру ата-аналардың балаларының оқу үлгеріміне белсенді қатысуын қамтамасыз ету арқылы қарым-қатынас пен ынтымақтастықты жақсартады деп күтілуде. Оқушылар арасында ынтымақтастық пен қолдау мәдениетін қалыптастыру үшін құрдастарының құрылымдық тәлімгерлігі де қарастырылады. Бұл бағдарламалар құрылымдық

оқу топтарын, бірлескен жобаларды және құрдастарының көмегімен оқытуды қамтуы мүмкін. Осы әдістер мен мақсаттардың барлығы Қазақстандағы мектептегі білім беруді оқытудың шеберлік парадигмасына сәйкестендіру және қазіргі білім беру жүйесіндегі күшті және даму бағыттарын қарастыру арқылы өзгертуге көмектесуге арналған.

Қорыта айтқанда, Қазақстанның білім беру тәжірибесі сәтсіздіктермен де, революциялық табыстармен де ерекшеленді. Тәуелсіздіктен кейінгі кедергілерге, соның ішінде әлсіз жүйелер мен шектеулі ресурстарға қарамастан, ел білім беру ортасын қайта құруда табандылық пен табысқа қол жеткізді. Негізгі артықшылықтардың бірі – мемлекеттік мектептерде жан басына шаққандағы қаржыландыру моделін құру, бұл оқыту стандарттарын жақсартуға ықпал етті. Дегенмен, ауыл мен қала теңсіздігі және реформалардың «саяси несиелеу» элементімен кешенді өзара әрекеттесуі сияқты жалғасып келе жатқан мәселелер тұрақты назар аударудың және стратегиялық жоспарлаудың маңыздылығын көрсетеді. Үкіметтің техникалық дағдыларға баса назар аударуы тез өзгертін білім беру саясатына үлес қосады. Білім беру жүйесінде кеше, бүгін, ертең деген түсінік қалыптасқанмен мектеп үшін өзгермейтін тұлғалар-мұғалім мен шәкірт, демек мұғалімге де, оқушыға да қойылатын талап өте жоғары. Тағы бір үздіксіз жүретін ең басты процесс-білім беру, білім беру мен білім алудағы талаптың да артқаны. ХХІ ғасырдағы мектептегі білімге деген көзқарасымыз: білімнің жалпы сапасын арттыра отырып, ақпаратты сақтау мен практикалық қолдануды жақсарту мақсатымен шеберлікке негізделген оқытуға бағытталған.

Қолданылған әдебиеттер

1. Chikeyeva, S. (2014). Policy Analysis of the Per Capita Funding of Public Schools in Kazakhstan. (Publication No. 86827128). [Master's thesis, The University of British Columbia]. UBC Library.

2. Пороговые баллы вузов на 2023-2024 учебный год. (2023, 8 июнь). Центр тестирования. 26 ноября, 2023, <https://www.testcenter.kz/ru/presstsentr/novosti/detail.php?ID=6201>

3. Nurbayev, Z. (2021). Inequality Between Students of Rural and Urban Schools in Kazakhstan: Causes and Ways to Address It. Central Asia Program.

4. Nurymbetov, Y. (2022). Recruiting the High-achieving Graduates to the Teaching Profession. The Case of Kazakhstan. Pedagogical Quarterly/Kwartalnik Pedagogiczny, 68(2). <https://doi.org/10.31338/2657-6007.kp.2022-2.10>

5. OECD. (2015). School education in Kazakhstan. In OECD Reviews of School Resources:

6. Kazakhstan 2015 (pp. 29-51). OECD Publishing.

7. <https://doi.org/10.1787/9789264245891-5-en>

8. On the Status of a Teacher, Law of the Republic of Kazakhstan No. 293-VI. (2019). <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000293>

9. Vidyanova, A. (2022, January 11). Президент: Нам всем надо изменить взгляд на образование. <https://kapital.kz/gosudarstvo/101815/prezident-nam-vsem-nado-izmenit-vzglyad-na-obrazovaniye.html>

10. Yakavets, N. (2014). Educational reform in Kazakhstan: The first decade of independence. Educational reform and internationalisation: The case of school reform in Kazakhstan, 23(4), 1-27.

11. Winget, M., & Persky, A. M. (2022). A practical review of mastery learning. American Journal of Pharmaceutical Education, 86(10).

**ЧТЕНИЕ ПРИТЧ РАЗЛИЧНЫХ КУЛЬТУР КАК ИНСТРУМЕНТ РАЗВИТИЯ
ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА КАЗАХСТАНСКИХ ПОДРОСТКОВ**
**АРТЫМБАЕВА Ботагөз Нургажаевна, МАШИНЕЦ Елена Николаевна, ДРОЗДОВА
Ольга Александровна**

Назарбаев Интеллектуальная школа химико-биологического направления
Петропавловск, Казахстан
artymbaeva_b@ptr.nis.edu.kz, mashinets_y@ ptr.nis.edu.kz, drozdova_o@ ptr.nis.edu.kz

Аннотация

Мақала "эмоционалды зият" ұғымын қарастыруға, сондай-ақ мотивация, эмпатия, өзін-өзі тану, өзін-өзі реттеу, әлеуметтік дағдылар және осы қасиеттердің біздің мектеп оқушыларында қаншалықты қалыптасқанын зерттеуге арналған. Зерттеу оқушылардағы эмоционалды зиятты әртүрлі мәдениеттердің астарлы ойлы әңгімелерін оқу арқылы қалыптастыру мүмкін екенін көрсетті.

Аннотация

Статья посвящена рассмотрению понятия «эмоциональный интеллект», а также исследованию наличия таких качеств, как мотивация, эмпатия, самосознание, саморегуляция, социальные навыки и насколько сформированы эти качества у учащихся нашей школы. Исследование показало, что эмоциональный интеллект можно формировать у учащихся через прочтение притч различных культур.

Константин Петридис, профессор психологии и психометрии Университетского колледжа Лондона, утверждал, что уровень IQ – это объективный показатель умственных способностей, который нельзя изменить. Эмоциональный интеллект - это умение человека воспринимать собственные эмоции, которое в том числе влияет на способность работать в коллективе и улавливать настроения коллег. В отличие от IQ, который заложен генетически, человек может регулировать и повышать свой эмоциональный интеллект на протяжении жизни [1].

Объектом исследования являются подростки в возрасте от 11 до 13 лет. Данная категория была выбрана, так как работа по расширению эмоционального интеллекта нацелена на подростков, которые отличаются высокой сензитивностью и гибкостью всех психических процессов, а также глубоким интересом к сфере развития своего внутреннего мира.

Общее количество респондентов нашего исследования составило 55 учащихся 7 классов с казахским и русским языками обучения. Были задействованы студенты 7 «А» (2), 7 «В» (2), 7 «С» (2) и 7 «Е» классов.

В начале исследования было проведено ранжирование учащихся на основе пяти качеств, описанных Д. Гоулманом в книге «Эмоциональный интеллект» [2]. Учащиеся самостоятельно определили предложенные качества: эмпатия, самосознание, саморегуляция, мотивация, социальные навыки - в порядке значимости с учетом своих интересов. Мы предположили, что качества, которые ученики разместили на последнем месте, являются менее развитыми в их характере.

По результатам ранжирования, 51% респондентов не могут поставить себя на место другого человека, что отражает такое чувство, как эмпатия. 25% студентов имеют сложности с развитием социальных навыков. Равное количество учащихся (9%) определяют такие качества, как мотивация и саморегуляция, указывая их приоритетными навыками в жизни. А самыми важными, по мнению учащихся, являются навыки самосознания и самоанализа (так считают 6% анкетированных).

Следующим шагом исследования являлось первичное анкетирование, измеряющее уровень развития эмоционального интеллекта студентов. Вопросы были взяты из работы Д. Гоулмана, где он описал и апробировал инструменты оценивания [2]. Мы в свою очередь под руководством школьного психолога адаптировали данный тестовый вариант к условиям работы с подростковым контингентом.

По результатам входного анкетирования было выявлено, что у 17 из 28 студентов эмпатия не развита на должном уровне. Количество учащихся со слабыми социальными навыками составило 8/14. Такие навыки, как самосознание и саморегуляция в показателях практически стабильны. Стоит отметить, что из всех качеств мотивация является наиболее

развитым навыком ($\frac{1}{4}$). Мы можем предположить, что данное качество легче воспринимается подростками в связи с тем, что они находятся в системном школьном обучении, где присутствуют не только внутренняя, но и внешняя мотивации, на которую могут влиять родители, например, материальная поддержка, однако на внутреннюю мотивацию повлиять намного сложнее.

Особый интерес в этом плане представляет художественная литература как особый вид искусства, где художественный образ не статичен, а действует в определенном времени и пространстве, тем самым задает модели поведения в определенных ситуациях. За каждым героем стоит конкретная картина мира. Человек часто оценивает свои поступки и действия, порой сам не сознавая этого, сравнивая их с теми ценностями, которых придерживается эталонный герой. Отсюда образы, созданные художественной литературой, могут оказывать непосредственное воздействие на жизнь человека в той или иной ситуации [3].

Следующий этап – это организация фокус-группы. Проанализировав результаты анкетирования, мы выделили трех учащихся по каждому качеству с наименьшими баллами и проследили, чтобы данные результаты наблюдались в одном классе.

Например, у трех учащихся из 7 «А» класса низкие результаты по эмпатии. На этапе обсуждения мы решили, что эмпатия-1 - это ученик с низкими показателями сочувствия по отношению к другим людям, ему мы предлагаем восточную притчу для отработки такого навыка, как эмпатия. Эмпатия-2 - это учащийся, который будет работать с библейской притчей, эмпатия-3 - это студент, который займется анализом авторской притчи.

В 7 «В» классе было изучено такое качество, как самосознание. Ученик (самосознание-1), показавший низкие результаты по самосознанию, будет работать с восточной притчей, учащемуся -самосознание-2 мы предлагаем библейскую притчу, а самосознание-3 проанализирует авторскую притчу.

В 7 «С» был исследован навык саморегуляция. Ученик (саморегуляция-1) получил восточную притчу для проработки данного навыка. Учащемуся (саморегуляция-2) была дана библейская притча для анализа, авторская притча в свою очередь была прочитана студентом - саморегуляция-3.

7 «Е» состоит из двух групп, поэтому из данного класса в исследовании приняли участие 6 человек с двумя такими качествами, как мотивация и социальные навыки. Трех ученикам с низким результатом мотивации были также даны притчи. Мотивация-1 получила восточную притчу для чтения, мотивация-2 работала с библейскими притчами, а учащийся (мотивация-3) анализировал авторские притчи. Другая часть учеников развивала свои социальные навыки, читая притчи по предложенной теме. К примеру, социальные навыки-1 читал притчи восточной культуры, второй ученик (социальные навыки-2) был занят анализом библейской притчи, социальные навыки-3 работал с авторскими притчами об умении коммуницировать с другими людьми.

Во время наблюдения за участниками фокус-группы мы делали записи, как вели себя учащиеся при взаимодействии с одноклассниками, с учителем, какова была реакция на конструктивную обратную связь от сверстников и преподавателя. Нас интересовало, на каком уровне учащиеся могут формулировать обратную связь и объективно оценивать себя, а также коммуницировать как в группе, так и с отдельными учащимися

Наблюдения и анализ результатов первичного и исходящего анкетирования. На этапе исходящего анкетирования мы использовали те же инструменты, которые были применены во время первичного анкетирования с целью достоверных результатов оценивания.

У эмпатия-1 (учащийся работал с восточной притчей) наблюдается незначительная динамика +1 балл; Эмпатия-2 (учащийся работал с библейской притчей) - рост на две единицы; результаты эмпатия-3 остались неизменными. Здесь мы можем сослаться на результаты исследований ученых, которые утверждают, что эмпатию необходимо воспитывать с трехлетнего возраста до дошкольного периода. Учащиеся седьмых классов с трудом воспринимают жалость, чувство сопереживания, так как они привыкли жить без чувства эмпатии, а если и проявляли ее, то пытались подавить, считая, что это делает их слабыми. (К данным выводам мы пришли после беседы с учащимися, опроса).

Есть еще одна гипотеза: почему незначительный рост все-таки наблюдается у тех, кто работал с библейской и восточными притчами? Здесь необходимо учесть пресловутую

математическую погрешность: индивидуальные особенности учащихся, а также то, что библейские заповеди нацелены на безусловную любовь к окружающим. В основе восточной культуры лежит уважение к старшим, можем предположить, что это влияет на проявление такого качества, как эмпатия. Авторские притчи написаны людьми, которые живут в нашей эпохе, где пропагандируется конкурентоспособность, личные достижения, развитие индивидуальных качеств и т. д., следовательно, отсутствует динамика, так как эта тема не находит откликов в сердцах читателей, возможно, что автор еще не усовершенствовал свои инструменты воздействия на читателя в рамках этой темы.

Самосознание-1 (восточные притчи) результаты остались без изменений; самосознание -2 (библейские притчи) динамика наблюдается незначительная +1; самосознание -3 (авторские) динамика в два балла. Это качество самое сложное для изменений, так как требует навыка оценивания по отношению к самому себе, что является самым сложным даже для зрелого человека. Авторские притчи здесь демонстрируют наибольшую динамику, потому что основаны на собственном примере, примеры из реальной жизни более эффективно влияют на сознание учащегося.

Саморегуляция -1 (восточные притчи) динамика в три балла; саморегуляция -2 (библейские притчи) наблюдается значительная динамика +4 балла; саморегуляция -3 (авторские) динамика в два балла. По данным результатам можно сделать вывод, что такое качество как саморегуляция сравнительно легче развивать, учитывая результаты анкетирования, наблюдается положительная динамика. Библейские притчи здесь демонстрируют наибольшую динамику, потому что в их основе лежит поучение, аскезы с целью получения благодати. Суфийские притчи также демонстрирует положительный рост, потому что в восточной культуре, согласно исследованиям, очень высокий процент верующих людей. Соответственно, в притчах данной культуры будут проповедовать умение саморегуляции и контроль над своими эмоциями.

Мотивация -1 (восточные притчи) и мотивация-3 (авторские притчи) демонстрируют ясный динамический рост в +5 баллов; саморегуляция -2 (библейские притчи) динамика в три балла. Анализируя полученные данные, можно сделать вывод, что ученикам намного легче развить такое качество, как мотивация, нежели другие навыки. Библейские притчи здесь демонстрируют наименьшую динамику, потому что в их основе лежит поучение и духовные ценности. Отличительной особенностью восточной культуры является их тип воспитания и менеджмента, с детства закладываемый родителями и обществом. Это объясняет трудолюбие восточных народов и их умение правильно распоряжаться своим временем. Авторские притчи также показывают значительный рост, потому что они написаны людьми, которые живут в нашей эпохе, где пропагандируется конкурентоспособность, личные достижения, развитие индивидуальных качеств и т. д.

Социальные навыки-1 (восточные притчи) динамика в три балла; социальные навыки-2 (библейские притчи) незначительная динамика +1 балл; социальные навыки -3 (авторские) увеличение на две единицы. Авторские и восточные притчи показывают более динамичный рост, так как современные авторы пропагандируют такие качества, как умение находить общий язык с другими людьми и работать в группе, в то время как восточные притчи учат уважать других людей и их труд. Библейские притчи, в свою очередь, направлены на развитие духовных ценностей.

После проведения работы фокус-группы с учащимися провели опрос, задав два основных вопроса: 1. -какие эмоции Вы открыли для себя во время прочтения? 2. -какие качества вы бы хотели развить в себе?

Ответы пятнадцати наблюдаемых соприкасались с теми качествами, которые мы определили для других участников групп, но были еще и такие, как «доброта», «милосердие», «безусловная любовь», «прощение», «принятие», «умение радоваться за достижения других», «наполненность счастьем», «проактивность». Мы считаем, что эти качества и будут нашей траекторией дальнейшего развития.

Результаты работы доказывают, что эмоциональный интеллект развивать можно, одним из способов является чтение притч, что подтверждает гипотезу нашего исследования. Казахстанские подростки толерантно воспринимают ценности других культур, готовы учиться новому, проявляют проактивную позицию гражданина мира, который не ограждается от

естественных процессов глобализации, сохранив при этом национальную идентичность.

Таким образом, художественная литература призвана выполнять ряд функций, позволяющих людям познать окружающий мир, пережить определенные эмоции, получить эстетическое удовольствие, уйти от реальности в мир воображения, обогатиться опытом других людей путем сопоставления себя с героями литературных произведений [4].

Стоит отметить, что миссия Назарбаев Интеллектуальных школ еще раз подтверждает актуальность и значимость владения социальными и духовными ценностями, следовательно, своевременность изучения данной темы. На сегодняшний день необходимо развивать, формировать эмоциональный интеллект с раннего возраста посредством чтения.

Список литературы

1. <https://jansen.com.ua/jemocionalnyj-intellekt-tri-voprosa-k-professoru-petridesu/>
2. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ?
3. Пушкина А.В. Влияние художественной литературы на формирование идеалов современной российской молодежи // Социальная психология и общество. 2014. Том 5. № 2
4. Локиев А. Влияние художественной литературы на формирование ценностной системы личности. Чтение детей и взрослых: качество чтения: сборник статей и учебно-методических материалов, 2010, С. 59-65.

МЕКТЕП КІТАПХАНАШЫЛАРЫНЫҢ БІЛІКТІЛІК СИПАТЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

БАДАКОВА Индира Маратқызы

«Өрлеу» БАҰО» АҚ

Орал, Қазақстан

indira.badakova@mail.ru

Ақпаратпен жан-жақты қамтылған қоғам жағдайындағы қазіргі заманғы кітапханашының біден-бір мақсаты – тұтынушы болып табылатын оқырман қауымның сұранысы мен уақытын барынша тиімді ұйымдастыруға жағдай жасау, кітапхананың ақпараттық ортасын ұйымдастыру. Кітапханашы – біріншіден, кітапхана қызметін тиімді әрі сапалы ұйымдастыра отырып, тұтынушының ақпаратқа, білімге қолжетімділігін қамтамасыз етуді, кітапханада қажет ақпарат көзін табу, онымен танысу, өңдеу мен сараптау үшін қолайлы орта қалыптастыруды жүзеге асырады. Кітапханашы осындай сапалы қызмет түрлері арқылы білім берудің негізгі қызметкеріне айналады.

Сондықтан да кітапханашының зияткерлік мәдениеті тарихи – мәдени тұғырға негізделген кең білімдарлық, жалпы кәсіби және білік пен дағдыдан бастау алатын кәсіби құзыреттілік, әдістемелік жарақтандырылу, ойлау қабілетінің жоғарылығы, кәсіби іс-әрекетінің ұшқырлығы, жаңа әдіске деген қызығушылық көзқарас жиынтығынан тұрады.

Жоғары деңгейдегі педагогикалық шеберлік – кітапханашы мамандығының басты сипаты. Педагог ретінде әрбір кітапханашы оқырманға сапалы қызмет көрсете отырып, ақпараттық сұраныстарының ерекшеліктерін, бағытын, мазмұнынан хабардар болуы шарт.

Бүгінгі таңда білім ордалары кітапханаларының алдындағы бірден-бір мақсат бұл – оқушылардың алған білімдерін өмірлік тәжірибеде ұтымды қолдана білуге тәрбиелеу. Осы орайда мектеп кітапханашыларына мектептегі кітапханалық қызметтің түрлі жолдары арқылы оқырманға нақты жол таба білу міндеті жүктеледі.

Мектеп кітапханасында кітапхана қызметіне арналған бірнеше қызмет түрлерін бір немесе екі кітапханашы атқарады. Осы орайда мектеп кітапханашысы түрлі бұқаралық шараларды өткізе білуі, әдебиет ағынында жақсы бағдар ала білуі, библиографиялық іздеулерді жүргізе білуі, қорлар мен каталогтарды білуі, библиографиялық шолулар, ақпарат күнін өткізе білуі, көрме – шолуларды жасай білуі қажет. Сонымен қатар, жеке – дара жұмыстың түрлері қосымша атқарылып отырады. Атап айтар болсақ, кітапханада жұмыс жүргізу ережелері, каталогтарды қолдану, жаңадан келіп түскен кітаптармен жұмыс істеу, және т.б. тақырыпта әңгімелесу болып табылады. Оқырманмен қарым – қатынас бейресми,

сенімді түрде болуы керек. Оқырман кітап таңдауда бір ғана кітапханашыдан кеңес сұрайтыны анық. Маманға деген оң қарым-қатынас тек оның кітап қоры ішінде бағдар алуында ғана емес, оның библиографиялық шолуларды еркін, әрі нақты жүргізе білуінде. Сонымен қатар әрбір мектеп кітапханашысы еліміздегі білім саласының дамуында орын алып жатқан түрлі инновациялық бағдарламаларды педагогтармен бірге жүзеге асыруда тысқары қалмауы шарт.

Бүгінгі таңда еліміздегі білім саласы мекемелері қызметкерлерінің алдындағы басты мақсат болашақ Қазақстанның білімді ұрпағын тәрбиелеу. Осы орайда Елбасымыздың қолдауымен білім саласын жаңғырту мақсатында көптеген бағдарламалар ұсынылып, жүзеге асып жатыр. Ұсынылған бағдарламалардың басты мақсаты білімді ұрпақ тәрбиелеп, тәуелсіз Қазақстанды дүние жүзінің дамыған елу елінің қатарына қосу болып отыр.

Кітапханашы тұлғасының шығармашылық әлеуеті дамудың белгілі бір деңгейін: творчестволық қабілетті; интуитивтілікті; жеке бағдарлана білу ерекшеліктерін; өзін-өзі дамытуға бейімдікті қамтиды. Сонымен, кез-келген маманға тән маңызды кәсіптік қасиеттердің бірі біліктілік болып табылады.

Біліктілік – белгілі бір әлеуметтік-кәсіптік статус иесі болып табылатын тұлға білімінің, қабілеті мен тәжірибесінің ол атқаратын міндеттер мен шешетін проблемаларға шынайы сәйкестік деңгейі. Біліктілік мамандықтың сипатын білдіретін таза кәсіптік білім мен қабілеттен басқа бастамшылдық, ынтымақтастық, топта жұмыс істей білу, коммуникативтік қабілет, үйрене білу, бағалай білу, логикалық тұрғыдан дұрыс ойлау сынды қасиеттерді қамтиды.

Мектеп кітапханашысы қандай кәсіптік біліктіліктерді игеруі тиіс?

Аталмыш сауалға жауап ретінде ҚР Білім және ғылым министрінің 2000 жылғы 17 тамыздағы «Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің жоғары, бастауыш және орта кәсіптік білім беру ұйымдарындағы басшы қызметкерлер мен кітапханашы мамандарының біліктілік сипаттамалары» аталатын №827 бұйрығы негізінде жасалған кітапханашы кәсіби біліктілігінің карталары көмектеседі.

Кез – келген мектеп кітапханашысы өз жұмысын сапалы әрі нәтижелі жүргізуді жоспарларласа төмендегі біліктілік карталарына сүйене отырып жұмыстануы қажет:

□ Жобалау картасы

-Жұмысты жоспарлау: жеке өзінің және жалпы кітапхананың қызметі бойынша;

-Проблемаларды анықтау;

-Кітапхана қызметінің мақсаттарын, формалары мен әдістерін белгілеу;

-Нәтижелерді болжалдау;

-Озат тәжірибелерді қолданысқа енгізе білу;

-Есеп беру құжаттарын әзірлей білу;

-Кітапхананың жаңа имиджін жасау;

-Жұмыстың неғұрлым тиімді түрлері мен әдістерін анықтау;

Аналитикалық карта

-Кітапхана қызметіне аналитикалық талдау;

-Аналитика формаларын жасау;

-Қызмет көрсетудегі тиімділік пен оның даму перспективасын айқындай білу;

-Өз қызметіндегі кемшіліктердің себебін іздей білу;

-Сыни тұрғыдан ойлай білу;

-Оқылмның жиілігін, оның жас ерекшеліктеріне байланысты өзгерістерін анықтау мақсатында оқушылар ынта –ықыласын зерттеу;

-Мониторингтік қызмет;

-Қорығында жасай білу;

- Кітапхана жұмысына объективті түрде баға бере білу;

-Оқырмандық қызметті бағалай білу және бақылай білу қабілеті;

-Ақпараттарды аналитикалық – синтетикалық қайта өңдеуден өткізе алуы;

Коммуникативтік карта

-Пайдаланушылардың әр түрлі топтарымен оңтайлы қарым-қатынас орната білу;

-Кітапхана проблемасын мектеп әкімшілігімен келісе отырып шешу;

-Өз қызметін пән мұғалімдерінің, сынып жетекшілерінің жұмыстарымен үйлестіре білу;

- Кітапхананы пайдалану, оның қорына ұқыптылықпен қарау мәселесіне қатысты ережелердің орындалуын талап ете білу;
- Кітапхана ұжымында, сыртқы ортада, өзге де ұйымдарда кәсіптік қарым-қатынасты орнықтыра білу;
- Шешендік қабілет;
- Жұмыстың дискуссиялық формаларын жүргізе білу;
- Өз ойларын логикалық тұрғыдан жүйелі, нақты, сенімді, образды түрде және түсінікті етіп жеткізе білу;
- Кез-келген жағдайда эмоционалды ұстамдылықты сақтау;
- Ұйымдастыру картасы
- Көпшілік қатысатын шараларды ұйымдастыруға байланысты шаралар жүйесін ұйымдастыра білу;
- Кітапхананың білім беру ұйымына қатысты өзге құрылымдармен бірлесіп жұмыс жүргізуі;
- Кітапхана жоспарлары мен жобаларын жүзеге асыру үшін оның қызметін басқару;
- Жұмыс уақытын тиімді пайдалану;
- Оқырман активін, оқырман топтарын қалыптастыру;
- Оқырмандардың өздігінен білім жетілдіруін ынталандыру;
- Оқырмандардың дербес ақпараттық- іздестіру қызметін ұйымдастыру қабілеті;
- Ақпараттық – коммуникативтік
- Автоматтандырылған жұмыс орнында қызмет ету;
- Электронды құжаттар жасауға арналған офистік бағдарламалар (Word, Exel, Publishe, Power Point) арқылы жұмыс жүргізу.

- Интернет желісі ресурстарын пайдалану;
- Сканерді, принтерді, көшірмелер қондырғысын пайдалана білу;
- Мәліметтер базасы мен банкілерін қалыптастыра білу;

Біліктілік – нақты кәсіби қызмет орынына сын көзімен қарау болып табылады, ал білікті адам - өзін-өзі дамытуға, яғни өз ісін де, құрылымды да, ұйымды да (кітапхана) дамытып-көркейтуге үлес қосатын қабілетті адам.

Қазіргі заманғы мектеп кітапханашысы білім саласындағы түрлі оқыту технологияларының тиімді әдістерін кітапхана қызметіне енгізу арқылы оқырманға кітап оқытуда жаңаша қызмет көрсетуге жол ашылады. Бүгінгі таңдағы оқыту технологияларының мақсаты оқушылардың тұлға боп қалыптасуына, өз ойын еркін жеткізуге, талдай отырып салыстыруға, өзін-өзі бағалауға, өз бетімен ақпаратты қалай табуға болатынын, оны сараптаудан өткізе отырып, өмірде қолдана білуіне тәрбиелейді.

Педагог кадрлардың біліктілігін арттыру да нысандар мен әдістердің ауқымдылығы ғана алға қойған мақсаттарға қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Мұнда білімді меңгерудің және мазмұнының дамуының айтарлықтай ролі бар. Бүгінде БҚО Педагог кадрлар біліктілігін арттыру институты - «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» акционерлік қоғамының филиалы «Батыс Қазақстан облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты» болып жаңа атауға ие болды. Осыған орай бүгінгі өткізілуге жоспарланған курстардың мазмұны мен сапасы артып, жаңа бағыттары анықталуда. Сондықтан да бүгінгі таңда тыңдаушылардың назарын ақпараттық технологиялар мен білім беру технологиялары туралы білімдермен қаруландыру - біліктілікті арттыру курстарының маңызды бағыттарының бірі болып отыр. Бұрынғы өткізіліп жүрген курс мазмұндары жаңа бағытқа бет алып, кітапханашылардың біліктілігінің сапасы артып, қызметке деген жаңа көзқарастар мен жаңа бастамаларға қол жеткізетін арнайы сабақтар өткізілу жоспарлануда. Мақсат қоғам дамуына сай қызмет көрсете алатын кітапхана маманының біліктілігін арттыру. Кітапхана кадрларының біліктілігін арттыру жүйесін қызметкерлердің біліктілігіне, олардың зияткерлік және мәдени даму деңгейіне қойылатын заманауи талаптарға сәйкес жетілдіруге мән берілуде. Осы жұмыстың мақсаты кітапхананың қызмет ортасының өзгерістерін жедел есепке алу, жаңалықтарды бағдарламаға енгізу тұрғысынан анықтап бағалау, оқыту мазмұнының тыңдаушылар қажеттілігіне байланыстылығын бекітуге шоғырландырылған.

Қазіргі таңдағы кітапханашылардың біліктілігін арттыру жұмыстарын ұйымдастыру - кітапхана ұжымдарын басқарудың жетекші қызметтерінің бірі. Біздің еліміздегі біліктілік

арттырудың екі сатылы (Республикалық, аймақтық) жүйесі өзара байланысты. Теориялық білімдерді тереңдету, және жаңалау, мәдени көзқарасын дамыту сияқты өзара байланысты нығайтып, кітапхана қызметкерлерінің кәсіби даярлығын үнемі жетілдіруге, оны кәсіби шеберлік деңгейіне дейін жеткізу міндеттерін шешуге бағытталған.

ЗЕРТХАНАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕРДІ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ДАМУ

НАЗАРОВА Гульмира Асылбековна, БАЛАБАЕВА Салтанат Сұлтанғазықызы

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда Университеті, ХББ НЗМ

Қызылорда, Қазақстан

nazarova@korkyt.k, Balabayeva_C@kzl.nis.edu.kz

Білім бағдарламасы оқушылардың ойлау дағдыларын қалыптастыруға бағытталатын болса, онда бұл оқушы үшін ғана емес қоғам үшін де тиімді болатындығы анық. Ойлау деңгейінің жоғары сатыларын оқушы іске қосу үшін мұғалім не істеуі тиіс? Оқушылардағы сыни ойлау дағдыларының кейбір түрлерін қалай дамытуға болады? Оқушыларға ойлануға мүмкіндік бере аламыз ба? Неліктен оқушылар зертханалық жұмысты орындау барысында тәжірибелерді үлкен қызығушылықпен жасайды, алайда қорытындыға келгенде өз ойларын ашық жеткізе алмайды? Оқушылар тақырыпты жазады, мақсатпен танысады, теориялық біліммен қаруланады, нұсқаулықта көрсетілген тапсырмалар бойынша тәжірибені жасайды. Қорытындыға келгенде берілген сұрақтарға жауап жазу арқылы ғана шектеледі. Егер оқушыда зерттеу дағдылары пәнді оқытудың бастапқы жылдарында қалыптасатын болса, алдағы уақытта олар өздерінің жасаған зертханалық жұмыстары туралы көзқарастарын білдіре алады ма? Міне, мұғалімнің алдағы уақыттағы зерттеуіне түрткі болған мәселелер осы болатын. Бұл проблемадан шығудың негізгі жолы ретінде зерттеуші өзінің жұмыс тәжірибесіне аздаған өзгерістер енгізу қажет екендігін түсінді. Біріншіден оқушыларға пән бойынша негізгі теорияны үйрету, содан кейін олардан жай ғана білдік деп алған теориялық білімдерін тексеру мақсатында эксперимент жобасын әзірлеуін сұрау. Сіз көмек ретінде оқушыларға тек құрылғыларды бере аласыз, олар тәжірибені мұғалімнің көмегінсіз өздері дамытып және аяқтауы тиіс. Тәжірибе жасау барысында оқушылар теорияны зерттейді, гипотеза құрады, тәжірибе арқылы болжамын тексереді, нәтижелерін талдайды, өзінің құрған болжамымен келісетіндігін не келіспейтіндігін жеткізеді, зерттеу нәтижелерін баяндайды. Оқушылар эксперимент жұмысын аяқтағаннан кейін алдымен өздері жеке тұлға ретінде жасаған жұмыстарының қаншалықты тиімді болғандығын анықтайды, сыни тұрғыдан бағалайды, сондай-ақ шағын топтарда экспериментті алдағы уақытта кез келген тәсіл арқылы қалай жақсартуға болатындығын талқылайды.

Бүгінгі күні зертханалық жұмыстардың маңыздылығы туралы көптеген зерттеулер жүргізілді. Қазіргі уақытта мұғалімдер мен оқытушылар зертханалық жұмыстар ғылымды түсіну үшін қажет деп санайды (Cardakdr 2007 ; Ottander & Grelsson, 2006; Tan, 2008). Ғылыми білім берудегі зертханалық жұмыстардың негізгі мақсаты студенттерге ғылыми түсініктерді үйренуге көмектесуі үшін теориялық және тұжырымдамалық білімді ұсынып, ал ғылыми әдістердің көмегі арқылы ғылымның табиғатын тануға, үйретуге негізделген. Нәтижелі оқытуға қол жеткізу үшін ғылыми теориялар мен қолданылатын әдістер студенттердің тәжірибесінен өткізілуі тиіс. Сонымен қатар, зертханалық жұмыстар студенттердің сыни ойлаудағы талдау дағдыларының дамуына және ғылымға қызығушылығының артуына ықпалын тигізуі қажет (Ottander & Grelsson, 2006).

Ғылыми зерттеулердің әр түрлі аспектілерін студенттердің түсінуі үшін зертханалық жұмыстардың қолданылуының тиімділігі туралы алаңдаушылық бар (Lazarowitz & Tamir, 1994 ; Schwartz et al, 2004). Әдетте, мұғалімдер зертханалық жұмыстардың көмегі арқылы оқушылардың сыни ойлау, сондай-ақ жоғары ретті ойлау дағдыларын дамытуға бейім келеді; бірақ олардың осыған қаншалықты қол жеткізе алатындығы даулы мәселе (Bol & Strage, 1996; Ottander & Grelsson, 2006). Сондықтан мұғалімдер мен студенттер зертханадағы тәжірибенің тиімді болуы үшін, зертханалық жұмысқа байланысты мақсаттарды талдап, түсінгені маңызды

болып табылады.

Ғылыми білім беруде зертханалық жұмыстардың мақсаты мен рөлін анықтауға жұмсалған күш-жігерге қарамастан, зерттеу мұғалімдердің зертханалық жұмыстарды жасанды деп қабылдайтынын көрсетіп отыр (Tan, 2008; Tobin, 1986). Жалпы алғанда мұғалімдер зертханалық жұмыстардың теориялық біліммен тұжырымдамалы байланысын көре алмайды. Сонымен қатар мұғалімдер зертханалық зерттеулер арқылы студенттердің жаңа білімдерге қол жеткізуге мүмкіндік беретінін түсінбейді. Канг және Уоллес (2005) жүргізген зерттеулерге сәйкес мұғалімдер зертханалық жұмыстарды тексеру мақсатындағы қызмет ретінде қабылдайды. Сондай-ақ, зерттеушілер мұғалімдердің зертханалық жұмыстарды ғылыми білімдер талаптары талқыланатын орта ретінде қарастырмайтынын анықтады.

Зертханалық жұмыстарда туындаған проблемаларға байланысты бірнеше себептер көрсетілген (Tan, 2008). Bencze and Hodson (1999) зерттеулеріне сәйкес студенттер мұғалімдердің нұсқауларын көз жұма орындағанда зертханалық жұмыстарда проблемалар пайда болады. Кейбір зерттеушілер зертханалық жұмыс ғылым мен тәжірибелердің орны болудың орнына мұғалімдердің қойған тапсырмаларын орындайтын алаңға айналғанын айтуда. Зертханалық жұмыстарды орындау барысында оның мақсаты мен әдістеріне ешқандай көңіл бөлінбейтіндігін, тек қойылған тапсырмалардың орындалатындығын көрсетіп отыр (Hart и др., 2000; Jimenez-Aleixandre и др, 2000). Wilkinson and Ward (1997a;b) зертханалық жұмыстардағы проблемаларды зертханаларда орындалып жатқан тапсырмалар мақсаттарының нашар бағалауымен байланыстырады.

Дүниежүзінде бірнеше жылдар бойы зертханалық жұмыстардың көптеген мақсаттары талқылау тақырыбына себеп болды. Білім берудің әр түрлі деңгейі үшін осы мақсаттардың бірнеше тізімі жасақталды. Осы тізімдердің көбісі ғылыми әдістер мен техникалық дағдылары арқылы тәжірибелер жүргізуге бағытталған. Зертханалық жұмыстардың жалпы алғандағы негізгі мақсаты ретінде мыналар қарастырылады:

- Теориялық білімдерді қолдау және нығайту
- Психомоторлық дағдыларды ашу және дамыту
- Күнделікті өмірде ғылыми білімді қалай пайдалануға болатындығын оқыту
- Шығармашылық ойлау дағдыларын күшейту
- Ғылыми жұмыс әдістері және жоғары ойлау дағдыларынан пайда табу
- Қарым-қатынас дағдыларын дамыту
- Құралдар мен жабдықтарды қолдану арқылы қолдың ептілігін дамыту (Bayraktar et al., 2006).

Көптеген зерттеулер мұғалімдердің зертханалардағы практикалық іс шаралардың әртүрлі мақсаттары болатынын мұғалімдердің білмейтіндігін көрсетіп отыр (Nott & Wellington, 1997; Wilkinson & Ward, 1997a). Мұғалімдер практикалық қызметтің нақты мақсатын толық ескермей дәстүрлі зертханалық жұмыстарды жүргізу дұрыс шара деп есептейді (Ergin et al., 2005).

Hirvonen and Viiri (2002) зерттеуінше практикалық дағдылар мен білім берудің ғылыми әдістерін үйрету нәтижесінде студенттер ынталандырудың (мотивацияның) артқандығын сезінеді, ал мұғалімдер оқушыларының білімін бағалауға мүмкіншілік алады. Осындай жағдайда студенттер мен мұғалімдердің теориялық-практикалық байланысы ең жоғары деңгейде болатындығын көрсетеді.

Sahin-Pekmez et al. (2005) Англиядағы ұлттық ғылыми оқу бағдарламасы шеңберінде практикалық жұмыстың мазмұны мен мақсатына байланысты ұстаздардың ғылыми ойлауын зерттеді. Зерттеулер ұстаздармен жеке сұқбат негізінде жүргізілді. Зерттеулер нәтижесі деректердің сапасына көңіл бөлінбейтіндігі көрсетіліп отыр. Бұл оқушылардың шынайы зерттеу жұмыстарымен айналысу мүмкіндігін дамытуды шектейтін негізгі фактор болып табылады.

Ottander и Grelsson (2006) зертханалық жұмыстардың рөлі туралы биология пәні мұғалімдерінің пікірін зерттеген. Бұл зерттеу нәтижелері ұстаздардың зертханалық жұмыстар биология және ғылым дәрістерінің негізгі басты бөлігі болып табылатындығына келісетіндігін көрсетеді. Дегенмен ұстаздар зертханалық жұмыстардың теория мен практиканы ұштастыру,

ынталандыруды арттыру сияқты жалпы танылған мақсаттарына көңіл бөледі. Сонымен бірге ұстаздар зертханалық жұмыстардың ғылыми дағдыларына қатысты мақсатын ескермейді. Сондай-ақ экспериментальдық жұмыстарды зерттеу нәтижелерін түсіндіру студенттер мен ұстаздар арасында әртүрлі. [2, 1-2 бет].

Зертханада тиімді жұмыс істеу үшін мақсаттар нақты айқындалған болуы керек. Зертханалық жұмыстарды жоспарланған кезде мақсаттар, нұсқаулықтар мен бағалау критерийлерін толықтай қарастырған жөн. Сонымен қатар, зертханалық жұмыс зерттеу сұрақтарын тудыра алатын, тәжірибені жоспарлау және жүргізу, тұжырымдау және қарым-қатынас жасау сияқты ғылыми зерттеу дағдыларын қамти алуы қажет. 7-сынып оқушыларында зерттеу жүргізу кезінде тәуелді және тәуелсіз айнымалыларды және кесте, график, диаграмма түріндегі деректерді жинау, өңдеу, ұсыну дағдылары қалыптасуы қажет.

Тапсырма үлгісі:

7 – ші сынып оқушылары мектеп зертханасында «осмос» үдерісін, келесі тәжірибелер арқылы зерттеді: олар әр 4 сынауыққа 5 мл әртүрлі концентрациядағы сахарозаны (0М, 0,4М, 0,8М, 1М) құйды. Скальпельді пайдаланып, картоп кесегінің 4 бірдей (ені 4 см және ұзындығы 7 см) ұзындығын өлшеді. Әр картоп кесегінің салмағын электронды таразы арқылы өлшеді. Әрі қарай, бір уақытта 4 түрлі сахароза ерітіндісіне салынған 4 картоп кесектерін орналастырды. Картоп кесектерін ерітіндіде 20 минутқа қалдырды. Ерітіндіден картоп кесектерін алып тастағаннан кейін, оларды қағаз майлыққа кептіріп, жаңа салмақты, ұзындықты және енін өлшеді.

Кестеде келтірілген деректерді пайдаланып, картоптың орташа салмағын есептеңіз.

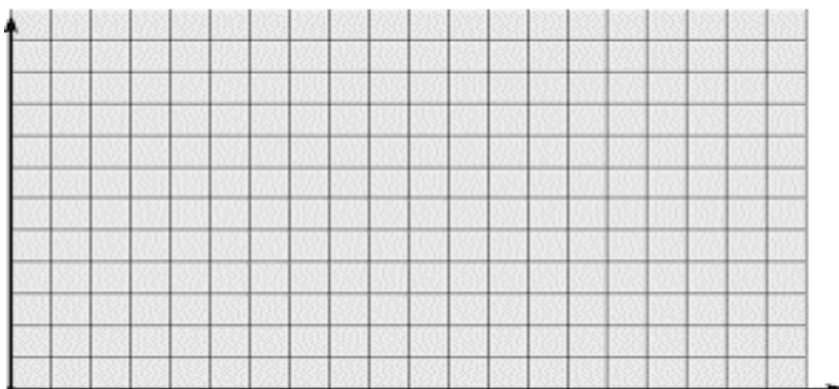
	Сахарозаның концентрациясы	Зерттеу алдындағы картоп кесегінің салмағы (ұзындығы 7 см., ені 4 см.)	Картоп кесегінің салмағы, г		
			20 минуттан кейін	1 сағаттан кейін	2 сағаттан кейін
Үлгі №1	0М	4 г	4.38	4.76	5.35
Үлгі №2	0.4М	4 г	4.21	3.83	3.35
Үлгі №3	0.8М	4 г	3.78	3.57	1.99
Үлгі №4	1 М	4 г	3.49	2.82	1.03
Орта мән:			A (_____)	B (_____)	C (_____)

[1]

Зерттеудің тәуелсіз және тәуелді айнымалыларын анықтаңыз.

[2]

(с) Кестедегі 20 минуттан кейін алынған нәтижелерді пайдаланып, графикті құрастырыңыз.

[3]

d) Зерттеу қорытындысын тұжырымдау үшін сәйкес сипаттамаларды таңдау арқылы, графиктердегі деректерді талдаңыз. Ақиқат және жалған тұжырымдарды (v) белгісімен белгілеңіз.

Тұжырымдар	Ақиқат	Жалған
A. Сахароза ерітіндісінің концентрациясы артқан сайын картоп кесектерінің массасы азаяды.		
B. Картоп кесектерінде судың қозғалысы «осмос» үдерісімен түсіндіріледі.		
C. Концентрациясы 1M сынауқтағы картоп кесектерінің массасы 0,4M концентрациялы сынауққа қарағанда артық.		
D. 0,8 M концентрациядағы ерітіндіде картоп кесектері суды көбірек сіңіреді, осыған байланысты салмақ артады.		

[2]

Қазіргі уақытта оқушыларға тиімді оқытуға мүмкіндік беретін жаңа зерттеулер үнемі жүргізілуде. Биология пәнін оқытуда зертханалық жұмыстың маңыздылығы мен оқушылардың биологияға деген қызығушылығын арттырудан бас тартуға болмайды. Осы себепті де зертханалық жұмыс биология сабақтарының көпшілігінде өткізіледі. [2, 4-5 бет].

Дегенмен, зертханалық жұмыстардан күтілетін нәтижелерге жету үшін, тиісті зертханалық нұсқаулықты таңдау және енгізу қажет. Зертханалық нұсқаулықтармен байланысты көптеген тәсілдер бар. Соның ішінде сұрау салуға негізделген зертханалық жұмыс нұсқаулығы сияқты балама тәсілдер бірінші жоспарға шығарылуы тиіс. Мысалы, Домин (2007) әдеттегі дәстүрлі оқыту әдістемесінен басқа, ортақ пайдаланудағы үш нұсқаулықты қарастырады: анықтау (басқарылатын сұрау), сұрау (ашық сұрау) және мәселеге (проблемаға) негізделген нұсқаулықтар. Оқушылардың күш-жігеріне жабық және ашық эксперименттер арқылы белгілі бір бағыт беру керек. Дегенмен, ашық эксперименттермен биологияны зерттеуде (Bayraktar et al., 2006, Serpi & Auvaci, 2006) тәжірибелерді орындау, интерпретация, жинау және талдау нәтижелері, нақты гипотезалар мен қорытуларды ұсыну оқушыға толық байланысты. Сонымен қатар, оқушыларды зертханалық жұмыстарға белсенді қатысуға және жаңалықтар жасауға мәжбүр ететін оқыту ортасы құрылуы тиіс. Мұндай жағдайда мұғалімнің рөлі тек теориялық білімді тікелей оқушыларға беру ғана емес, мұғалімнің рөлі оқушыларды проблемаларды шешуге ынталандыру болып табылады. [2, 6-7 бет].

Зертханалық жұмыстарда өмірмен байланысты проблемалық ситуациялар қойылып, оқушылардың солардың шешімін табуға ұмтылуы оларға алған білімдерін сыныптан тыс жерде, кез келген жағдайда тиімді пайдалануын қамтамасыз етеді. Зертханалық жұмысты тиімді қолданса ол сыни ойлау дағдысын жақсартады және өз кезегінде оқушылардың үлгерімін жақсартады. Біріншіден; сыни тұрғыда материалды талдай алса олар жұмыс туралы терең түсіне алады. Өткен сабақтардағы теорияларды және басқа да пәндерді байланыстыра алады. Екіншіден, оқушылар сыни тұрғыдан эксперименттік рәсімдерді талдай алса, емтихан сұрақтарын шешуге пайдасын тигізеді.

Сабақтарда эксперименттерді пайдалану қызықты да күрделі процесс. Бұл әдіс мұғалім мен оқушылар тарапынан дайындық пен белсенділікті талап етеді. Менің ойымша, осы зерттеу жұмысым өз тәжірибемді жетілдіру үшін де, оқушылардың сыни ойлаудағы талдау және қорытындылау дағдыларын дамытуда да сәтті өтті.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Aydoğdu, B. (2015, June). Examining preservice science teachers' skills of formulating hypotheses and identifying variables. In Asia-Pacific Forum on Science Learning & Teaching (Vol. 16, No. 1).
2. Bell, P. (2005). The school science laboratory: Considerations of learning, technology, and scientific practice. Seattle: University of Washington.
3. Bencze, L., & Hodson, D. (1999). Changing practice by changing practice: Toward more authentic science and science curriculum development. Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching, 36(5), 521-539.

4. Dikmenli, M. (2009, December). Biology student teachers' ideas about purpose of laboratory work. In Asia-Pacific Forum on Science Learning and Teaching (Vol. 10, No. 2, pp. 1-14). The Education University of Hong Kong, Department of Science and Environmental Studies.
5. Ergin, F. G., Choudhari, M. M., Fischer, P. F., & Tumin, A. (2005). Transient growth: Experiments, DNS and theory. In TSFP DIGITAL LIBRARY ONLINE. Begel House Inc..
6. Fredericks, B. L., Kinnear, S., Daniels, C., CroftWarcon, P., & Mann, J. (2015). Path+ Ways. Towards best practice bridging and Indigenous participation through regional dual-sector universities. In Informing Best and Practice: 2014 Student Equity in Higher Education Research Grants Program Projects (pp. 20-21). National Centre for Student Equity in Higher Education, Curtin University.
7. Hirvonen, P. E., & Viiri, J. (2002). Physics student teachers' ideas about the objectives of practical work. *Science & Education*, 11(3), 305-316.
8. Kibirige, I., & Hodi, T. (2013). Learners' performance in Physical Sciences using laboratory investigations. *International Journal of Educational Sciences*, 5(4), 425-432.
9. Mwangi, J. T. (2016). Effect of chemistry practicals on students performance in chemistry in public secondary schools of Machakos and Nairobi counties of Kenya.
10. «Мұғалімге арналған нұсқаулық», екінші деңгей, үшінші басылым. Баспаға «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығының Әдістемелік кеңесі ұсынған (2, 6-7 бет). «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016.
11. Tan, A. L. (2008). Tensions in the biology laboratory: What are they?. *International journal of science education*, 30(12), 1661-1676.
12. Tröster, A. I., Wilkinson, S. B., Fields, J. A., Miyawaki, K., & Koller, W. C. (1998). Chronic electrical stimulation of the left ventrointermediate (Vim) thalamic nucleus for the treatment of pharmacotherapy-resistant Parkinson's disease: a differential impact on access to semantic and episodic memory?. *Brain and cognition*, 38(2), 125-149.

**HOW THEMATIC DISCUSSION, ROLE-PLAY AND QUESTION-ANSWER METHODS
INFLUENCE THE EFFECTIVE USE OF STATE EXPRESSIONS IN THE DEVELOPMENT
OF SPEAKING SKILLS IN SECONDARY SCHOOL ENGLISH CLASSES**

VODOPYANOVA Olessya Valerievna, BEKKUZHINOVA Assem Yerikovna

Nazarbayev Intellectual School

Petropavlovsk, Kazakhstan

Vodopyanova_O@ptr.nis.edu.kz. bekkuzhinova_a@ptr.nis.edu.kz

Аннотация

Бұл ғылыми-практикалық мақалада орта мектеп оқушыларының ауызша сөйлеуін дамыту үшін ең тиімдісін анықтаудың әртүрлі белсенді әдістерін зерттеуге бағытталған зерттеу туралы ақпарат бар. Сабақты зерттеуді Петропавл қаласының Назарбаев Зияткерлік мектебінің орта буынында ағылшын тілі мұғалімдері жүргізді. Мақсаты-орта мектеп оқушыларының ауызша сөйлеуінде тұрақты өрнектерді қолдануда оқытудың ең тиімді белсенді әдісін анықтау. Бұл зерттеудің өзектілігі орта буын оқушыларының сөйлеу дағдыларын қалыптастыру және дамыту шет тілін меңгеру кезінде коммуникативтік дағдыларды табысты дамытудың негізі болып табылатындығына байланысты. Сонымен қатар, оқытудың белсенді әдістері оқушылардан ойлау, талқылау, зерттеу және құру арқылы оқу процесіне қатысуды талап етеді. Сабақтарда оқушылар дағдыларды дамытады, мәселелерді шешеді, күрделі мәселелермен күреседі, шешім қабылдайды, шешімдер ұсынады және идеяларды ауызша сөйлеу мен талқылау сөздерімен түсіндіреді.

Түйін сөздер: lesson study, оқытудың белсенді әдістері, сұрақ-жауап, рөлдік ойын, пікірталас.

Abstract

This scientific-practical article provides information about a study aimed at exploring various active methods to identify the most effective ones for developing oral skills in middle school students.

The research lesson was conducted in the middle level of the Nazarbayev Intellectual School in the city of Petropavlovsk by English language teachers. The goal was to identify the most effective active teaching method for the application of fixed expressions in the oral speech of middle school students. The relevance of this study is justified by the fact that the formation and development of speaking skills in middle-level students are the foundation for the successful acquisition of communicative skills in learning a foreign language. Furthermore, active teaching methods require students to participate in the learning process by thinking, discussing, exploring, and creating. During the lessons, students practice skills, solve problems, tackle challenging issues, make decisions, propose solutions, and articulate ideas through oral speech and discussions.

Keywords: lesson study, active teaching methods, question-answer, role-play, discussion.

Introduction

In the modern global world, communication plays a vital role in achieving success in all fields. Language serves as a tool for communication, and communication is impossible without the use of language. Moreover, individuals cannot achieve their goals and tasks without using the appropriate language for communication and employing corresponding lexical units to express their thoughts.

The available pedagogical experience of teachers who participated in research and literature analysis allows us to assert that active teaching methods are necessary for developing speaking skills. Understood as forms and methods that activate students' mental and independent work, sustain attention, and develop speech, active teaching methods are crucial in the process of mastering the material, where students become the central element of activity in the classroom [1]. These methods provide opportunities to process lexical units by determining their meaning in context and using them in oral speech. The application of new phrases through active use in lessons and situational exercises helps students encode lexical units, concepts, and oral speech skills in their memory, connecting them with previous information, organizing knowledge, and strengthening neural pathways. Regular communication with the teacher and peers using specific lexical units helps students gain a deeper understanding of their meaning and appropriateness for use in specific situations.

One such active method for developing speaking skills is the "thematic discussion" method. According to the Encyclopedic Dictionary, a discussion (Latin: *discussio* - consideration, examination) is a dispute aimed at reaching the truth and using only correct persuasion techniques.

This method was chosen because through discussion, students can involuntarily engage in significant, diverse life situations that make them want to speak, communicate, and express their point of view, their understanding of the discussed issue.

As part of the research, the goal of using the thematic discussion method in English lessons was to provide an opportunity to apply language/speech knowledge and skills in practice, to develop the ability to critically perceive information by highlighting the main idea and finding means and arguments to support it.

The "question-answer" method is used to gather information in problem situations or organize ready-made information when solving specific problems [2]. The distinctive feature of this method is the use of a specific form of asking questions for interviews with discussion/dialogue participants. Students need to identify the interlocutor's interests, present arguments and facts to influence the course of the dialogue, which is impossible without activating previously studied and new vocabulary.

Role-playing is a created learning situation where the student takes on a specific role and represents models of behavior that, in their view, suit it. Using role-playing in English lessons contributes to creating the illusion of real communication, helping students better assimilate and apply the necessary thematic vocabulary. It is also worth noting that games, by their nature, are the most attractive way of learning due to the age characteristics of students. During the game, the spontaneous memorization of expressions and speech constructions relevant to the situation takes place. Importantly, even students who struggle with a foreign language can more easily overcome the language barrier due to the informal nature of the game. For many, role-playing helps express themselves, show the peculiarities of their worldview, while hiding some shortcomings.

Relevance of the Problem:

The relevance of this issue is further justified by the fact that the ability to communicate freely on any topic directly depends on the vocabulary of the students and their ability to activate learned words and phrases in various situations. This, in turn, affects the internal motivation to master a

foreign language. Lack of vocabulary and the inability to apply acquired knowledge correctly during communication with other students create feelings of insecurity and reluctance to speak in a foreign language. Therefore, it is crucial for the teacher to pay close attention to creating suitable conditions for the development of communicative skills in the classroom, with the appropriate use of learned lexical units. Hence, the need arose to identify the most effective active teaching method in the application of fixed expressions in the oral speech of middle school students.

Main Part:

In our research, we chose three active methods aimed at developing communicative skills: discussion, "question-answer," and role-play. During observations, we identified a focus group consisting of three students: Student A—can easily apply a sufficient number (4-5) of new fixed expressions appropriately in context, Student B—may experience slight difficulties in applying a sufficient amount (4-5) of new fixed expressions appropriately in context, and Student C—struggles with applying a sufficient amount (4-5) of new fixed expressions appropriately in context.

The research goal is to identify the most effective active teaching method in the application of fixed expressions in the oral speech of middle school students. The effectiveness of the method will be determined by quantitative (number of used fixed expressions) and qualitative (correct application in context) data. The following criteria were developed to identify the most effective active teaching method:

Correct pronunciation of new phrases;

Appropriate use in context;

Ability to adapt the phrase to the situation (add or remove affixes, use different verb forms);

Natural use in speech;

Recognition and understanding in the opponent's speech.

To achieve the set goal, the following tasks were formulated:

Study existing active methods suitable for middle school students, which will be adapted to the needs of students and applied in lessons;

Identify a focus group of students for observation;

Plan and adapt lessons for Lesson Study, during which selected active teaching methods will be applied;

Conduct Lesson Study and observe students of different English proficiency levels, with special attention to the training and development of the focus group;

Conduct a short interview to assess the focus group's attitude toward the applied active teaching methods aimed at developing communicative skills;

Analyze the audio recording of the focus group interview and the data obtained during the observation of lessons within Lesson Study;

Summarize the results and use the obtained data in pedagogical practice, sharing the research results with colleagues.

The object of the study is the active and appropriate use by students of previously learned and new lexical units during thematic discussion, the active question-answer method, and role-playing.

The conducted research allowed us to identify the following:

During the thematic discussion, Student A had no difficulty correctly using the learned expressions in context. The student demonstrated the ability to adapt them to the situation and, if necessary, correctly used grammatically appropriate forms. In their speech, the learned expressions sounded natural, and there were no pronunciation errors. All expressions were correctly recognized in the opponent's speech. When applying the active "question-answer" method and role-play, Student A easily mastered and applied the necessary phrases. Many of these phrases noticeably transitioned into the active vocabulary of the students, as they were able to not only use them correctly in context but also adapt individual expressions to the situation, which did not affect the naturalness of their use in speech.

During the discussion on the given topic, Student B also managed to demonstrate the use of a majority of the expressions learned during the section. However, the group of teachers noticed that the use of some expressions was inappropriate in the context of the conversation. In other words, the student was simply trying to use the learned expressions without attempting to adapt them to the specific situation, without considering their meaning and relevance to the discussed topic. As a result, the student's speech was not always natural. Pronunciation errors were almost non-existent, as well as

problems with recognizing these expressions in the speech of interlocutors. Similarly, during the question-answer session, Student B successfully applied the required lexical units but made some mistakes, affecting the naturalness and the ability to adapt certain phrases to the situation in oral speech. In the role-play, Student B made minor errors in pronunciation and adaptation to the situation but, on the whole, appropriately and grammatically used 80% of the material studied.

Observing Student C, teachers noted that the application of the "thematic discussion" method had a positive effect. Student C successfully recognized expressions in the interlocutor's speech, made almost no or minor (in complex words) pronunciation errors, and mostly used them correctly in context. The greatest difficulties arose in the process of adapting learned expressions to the context. During the "question-answer" method, Student C, upon hearing the phrases in the interlocutor's speech, could reproduce them correctly. However, difficulties arose in adapting them to the situation and using them in context. The student incorrectly used verb forms, sometimes confusing words in expressions. A similar situation occurred with Student C during the role-play; they could not adapt phrases appropriately to the context and made errors when attempting to adapt the necessary expressions to the situation, which also affected the naturalness and fluency of speech.

Conclusion

As a result of the research, it was found that the most effective methods for learning new lexical units are the "thematic discussion" and "question-answer" methods. Regarding the thematic discussion method, it can activate the speech-thinking activity of all students presented in the study. Its use contributes to the development of speaking skills and the ability to think in English. As for the question-answer method, both "strong" and "average" students easily coped with the task. Students experiencing difficulties in learning and using new vocabulary also did not have problems using these words and expressions, as they heard them in the interlocutor's speech, thereby enriching their active vocabulary.

As the study showed, role-play is most effective for "strong" and "average" students. However, for students with a weak level of proficiency in a foreign language, role-play is not the most suitable method for learning new vocabulary, as it is challenging for them to use new vocabulary appropriately in the context of a situation. Perhaps, when reinforcing previously learned words and expressions, this method is more appropriate for students with difficulties.

References

1. Anashkina, I.V. Active and Interactive Forms of Teaching: Methodical Recommendations. Tambov: Orion LLC, 2011. p. 39.
2. Zhilkina, R.I. Role-Playing Games in English Language Lessons. Foreign Languages in School, 2010, No. 1.
3. Zarukina, E.V. Active Teaching Methods: Recommendations for Development and Application. St. Petersburg: SPbGIUE, 2010. 59 p.
4. Kashapov, M.M. Non-Imitative Teaching Methods: Methodical Guidelines. Yaroslavl State University, 2001. p. 32.
5. Kuryanov, M.A. Active Teaching Methods: Methodical Manual.
6. Stronin, M.F. Educational Games in English Language Lessons. Moscow: "Prosveshcheniye," 1984.

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БЕЙІНДІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДАҒЫ ЭЛЕКТИВТІ КУРСТАРДЫҢ ОРНЫ

Г.Т.БОЗШАТАЕВА, Ж.Б.КОПЖАСАРОВА, Г.К.ТУРАБАЕВА

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Университеті

Шымкент, Қазақстан

e-mail: bozshataeva69@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада мектеп оқушыларына болашақ мамандығын дұрыс таңдауға көмек беру мақсатында ұйымдастырылатын жұмыстар қарастырылады. Мамандық таңдау - кез-келген

адамның өміріндегі жауапты кезеңдердің бірі. Ата-аналар мен мектеп оқушылардың бейіндік қабілеттерін анықтау мен дамыту арқылы оларға көмек бере алады. Оқушылардың кәсіби бағыттылығын элективті курстар арқылы дамытудың мүмкіндіктері қарастырылған.

Қазақстандағы білім беру саласындағы өзгерістердің стратегиялық мақсаты білім берудің ойлы, шығармашыл тұлғаны қалыптастыруға бағдарланған жаңа ұлттық үлгісін дамытуға, «баршаға білім беру» үлгісінен» әрбір адамға өмір бойында білім беру» үлгісіне өтуге мүмкіндік береді және әлемдік білім беру кеңістігіне жедел енуі қамтамасыз ете отырып, еңбек нарығында бәсекелестікке ие бола алатын, өзінің кәсіби деңгейін үнемі арттырып отыратын жеке тұлғаны қалыптастыру болып табылады.

Бейіндік оқыту жүйесі оқушының тек қана білім алып ғана қоймай, бейімі мен икемділігіне, таңдайтын мамандығына қарай алғашқы кәсіби бағдар алып шығуына негізделген. 11-12 сыныптардағы білім мазмұны оқушының жоғары оқу орнының алғашқы курстарында алатын білім мазмұнымен кіріктіріледі. Оқушы мен оқытушы арасындағы өзара түсіністік пен ықпалдастыққа негізделген оқыту процесі оқушының ойлау жүйесінің дамуына, құндылық бағдарының айқындалуына, қарым-қатынас жасай білу дағдысының қалыптасуына оң әсер етеді. Жаңартылған білім беру мазмұнына өту білім мазмұнын түбегейлі жаңартумен қатар, оқытудың жаңа инновациялық интерактивті әдістемелерін сабақта қолдануды қажет етеді. Бұл жаңа оқыту технологияларын енгізуді талап етеді [1,2].

Бейінді оқытудың негізгі мақсаттары оқушылардың мектеп бітірушілерінің моделіне сәйкес келуі мен олардың еңбек нарығының шарттарына бейімделуінен, бітірушілерге кең орта білімді әр болашақ маманға қажет, мамандануына сәйкес келетін тұлғалық қасиеттерді түлекке қалыптастыру қажеттілігінен туындайды.

Бейінді оқытуға көшіруде:

- жалпы білім беретін жекелеген пәндерді тереңдетуді қамтамасыз ету;
- оқытуды саралау үшін, қабілеттері, икемдері мен қажеттіліктеріне сәйкес оқушыларға жеке білім беру траекториясын таңдауына, саралауға жағдай жасау;
- әртүрлі деңгейдегі оқушыларға, олардың қабілеттеріне жеке бас икемдеріне және қажеттіліктеріне сәйкес толық білім алуына бірдей мүмкіндік орнатуға ықпал жасау;
- жалпы және кәсіби білім беру арасындағы байланысты қамтамасыз ету, мектеп бітірушілерін жоғары кәсіби білім бағдарламаларын игеруіне неғұрлым тиімді дайындау мақсаттары көзделеді.

Сонымен, бейінді оқыту – бұл жалпы білім беретін мектептің жоғарғы буынында оқытуды даралауға, оқушыны әлеуметтендіруге, сонымен бірге мектептің жоғарғы сатысы мен орта және кәсіби білім берудегі сабақтастықты жүзеге асыруға бағытталған арнайы дайындау жүйесі. Ал кәсіптік білім беру болса, жеке тұлғаның, қоғам мен мемлекеттің мүддесі үшін, нәтижесінде азамат тиісті құжатпен куәландырылған нақты кәсіби мамандық алатын оқыту мен тәрбелеудің мақсатты үрдісін білдіреді. Осылайша бейінді оқытуды енгізудің негізгі мақсаты жалпы білім беретін мектептің жоғары сыныптарында оқушыны еңбек нарығының нақты сұраныстарын ескере отырып әлеуметтендіруге бағытталған арнайы дайындау жүйесін жасау болып табылады. Ал бейінді оқытудың негізгі міндеті бейіндердің икемді жүйесін жасауға және мектептің жоғарғы сатысын бастауыш, орта және жоғары кәсіптік білім беретін мекемелермен үйлестіруге келіп саяды. Бұдан бейінді оқытудың жеке тұлғаға бағыттала отырып, жалпы орта білім бағдарламасының жеке пәндерін тереңдетіп оқыту, білім мазмұнын саралауға және әр оқушының жеке білім траекториясын құруға жағдай жасау, сондай-ақ жалпы орта және кәсіби білім арасындағы сабақтастықты, бағдарлы сынып оқушыларын ЖОО-да білімін жалғастыруға дайындауды қамтамасыз ету міндеттерінің орындалу қажеттілігі түсінікті бола түседі. Элективті курстар қысқа мерзімді және әртүрлі бағыттағы қосымша білім беру бағдарламаларына негізделеді. Мектеп немесе басқа білім беру ұйымдары ұсынатын элективті курстардың саны оқушы таңдауға міндетті курстармен салыстырғанда артық болуға тиіс.

Таңдау бойынша курстар оқушыға қатысты білім берудің вариативті (жылжымалы) бөлігін құрайды. Дәл осы курстар (сонымен қатар осындай курстарды таңдау жағдайы) көбінесе оқушының өздігінен бағдарын анықтауына ықпал етеді де, оқу жоспарындағы салыстырмалы түрде аз бөлігін алып жатқанына қарамастан, жалпы орта білім беретін мектептегі бейінді оқытуды ұйымдастыруда маңызды рөл атқарады. Оқытудың барлық бағыттары үшін базисті оқу жоспарының жеке компоненті оқушыларға арналған жобаларды

жасау кезіндегі өзіндік жобалық-зерттеушілік іс-әрекеті, сонымен қатар оқушылардың сұранысы бойынша өткізілетін жеке және топтық кеңестер кезінде іске асырылады.

Көптеген педагогикалық жұмыстарда кездесетін «элективті саралау» (латынша *electus* – сайланбалы, таңдамалы) термині көп аспектілі талданбайды. Сөйтіп, И.М. Осмоловская элективті саралауды базалық оқу пәндерінен басқа бірқатар пәндерді таңдау мүмкіндігін беру арқылы сипатталатын оқушылардың қызығушылықтар бойынша саралау нысаны ретінде анықтайды. Бұл анықтаманың мазмұнын Н.Н. Войткевич былай ашады: оқытудың элективті саралануы бұл бірқатар курстар, бағыттар мен іс-әрекет түрлерін таңдау мүмкіндігін берумен сипатталатын саралану нысандарының бірі болып табылады. Ал оның қызметтері ретінде мыналарды ажыратады:

танымның әртүрлі салаларында өзін-өзі сынауға мүмкіндік беру;
икемділіктері мен қабілеттерін анықтау;
танымдық қызығушылықтарын дамыту;
іс-әрекеттің сан алуан түрлерімен және әдістерімен (соның ішінде зерттеушілік, жоба, шығармашылық, кәсіптік) танысу.

Элективті саралауды ұйымдастыру түрлері ретінде оқушылардың таңдау бойынша курстарын (соның ішінде факультативтер, үйірмелер, элективті курстар), зерттеушілік, шығармашылық және жобалық іс-әрекеттерін көрсетуге болады.

Факультативті курстардың ішінде оқушыларға кәсіби бағыт беріп, болашақ бейінін таңдауға ықпал ететін сабақтар да болады. Сонымен, саралаудың осы екі түрлерінің ұқсастықтары мен айырмашылықтары неде? Бұл сұраққа жауап беру үшін О.С.Габриелян, Т.Е.Деглина пікірлерін қорытындылай келе бейіналды дайындық кезеңінде ұйымдастырылатын факультативті және элективті курстарға кестеде көрсетілген салыстырмалы сипаттама беруге болады.

Сөйтіп факультативті сабақтар мен бейіналды элективті курстар оқушылардың жеке танымдық қызығушылықтардың қанағаттандыруға ықпал етеді.

Бейіналды дайындықтың факультативтерден негізді айырмашылығы, психологтардың ойынша, мамандыққа деген қызығушылық негізінде оқу пәндеріне, мамандықтың жеке бір жақтарын немесе оның сыртқы белгілеріне бағытталуы қызығушылықтардың тұрақты болмауына әкеп соғады. Сондықтан болашақ білім алу жолын, мамандықты таңдау үшін тек қана пәндік бейімделушілік жеткіліксіз. Бейіналды дайындықтың негізгі құрауыштарының бірі бейін бағдарын таңдаудағы өзіндік орнын анықтау болып табылады. Бұл жерде оқушыға мектепте жүргізілетін кәсіптік бейіндеу жұмысы жәрдемдесуге тиіс.

Қорыта келе, бейінді оқытудың мынадай негізгі мәселелерін бөліп көрсетуге болады:
жеке білім беретін пәндерді тереңдетіп оқыту;
саралап оқыту, оқушылардың өз қабілеттері, икемділіктері мен қажеттіліктеріне сәйкес жеке білім траекторияларын таңдап алуы;
оқушылардың қабілеттеріне, жеке икемділіктері мен қажеттіліктеріне сәйкес оқушылардың әрбір санатының толық білім алуына бірдей мүмкіндіктің болуы;
оқушылардың әлеуметтенуі, оларды кәсіби тұрғыдан өзіндік орын табуына дайындау;
жалпы және кәсіби білім беру арасындағы байланыстың болуы, мектеп бітірушілерін жоғары кәсіби оқу орындарының бағдарламаларын игеруге дайындау;
курстың төрт түрі – базалық жалпы білім беруші курстар, бейіндік курстар, қолданбалы курстар және таңдамалы курстарды (элективтерді) түрліше үйлестіру мүмкіндігі;

негізгі мектептің оқу жоспарына міндетті және таңдамалы курстары мен оқушыларға келешек оқу бағдарын таңдауға көмек беретін кәсіби сынақтарды енгізу арқылы бейіналды дайындықты іске асыру. Бейінді оқытудың негізгі идеясы – бұл таңдау мүмкіндігін беру. Бейінді оқыту жағдайында негізгі мектеп бітірушісіне жоғары сыныптардағы оқу бағытын таңдау мәселесін шешуіне тура келеді. Бұл таңдауды оқушылар өздігінен және саналы түрде жасаған кезде ғана бағдарлы оқыту өз мақсаттарына жетеді. Оқушы өз іс-әрекетінің бағытын таңдауға дайын болу қажет, бұл жағдайда негізгі мектептегі бейінді оқытудың маңызы зор.

Кесте - Факультативті және бейіналды элективті курстардың салыстырмалы сипаттамасы

Салыстыру белгілері	Факультативті курстар	Элективті курстар

Басты мақсаты	Оқушылардың білімдерін кеңейту және тереңдету	Оқушылардың болашақ бейін бағытын саналы түрде таңдауына ықпал ету
Таңдау жасауы	Қалауы бойынша оқушылардың бір бөлігі ғана таңдайды	Әрбір оқушы таңдайды
Өткізу уақыты	Сабақтан тыс уақытта (оқу кестесіндегі сабақтар торының сыртына шығарылған (7-8 сабақтар))	Сабақ кестесіндегі басқа сабақтар сияқты көрсетілген
Оқушылардың қатысуы	Қатысуға міндетті емес	Қатысуға міндетті
Курстарды таңдаудың негізі (себебі)	Оқушылар өз қызығушылықтарына сай таңдайды	Оқушылардың қызығушылықтары, ата-аналардың, мұғалімдердің пікірлері ескеріледі, психологиялық-педагогикалық көмек көрсетіледі
Өткізу ұзақтығы	Бір оқу жылына арналған (34 сағ.)	Қысқа уақытта өткізілген курстар (8-20 сағ.)

Негізгі мектепте бейіналды элективті курстарды ұйымдастыру оқушылардың болашақтағы оқу бағдарын таңдаудағы дайындауды мақсат етеді. Олар бейін ішінде саралау құралы, бейіннің бір бағытты болуының орнын толтыру әдісі, сонымен қатар оқушылардың дүниетанымдық көзқарасын кеңейтуге ықпал ететін курстар ретінде қарастырылады. Бейіналды оқытудағы элективті курстар бейіндік курстарға қарағанда пропедевтикалық болады да, білім мазмұнын таңдау кезінде және тәжірибе алуына практикалық-бейіндік көмек көрсету міндеттерін атқарады [3,4].

Элективті курстар оқу жоспарының оқушы компоненті есебінен жүзеге асады да, келесі екі негізгі қызметті атқарады:

1. Негізгі бейіндік пәндерді стандартқа сәйкес деңгейде ұстап тұру. Оған мектептегі білім берудің берілген саласындағы негізгі курстың, оның мазмұнын кеңейтіп, тереңдететін қосымша курстармен байыту арқылы жетуге болады.

2. Бейінішілік мамандандыруды қамтамасыз ету және жеке білім траекторияларын құру, оқушыларға мамандық таңдауды, оның негіздерімен танысып, өзінің болашақтағы кәсіби таңдауының дұрыстығын бағалауға мүмкіндік береді. 2006-07 оқу жылынан бастап елімізде мектептің жоғарғы сатысында екі бағыт бойынша бейінді оқыту енгізіледі:

- жаратылыстану-математикалық;

- қоғамдық-гуманитарлық. 12 жылдық білім беру аясында оған үшінші-технологиялық бейін қосу жоспарлануда. Осыған байланысты оқушыларда мектептің жоғарғы сатысында оқу бейінін саналы түрде қажеттілігі туындап отыр. Бұл мәселені шешуде элективті курс бағдарламаларының маңызы зор.

Ол үшін, келесі міндеттерді шешу қажет:

- мұғалімдерге оқушылардың бейінді және бейіналды білім алуындағы таңдау бойынша курстың орнын көрсету;

- мұғалімдердің элективті курс бағдарламаларын құра білуі;

- ұсынылып жатқан элективті курсты оқыту әдістемесімен таныстыру.

Психологиялық әдебиеттерде кәсіптік бағыттылық жеке тұлғаның маңызды мотивтерінің жүйесін қамтитын, оның ішкі позициясын анықтайтын ерекше жағы ретінде қарастырылады. Қазіргі кезде «қызығушылық» ұғымының анықтамаларының көптігіне қарамай, көптеген авторлар жеке тұлғаның белгілі бір пәнге, белгілі бір қызметке тұрақты эмоциялық бағыттылығын – ал оқу үрдісіне қатысты алғанда – белгілі бір ғылым негіздерін, мектеп пәнін меңгеруге бағыттылығы деп атап көрсетеді. Мамандыққа қызығушылық деп – адамның белгілі бір мамандықты басқалардан бөліп, ол туралы көбірек білуге ұмтылыспен қарауын түсінеді. Бұл ұғыммен тығыз байланысты мамандыққа ниеттену ұғымы бар, ол мамандыққа қызығушылықтың ең соңғы кезеңі бола отырып, оқушының санасында мамандықты таңдау түрінде қалыптасады.

Мамандыққа қабілеттілікті оқудың, жеке адамның тәрбиесіне байланысты өзгеруі мүмкін болатын, тұрақты ерекшеліктерінің жиынтығы ретінде қарастыруға болады. Психологияда мотивтер адамның қызметі мен мінез–құлқының қызығушылық тудырушы себептер ретінде

қарастырылады. Мамандыққа мотивация деп, мамандық таңдауда белгілі бір шешімді қабылдау мен шешуге қатысты мотивтердің жиынтығын түсінеді. Оқушылардың мамандық таңдау мотивтеріне - әлеуметтік маңыздылығы, беделді, абыройлы мамандыққа қызығушылық және материалдық қызығушылық, белгілі бір қабілеттерінің болуы, мектеп пәніне қызығушылық, ата - аналары немесе басқа да ересектерге еліктеу, тәуекелге бару романтикасы, іздену, шығармашылық мүмкіншіліктері, жаңашылдық жатады [5,6].

8-9 сынып оқушылары арасында жүргізілген сауалнама, олардың көпшілік жағдайда өздерінің болашақ мамандықтарын таңдауда қиналатынын көрсетті. Бұл тек әлеуметтік сипаттағы себептерге ғана байланысты емес, сонымен қатар кәсіптік бағдар беру саласындағы білімдердің жеткіліксіздігіне байланысты. Оқушылар әр түрлі мамандықтардың сипаты, оларға қойылатын талаптар, мамандықтың еңбек нарығындағы қажеттілігі туралы білімдері жеткіліксіз. Сондықтан оқушыларды әр түрлі мамандықтар туралы биология саласындағы мамандықтармен, олардың ерекшеліктеріне, биологиялық білімдердің қолданбалы аспектілеріне көңіл аудара отырып, толық ақпарат беру қажет. Осы мақсатта біз 9 сыныпқа арналған бейін алды «Биологиялық мамандықтар» элективті курсын ұсынып отырмыз.

Элективті курс аптасына 1 сағат өтуге есептелген. Бұл элективті курсты оқыту 10-11 сыныптардағы қажетті бейіндік бағыт пен болашақ мамандықты таңдауға мүмкіндік береді.

Әсіресе, курс биология пәніне ерекше қызығушылық білдіретін, қабілетті оқушылар үшін қажет. Біз ұсынып отырған курстың бағдарламасы төменде берілген.

Курстың мақсаты:

қазіргі заманғы биологиямен байланысты мамандықтар туралы оқушыларға кәсіптік ағарту жұмысын жүргізу;

биологиялық білімдердің практикада қолданылуы туралы білімдерді кенейту;

10-11 сыныптарда оқыту бейінін таңдауға көмек;

Болашақ мамандығын таңдауға жауапкершілікпен қарауға тәрбиелеу;

Биологияға танымдық және кәсіптік қызығушылығын дамыту.

Міндеттері:

оқушыларды биология саласындағы білімдерді қажет ететін негізгі мамандықтармен таныстыру;

мамандыққа қызығушылықтың, мамандыққа қажетті мүмкіндіктер мен сәйкестігін табуға үйрету;

еңбек нарығының аймақтық ерекшеліктерімен таныстыру.

Курстың мазмұны

Тақырып 1. Мамандықты қалай таңдауға болады (1 сағат).

Болашақ мамандықты дұрыс таңдаудың маңызы. Мамандық таңдауда есепке алынатын ережелер. Мамандық таңдауға әсер ететін факторлар.

Тақырып 2. Мамандықтарға сипаттама (1 сағат)

Технологиялық, экономикалық, педагогикалық, психологиялық, медициналық мамандықтардың сипаттамасы.

Тақырып 3. Еңбек заты бойынша мамандықтардың типтері (1 сағат)

Мамандықтардың типтері: «Адам-адам», «адам-техника», «адам-белгілі жүйе», «адам-көркем бейне», «адам-табиғат».

Тақырып 4. Биология саласындағы білімдерді қажет ететін мамандықтар (16 сағат).

Биология саласындағы жетістіктер, белгілі ғалымдар, өнертапқыштар, дәрігерлер және т.б.

Биологиямен байланысты мамандықтар: медициналық мамандықтар, биологтар, экологтар, генетиктер, микробиологтар, селекционерлер, мал шаруашылығы мамандары, егіншілер, орман және орман-саябақ шаруашылығы саласындағы, биохимия, биофизика педагогика және психология мамандары.

Биологиялық мамандықтардың ерекшеліктері: еңбектің мазмұны, қажетті білімдер, мамандыққа қажетті салалар, медициналық қарсы көрсетілімдер және т.б.

Тақырып 5. Қорытынды сабақ (1 сағат).

Рефераттар жазу және қорғау.

Элективті курс оқытылғаннан соң оқушылар не білуі керек:

мамандықтардың типтері мен сипаттамаларын;

болашақ мамандықты таңдауда есепке алынатын факторлар;
қарастырылған мамандықтардың ерекшеліктері, еңбектің мазмұны, білімдерге қойылатын талаптар, мамандыққа қажетті салалар, медициналық қарсы көрсетілімдер және т.б. аймақтағы мамандыққа сұраныс дәрежесі;
қарастырылған мамандықтарды дайындайтын оқу орындары.

Оқушыларда қалыптасатын іскерліктер:

еңбек сипаты бойынша мамандық типін анықтау;

тесттермен жұмыс істей білу;

қажетті ақпаратты алудың көзін, әртүрлі әдебиеттермен жұмыс істей білу;

берілген тақырып бойынша реферат құрастыру мен қорғау.

Оқушыларды мамандықты саналы түрде таңдауға дайындауда пән мұғалімдері, психологтар, ата-аналар бірлесе жұмыс жасауы қажет. Кәсіби бағдар беру сауалнамаларын құрастыру мен сауалнамаларды жүргізу оқушылардың өздерінің белгілі бір мамандыққа бейінділігін анықтауға мүмкіндік береді.

Ұсынылып отыр бұл курс бейін алды оқытуды жүзеге асыра отырып, келешекте жоғары сыныпта оқушының мамандығын дұрыс таңдауына мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бектурова З.К. Опыт реализации профильного обучения в республике /12-жылдық білім. №11. 2010. 25-30 б.
2. Зимняя И.А. Педагогикалық психология. М.: «Логос», 2005
3. Наурызбаева Р. Тұлғалық ерекшеліктерді анықтау және дамыту тәсілдері / Биология және сауаттылық негізі. №1. 2011. 3-6 бет.
4. Кравцов С.С. О роли профильного обучения в современной общеобразовательной школе / 12-жылдық білім. №7. 2010. 46-49 б.
5. Ильина Т.И. Подготовка школьников к осознанному выбору профессии / Первое сентября. Биология. №15. 2010. 9-11 стр.
6. Климов Е.А. Как выбрать профессию. 2-е изд., доп., доработанное. - М., 2000

КАКИЕ ПРИЕМЫ ГЕНЕРИРОВАНИЯ ИДЕЙ НАИБОЛЕЕ ЭФФЕКТИВНЫ НА ЭТАПЕ ПЛАНИРОВАНИЯ ЭССЕ В СРЕДНЕЙ И СТАРШЕЙ ШКОЛАХ?

ЛЮТОВА Эльвира Манарбековна, ВОДОПЬЯНОВА Олеся Валерьевна

Назарбаев Интеллектуальная школа химико-биологического направления

Петропавловск, Казахстан

Lyutova_E@ptr.nis.edu.kz, Vodopyanova_O@ptr.nis.edu.kz

Аннотация

Бұл ғылыми-практикалық мақала орта және жоғары сынып оқушылар арасында академиялық хат жазу үшін идеяларды ойластырудың ең тиімді әдісін анықтауға бағытталған зерттеу туралы ақпарат қалыптастырады. Сабақты зерттеуді Петропавл қаласының Назарбаев Зияткерлік мектебінің орта буында ағылшын тілі мұғалімдері жүргізді. Зерттеудің мақсаты орта және орта мектептерде идеяларды қалыптастырудың ең тиімді әдісін анықтау болды. Бұл зерттеудің өзектілігі лексикалық бірліктер мен грамматикалық құрылымдарды меңгергеніне қарамастан, студенттер көбінесе идеяларды қалыптастырудағы қиындықтарға тап болады. Нәтижесінде сапалы академиялық хат жазу мүмкін болмайды. Сонымен қатар, академиялық эсседегі сапалы идеялар мен олардың дәлелдері студенттерге IELTS халықаралық емтиханын тапсыру кезінде жоғары балл алуға мүмкіндік береді. Зерттеу барысында таңдалған идеяларды қалыптастыру әдістерінің оң және теріс жақтары бар екендігі және студенттер арасында әртүрлі дәрежеде тиімділігі анықталды.

Түйінді сөздер: lesson study, идеяларды қалыптастыру, академиялық жазу дағдылары.

Аннотация

Данная научно-практическая статья содержит информацию об исследовании, направленном на выявление наиболее эффективного приема генерирования идей для написания

академического письма среди учащихся средней и старшей школы. Исследование урока было проведено в среднем звене Назарбаев Интеллектуальной школы города Петропавловск учителями английского языка. Целью исследования было выявление наиболее эффективного приема генерирования идей в средней и старшей школах. Актуальность данного исследования обуславливается тем, что несмотря на владение лексическими единицами и грамматическими структурами, учащиеся часто затрудняются в генерировании идей. Вследствие чего становится невозможным написание качественного академического письма. Более того, качественные идеи и их аргументация в академическом эссе дает возможность получить учащимся более высокий балл при сдаче международного экзамена IELTS. В ходе исследования было выявлено, что выбранные техники генерирования идей имеют свои плюсы и минусы, и в разной степени эффективны среди учащихся.

Ключевые слова: lesson study, генерирование идей, навыки академического письма.

Введение

Генерация идей, разработка плана и написание эссе – это ключевые навыки, на которые следует уделять особое внимание при обучении написанию академического письма. Экзамен IELTS оценивает не только языковые навыки учащегося, но и способность логического мышления, уровень критического мышления, навыки обобщения, аргументации и выражения собственной точки зрения.

Когда речь идет об экзаменационных темах IELTS, они безусловно отражают реальные сценарии из повседневной жизни. От обучения и работы до питания и здоровья, от семейных вопросов до отношений, воспитания детей, экологии и защиты окружающей среды, преступности, покупок и рекламы, технологий и интернета, транспорта и путешествий. Дело не в том, что они не отражают жизненные ситуации, а в том, что учащимся может не хватать навыков четкого выражения мыслей, систематизации аргументов, выражения собственной точки зрения и простых, чётких идей. Это навыки, которым можно научиться. Генерация идей - это навык, который может быть развит.

Актуальность данной проблемы обуславливается еще тем, что написание качественного академического письма невозможно без качественных аргументированных идей. Неумение правильно формулировать и представлять аргументы приводит к низким результатам в письменной части международного экзамена IELTS. Следовательно, учителю следует уделить внимание не только развитию лексических и грамматических навыков, но и умению генерировать, развивать и логически выстраивать идеи на уроке иностранного языка. Поэтому появилась необходимость в выявлении наиболее эффективного приема генерирования идей при написании академического письма для повышения результатов как при сдаче международного экзамена, так и письменных суммативных работ за раздел и четверть.

Основная часть

В своем исследовании мы выбрали три приема генерирования идей:

- кофейня;
- 5 пальцев;
- 100 к 1.

В последние годы образовательные методики подверглись значительным изменениям, и одним из инновационных подходов является прием "Кофейня" на уроках английского языка. Этот метод направлен на создание иммерсивной обстановки, способствующей развитию коммуникативных навыков и повышению уровня владения языком. С помощью данного приема у нас получилось воссоздать атмосферу кофейни, где учащиеся общались и обменивались мнениями в естественной и расслабленной обстановке. Исследования, проведенные в данной области, подтверждают эффективность техники "Кофейня" на уроках английского языка. В работе И.В. Анашкиной "Активные и интерактивные формы обучения" подчеркивается важность иммерсии и аутентичности в формировании коммуникативных навыков [1]. Работа Р.И. Жилкиной "Ролевые игры на уроках английского языка" предоставляет данные о положительном влиянии ролевых игр на развитие учебных навыков [2]. Техника "Кофейня" представляет собой инновационный и интересный подход к обучению английскому языку, в данном исследовании к генерированию идей, обогащая образовательный процесс и стимулируя студентов к активной коммуникации. Научные исследования

подтверждают ее эффективность, делая этот метод перспективным для внедрения в современные педагогические практики.

Прием пяти пальцев - это живой и несложный метод активного обучения, который включает в себя формулировку пяти вопросов с использованием вопросительных средств: Кто, когда, что, почему и как. Этот прием опирается на оттачивание таких навыков, как чтение, письмо, рассуждение, анализ и обобщение, способствуя самостоятельному обучению и развитию ценностей и тенденций [3]. Этапы реализации включают в себя рисование учащимися формы ладони на бумаге, обозначение каждого пальца вопросительным словом, разделение их на группы для чтения и формулирования вопросов, обсуждение и подведение итогов урока и, наконец, подтверждение основных идей. Этот прием, устраняя интеллектуальный застой, приносит в процесс обучения ощущение веселья и активности, одновременно способствуя командной работе и сотрудничеству.

Игра 100 к 1, основанная на принципах розыгрыша и опроса, представляет собой эффективным приемом генерации идей, способствуя развитию логического мышления и умению аргументировать свои ответы [4].

Игра начинается с розыгрыша, в ходе которого капитаны соревнуются в скорости реакции, нажимая кнопки. Ведущий задает вопрос, и участники пытаются первыми предложить свои версии ответа. Правильные ответы добавляются в табло с очками. Ведущий поочередно опрашивает участников команд, которые предлагают свои ответы на вопрос. Если версия присутствует на табло, она открывается, и команда получает соответствующие очки. В противном случае команде засчитывается промах. Игра продолжается до открытия всех строк табло или достижения трех промахов. При наборе трех промахов проводится блиц-опрос у другой команды. Капитан выбирает одну из четырех версий ответа участников своей команды. Если версия присутствует на табло, команда получает очки, в противном случае засчитывается промах.

Во время наблюдения выделили фокус группу, состоящую из трех учащихся: Студент А – не возникает проблемы с качественным генерированием идей, студент Б – успешен в зависимости от изучаемого материала и выбранной темы для написания эссе и студент С – низкий уровень генерирования аргументированных эссе не зависимо от выбранной темы.

Целью является выявление наиболее эффективного приема генерирования идей в средней и старшей школах.

Для достижения поставленной цели были сформулированы следующие задачи:

- изучить существующие техники генерирования идей для учащихся среднего и старшего звена, которые в дальнейшем будут апробироваться и применяться на уроках;
- определить фокус группу учащихся для наблюдения;
- планировать и адаптировать уроки к проведению Lesson Study, в ходе которых будут применены отобранные техники генерирования идей;
- проводить Lesson Study и вести наблюдение за учащимися разного уровня владения английским языком, акцентируя особое внимание на обучении и развитии фокус группы;
- провести короткое интервью с целью выявления отношения фокус группы к применяемым на уроках техникам генерирования идей;
- проанализировать аудио запись интервью фокус группы и данные полученные в ходе наблюдения уроков в рамках Lesson Study;
- подвести итоги и использовать полученные достижения в педагогической практике и поделиться результатами исследования с коллегами.

Объектом исследования стало качественно сгенерированная идея, которая оценивалась в соответствии со следующими критериями: связь, реалистичность, глобальность, пример, развитие идеи и толерантность.

Проведенное исследование позволило выявить следующее:

При применении приема кофейня, в средней школе студента А и В ограничиваются заданным количеством идей. Они полагают, что нет необходимости в генерировании большего количества идей, так как они способны развить те, которые у них есть. В то время как студент С готов генерировать больше идей, но он столкнулся с проблемой ограниченного словарного запаса, что негативно сказалось на его способности представления идеи. Что касается старшей школы, студент А не испытывал каких-либо трудностей при генерировании идей и ему

этот прием был не обязателен, так как он владеет достаточным количеством информации и развитыми языковыми навыками. У студента В возникли проблемы с пониманием темы, что говорит об ограниченной информированности по данной теме. Студент С, так же, как и в средней школе, столкнулся с языковыми проблемами при аргументации. Хотя все студенты отмечали, что данная техника помогает им максимально расслабиться во время обсуждения.

Применение игры 100 к 1, показало, что студент А в средней школе затруднялся работать в не группы. В то время как студенты В и С столкнулись с затруднениями при сужении темы, появилась необходимость в дополнительном изучении заданной темы. В старшей школе у студента А также не возникло никаких проблем с генерированием идей. Наблюдая за студентами В и С, выяснилось, что стоит учитывать вид темперамента при применении таких техник, 100 к 1 не подходит для студентов с флегматичными и меланхолическими типами. Не зависимо от сложностей, большинство студентов понравилась соревновательная атмосфера на уроке, при это они смогли расширить свои знания по изучаемой теме.

Техника пять пальцев вызвала сложности у студента А средней школы в том, что он не смог четко аргументировать свои идеи. Студенты В и С, как и в игре 100 к 1, показали недостаточные развитый кругозор. В старшей школе студент А и С столкнулись с проблемой развития идеи в выбранных областях, в то время как студент С столкнулся с трудностями при работе вне группы. Все учащиеся отмечали, что при данной техники им было сложно генерировать качественные идеи в разных областях, так как было недостаточно информации.

Выводы

В результате исследования было выявлено что все три метода — "Кофейня", "100 к 1" и "Пять пальцев" — имеют свои сильные и слабые стороны, и эффективность их использования зависит от индивидуальных особенностей учащихся. Учитывая разнообразие результатов, важно адаптировать эти методы к конкретным потребностям и характеристикам учащихся.

Рекомендации для учителей иностранного языка в средней школе:

- прием кофейня стоит использовать только после изучения теоретического материала;
- прием 100 к 1 стоит проводить в классах с высокой соревновательной атмосферой;
- при применении приема пять пальцев организовывать групповую или парную работу, а также предоставлять дополнительные источники информации.

Рекомендации для учителей иностранного языка в старшей школе:

- прием кофейня рекомендуется организовать при первичном обсуждении темы;
- прием 100 к 1 эффективен в классах с одним преобладающим типом характера и с идентичной скоростью работы;
- при применении приема пять пальцев практиковать структуру аргумента по формату: «Тезис-Причина-Доказательство-Вывод».

Список использованных источников

1. Анашкина, И. В. Активные и интерактивные формы обучения: методические рекомендации / И. В. Анашкина. — Тамбов: Изд-во ООО «Орион», 2011.
2. Жилкина, Р. И. Ролевые игры на уроках английского языка /Р. И. Жилкина // Иностранные языки в школе. – 2010. – № 1 – С. 34–38.
3. <https://kst.nis.edu.kz/wp-content/uploads/2018/02/Methody-aktivnogo-obucheniya.pdf>
4. Исаева З.А., Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. Активные методы и формы обучения в высшей школе: Учебное пособие для вузов. – Алматы: Қазақ университеті, 2005. – 122 с.

ҚОБДА АУДАНЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ ЕСКЕРТКІШТЕРІ
ҒАНИБАЕВА Жайдарман Ануарқызы, ОРЫНҒАЛИЕВА Айымгүл Айбекқызы
Қ.Жұбанов ат. Ақтөбе өңірлік университеті
Ақтөбе, Қазақстан
Sangar98@mail.ru

Қойнауы тарих пен шежіреге арқау болған елеулі оқиғаларға толы құтты мекеннің бірі – Қобда ауданы. Бұл – қазақ тарихында елеулі орын алатын даңқты перзенттер өсіп- өнген өлке.

Әртүрлі шағын өзендермен өрнектелген шағын өлке ерте кезден-ақ өмір сүруге қолайлы, мол сулы, шөбі шүйгін қоныс ретінде белгілі. Тарихи терең оқиғаларға зерделесек, Қобда ауданының жері - Батыс Қазақстан тарихи- мәдени қауымдастығының ерекше шағын бір бөлігін құрайды, ал аталған қауымдастықтың өзі Алтайдан Дунайға дейін созылған Ұлы Даланың құрамдас бөлігі саналады. Аудан өңірі- тұнған тарих. Өңірдегі тарихи сәулет ескерткіштердің ең көрнектісі- республикалық дәрежеде қорғауға алынған Абат-Байтақ кесенесі. [1, с. 5]

Абат-Байтақ – қорымы Батыс Қазақстандағы діни - жерлеу кешені. Халық аузындағы аңыздарға қарағанда, кесене атақты ойшыл Асан қайғы жыраудың ұлы Бесқопа аңғарында кенеттен қайтыс болған Абат батырға арналып, бүкіл аймақ халқының қатысуымен тез арада тұрғызылған. Сондықтан, оның атына «Байтақ» деген сөз қосылған «кең» деген мағына береді. Қорымда Кіші жүздің табын, кете, шекті, ожырай, адай, байбақты және басқа да рулардың өкілдері жерленген. Аңыз бойынша, бұл мавзолей XV ғасырда өмір сүрген, «Жерұйықты» іздеп өткен Асан қайғының ұлы Абат батырға арнап салынған. Әкесінің тапсыруымен шөбі шүйгін құнарлы мал өрісін іздеуге шыққан Абат батыр осы Бесқопада желмаядан құлап қаза табады. Аңыз бойынша мавзолейде Жерұйықты іздеп жүріп қаза болған Абат пен әйелі қоса жерленген. Жалғыз ұлының қазасы Асан қайғыға орны толмас қайғы әкеледі. Ұлының өлген жеріне мәңгілік ескерткіш орнату үшін халқына бір күнде зәулім ғимарат салуға жарлық етеді. Асан қайғының шешімі бойынша әрбір түгін бір кірпіштен әкеледі. Сөйтіп, Абаттың кесенесін бүкіл халық болып тез арада салып бітіреді. Кесенені бүкіл халық, байтақ ел болып жұмыла кірісіп, бір жеңнен қол, бір жағадан бас шығарып, ұйымдасып, бірігіп тұрғызғандықтан, Абат атына Байтақ сөзі жалғанған деп түсіндіреді көнекөз қариялар. Абат батыр - Асан қайғының жалғыз ұлы болды. Қадір-қасиетімен бұқара халыққа жаққан, сегіз қырлы, бір сырлы Абат «Шіркін, Асанның ұлындай» дегізіп, елді тамсандырған, жасы отыздарға шыққан жігіт болған.

Дүниеде бекер ашуланбайтын, өкпелемейтін, әйел затын қызғанбайтын, қорықпайтын, жомарт, мырза адам деп сипатталады аңыздарда. Абат батыр – «Қырымның қырық батыры» топтамасына енетін эпостық жыр. Ел аузында аңыз-әңгіме түрінде сақталған жырда Асан қайғының ұлы Абат батырдың елінің бостандығы, тәуелсіздігі үшін соғысы, жекпе-жек шайқаста қарсыласы Қайбар батырды өлтіруі жайында әңгімеленеді. Кесене – халықтың бірлігі мен достығының, ұлттық татулығы мен бірегейлігінің символы болды. Бірақ құрылыстың сәулеттік құрылымы оның төрелерге тән екенін байқатады.

Абат – Байтақ кесенесі туралы алғаш рет XVIII ғасырда подпоручик және инженер Ригельман айтқан болатын. Оның деректерінде және тарихшы П.И. Рычковтың деректерінде кесене «Байтан» деп аталынған. Толық түрде ескерткіш Я.Я.Полферовтың Орынбор ғылыми архиві комиссиясының мүшелерімен және ғалым, археолог Жозеф Кастаньенің еңбектерінде сипатталады[2,с.26]. Кесене туралы мәліметтер М.Мендіқұловтың «Памятники Западного Казахстана» атты кітабында автор 1847 жылы инженер-археолог Г.Герасимовпен жүргізілген алғашқы жұмыстарға тоқталған. М.Мендіқұловтың пікірінше Абат-Байтақ кесенесі шатыр тәрізді қабір үсті құрылысына жатады және монғол шапқыншылығына дейінгі кезеңмен, яғни XII ғасырдың бірінші жартысымен сипатталады [3, с. 46]. Ал, 1979- 1980 жж. кесенені зерттеген экспедиция жұмысының қорытындысы негізінде, кесенені С.Е. Әжіғали архитектуралық-стильдік белгілері бойынша XIV-XV ғасырлардағы құрылысқа жатқызды. Кесенені қалпына келтіруге байланысты 2004 жылы жүргізілген қазба жұмыстарының нәтижесі С.Е. Әжіғалидің пікірінің дұрыстығын дәлелдеді. Қорым оңтүстіктен солтүстікке, шығыстан батысқа қарай 600 м-ге созылып жатыр, кесене төңірегінде 220-ден аса құлпытас, шитті қоршаулар, қабір үсті құрылыстар 3 мавзолей біреуі күйдірілген кірпіштен, екеуі күйдірілмеген кірпіштен салынған. Қорымның ортасындағы Абат-Байтақ мавзолейі күйдірілген кірпіштен салынған, ішкі қаланған қабаттарда қаттама кірпіш қолданылған. Кейіннен қазақ қорымдары Абат-Байтақ мавзолейінің батысына қарай орналаса бастады. Олар дөңгелек жер үйіндісі, кірпіштен қаланған қоршаулар түрінде кездеседі. Батыс бөлігінде көркемделген қабірүсті құлпытасардың негізі қатты жынысты құмдақ әктастан жасалған. Қорымның құлпытасары композициялық және декоративті түрге жатады. Тегіс рельефті және ірі қашаулармен жазылған ру таңбалары бар. Қорым сәулетті – жоспарлық және көркем өнер шешімімен ерекшеленетін әртүрлі мемориалдық құрылыстардан тұрады. Зираттың ортасында 9,52×9,8 м көлемді, екі бөліктен тұратын он бір қырлы дағыра мен конустық күмбезді Абат – Байтақ кесенесі

орналасқан.

Кесенеге жақын жерде XVIII ғасырда салынған, Абат – Байтақ кесенесіне ұқсас шикі күйдірілмеген кірпіштен салынған халық арасында «Қыз моласы» немесе «Әулие Қыз» деп аталып кеткен ескерткіш тұрғызылған. 1982 жылы зират мемлекеттік маңызы бар тарих пен мәдениет ескерткіштерінің қатарына енгізілді және ескерткішті Ақтөбе облысының табиғи, тарихи-мәдени мұраларды қорғау қоғамы қорғауға алды. 2004-2006 жж. Абат-Байтақ кесенесін қайта жаңғырту жұмыстар жүргізілді. «Қасиетті Қазақстан» зерттеу орталығы ұсынған «Қазақстанның киелі орындары» жобасының тізіміне кірді.

Қобда ауданының тағы бір тарихи-мәдени ескерткіші Қобыланды батыр кесенесі. Орынбордың Тұзтөбесінде «Қобыланды төбесі» деген төбе бар. Қобыланды батыр жырында кездесетін Қобда, Жиренкөл, Бесоба, Жиренқопа, Ешкіқырған секілді жер аттары Қобда ауданында әлі күнге дейін сол қалпында сақталған. «Қобыланды батыр» жырының 9 мың жолдық нұсқасын халық ақыны Н.Байғанин жырлаған. Мұрын жырау, ақын Н.Байғанин жырлаған нұсқаларында Ақтөбе облысының Қобда ауданындағы Жиренқопа елді мекеніндегі жер-су атаулары кеңінен аталады. Профессор Абат Пангереев Жиренқопадан 25-30 шақырым жерде, қазіргі Батыс Қазақстан облысының Аққұм елді мекенінде «Алшағыр» атты қаланың орны болғаны туралы дерек келтіреді. Алшағыр - XV ғасырда өмір сүрген ноғайлы билеушісі Мұсаның баласы. Қобыланды - тарихи процесстер нәтижесінде Қазақ хандығының құрылуына алып келген сол дәуірдегі ірі оқиғаларға араласқан, халық жадында жақсы сақталған батыр. Кемеңгер сыншы В.Г. Белинский «Тарихтағы ірі келелі оқиғалар әдебиетке сәулесін түсіріп, онда өз рухын қалдырады».- деп жазған екен. Ал жазушы Қойшығара Салғарин «Батырлар жырының кейіпкерлерін тек әдеби кейіпкер деп қарау - қазақ халқының нағыз болмысына бойлай алмаған, салт-дәстүрін білмейтіндердің жаңсақ пікірі. Шын мәнінде, батырлар жыры - өз кезеңінде болған батырлардың есімдері арқылы сол кезеңнің бүкіл тарихы жазылған құжат».- деген пікір айтады.

Тарих ғылымының көзімен қарасақ, Ақтөбе облысының аумағында қазақ мемлекеттігінің үлкен бір арнасы жатыр. Мысалы, Алтын Орда мен Ноғайлы кезеңінің ірі оқиғалары, Қобыланды батыр, Асан қайғы, Абат Байтақ бастаған тарихи тұлғалардың өмірі осы өңірмен тығыз байланысты. Бір замандарда батыр сүйегі жатқан жерде мазар болған. Ол туралы 1906 жылы орыс ғалымы В.В.Карлсон, кейін Жозеф-Антуан Кастанье де жазып кеткен. Мазар ерте кезеңдерде бұзылып, XX ғасырдың бас кезінде үйінді болып қалған. XX ғасырдың елуінші жылдары ғұлама ғалым Әлкей Марғұлан осы бейіт басында болған. Алпысыншы жылдардың аяқ кезінде антрополог Ноэль Шаяхметов қазба жұмысын жүргізіп, Герасимов әдісімен бас сүйегіне қарап кескінін жасауды жоспарлайды. Әртүрлі себептермен бұл жұмыс 2000 жылға дейін тоқтап қалған. 1995 жылы Жиренқопаға Әбіш Кекілбаев, 1996 жылы Иманғали Тасмағанбетов арнайы келіп, зиярат жасап кеткен. 2004 жылы облыс басшысы Е. Сағындықов батырдың бейігіне қатысты зерттеу жұмыстарын «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасына кіргізіп, ғылыми жұмыстар жандана бастады.

«Қобыланды батыр» мемориалдық кешені 2007 жылы салынған. Қазіргі таңда кешен Қобда ауданы, Жиренқопа ауылында орналасқан. Шежіре деректеріне қарағанда, Қарақыпшақ Қобыланды Жошы ханның Шайбан деген баласы Әбілқайыр ханның тұсында өмір сүрген, соның белгілі қолбасшыларының бірі болған адам. Қазақ хандығының бөлінуіне де осы Қобыланды батыр себеп болған делінеді. Бұл жөнінде Шәкәрім шежіресінде: «Біздің осындағы арғындардың атасы Дайырқожа Әбілхайыр ханның сүйікті қазысы екен. Билікті әділ айтқандықтан «Ақжол» атаныпты және Қара Қыпшақ Қобыланды да ханның сүйікті адамы екен. Екеуі іштей жауласып жүргенде, бір күні Қобыланды Дайырқожаны далада өлтіріп кетіпті. Мұны әз-Жәнібек хан біліп, Қобыландыны шарифат бойынша қысас қылып өлтіруге сұрапты. Әбілқайыр берейін десе, көп қыпшақ бұзылатын болған соң, бере алмай, үш кісінің құнын ал деген соң, бұған Жәнібек өкпелеп бөлініп кетеді» деген дерек беріледі. Бұл оқиға туралы Дайырқожаның әкесі Қотан жыраудың өлген баласының денесін айналып, қайғырып, қан жұтып жүріп айтқан: «Қара Қыпшақ Қобыландыда нең бар еді, құлыным? Сексен асып таянғанда тоқсанға. Тұра алмастай үзілді ме жұлыным» деп басталатын толғауы бар[4, с. 126].

Мемориалдық кешен Қобыланды батырдың сүйегі қайта жерленген кесенеден, Данқ залынан және белгі тастан тұрады[5, с.126]. Төбесінен қарағанда кешен қалқанның үстіне қойылған батырдың дулығысына және жанына жатқан садаққа ұқсайды. Мавзолейдің негізгі

қабырғасы Ресейде жасалған күдірілген қызыл кірпіштен биіктігі -7,0 м. жуық 15 үшкіл тіреулер тәрізді қаланып, сыртқы пішіні батырдың дулығасы тәріздес күмбезделген. Оңтүстік-шығыс бетінде биіктігі 5,0 м. кіреберіс-пештақ орналасқан. Мавзолейдің жалпы биіктігі -17,5 м., диаметрі -16,0 м. Мавзолейдің сыртындағы жалпы диаметрі- 78,0 м., дөңгелек шеңбер қалқанды айнала 29 меңгір тастар символы орнатылған. Кешеннің екінші бөлігі мавзолейдің батыс бөлігіндегі жалпы аумағы -447,0 шаршы метр батырдың садағы бейнелі Данқ залынан, холдан және әкімшілік-шаруашылық бөлмелерден тұрады. Кешенде Қобыланды батырдың қайрақ тасы, сүйегі қайта жерленгенде орнатылған тас белгілер орналасқан. «Қазақстанның жалпыұлттық киелі орындары» жобасының 100 нысаны тізіміне Қобыланды батыр кесенесі «Тарихи тұлғаларға қатысты киелі орын» санатымен енгізілді.

Тарих және мәдени ескерткіштерін қорғау- бұл адамзаттың мәдени мұрасын қорғау мен сақтау мақсатын алға қойған халықаралық, мемлекеттік және қоғамдық іс-шаралардың жүйесі. Ұлттық және халықаралық маңызы бар әдеби және тарихи ескерткіштер, сәулет өнері, колөнер туындылары, археологиялық қазба барысында табылған заттар мен кешендер қорғауға алынды. Мұра ескерткіштерін қорғау саласындағы іс-шаралар ғылыми-зерттеу жұмыстарынан ескерткіштерді меңгеру, классификациялау, тізімдеу және баспаға беру, заңды актілердің шығарылуы мен дайындалуынан сақтау және қайта қалпына келтіру жұмыстарынан, ескерткіштерді тарихи мұра ретінде, сонымен қатар мәдени байлық ретінде де танымалдылығын арттырудан тұрады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.Қобда ерлік пен елдік мекені.- Ақтөбе, 1999
- 2.Мендикулов М.М. Памятники народа зодчества Западного Казахстана.- Алма-ата, 1987
- 3.Родинов В.В. Очерк истории археологических исследований в Актюбинской области.// Вопросы археология Западного Казахстана. Сборник научных трудов.- Самара,1996
- 4.Тарихи тұлғалар.- Алматы, 2009
- 5.Бисембаев А.А. Ақтөбе облысының тарихи- мәдени және табиғат мұраларының ескерткіштері.- Ақтөбе, 2007

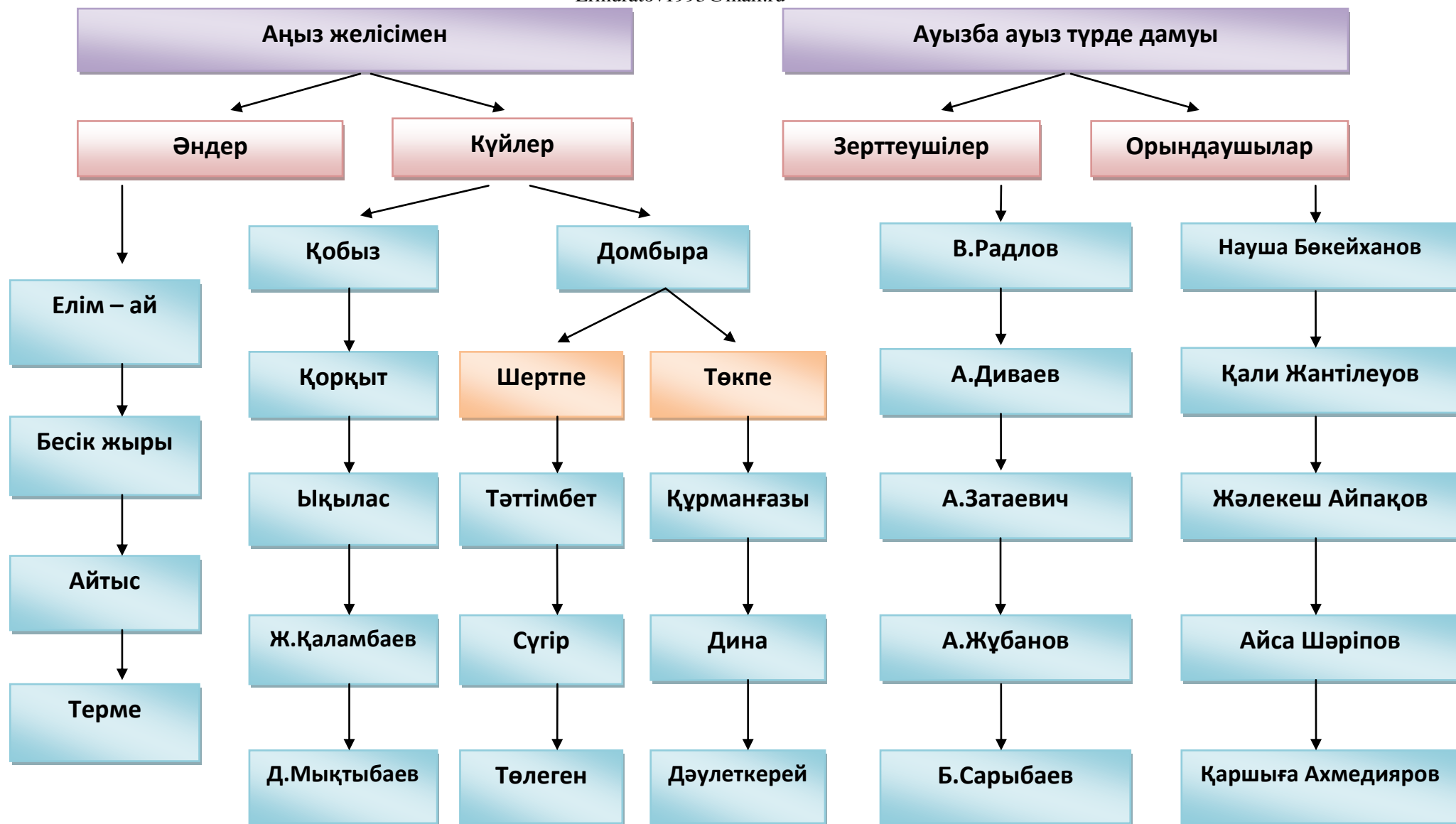
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МУЗЫКАЛЫҚ ТӘРБИЕНІҢ ДАМУЫ

ДУЙСЕНБИЕВА Фатима Санақовна

«Отырар өнер және саз мектебі» МКҚК

Түркістан облысы, Отырар ауданы, Қазақстан

Ermuratov1993@mail.ru

№	Авторы	Ол кім?	Туған жері	Күйлері, шығармалары	Ерекшелігі, тәсілдері, қағыстары	Не суреттеледі?	Бізге жеткізілген зерттеушілері күйлерін орындаушылар.
1	Әбу Насыр әл-Фараби	Аристотельден кейін дүниежүзілік білім мен мәдениеттің 2-ші ұстазы атанған данышпан, ойшыл энциклопедист ғалым.	Фараб қаласы Қазіргі Отырар	«Музыка туралы үлкен кітап» 1200 беттен тұрады. «Қайырымды қала тұрғындары» т.б. Трактаттар, музыка, медицина, математика, т.б.	70 тіл меңгерген, ойшыл, білімді, өнерлі, еңбекқор.	Білімге жетелейді, ғылымның көптеген салаларын зерттеген.	Фараби танушы ғалым Ақжан Машани. Вараби еңбектері әлі де зерттелуде.
2	Қорқыт	Аңыз бойынша ең алғаш қобыз жасап тартылыс үнін күй қылып сөйлеткен адам, бақсы, жырау, күйші.	Сыр бойы VIII-IX ғ	Қорқыт, Тарғыл тана, Башпай, Аққу, т.б.	Қорқыт күйлері мәңгі өлмейтін шынайы өнер. Қорқыт бабамыздың күйлері өткен тарихымыз бен бүгінгімізді жарқын болашағымызды жалғастырып тұрған дәнекер іспетті.	Әрбір күйі – әуенді, философиялық мән-мағнасы терең шығармалар. Өмір жайында толғанып даналық ақыл өсиет айтады.	Ықылас Дүкенұлы, Жаппас Қаламбаев, Дәулет Мықтыбаев.
3	Ахмет Жұбанов	Академик Профессор, ғалым, композитор, музыка зерттеуші.	1906-1968	«Ария», «Көктем», «Абай операсы», «Ақ көгершін», «Замана бұлбылдары», «Ғасырлар пернесі».	1934 жылы, Қазақ ұлттық оркестрін ұйымдастырушы әрі бас дирижері	Қазақ ұлттық музыкалық аспаптарына нотаны қойып орналастырып қалыптастырған.	Зерт. В.Радлов А.Диваев, Д.Затаевич. Б.Сарыбаев. Ізін жалғастырушы Ғ.Жұбанова
4	Құрманғазы Сағырбайұлы	Қазақ музыкасының классигі, әлеуметтік теңсіздікке қарсы күресу Құрманғазы күйлерінің негізгі өзегі болып табылады.	1818 - 1889	«Сарыарқа», «Балбырауын», «Серпер», «Адай», «Кішкентай», «Алатау», т.б.	Құрманғазы күйлері бай өрнек саз, кербез нақыш, жігерлі қуат борандатқан ұшқыр екпін жай бір жүйеге түскен ауқымды туындылар.	Қазақ жерінің тіршілік тынысын шексіз кең даланың еркін ескен желінің сары үнін, желмен жарыса ұшқан тұлпардың шабысын сезінеді.	Ұзақ, Жәлекеш Айпақов, Оразғали Сүйінбеков.
5	Тәттімбет	Халқымыздың мақтанышына айналған ұлы күйші, дарынды композитор.	1815 - 1862	«Қосбасар», «Сылқылдақ», «Терісқақпай», «Саржайлау», «Сары қамыс», «Қара жорға», т.б.	Күйлері халық орындаулары қалыптастырған дәстүрлі тақырыпқа туған шерту тәсілдері әр түрлі құбылмалы, көбінесе бір дауысты ырғақты шалқыта еркін жүреді.	Кең дала табиғаты және жан-жануар образын суреттейді.	Айса Шәріпов, Әбікен Хасенов, Дабыл Ажақаев, Мағауия Хамзин.

6	Дина Нүрпейісова	Халық композиторының күйлерін бізге жеткізген шебер орындаушы. Құрманғазының шәкірті. 9 жасынан домбыраны шебер орындаған.	1861 - 1955	«Байжұма», «Әсем қоңыр», «Жігер», Жаңа бозшалақ», «Кербез», «Қара қасқа ат», «Тойыастар».	Оң қолдың қағыс техникасы мен сол қолдың оппикатуралық тәртібінің өзі бір төбе. Боралдан кілт тоқтап үнемі құбылып отырады.	1935 ж дейін шығарылған күйлері өзінің өмір сәттерімен тығыз байланысты оптимистік рухқа толы, өмір мен күреске шабыттандырады.	Жәлекеш Айпақов, Оразғали Сүйінбеков.
7	Ықылас Дүкенұлы	Қорқыт күйлерін бізге жеткізген. Бұрын бақсы-балгерлердің пайдаланатын аспабы болса, Ықылас музыкалық аспапқа айналдырған.	1843 – 1916 Жамбыл облысы, Сарысу ауданы.	«Шыңырау», «Жезкиік», «Қоңыр», «Кертолғау», «Айырауықтың ащы күйі», «Қамбар», «Қазан», т.б.	Әуендік иірімдер ғасырдан бойы бақсы ритуалына пайдаланса, Ықылас күйлерінде жаңаша өрнектеліп, түрліше құбылып шықты.	Оның барлық күйлерінде тұрақты әуендік форма бар қалыпқа түскен иірімдер кезігеді.	Жаппас Қаламбаев, Дәулет Мықтыбаев, Т.б.
8	Дәулеткерей	Лирикалық күйлер бағытын қалады. Философиялық дүниетанымы терең ойшыл, композитор.	1820 – 1887	«Ақбала қыз», «Көркем ханым», «Құдаша», «Жігер», «Топан», «Салық өлген», т.б.	Дыбыстың интонациялық тәрбиесін, мелизмдер қағыс өрнектерін дәл сақтауды қажет етеді.	Ырғақтары жұмсақ, сыршыл көңіл – күй бейнелейді.	Айса Шәріпов, Әбікен Хасенов, Дабыл Ажақаев, Мағауия Хамзин.
9	Қазанғап	Ол XIX ғ өмір сүрген Төре, Орынбай, Үсен, Құрманғазы, Қаратас-Айғамбет тәрізді атакты домбырашылардан тәлім алып шеберлігін шынықтырған күйші.	1854 – 1927 Батыс Қазақстан	«Көкіл», «Окоп», «Учитель», «Бұраңбел», «Жұртта қалған», «Тентек Ақжелен», т.б.	Структуралық құрылысын құбылмалы қайталаулар өрнектерін өзгеріп отырады. Музыкалық образдарының ауқымы өте кең, ойлы сырлы.	Табиғат пен адам баласының құдіреті жайлы терең сыр шертеді. Терең сырлы негізгі тақырыбына өмір даналығы жайында терең сыр шертеді.	Бақыт Басықараев, Жәлекеш Айпақов, Айса Шәріпов.
10	Сүгір	Күйлерінің шығу тарихы жөнінде көп әңгіме қозғамайды екен. Күйлерін басқа адамға естірте бермейтін, өзі оңаша отырып тартатын, тұйықтау адам болған.	1982 – 1961 ОҚО, Созақ ауданы	«Телқоңыр», «Майда қоңыр», «Кертолғау», «Назтолғау», «Қосбасар», «Акку», «Ілме», «Шалқыма», т.б.	Дәстүрлі жанрларда шығарылған күйлерінің құрылысы әр түрлі. Ол өз күйлеріне шертпе, төкпе және қобыз күйлеріне тән структуралық заңдылықтарды сақтаған.	Сүгір күйлерін тыңдағанда екі дәуірдің тынысын сезінгендей боласыз. Қазіргі өмірдің қас қағым сәттері, өткен дәуірдің мәңгілік елесімен араласып кеткендей.	Дабыл Ажақаев, Нақып Сенбин, Айса Шәріпов, Жаппас Қаламбаев.

Бұл сызбалар қазақ даласындағы музыка мәдениетінің дамуын көрсетеді. Зерттеушілеріміздің ауызба-ауыз түрінде дамуын жазып бізге жеткізген еңбектерін сызбаға қарап ойын жинақтап жеткізуге болады. Күйші композитордың ерекшеліктерін талдау атты сызбада 10 композиторға тоқталып олардың күйлерінің характерлері, ерекшелік тәсілдері жинақталып бір формаға келтірілген. Қысқаша әрі жинақы.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. А.Райымбергенов, С.Аманова
2. «Күй қайнары»

УГЛЫ ТРЕУГОЛЬНИКА
ДУКЕНБАЕВА Зауреш Хамитовна
КГУ ОШ 6

Балхаш, Карагандинская область, Казахстан
dukenbaeva62@mail.ru

Аннотация

Қазіргі қоғамда әлемде болып жатқан өзгерістерге тез бейімделе алатын адамдарға сұранысқа ие. Сапалы білім ерте жастан бастап, адамның стратегиялық жетістікке жетуінің негізі болып табылады. Демек, жеке тұлғаның негізгі функционалдық қасиеттері – бастамашылдық, креативті ойлау және инновациялық шешімдер таба білу, кәсіби жолды тандай білу, өмір бойы білім алуға құштарлы болатын қоғам құру қазіргі маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Барлық айтылған қасиеттер мектепте қалыптасады, сондықтан қазіргі кездегі объективті заңдылық білім сапасы мен білім деңгейіне қойылатын талаптарды арттыру болып табылады

Современному казахстанскому обществу востребованы люди, умеющие быстро адаптироваться к изменениям, происходящим в окружающем мире. Качественное образование, тем более, с ранних лет- это та база, необходимая для успешности человека. И, отсюда, стратегически важной задачей является построение общества, в котором главными функциональными качествами личности являются инициативность, способность творчески мыслить и находить нестандартные решения, умение выбирать профессиональный путь, готовность обучаться в течение всей жизни. Все данные функциональные навыки формируются в условиях школы, поэтому объективной исторической закономерностью в настоящее время является повышение требований к качеству образования и уровню образованности человека.

Постоянное внимание на своих уроках уделяю решению нестандартных задач по геометрии, поиск решения которых требует самостоятельного приобретения новых знаний. Обычно выбираю определенный минимум задач и заранее формирую требования к учащимся по овладению этим минимумом.

Одна из самых интересных тем в курсе геометрии- это углы треугольника, и не только!

Причина популярности треугольника: это простота, красота и значимость. В самом деле, треугольник – это простейшая фигура. Именно в силу своей простоты треугольник явился основой многих измерений, используется в архитектурных сооружениях, искусстве, медицине.

Особо хочется остановиться на углах треугольника. Впервые теорема о сумме углов треугольника изучается в курсе геометрии 7 класса. Значение ее велико не только в математике, но и во многих отраслях науки и техники. Тем важно понять и уметь применять ее при решении разных задач!

В учебнике много задач на нахождение неизвестного угла различного вида треугольников. Я дополнила имеющийся дидактический материал новыми заданиями, с помощью которых не только закрепляется новая тема, но идет повторение и дальнейшее закрепление понятий и свойств всех видов углов, изученных ранее. Также при решении таких задач закрепляются знания учащихся о всех видах треугольников и их свойствах. Детям понравились такие задачи, и потом они сами составляли такие задания, с удовольствием предлагали их друг другу, спорили о ходе решения и приходили к правильному ответу

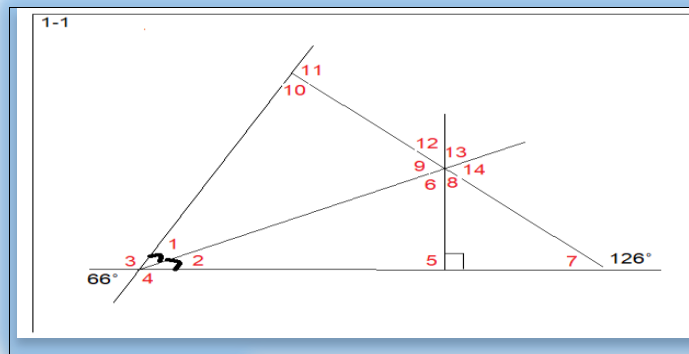
Задачи составлены по сериям.

Задачи серии 1- на прямое применение свойств углов по определению, по теоремам.

Задачи серии 2- на применение свойств углов равностороннего, равнобедренного и прямоугольного треугольников.

Задачи серии 3- задачи исследовательского характера.

Задача серии 1

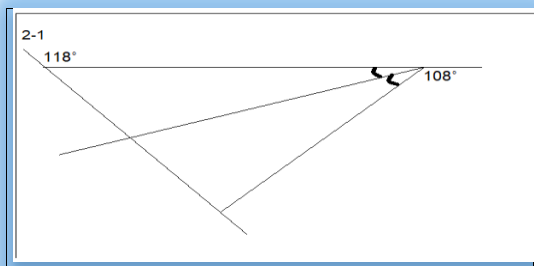
1. вертикальные углы.
2. биссектриса угла
3. смежные углы
4. сумма углов треугольника
5. внешний угол треугольника
6. свойство острых углов прямоугольного треугольника

При решении первой задачи даны подсказки. Остается только верно воспользоваться ими - видами углов и их свойствами. При этом ученикам сразу видны их недочеты.

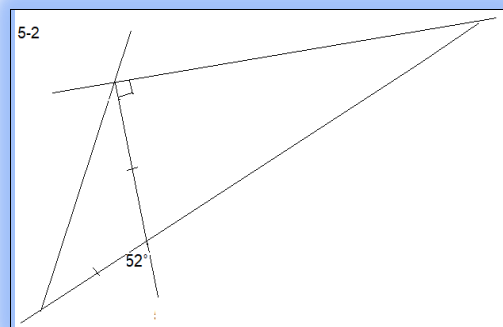
Решение:

- 1) так как $\angle 1 = \angle 2$ и они являются вертикальными углами в 66° , то $\angle 1 = \angle 2 = 33^\circ$.
 $\angle 3 = \angle 4 = 180^\circ - 66^\circ = 114^\circ$, как смежные одному и тому же углу.
- 2) $\angle 5 = 90^\circ \rightarrow \angle 6 = 57^\circ$ (по свойству острых углов прямоугольного треугольника).
- 3) $\angle 7 = 180^\circ - 126^\circ = 54^\circ$ (по определению внешнего угла треугольника) $\rightarrow \angle 8 = 36^\circ$ (по свойству острых углов прямоугольного треугольника)..
- 4) $\angle 9 = 180^\circ - (\angle 6 + \angle 8) = 87^\circ$, как смежные углы
- 5) $\angle 10 = 180^\circ - (\angle 1 + \angle 9) = 60^\circ$ (по теореме о сумме углов треугольника)
- 6) $\angle 11 = 180^\circ - \angle 10 = 120^\circ$, как смежные углы
- 7) $\angle 12 = \angle 8 = 36^\circ$, как вертикальные углы
 $\angle 13 = \angle 6 = 57^\circ$, как вертикальные углы
 $\angle 14 = \angle 9 = 87^\circ$, как вертикальные углы.

Задача решена.

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.

1. свойство углов при основании равнобедренного треугольника.
2. свойство углов при вершине равнобедренного треугольника.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

«Я думаю, что никогда до настоящего времени мы не жили в такой геометрический период. Всё вокруг – геометрия».

Эти слова, сказанные великим французским архитектором Ле Корбюзье, в начале XX века, очень точно характеризуют и наше время.

Цель работы:

пробуждение и развитие устойчивого познавательного интереса учащихся к предмету геометрии;

умение применять математические знания в различных ситуациях;

показать, что геометрия, на примере треугольника, имеет широкий спектр применения;

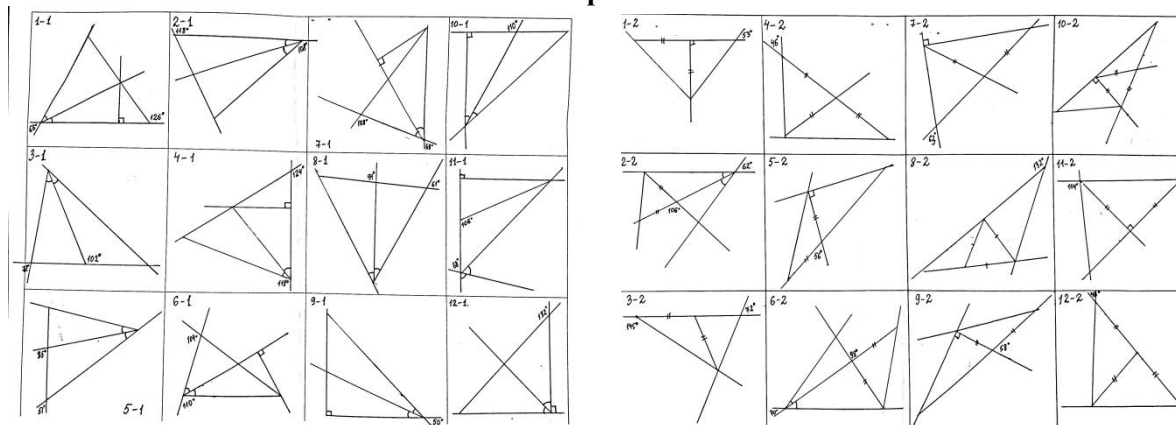
умение решать нестандартные задачи и применять математические знания в различных ситуациях;

формировать навыки сотрудничества, работы в команде, воспитывать волю и настойчивость для достижения конечных результатов.

Результат работы – Сборник заданий «Углы треугольника»

Надеюсь, что моя работа заинтересует вас и считаю, что данная работа поможет учащимся лучше ориентироваться в геометрии, открывать новое, понимать красоту, мудрость окружающего мира.

Приложение.

Список литературы и ресурсов

1. Смирнов В.А., Туяков Е.А. учебник «Геометрия -7 класс» (изд. «Мектеп», 2017г)
2. Шыныбеков А., Шыныбеков Д. учебник «Геометрия -8 класс» (изд. «Атамұра», 2018г)
3. А.В. Спивак “Математический кружок”.
4. Л.М. Фридман “Изучаем математику”
5. И.Ф. Шарыгин, Л.Н. Ерганжиева «Наглядная геометрия»

ПРИМЕНЕНИЕ СИНЕКТИЧЕСКОГО МЕТОДА ИССЛЕДОВАНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

ЕРТУГАНОВА Салтанат Болатовна, КАЗАНГАПОВА Асем Абылмансуровна

Назарбаев Интеллектуальная школа физико-математического направления

Семей, Казахстан

Ertuganova_S@sm.nis.edu.kz , kazangapova_a@sm.nis.edu.kz

Аннотация

Бұл мақалада орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында оқушылардың жазуын дамытуға бағытталған мәтінмен жұмыс жасауда аналитикалық дағдыларды дамыту үшін синектикалық әдісті қолдану тәжірибесі қарастырылады. Зерттеу нәтижесінде синектика әдісінің кезеңдерін жүйелі түрде жүргізу мәтіндік материалды талдау мен синтездеуде зерттеушілік дағдыларды дамытуға және қолдануға, анағұрлым күрделі дағды – жазуды дамытуға ықпал ететіні анықталды.

Аннотация

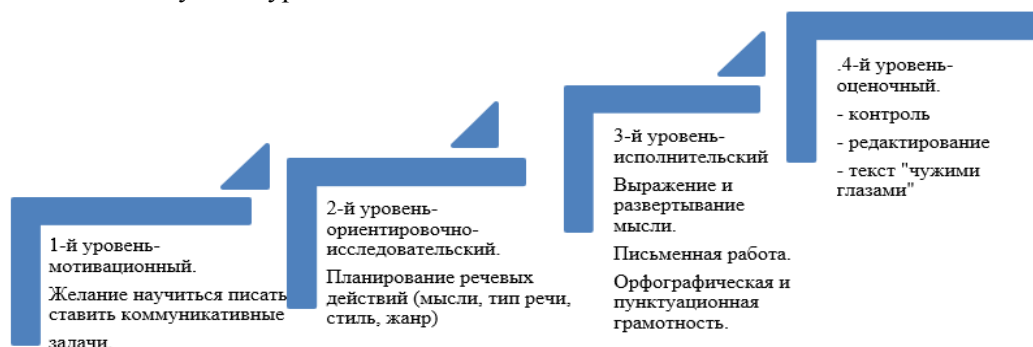
В данной статье рассматривается опыт применения синектического метода на уроках русского языка и литературы для формирования аналитического навыка работы с текстом, направленного на развитие Письма учащихся. В результате исследования выявлено, что системное следование этапам метода синектики способствует развитию и использованию исследовательских навыков анализа и синтеза текстового материала для выработки более сложного навыка – письма.

В настоящее время в сфере образования в связи с изменением стратегии обучения, важным является формирование у ученика «как актуальных, так и соответствующих практических навыков», таких как: самостоятельность, независимость, предприимчивость, конкурентоспособность, умение критически мыслить, оценивать себя и других, сопоставляя со знаниями остальных учащихся, свободно взаимодействовать в социуме.

Сегодня условия социальной и экономической жизни требуют от человека «обучения на протяжении всей жизни» - это обучение, которое могло бы помочь школьникам развить актуальные навыки 21 века, одним из которых является обучение важному коммуникативному навыку - умению ясно выражать мнение, чувства, просто и убедительно обосновывать мысли по поводу актуальнейших вопросов.

Анализ и исследование, организованные и проведенные по результатам качества знания навыка Письма учащихся средней и старшей школы по предмету «Русский язык и литература», полученных результатов навыка Письма как вида сознательной деятельности человека показывают, что наибольшие затруднения ученики испытывают на 3-м – исполнительском уровне, предусматривающем выражение и развертывание мысли. На уроках русского языка и литературы зачастую возникает проблема с навыком, требующим умения создавать различные письменные тексты, поэтому формирование Письма требует комплексного подхода, ориентированного на развитие разных сторон этого навыка, и возможно благодаря использованию синектического метода исследования. Исследуя тему развития письменных навыков учащихся, было выявлено, что с выработкой 3-го исполнительского уровня важно формирование предыдущего – 2-го уровня - ориентировочно-исследовательского (см. Таблицу 1).

Таблица 1: Ступени уровней достижения навыка письма

На 2-ом этапе важно развить у учащихся два навыка: решения проблемы и умения задавать вопросы («О чём это задание?», «Что от меня требуется?»). Учащиеся, находясь в позиции «вопрошающего», часто заинтересованы в ответах, и задаются вопросами не механически, а размышляя. Надо учеников научить думать до того, как они начнут писать! Переход на следующие уровни станет возможным, если ученик, способный к логическому мышлению, сможет создавать письменные работы на основе исследования и синтеза необходимой стимульной информации.

Развитие исследовательских навыков систематизации информации с помощью синектического метода анализа в целях выработки навыка письма.

Проблема, являющаяся причиной выбранной темы - сниженная способность синтезировать информацию при создании письменных работ учащимися как средней, так и старшей школы.

Инструмент (Через что будет рассмотрена проблема?):

Через приемы синектического метода (формулировка проблемы; анализ проблематики; генерирование идей; перенос обнаруженных новых идей к проблеме; выявление возможностей сгенерированных идей; развитие, конкретизация, презентация наиболее удачной идеи).

Индикаторы достижения цели (Как будут измерены достижения?):

- формулирует проблему;
- структурирует/классифицирует информацию;
- анализирует информацию/текст (сопоставляет, аргументирует, делает выводы);
- выражает собственное мнение;

- создает текст определенной структуры

Что такое синектика?

Существует немало различных методов генерации идей, которые успешно применяются людьми для решения стоящих перед ними задач. Одним из таких методов является метод синектики.

Этапы реализации метода синектики

Процесс генерации идей представленным методом включает в себя несколько этапов, которые описал в своей книге У. Гордон в 1961 году «Синектика: развитие творческого воображения», которая впоследствии обрела широкую известность. Позднее Гордон стал основателем компании Synectics Inc., занимающейся разработкой креативных идей и обучением творческому мышлению.

Что представляют собой последовательные синектические этапы?

Проблема, как она дана.

На этом этапе никто из участников группы, кроме руководителя, не знает, какие конкретно условия задачи перед ними поставлены, и какой результат должен быть достигнут. Считается, что если условия известны заранее, то человеку трудно будет абстрагироваться от привычного мышления, что усложнит процесс творческого поиска. На данном этапе работы участникам группы представляется только сама проблема в общем виде.

Превращение незнакомого в знакомое.

Проблема делится на составные части, то есть одна сложная задача разбивается на несколько более простых.

Проблема, как она понята.

Члены группы обдумывают и анализируют проблему на основе данных, полученных на предыдущем этапе работы.

Оперативные механизмы.

На этой стадии работы подбираются различные метафоры и аналогии, которые позволяют глубже проникнуть в суть проблемы.

Из знакомого сделать незнакомое.

Рассмотрение уже понятой проблемы с иного ракурса, в новой, нетрадиционной форме.

Психологическое состояние.

Участники процесса размышляют над проблемой, как она понята. В ходе работы применяются все типы аналогий. Можно создать задания на отражение/выражение эмоционального состояния (эмоциональная лексика, ХВС и т.д.)

Объединение с проблемой.

Наиболее соответствующую аналогию сопоставляют с проблемой, как она понята, в результате чего проблема утрачивает свои прежние ограничения.

Точка зрения.

Теперь участники переходят от аналогии к нахождению решения задачи. Разработанные идеи и найденные решения переносят на проблему, как она дана.

Принятие решения и научно-исследовательская работа.

На заключительной стадии работы проводится синтез и критическая оценка знаний по проблемному вопросу, доводится идея до практической реализации, т.е. происходит выход на письмо. Часто Письмо на основе стимульного текста или творческое письмо.

Применение приема синектического метода исследования на уроке русского языка и литературы

Примером применения метода синектики в соответствии с ее этапами является один из проведенных уроков в 7 классе в рамках раздела «Климат. Погода и времена года» на тему «Зима в литературе. Стихотворение Абая «Зима», с целями обучения, направленными на развитие навыка извлечения необходимой информации, а также написания эссе по предложенной теме на основе изученного материала.

На первых этапах синектики учащимся представляется только сама проблема в общем виде (общие вопросы беседы), далее проблема делится на составные части, то есть одна сложная задача разбивается на несколько более простых, для решения которых учащиеся обдумывают и анализируют проблему на основе данных, полученных на предыдущем

этапе/уроке.

Беседа с учащимися

- На прошлом уроке мы говорили о том, что времена года /погода влияет на здоровье, образ жизни человека.

- Какая зима у русского народа? (на примере стих-я Тютчева «Зима недаром злится»). Как народ воспринимал зиму? (отдых, развлечения)

- А как вы думаете, как воспринимал зиму казахский народ? Кто из казахских авторов передает особенность этого времени года? (Абай и другие поэты, писатели)

В подготовке к работе следующего этапа превращения незнакомого в знакомое проводится словарная работа, т.е. знакомство с новыми для учащихся словами.

Например, предлагается узнать значение новых слов.

Чело – лоб.

Шестистворная юрта – с каз. «алты қанатты».

Армяк - в старину у русских крестьян: кафтан из толстого материала.

Приспешник – сообщник, помощник, прислужник, готовый на все.

Также предлагается прослушать стихотворение и ответить на вопрос первичного восприятия: <https://www.youtube.com/watch?v=6pYZVcR-4vc> (вариант на русском языке с 0,52 мин до конца).

- Какое настроение отражает стихотворение? (зима в стихотворении очень суровая, влияет не только на человека/пастуха, но и на животных/домашний скот).

То есть, на этой стадии работы подбираются различные метафоры и аналогии, которые позволяют глубже вникнуть в смысл текста, понять суть проблемы.

В работе на этапе психологического состояния участники процесса размышляют над проблемой, как она понята. В ходе работы применяются все типы аналогий. Получают задания на понимание и анализ изучаемого материала, где могут представлять/интерпретировать информацию, отражать/выражать эмоциональное состояние (выделяется эмоциональная лексика, ХВС и т.д.), комментируя свои ответы (заполнение таблицы анализа текста).

В ходе работы на этапе объединения с проблемой учащиеся сопоставляют наиболее соответствующую аналогю с проблемой, как она понята, в результате чего проблема утрачивает свои прежние ограничения. Тому примером является следующая работа с текстом.

Притекстовая работа

Чтение с остановками

Задание

Прочитайте 1 часть стихотворения и ответьте на вопросы таблицы, приводя и объясняя цитаты из текста.

1 часть

В белой шубе, плечист, весь от снега седой,
Слеп и нем, с серебристой большой бородой,
Враг всему, что живет, с омраченным челом,
Он, скрипучий, шагает зимой снеговой.

Старый сват, белый дед натворил много бед.
От дыханья его — стужа, снег и буран.
Тучу шапкой надвинув на брови себе,
Он шагает, кряхтя, разукрашен, румян.

Брови грозно нависли — нахмуренный вид;
Головою тряхнет — скучный снег повалит.
Злится он, словно бешеный старый верблюд,
И тогда шестистворная юрта дрожит.

Вопросы	Цитаты	Комментарии
В литературных произведениях зима является к нам и доброй матушкой-зимой, и юной девочкой-снегурочкой, а то и седой колдуньей.		
1. В каком образе поэт изобразил зиму? Как называется этот прием в литературе?	старый сват, белый дед	
2. Как автором описана зима? Одежда... лицо... (брови, лоб, дыхание) походка... характер...	В белой шубе; с омраченным челом; тучу шапкой надвинув на брови себе; от дыханья его — стужа, снег и буран; он шагает, кряхтя; злится он; нахмуренный вид	
3. Как автор характеризует зиму? (прямая авторская характеристика)	враг всему, что живет	
4. Как меняются краски и звуки зимы в стихотворении?	В белой шубе весь от снега седой, с серебристой большой бородой; звуки - скрипучий, кряхтя	
5. С кем сравнивается злобный старик?	словно бешеный старый верблюд	

2 часть

Задание

Прочитайте 2 часть стихотворения и ответьте на вопросы таблицы, приводя и объясняя цитаты из текста.

Если дети играть выбегают во двор,
Щиплет нос он и щеки им злою рукой;
В армяке, в полушубке дубленом пастух
Повернулся к холодному ветру спиной.

Конь разбить безуспешно пытается лед,
И голодный табун еле-еле бредет.
Скалит жадную пасть волк — приспешник зимы,
Пастухи, день и ночь охраняйте свой скот!

Угоняйте на новое место табун,
Не беда, если вам не придется поспать,
Лучше вам с бедняками делиться скотом!
Не давайте волкам средь степей пировать!

Вопросы	Цитаты	Комментарии
В стихотворении Абая природа как бы приложена к человеку: все картины мира человека – это яркие живые сценки бытового содержания.		
1. Какие ХВС характеризуют зиму как жестокое существо?	Олицетворение - щиплет нос он и щеки им; Эпитет - злою рукой;	
2. Какие строчки доказывают, что зима - «враг всему живому»?	дети, пастух, лошади	
3. С каким призывом Абай обращается к пастухам? Для чего?	Пастухи, день и ночь охраняйте свой скот! Угоняйте на новое место табун, Не беда, если вам не придется поспать,	Для того, чтобы призвать к единению, и общими усилиями справиться с жесткими зимними условиями.

	Лучше вам с бедняками делиться скотом!	
4. Почему автор называет волка «приспешником зимы»?	скалит жадную пасть волк — приспешник зимы..	волки – также явл. врагами, угрозой для каз. народа, как и зима
5. Найдите в стихотворении доказательства того, что это стихотворение написано казахским автором.	(шестистворная юрта, верблюд, табун лошадей, пастух).	Для кочевника зима - это один из самых сложных природных испытаний.

3 часть

Задание

Сравните образ зимы в стихотворении Ф. И. Тютчева и Абая (дети заполняют вторую графу с характеристикой зимы у Абая по аналогии с предложенным образом у Тютчева).

Ф.И.Тютчев «Зима недаром злится»	Абай «Зима»
Каковы общие черты в изображении зимы? (злой, старый)	
Тютчев изобразил зиму злой ведьмой, которая ворчит, ..., ..., но вынуждена (Тютчев изобразил зиму злой ведьмой, которая ворчит, бесится, но вынуждена уступить место весне).	Абай изобразил зиму в образе ..., Абай изобразил зиму в образе старого грозного деда, свата, который ведет себя как полновластный хозяин. Он угроза всему живому.

Таким образом, учащимся, выполнившим анализ текста на исследовательских этапах синектики, в том числе на этапе выражения точки зрения, что является необходимой работой со стимульным текстом, в дальнейшем, к примеру, предлагается выполнить аналитическую письменную работу – эссе с элементами описания, для выполнения которой учителем используются вспомогательные методы и приемы.

Известно, что наиболее эффективным способом формирования навыка Письма у учащихся является выстраивание подмостков. Для этого на этапе принятия решения и научно-исследовательской работы в качестве «подмостков» предлагаются следующие приемы:

1. Использование пословиц

Еще с древности кочевники любили наблюдать за природой: поведением животных, растениями и погодой. По приметам они делали свои прогнозы и давали название некоторым проявлениям погоды. Есть в казахском народе и пословицы о зиме.

Задание

Образуйте от предложенных в скобках прилагательных нужные формы.

Объясните значение пословиц. Можно ли говорить о значимости времени года в жизни казахского народа?

Глаза зимы _____ (суровый).

При (зимний) вьюге легко заблудиться.

(Снежный) зимой скот паси, (знойный) летом сено коси.

(Зимний) пастбище присматривают летом.

2. Выражение обобщения и вывода

К какому выводу пришли? (делается упор на влияние природных условий на образ жизни народа)

Вставьте пропущенные по смыслу слова, определите спряжение глагола с пропущенным окончанием.

Восприятие времен года для каждого народа явля...тся отражением образа и условий их жизни. Для русского народа зима – это время отдыха, веселья, развлечений, передышки между работой. А для казахского народа зима _____(суровая), _____(жестокая), была испытанием для _____ (всего живого). Чтобы пережить зиму и преодолеть _____ (тяжелые) природные климатические условия, необходимо оказывать поддержку друг другу

Учителю необходимо предоставить языковые и познавательные средства, необходимые для самостоятельного и успешного выполнения задания Письма. Это могут быть также опорные/ключевые слова по заданной теме, памятки и инструкции по правильному выполнению задания, с помощью которых «учитель подводит ученика к способности

действовать компетентно, уверенно и самостоятельно». Данные приемы помимо аналитической работы со стимульным текстом позволяют подвести учащихся к итоговой письменной работе.

Таким образом, системное следование этапам метода синектики способствует развитию и использованию исследовательских навыков анализа и синтеза текстового материала для выработки более сложного навыка Письма, что составляет практическую направленность и окажет действенную помощь в дальнейшей подготовке учащихся к итоговой аттестации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. Мышление и речь. – М.: Наука, 1974.
2. Дождикова Л.Н. Методическая разработка по развитию навыков письма на уроках русского языка и литературы – страничка учителя русского языка и литературы Дождиковой Л.Н. (дата публикации 19.11.2019 - 19:51).
3. Integrated Performance Assesment/.Peggy Weissinger EdD. MBA. Executive Learning Program/ Dezember 4, 2014.
4. Р. Х. Шакиров, А. А. Буркитова. Методическое руководство «Оценивание учебных достижений», Бишкек, 2012.
5. Руководство второго уровня/ Современные достижения в области знаний о том, как люди учатся, стр.181-182,183.
6. Столбунова С. В. Технология развития критического мышления через чтение и письмо. // Русский язык в школе «Первое сентября». – 2005. -№18, 19.
7. http://az.lib.ru/o/ognew_n/text_0040.shtml
8. <http://www.clilcompendium.com>
9. <http://yamal-obr.ru/articles/formirovanie-samoocenki/>
10. https://www.pedm.ru/conference_notes/404

ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

ЕРШИМАНОВА Динара Орынбасаровна

Казахский национальный исследовательский технический университет им. К.И. Сатпаева
Алматы, Казахстан
d_ershimanova@mail.ru

Аңдатпа

Шет тілін қашықтан оқытуда студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру

Аталмыш мақала теориялық және практикалық білімді игеруге студенттердің саналы көзқарасын тәрбиелеуде маңызды рөл атқаратын студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру мәселесін қарастырады. Мақалада студенттердің шет тіліндегі өздік жұмыстың тиімділігіне жетуге қатысты міндеттерге, мақсаттар, сондай-ақ, шарттарға назар аударылады. Шет тілін білетін техникалық мамандарды даярлаудың өзектілігінің артуына байланысты мақалада техникалық оқу орындарында студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру мәселесі бірқатар талқыланған. Сонымен қатар, мақалада әлемдегі қазіргі қолайсыз эпидемиологиялық жағдайды және қазіргі заманғы ақпараттық технологияларға деген қоғамның орасан зор қызығушылығын ескере отырып, қашықтан оқытуда студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастырудың жолдары мен нысандары баяндалады.

Түйін сөздер: білім беру, өзіндік жұмыс, шет тілі, қашықтан оқыту, ақпараттық технология.

Аннотация

Организация самостоятельной работы студентов при обучении иностранному языку в условиях дистанционного обучения

Статья затрагивает проблему организации самостоятельной работы студентов, которая играет важную роль в воспитании сознательного отношения студентов к овладению теоретическими и практическими знаниями. В статье уделено внимание задачам, целям и условиям достижения эффективности самостоятельной работы студентов по иностранному языку. В связи с возросшей актуальностью подготовки технических специалистов со знанием иностранного языка, в статье рассматривается вопрос организации самостоятельной работы

студентов в технических вузах. В статье, учитывая в настоящее время эпидемиологическую обстановку, и возникший интерес к информационным технологиям, разъясняются пути организации самостоятельной работы студентов при дистанционном обучении.

Ключевые слова: образование, самостоятельная работа, иностранный язык, дистанционное обучение, информационных технологий.

Abstract

The article addresses the problem of organizing the students' independent work that plays an important role in educating the conscious attitude of students related to mastering the theoretical and practical knowledge. The article focuses on the tasks, goals and conditions for achieving the effectiveness of independent work of students in a foreign language. In connection with the increased relevance of training the technical specialists with the knowledge of a foreign language, the given work deals with the issue of organizing the independent work of students at technical educational institutions. In addition, the article, taking into account the current unfavorable epidemiological situation in the world, and the resulting huge public interest in modern information technologies, explains the ways and forms of organizing students' independent work in distance learning.

Key words: education, independent work, foreign language, distance learning, information technology.

В настоящее время проблема совершенствования самостоятельной работы студентов не утратила своей актуальности. Она приобрела главную тенденцию в связи с реконструкцией высшего образования. Система высшего профессионального образования призвана научить студентов учиться расширять свои знания в течении всей жизни. При этом, достижение этих целей возможно в ходе реализации их самостоятельной работы, которая в последнее время приобретает особенное положение. Организации самостоятельной работы студентов в процессе обучения в вузе уделяется немаловажное внимание на всех этапах обучения.

Самостоятельная работа студентов -это такой вид занятий, который создает условия для зарождения творческой мысли, познавательной активности студента. Самостоятельная работа по изучению дисциплины - это форма учебной деятельности, при которой студенты учатся намного больше. Полученные знания студентами самостоятельно, прочнее, чем знания, предоставленные в готовом виде от преподавателя. В ходе самостоятельной работы каждый студент напрямую сталкивается с новым материалом, сосредотачивает на нем свое внимание. Здесь проявляются его индивидуальность и личностные интересы, активность, инициатива и творческий подход. Кроме этого, самостоятельная работа ориентируется на развитие таких качеств, как коммуникабельность, мобильность, умение применять знания на практике, нацеленность на успех, самостоятельность и организованность. [1]

Главной задачей организации самостоятельной работы студентов является создание психолого-дидактических условий развития интеллектуальной инициативы и мышления на занятиях любой формы. Основным принципом организации самостоятельной работы студентов считается индивидуальная работа студентов с переходом от формального выполнения заданий при инертной роли студента к познавательной активности. Научить студента обдуманно и самостоятельно работать с научной информацией, положить начало самовоспитания являются целью организации самостоятельной работы.[2]

Ключевую роль в организации самостоятельной работы студентов выполняет преподаватель, работающий с личностью, с ее сильными и слабыми качествами, индивидуальными способностями и наклонностями. Преподаватель должен развить хорошие черты студента как будущего специалиста высокой квалификации. Кроме того ему следует вести учебный процесс по определённому направлению, адаптировать овладение материалом, снять определенные трудности. При этом должна быть создана преподавателем атмосфера творчества, в которой каждый студент может реализовать свои способности и творческий потенциал. Преподавателю следует помогать студентам ориентироваться в учебном материале, ставить цели и организовывать свою работу так, чтобы достигать цели с минимальными затратами учебного времени. Но активная деятельность самого студента не исключается при доминирующей роли преподавателя в управлении самостоятельной работой студентов. [2]

Проблема организации самостоятельной работы при обучении иностранным языкам в технических вузах встает остро, так как этот предмет не является профилирующим. Кроме

того, специфика иностранного языка заключается в том, что ему можно только научиться, т. е. студент должен проявить максимум самостоятельности во всех видах речевой деятельности.

При незначительном количестве часов, которые отводятся в неязыковых учебных заведениях на изучение иностранного языка на первый план, выходит организация самостоятельной работы студентов. И это будет способствовать развитию у них способности самостоятельно приобретать знания и быстро приспосабливаться к новым сферам деятельности. При организации самостоятельной работы студентов нельзя не учитывать их реальный уровень знаний и умений за курс средней школы. Это и низкий уровень знания грамматики, скудный лексический запас и отсутствие навыков самостоятельной работы.

Учитывая актуальность подготовки технических специалистов со знанием иностранного языка, можно выделить следующие цели самостоятельной учебной деятельности:

1) формирование у студента способности приобретать знания по иностранному языку, поддерживать и повышать в процессе самообразования их уровень.

2) актуализация и активизация поиска новых знаний обучающимся с применением современных информационных технологий. Сокращение времени на изучение иностранного языка во время занятий и увеличение доли самостоятельной работы свидетельствует о необходимости интенсифицировать внеаудиторную работу по иностранному языку.

Задачами самостоятельной работы студентов по иностранному языку в техническом вузе являются:

1) формирование навыков работы с иноязычными профессионально ориентированными источниками информации (чтение, перевод, творческое переосмысление информации, ее личностная оценка и последующее использование);

2) формирование навыков устной речи в рамках общеобразовательной и профессиональной тематики и достижение соответствующего уровня иноязычной коммуникативной компетенции в период обучения в вузе;

3) подготовка выпускников к проведению эффективной самообразовательной работы над иностранным языком после окончания вуза.

Самостоятельная работа студента будет эффективна, если она лично-значима для обучающегося, высокомотивирована. При таком подходе преподаватель участвует в самостоятельной работе студента через создание оптимальных условий ее выполнения, посредством индивидуализации самостоятельной работы через разработку системы разноуровневых заданий.

Эффективность самостоятельной работы студента обеспечивается выполнением следующих условий:

1) грамотное сочетание и разумное соотношение объемов аудиторной и самостоятельной работы.

2) методически обоснованная организация аудиторной и внеаудиторной работы студента.

3) обеспечение студента необходимыми методическими материалами с целью превращения процесса самостоятельной работы в процесс творческий. Важнейшим условием эффективности самостоятельной работы студентов является разработка комплекса методического обеспечения учебного процесса.

4) осуществление мониторинга результатов самостоятельной работы.

Успех в организации самостоятельной работой студента невозможен без четкой системы контроля над ней. Контроль на всех этапах обучения должен носить плановый систематический характер. [7]

Применение информационных технологии в учебном процессе обеспечивает большую информативную емкость языкового материала, повышение активности обучаемых, усиление мотивации и высокую степень наглядности учебного материала. Более того, оно позволяет индивидуализировать обучение, способствует дифференциации деятельности учащихся, учету их личных особенностей. Открытие доступа каждого студента к информации разного содержания на иностранном языке через сеть Интернет способно повысить мотивацию студентов к изучению иностранного языка. Доступ через сеть Интернет стимулирует творческий подход к формированию коммуникативных умений, индивидуализирует способ получения необходимых знаний. Возможности информационных технологий могут быть использованы всеми участниками образовательного процесса. Они позволяют сделать акцент

на самостоятельной работе, что приобретает актуальность в связи с ограниченным количеством часов для изучения иностранного языка в техническом вузе.

В свете событий, связанных с пандемией и экстренным переходом на дистанционное обучение, особую актуальность обретают вопросы организации самостоятельной работы в условиях информационно образовательной среды.

Кроме того, возникший интерес общества к технологиям дистанционного образования объясняется технологическими достижениями в области переработки информации.

Дистанционное обучение (ДО) - это методически организованное руководство учебно-познавательной деятельностью и развитием лиц, находящихся в отдалении от организаций образования, посредством электронных и коммуникационных средств.[3]

Такие черты учебного процесса в системе ДО, как гибкость, модульность, дальное действие, асинхронность и рентабельность, определяют и преимущества дистанционного образования перед другими формами получения образования. Но, одновременно предъявляя определенные специфические требования как к преподавателю, так и к студенту. Говоря о характеристике ДО, нельзя не упомянуть и о педагогической поддержке, так как именно в дистанционном образовании проявляется востребованность данного вида образовательной деятельности.

По мнению многих ученых «первостепенным условием дистанционного обучения является «интерактивность», причем данное понятие в дистанционном обучении имеет два аспекта:

– во-первых, интерактивность предполагает систематическое взаимодействие участников педагогического процесса – преподавателя и студентов, студентов между собой;

– во-вторых, интерактивность понимается как взаимодействие пользователя с программной (программно-аппаратной) системой, при этом обеспечивается возможность выбора вариантов содержания учебного материала, режима работы.

Самостоятельное овладение учебным материалом является неотъемлемой составляющей дистанционного обучения как синтетической формы образования, базирующейся на использовании технических средств, а также традиционных и инновационных технологий.

Дистанционное образование представляет собой сложный многосторонний процесс, связанный с решением комплекса проблем социального, функционального и организационного характера.

В современных условиях развитие познавательной самостоятельности требует комплексного подхода к проблеме, учёта психологических, социальных и дидактических аспектов. Это возможно за счёт вовлечения студентов в активную управляемую самостоятельную познавательную деятельность посредством использования дистанционных технологий. [5]

В условиях неблагоприятной эпидемиологической обстановки требуется принципиальное изменение организации образовательного процесса: замена пассивного слушания возрастаям доли самостоятельной работы студентов. Важно подчеркнуть, что учение студента – это систематическая, управляемая преподавателем самостоятельная деятельность студента, которая становится доминантной. Именно организация самостоятельной работы является одной из главных особенностей дистанционного образования.

Основным элементом самостоятельной работы в условиях дистанционного обучения по иностранному языку является контроль и оценка ее результатов. Кроме того, использование дистанционных форм работы способствует широкой возможности получения результатов обучения, позволяет увидеть глубину и полноту знаний, полученных студентами, проанализировать их. Дистанционные формы работы позволяют выработать у студента установку на пополнение знаний и умений, а также ориентироваться в потоке информации при решении задач. [6]

При дистанционном обучении студенты отходят от привычной системы обучения, так как значительную часть учебного материала они изучают без преподавателя. Это требует от них большей самостоятельности и четкой организации своего рабочего дня. Особая ответственность при этом ложится и на преподавателя, который выступает в роли консультанта по определенному предмету. Он также одновременно помогает студенту построить индивидуальную образовательную траекторию, определить глубину необходимого знания и

обозначить круг его источников. Для работы в системе дистанционного образования преподавателю необходимо уметь, используя современные технологии и методы обучения, направить студента на развитие активности и самостоятельности.

Особенно важна роль преподавателя при выполнении самостоятельной работы студентов, так как основной задачей в условиях дистанционного обучения становится сопровождение студентов в информационном пространстве. Он должен помочь обучающимся получить максимальную отдачу от учебы, следить за ходом учебы студента в интерактивном режиме. Преподаватель должен давать обратную связь по выполненным заданиям в виде комментариев через видео- и телекоммуникации, консультировать и поддерживать студента в виртуальной образовательной среде. [4]

Проведенный анализ взаимосвязи организации СРС и дистанционного обучения позволяет сделать вывод, что роль самостоятельной работы в дистанционном образовании высока. Благодаря самостоятельной работе формируется весь процесс обучения, идет овладение знаниями, навыками, приобретаются самостоятельность в принятии решений. Более того, самостоятельная работа формирует ответственность, готовность к профессиональному росту и творческий подход к деятельности. [6]

Литература

1. Белоногова Г. П. Из опыта организации самостоятельной работы по иностранному языку как одного из условий успешной подготовки конкурентноспособного специалиста. Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2008. № 1 (1): в 2-х ч. Ч. I. С. 19-22. ISSN 1997-2911.

2. Викторьева. В.В. Организация самостоятельной работы студентов. Педагогика. Реферат. <https://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/00007992.html>

3. Шевченко О.П., Смальцева. Дистанционное обучение в системе профессионального образования. Омск. 2012. 9/23 с.

4. Кулагина Ю.А., Морозова Организация самостоятельной работы в условиях дистанционного обучения. Международный научно-исследовательский журнал ▪ № 1 (103) ▪ Часть 4., 136-139 с.

5. Артамонова И.Н. Развитие познавательной самостоятельности студентов как обязательное условие дистанционного обучения. Сборник научных статей. Саратов, изд. СГУ 2020.-С. 5-8.

6. Юхта Н. М. Роль самостоятельной работы в мультимедийной дистанционной образовательной системе. АПНИ, Белгород, 2020.- С.185.

7. Нежведилова Л.А. Разработка концепции организации самостоятельной работы по английскому языку. Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2010. № 1 (5): в 2-х ч. Ч. I. С. 182-186.

Literature

1. Belonogova G.P. From the experience of organizing independent work in a foreign language as one of the conditions for the successful preparation of a competitive specialist. Philological Sciences. Questions of theory and practice. Tambov: Diploma, 2008. No. 1 (1): in 2 hours. Part I. С. 19-22. ISSN 1997-2911.

2. Viktor'eva. V.V. Organization of independent work of students. Pedagogy. Abstract. <https://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/00007992.html>

3. Shevchenko O.P., Smaltseva. Distance learning in the system of professional education. Omsk. 2012. 9/23 p.

4. Kulagina Yu.A., Morozova Organization of independent work in conditions of distance learning. International Research Journal ▪ No. 1 (103) ▪ Part 4., 136-139 p.

5. Artamonova I.N. The development of cognitive independence of students as a prerequisite for distance learning. Collection of scientific articles. Saratov, ed. SSU 2020.-S. 5-8.

6. Yukhta N. M. The role of independent work in a multimedia distance learning system. APNI, Belgorod, 2020.- P.185.

7. Nezhvedilova L.A. Development of the concept of organizing independent work in English. Philological Sciences. Questions of theory and practice. Tambov: Diploma, 2010. No. 1 (5): in 2 hours. Part I. С. 182-186.

ЖАҢА БУЫН ӨКІЛДЕРІН ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ЖАКИЕВА Бибигуль Асылбековна, ЖҰБАНЫШ Райымбек Әлібекұлы
Назарбаев Зияткерлік мектебі
Ақтөбе, Қазақстан
zhakieva_b@akb.nis.edu.kz

Аңдатпа

Бұл мақалада жаңа заманның өкілдері Z буын өкілдерінің басты ерекшеліктері көрсете отыра, сабақ барысында мұғалім олардың басты талаптарын ескеру қажеттігі туралы айтылады. Мұғалімдердің өз тәжірибелерінде бұл ұрпақ ерекшеліктеріне сай бейімделіп мен оның нәтижесінде оң өзгерістерді көрсетеді.

Қазіргі ғылым саласында әлеуметтанушы ғалымдар әр жиырма жыл сайын алдыңғысына қарағанда ерекшеленіп тұратын жаңа буынның дүниеге келіп отыратындығын көрсетіп отыр. Сондықтан ұрпақ ауысқан сайын оқу-тәрбие жұмысында да жаңа тәсілдер пайдаланып, заман ағымына сәйкес бейімделу кезек күттірмес мәселе болуы тиіс. Өйткені қазіргі білім беру процесінің субъектілері Z буын өкілдері (мектепке дейінгі балалар, бастауыш сынып оқушылары және жалпы білім беретін мектептің 5-11 сынып оқушылары) болып табылады. Z ұрпағы «зет»–2000 жылдан кейін туған, технологияның тілін меңгерген бүгінгінің жастары. Бұл адамдардың есейгенде қандай тұлға болатынын кәсібилік тұрғысынан бағалауға әлі ерте яғни болашақта қандай болатыны әлі белгісіз-ұрпақ жаңа қалыптасуда. Бірақ қазір олар ерекше деп саналады. Сондықтан дәстүрлі оқу жүйесін артқа тастап, білім беруде жаңа кезеңге аяқ басқан еліміз үшін Z ұрпағын тәрбиелеуде жаңаша көзқарас қажет. Өйткені технологиямен қаруланған жаңа ұрпақты тәрбиелеу біз үшін жеңіл болмасы анық. Сондықтан ең алдымен жаңа ұрпақтың даму барысын жете түсініп, қоғамға бейімдеу кезек күттірмес мәселе.

Z буынының ерекшеліктеріне әсер ететін негізгі мәселе уақыт ұғымы мен болашақ бейнесімен байланысты. Бұрын бәріміз кем дегенде он жылдық перспективада ойлай алатын болсақ, енді бір жыл да ойламауымыз керек. Өйткені жаңа буын қысқа мерзімді ойлануға бейімделіп, қоғамда соның ыңғайына қарай өзгеруде.

Жұмыс барысында зерттеудің өзектілігі дәлелденіп, жас ұрпақты зерттеу нысаны ретінде қарастырған ғалымдардың көзқарасы қамтылған. Алдымен американдық ғалымдар Нил Хоу мен Уильям Страустың 1991 жылы ұрпақтар теориясы бойынша ғылыми тұрғыдан дәлелдеген ережелері көрсетіледі. Осы дәуірдегі адамдардың құндылықтары мен көзқарастарының қалыптасуына әсер ететін әрбір ұрпақтың (Generation GI, Silent Generation, Baby Boomers, Generation X, Y және Z) басты оқиғалары туралы ақпарат жинақталған. Олардың пікіріне сүйенсек әр ұрпаққа шамамен 20 жыл қажет болады [1]. Аталған ғалымдар жас ерекшелігіне қатысы жоқ ұрпақтар қайшылығына баса назар аударған. Өзінің шекті жасына жеткен адамдар құндылығын түсінбейді, керісінше балалар өзінің әке-шешесінің жасына жеткенде олар секілді көзқараста болмайтыны назар аударған. Сонымен қатар ғалымдардың жүйелі т.рде келтірген пікірлері кейін барлық елдерге тараған. Сонымен қатар бүгінгі таңда Ресейдегі ұрпақтар теориясын түсіндіруші В.И. Тамақтың да көзқарасы қарастырылып отыр. Автор Z буынының ерекшелігі мен бірегейлігін талдаған [2].

Қазіргі таңда білім саласының қызметкерлері мектеп партасынан бастап, жоғары оқу орындарындағы жас ұрпақты қалай оқыту керектігін түсінуі керек. Ол үшін мұғалім үстелінің арғы жағында тұрған баламен жиі диалогқа түсу қажет. Ал жаңартылған білім беру ісі бұған сәлде болса мүмкіндік беріп отыр [3]. Тиісінше дәстүрлі білім жүйесі расында Z ұрпағын тәрбиелеуге қауқарсыз екендігін дәлелдеді. Өйткені бүгінгінің талабы теориядан практикаға қарай ауысуды талап етеді. Кез келген теориялық курста мысалдар мен дайын құралдар болмаса, сәтсіздікке ұшырайды. Одан бұрын оқушы ұзақ сөйлемдерден көрі қысқа түсіндірмелерді тыңдап, барынша өзіндік жұмыс жасауға бейім келеді. Бұл тоқсан соңындағы оқушылардың білім деңгейінен де көрініс табады. Практикалық жұмыс басым болған тақырыптар оқушының есінде жақсы сақталып, теория басым болған жағдайда оқушының тез жалығатыны анықталып отыр.

Бүгінгі таңда оқытуды зерттеудің бінеше түрі бар. Олардың басы XIX ғасыр соңында педагогикалық-психологиялық зерттеулерден бастау алып күні бүгінге дейін жалғасып келеді.

Олардың қатарында Л.С.Выготский мен Ж.Пиже, Б.Г.Ананьев т.б болды. [4]. Олардың зерттеулері көбіне сол дәуірге бейімделіп, кей жағдайда бүгінгі күнге де сәйкес дүниелер шығып жатады. Ол бойынша көрнекіліктер мен жұмыс жүргізу бойынша мәселе бүгінде өз мәнін қайта табуға. Қазіргі таңда оқыту жүйесінде ақпаратты беруде көрнекіліктер барынша пайдалану заман талабы. Өйткені оқушы көзімен көрген ақпаратты тез қабылдауға бейімделген. Тіпті олардың миларының қабылдауы осыдан жиырма жыл бұрынғы оқушыға сәйкес келмейді. Мидың көру қабілетіне әсер ететін бөлігі әлдеқайда дамыған. Сондықтан оқушыларға иллюстрациялар, инфографика, диаграммалар, бейнефильмдерді көбірек беруге тырысу қажет. Егер сіз жаһандық жылыну немесе «Ұлы Депрессия» туралы жақсы фильм бар екенін білсеңіз, оқушыға мақала немесе кітап бергенше, оны көруді сұраған дұрыс болады.

Ғылыми техника ғасырында оқушыларды ғаламтор мен гаджеттерсіз елестету мүмкін емес. Күнделікті қолдарында жүрген техниканы сабақ барысында тиімді пайдалана білсе, оқушының тақырыпты меңгеруіне зор мүмкіндік туғызады. Оқыту бірте-бірте онлайн ортаға көшкен кезде, ал арнайы қосымшалар мұғалімге пән бойынша көрнекі және практикалық мысалдарды көбірек көрсетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар қағаз алып, қалам жүгірткенге барыншы қиналатын оқушы үшін бұл таптырмас мүмкіндік болары сөзсіз. Арнайы бағдарламалар мен қызметтерде тапсырмаларды орнату жоғары тиімділікті көрсетеді. Оларды конспект жаздырып, кітап бетіне телмірткеннен көрі, осындай технологиялар арқылы заманға сай әлеуметтік желілерді тиімді пайдаланған дұрыс. Бұл жұмыстың барлығы оқушының пәнге деген қызығушылығын арттырары сөзсіз. Заманауи балалар ақпаратты жылдам қабылдауға дағдыланған: «Оқу мен даму тікелей Интернетке байланысты» - олар бала кезінен әлемді Алиса мен Сиридін көмегімен біледі [5]. Бұл жағдайдың өзі оқушыларға басқаша қарым-қатынас қажеттігін еске салады. Сонымен қатар тапсырмаларды бөлісу мен кішкентай жетістіктерін мадақтауда оқушының көңіліне тікелей әсер етіп, тақырыпқа деген құлшынысын арттырады.

Қазіргі адамның зейіні 8 секундты құрайды деп есептеледі. Бұл Microsoft компаниясының зерттеулерінің нәтижесінде анықталды. Аталмыш теория үнемі сынға ұшырайды, дегенмен ол жасөспірімдердің ақпаратты қалай қабылдайтынын көрсетеді [6]. Олар ұзақ хабарламаларды түсініп, есте сақтай алмайды. Мұғалім берген барлық ақпарат қысқа бөліктерге бөлінуі керек.

Мәтінді көп абзацтарға, семантикалық сегменттерге бөлген дұрыс. Z ұрпағы мақтаусыз және марапатсыз үйреніп, жұмыс істей алмайды. Сондықтан әр оқушы өз жұмысына қарай бағаланып, тіпті бейресми түрде тақырыпқа сәйкес атақтар мен сертификаттар табыстауды қажет етеді. Мысалы 1867-1868 жж реформаларды өту барысында оқушыларға әскери шен тарату арқылы жаңа тақырыпқа қызығушылығын оятып, сол көңіл-күйде толық сабақты біркелкі аяқтап шығуға мүмкіндік туғызады. Сабақ барысында әрдайым кері байланыс жасап отыру да өте қажет. Өйткені кез-келген оқушы жасаған жұмысы үшін мұғалімнен кері байланыс алуға тырысады. Бұл жаңа жүйеге сәйкес әлеуметтік желі немесе арнайы платформаларда ұйымдастырылу қажет. Оқушыларға олардың кез келген сұрақтарына жауап беруге, қиын сұраққа көмектесуге және жақсы дайындық материалдарын ұсынуға дайын екеніңізді жеткізу аса қажет болып табылады. Міне, жоғарыда көрсетілген тәсілдердің барлығы Z ұрпағын оқыту мен тәрбиелеу барысында күнделікті қолдануды қажет ететін жұмыстар болып табылады.

Бүгінде мектеп жасындағы Z ұрпағын тәрбиелеуде дәстүрлі білім беру тәсілдері жарамайтындығы айқындалып отыр. Осы уақытқа дейін сабақтың ұйымдастыру бөліміне 3-5 минут уақыт беріліп келсе, Z ұрпағы бұған шыдамсыздық танытып, оларға 8 секунд ішінде ұйымдастыру қажет. Олай болмаса сабақтың сапасы нашарлай түседі. Сонымен қатар сабақ жүргізу мен үй тапсырмасын беруде де заманға сай технологиялар мен әлеуметтік желілерді пайдалануда Z ұрпағы үшін тиімді болып табылады. Қорытындылай келе, әртүрлі ғылыми салалардағы заманауи зерттеушілердің алдында «цифрлық балалар» ұрпақтарының ерекшеліктерін зерттеу және олардың болашақта трансформациясын қадағалау, психологиялық-педагогикалық әсер етудің жаңа формаларын, әдістері мен құралдарын пайдалану және оқу процесін жаңғырту өте өзекті мәселе болып отыр.

XXI ғасырдағы ұрпақтың өткен ұрпаққа ұқсамайтын өзіндік ерекшеліктері баршылық. Өйткені олар білімге деген ерекше ынтасымен ерекшеленді және олар «Мені тыңда, түсін, сөйлес, мені бағала» ұстанымын басшылыққа алады. Осы ұрпақты оқыту мен тәрбиелеуде мұғалімге заманауи ағымға бағытталған, бейімделген болуды уақыт талап етеді. Бұл ұрпақ сабақты ұстаздың әр түрлі платформамен сабақтастырғанын қалайды. Сондықтан

оқушы білімінің сапасын арттыру, жетілдіру, қызығушылықтарын арттыру үшін құндылықтарды кіріктіре отырып, электронды ресурстарды пайдаланған дұрыс. Өйткені Z буыны – теориядан гөрі тәжірибиеге баса назар аударатын буын екендігін ескерген жөн.

Z ұрпақтарының сабақ кезіндегі жұмысқа деген қатынасы бойынша айтатын болсақ, олар өз мақсатын іске асыру және рахат үшін жұмыс істеуді жоспарлайды, әлеммен үйлесімде болғысы келеді. Сонымен қоса кәсіпкерлікке терең қызығушылық танытып, стартаптармен бірге өсуді қалайды. Жұмыстағы негізгі фокусы өзін-өзі дамытуға бағытталады. Жұмыс кеңістігін ұйымдастыруда класта сабақ үстінде тәртіп пен болжамдылықты-құрылымданған және алаңдатпайтын факторларсыз нақты функционалдық жұмыс аймақтарын тандайды. Сонымен қатар білім алмасу кезеңінде виртуальды деңгейде, оңай және ашықтықты қалайтын ұрпақ болғандықтан мұғалімге де осы ұрпақ өкілдерінің өкілдерімен бірге бейімделуді қажет етеді.

Осы бағыттарды негізге ала отырып күнделікті сабақ барысында оқушылармен жұмыстар жүргізілді. Егер тоқсан басында жүргізілген жұмыстармен салыстырып қарайтын болсақ оң нәтижеге аяқ басқаны байқалды. Практикалық жұмыстар және әртүрлі сайттар арқылы жұмыс оқушылардың қызығушылығын арттырып, жаңа білімді меңгертуде айтарлықтай септігін тигізді. Бұл жұмыстарды одан әрі жалғастыру арқылы жаңа нәтижеге қол жеткізуге болатындығы анықталып отыр.

Тақырыпты қорытындылай келе жаңа ұрпақ заман талабына сәйкес бейімделіп, өзіндік жолын қалыптастырып үлгергендігін айтқымыз келеді. Оған оқушылардың іс-әрекеттері мен сабаққа деген көзқарасынан байқауға болады. Сондықтанда педагогтер мен психологтардың алдында үлкен жауапкершілік тұрғаны қатты сезілуде. Осыған қарай отырып жаңа ұрпақ оқытуда жанашылдықты талап етіп жатқаны жасырын емес. Сондықтан заман ағымына ілесе отырып, жаңа ұрпақ тәрбиелеуде тың идеялар мен бастамаларға жету басты міндет болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Лумпиева Т.П., Волков А.Ф. Поколение Z: психологические особенности современных студентов. URL: <http://ea.donntu.org:8080/handle/123456789/21748> (дата обращения 22.01.2018)
2. Кондакова Н.А. Младшее поколение как социально-демографическая категория: теоретический аспект // Вопросы территориального развития. 2015. Вып. 7 (27). URL: <http://vtr.vscs.ac.ru/article/1519/full> (дата обращения 19.01.2018)
3. Безрукова С.Б. Психологические особенности современного поколения. URL: <https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/materialy-dlya-roditelei/2016/05/23/psihologicheskie-osobennosti-sovremen-nogo> (дата обращения 15.01.2018).
4. Методики исследования базовых характеристик участников современного образовательного процесса / М.Р. Мирошкина [и др.]. М., 2015. 95 с
5. Оксана Селендеева « Как учить поколение Z, чтобы школьные годы не прошли даром» <https://rb.ru/opinion/uchit-pokolenie-z/>
6. Сапа А.В. Поколение Z - поколение эпохи ФГОС // Продуктивная педагогика. 2015. № 8 (56). С. 2-9.

МЕТОДИКА ОРГАНИЗАЦИИ ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

ЗАРОБЕКОВА Насима Миргарифановна, ЗАРОБЕКОВА Аниса Ахмадовна

Таджикский Международный университет иностранных языков имени Сотима Улугзода,
Технологический университет Таджикистана
Душанбе, Таджикистан
zarobekova47@mail.ru, zarobekova47@mail.ru

Аннотация

Бұл мақалада авторлар кез - келген маман үшін орыс тілін білу-бұл әлемдік ғылым мен мәдениетке шығу, әлемдік өркениеттің қазыналарына қол жеткізу, озық және жоғары технологиялар әлеміне шығу, бұл инновациялық идеялар мен әзірлемелер әлемі екендігіне

назар аударарды. Ол үшін оқушы өз жұмысының жаңа нәтижелерін алуға және болашақта оларды практикалық іс-әрекетте сәтті қолдануға ұмтылатындай оқу жағдайларын жасау қажет. "Оқытудың белсенді әдістері мен формалары" термині оқушылардың оқу іс-әрекетінің жоғары деңгейіне жететін жаңа технологиялар тобын біріктіреді. Жақында "интерактивті оқыту" термині қолданысқа енді. Болашақ олардан таңдалған мамандық бойынша ғана емес, сонымен қатар заманауи технологиялар саласында да үлкен білім қорын талап етеді.

Түйінді сөздер: әлемдік өркениет, жаңа технологиялар, интерактивті оқыту, өзара іс-қимыл, оқытудың тиімділігі, дәстүрлі жүйе, танымдық қызмет, сыни ойлау.

Annotation

In this article, the authors pay attention to the fact that knowledge of the Russian language for any specialist is access to world science and culture, access to the treasures of world civilization, access to the world of advanced and high technology, this is the world of innovative ideas and developments. To do this, it is necessary to create such learning conditions so that the student strives to obtain new results of his work and successfully apply them in practice in the future. The term "active methods and forms of learning" unites a group of new technologies that achieve a high level of student learning activity. Recently, the term "interactive learning" has become widespread. The future will require them to have a huge stock of knowledge not only in their chosen specialty, but also in the field of modern technologies.

Keywords: world civilization, new technologies, interactive learning, interaction, learning effectiveness, traditional system, cognitive activity, critical thinking.

Аннотация

В данной статье авторы уделяют внимание тому, что знание русского языка для любого специалиста - это выход в мировую науку и культуру, доступ к сокровищницам мировой цивилизации, выход в мир передовой и высокой технологии, это мир инновационных идей и разработок. Для этого необходимо создавать такие условия обучения, чтобы учащийся стремился получить новые результаты своей работы и в дальнейшем успешно применить их в практической деятельности. Термин «активные методы и формы обучения» объединяет группу новых технологий, достигающих высокого уровня активности учебной деятельности учащихся. В последнее время получил распространение термин – «интерактивное обучение». Будущее потребует от них огромного запаса знаний не только по выбранной специальности, но и в области современных технологий.

Ключевые слова: мировая цивилизация, новые технологии, интерактивное обучение, взаимодействие, эффективность обучения, традиционная система, познавательная деятельность, критическое мышление.

Изучение русского языка в высших учебных заведениях и в средних общеобразовательных учреждениях подчинено основной цели - практическому овладению русским языком как средством межнационального общения народов РТ и СНГ. Следует отметить, что сегодня русский язык в Таджикистане изучается как иностранный язык. Закон Республики Таджикистан о языке установил правовое положение и статус таджикского языка как государственного. В то же время он обеспечивает правовые гарантии свободного функционирования русского языка как языка межнационального общения народов на территории республики. Сегодня знание русского языка для любого специалиста - это выход в мировую науку и культуру, доступ к сокровищницам мировой цивилизации, выход в мир передовой и высокой технологии, это мир инновационных идей и разработок.

Следовательно, современная наука в области образования приблизилась к тому моменту, когда возникла потребность в создании новых технологий, которые обеспечивают самое главное в образовательном процессе – развитие личности каждого учащегося, его активности. Необходимо создавать такие условия обучения, чтобы учащийся стремился получить новые результаты своей работы и в дальнейшем успешно применить их в практической деятельности. Термин «активные методы и формы обучения» объединяет группу новых технологий, достигающих высокого уровня активности учебной деятельности учащихся. В последнее время получил распространение термин – «интерактивное обучение». Известно, что будущее потребует от них огромного запаса знаний не только по выбранной специальности, но и в области современных технологий.

В настоящее время образовательная система требует поиска и освоения новых форм учебных взаимодействий между участниками процесса обучения. Методика предлагает различные пути обучения: воспитание ответственности, развитие мотивации, адаптирование учебного материала к учебным возможностям учащегося [2, с.29]. В русле этих поисков сегодня появился новый подход – интерактивное обучение (inter – между, aktio – действие). Интерактивное обучение – диалоговое обучение, в ходе которого осуществляется взаимодействие учителя и ученика [11, с.135]. Суть интерактивного обучения состоит в том, что учебный процесс в условиях постоянного, активного взаимодействия всех учащихся базируется на сотрудничестве, взаимообучении: учитель – ученик, ученик – ученик. При этом учитель и ученик – равноправные, равнозначные субъекты обучения. Интерактивное взаимодействие исключает доминирование одного участника учебного процесса над другим. Во время такого общения ученики учатся быть демократичными, общаться с другими людьми, критически мыслить, принимать обоснованные решения. Интерактивность обретает в наши дни особое значение. Появились интерактивные опросы, программы на радио и телевидении, сценарии которых во многом диктуются открытыми беседами со зрителями и слушателями. Следовательно, умению строить интересный, конструктивный диалог нужно учить. Интерактивное обучение – это сложный процесс взаимодействия учителя и учащихся, основанный на диалоге. Участие в диалоге требует умение не только слушать, но и слышать, не только говорить, но и быть понятым.

Интерактивные методы обучения очень эффективны, поскольку они способствуют высокой степени мотивации, максимальной индивидуальности преподавания, предполагают широкие возможности для творчества, самореализации учащихся. Налицо более прочное усвоение материала, так как учащиеся добывают знания самостоятельно, сознательно, переживая каждый шаг обучения.

Именно интерактивные методы позволяют учащимся почувствовать свои силы, свои способности. У ребят повышается самооценка, уверенность в себе. Очень важно воспитание взаимоуважения, терпимости к мнениям и поступкам окружающих людей. Высоко ценятся в обществе такие качества, как коммуникабельность, умение общаться с людьми, договариваться, находить компромиссы, работать в команде [8, с.35].

Изменения в области образования, происходящие в нашей республике, наряду с разработкой новых образовательных стандартов, введением новых учебных дисциплин, новых учебников и учебных пособий, вызвали потребность и в изменении методики преподавания. В последние годы невозможно представить себе учебный процесс без использования интерактивных методов обучения. Применение интерактивных методов позволяет создать условия для: постановки целей и задач, требующих поиска и анализа различных решений; выбора различных способов деятельности для достижения результата; развития коммуникативных умений и навыков; размышления о проделанной работе; развития таких важных социальных навыков, как быстрота и гибкость; мышления при принятии решений, критический подход к проблемам; уважение к чужому мнению, умение эффективно работать в группе, команде, более быстрой адаптации к новой ситуации, к новому коллективу, к изменяющимся условиям.

Понятие «интеракция» (от англ. Interaction – взаимодействие) возникло впервые в социологии и социальной психологии. Для теории символического интеракционизма (основоположник – американский философ Дж. Мид) характерно рассмотрение развития и жизнедеятельности личности, созидание человеком своего «Я» в ситуациях общения и взаимодействия с другими людьми [7, с. 25].

Интерактивное обучение – это специальная форма организации образовательного процесса, суть которой состоит в совместной деятельности учащихся над освоением учебного материала по решению общих, но значимых для каждого проблем, в обмене знаниями, идеями, способами деятельности.

Интерактивными формами обучения являются: деловые и ролевые игры; групповая дискуссия, диспут; дебаты; мозговой штурм; портфолио; разбор конкретных ситуаций; метод работы в малых группах; круглые столы; компьютерное моделирование и практический анализ результатов; презентации на основе современных мультимедийных средств.

Под технологией интерактивного обучения (ТИО) мы понимаем систему способов

организации взаимодействия педагога и учащихся в форме учебных игр, гарантирующую педагогически эффективное познавательное общение, в результате которого создаются условия для переживания учащимися ситуации успеха в учебной деятельности и взаимообогащения их мотивационной, интеллектуальной, эмоциональной и других сфер.

В современной педагогической практике разработаны и применяются несколько десятков новых стратегий, методов и приемов обучения, в том числе интерактивных. Современный педагог, независимо от преподаваемого предмета или учебной дисциплины, должен владеть необходимым арсеналом интерактивных методов обучения и уметь использовать их в учебном процессе.

Занков Л.В., размышляя по поводу эффективности обучения в школе, пишет: «Когда я пытаюсь учить, я ужасаюсь, что достигнутые результаты настолько незначительны, хотя иногда, кажется, что обучение проходит успешно» [6, с.115].

По результатам проведённых психологических исследований, только для 10% учащихся приемлемы методы, используемые в традиционной школе. Оставшиеся 90% учащихся также способны учиться, но не с книгой в руках, а по-другому: «своими поступками, реальными делами, всеми органами чувств» [12, с. 50]. Традиционное обучение ставит перед собой цель: передача учащимся и усвоение ими как можно большего объёма знаний. Педагог транслирует уже осмысленную и дифференцированную им самим информацию, определяет навыки, которые необходимо, с его точки зрения, выработать у учащихся. Задача обучающихся – как можно более полно и точно воспроизвести знания, созданные другими. Полученные в процессе такого обучения знания носят энциклопедичный характер, представляют собой определённый объём информации по различным учебным предметам, который в сознании учащегося существует в виде тематических блоков, не всегда имеющих смысловые связи.

В контексте интерактивного обучения знания приобретают иные формы. С одной стороны, они представляют собой определённую информацию об окружающем мире. Особенностью этой информации является то, что учащийся получает её не в виде уже готовой системы от учителя, а в процессе собственной активности. Педагог должен создавать ситуации, в которых обучающийся активен, в которых он спрашивает, действует. В подобных ситуациях «он совместно с другими приобретает способности, позволяющие преобразовывать в знание то, что изначально составляло проблему или препятствие».

С другой стороны, учащийся в процессе взаимодействия на занятии с другими учащимися, учителем овладевает системой испытанных (апробированных) способов деятельности по отношению к себе, социуму, миру вообще, усваивает различные механизмы поиска знаний. Поэтому знания, полученные учащимся, являются одновременно и инструментом для самостоятельного их добывания.

Таким образом, цель активного обучения – это создание педагогом условий, в которых учащийся сам будет открывать, приобретать и конструировать знания. Это является принципиальным отличием целей активного обучения от целей традиционной системы образования.

В традиционной системе учитель обычно опирается на сильного ученика, ведь он быстрее «схватывает» материал, быстрее его запоминает, а слабый «отсиживается» на уроке. Уроки, проведённые в интерактивном режиме, позволяют включить всех учащихся в активную работу, обеспечить каждому учащемуся посильное участие в решении проблем, в результате слабые обретают некоторую уверенность в собственных силах, сильные ощущают пользу, помогая товарищам понять материал. Если при традиционной системе обучения учитель и учебник были основными и наиболее компетентными источниками знаний, то при новой парадигме учитель выступает в роли организатора самостоятельной познавательной деятельности учащихся, компетентным консультантом и помощником, знания же учащиеся получают в результате своей активной познавательной деятельности. В процессе работы в интерактиве у учащихся формируются коммуникативные навыки, способность к сотрудничеству и взаимодействию, развивается критическое мышление, что является необходимым для их будущей профессиональной деятельности.

Правила организации интерактивного обучения на уроках:

1. В работу должны быть вовлечены в той или иной мере все участники (ученики). С этой целью полезно использовать технологии, позволяющие включить всех участников в

процесс обсуждения. С другой стороны, освоение учителями активных методов обучения просто невозможно без непосредственного включения учителей в те или иные формы. Можно прочитать горы литературы об активных методах обучения, но научиться им можно только попробовав их непосредственно, только путём личного участия в игре, мозговом штурме или дискуссии.

2. Надо позаботиться о психологической подготовке участников. Речь идёт о том, что не все пришедшие на урок психологически готовы к непосредственному включению в те или иные формы работы. Сказывается известная закреплённость, скованность, традиционность поведения. В этой связи полезны разминки, постоянное поощрение учеников за активное участие в работе, предоставление возможности для самореализации ученика.

3. Обучающихся в технологии интерактива не должно быть много, не более 30 человек. Только при этом условии возможна продуктивная работа в малых группах. Ведь важно, чтобы каждый был услышан, чтобы каждой группе была предоставлена возможность выступить по проблеме.

4. Помещение для работы должно быть подготовлено с таким расчётом, чтобы всем участникам интерактива было легко пересаживаться для работы в больших и малых группах. Другими словами, для учеников должен быть создан максимальный физический комфорт. Столы лучше поставить елочкой, чтобы каждый ученик сидел вполоборота к ведущему занятию и имел возможность общаться в малой группе. Хорошо, если заранее будут подготовлены пособия или раздаточные материалы, необходимые для творческой работы.

5. Вопросы процедуры и регламента надо обсудить в самом начале занятия и постараться не нарушать их. Например, важно договориться о том, что все участники будут терпимы к любой высказываемой точке зрения, будут уважать право каждого на свободу слова.

6. Деление участников на группы лучше построить на основе добровольности. Затем уместно воспользоваться принципом случайного выбора. Во время групповой работы учитель выполняет разнообразные функции: контролирует ход работы в группах; отвечает на вопросы; регулирует споры, порядок работы;

в случае крайней необходимости оказывает помощь отдельным учащимся или группе.

Совместная деятельность учащихся эффективна не только для уроков формирования знаний или умений, не менее эффективно применение групповых форм для повторительно – обобщающих уроков. Изученный материал даёт обширную информацию для повторного анализа, уточнений, систематизации, выводов по теме. Используются формы групповой работы: уроки-конференции, уроки-консультации. Наиболее сложная, но зато, и наиболее эффективная форма на этом этапе изучения темы - дискуссия. По окончании работы в группах во многих случаях необходима организация межгруппового общения (с целью выяснения общей картины, построения системы, обобщения, обеспечение возможности для рефлексии и самооценки). Это - дополнительная возможность организовать обучение общению (культура речи, логика, искусство спора).

Как показывает наблюдение, групповая работа – форма организации деятельности, а главным всё же остается содержание деятельности групп. Поэтому необходимо решать задачу наиболее эффективного использования этой формы работы, т.е. нужно создавать условия для развития мышления, материал отбирать по принципу «от простого - к сложному». Для работы в группе после отработки первичных умений нужно предусмотреть задания конструктивного, творческого характера.

Использование в работе технологии интерактивного обучения даёт ученику: развитие личностной рефлексии; осознание включенности в общую работу; становление активной субъектной позиции в учебной деятельности; развитие навыков общения; принятие нравственности норм и правил совместной деятельности; повышение познавательной активности;

классу: формирование класса как групповой общности; повышение познавательного интереса; развитие навыков анализа и самоанализа в процессе групповой рефлексии;

учителю: нестандартное отношение к организации образовательного процесса; формирование мотивационной готовности к межличностному взаимодействию не только в учебных, но и иных ситуациях.

Формы и методы интерактивного обучения: сохраняя конечную цель и основное

содержание образовательного процесса, интерактивное обучение изменяет привычные транслирующие формы на диалоговые, основанные на взаимопонимании и взаимодействии.

Система оценки деятельности учащихся:

Чрезвычайно важно, что в такой системе обучения изменяются подходы к допущенным учащимися ошибкам. Фокус внимания учителя смещается от получения правильного ответа к пониманию того, каким образом этот ответ получен. Ошибки учащихся он использует как часть учебного процесса, вместе с ними анализирует логику мышления, приведенную к просчетам, и тем самым совершенствует мыслительный процесс [8, с. 75].

При оценке работы группы подчеркиваются не столько ученические, сколько человеческие добродетели: терпеливость, доброжелательность, дружелюбие, вежливость, приветливость. Оценивать можно лишь общую работу группы, ни в коем случае не давать ученикам, работавшим вместе, разных оценок! [8, с. 63].

Интерактивное обучение – это обучение, погруженное в общение. Оно сохраняет конечную цель и основное содержание образовательного процесса, видоизменяет формы с транслирующих на диалоговые, т.е. включающие в себя обмен информацией, основанной на взаимопонимании и взаимодействии.

Общение – сложный, многоплановый процесс установления и развития контактов между людьми, порождаемый потребностями в совместной деятельности и включающий в себя обмен информацией, выработку совместной стратегии взаимодействия, восприятие и понимание другого человека.

Традиционно выделяется три стороны общения: информативную (обмен информацией); интерактивную (выработка стратегии и координация совместных действий индивидов); перцептивную (адекватное восприятие и понимание друг друга).

Общение полноценно, когда в нём присутствуют все три названные стороны. Оно может проходить как на вербальном, так и невербальном уровне. Структуру учебных взаимодействий можно рассматривать с разных точек зрения. Прежде всего, взаимодействие учителя и ученика связаны с формой организации учебной деятельности индивидуальной, фронтальной и групповой.

В первых двух случаях построение аналогичное (учитель – ученик), отличие в масштабе реализации. Групповая форма организации учебной деятельности имеет более сложную структуру. Здесь в процессе учебных взаимодействий устанавливаются продуктивные связи не только между учителем и учащимися, но и внутри ученического коллектива.

Таким образом, с точки зрения интерактивности именно групповая форма оказывается более эффективной и насыщенной, хотя это по-разному может сказаться на результативности учебного процесса. Групповая работа как форма коллективной учебной деятельности есть способ организации совместных усилий учащихся по решению поставленной на уроке учебно-познавательной задачи.

Групповая форма обучения должна одновременно решать три основных задачи: конкретно-познавательную, которая связана с непосредственной учебной ситуацией; коммуникативно-развивающую, в процессе которой вырабатываются основные навыки общения внутри и за пределами данной группы; социально-ориентационную, воспитывающую гражданские качества, необходимые для адекватной социализации индивида в сообществе.

Интерактивное обучение – это специальная форма организации познавательной деятельности, которая имеет в виду вполне конкретные и прогнозируемые цели. Одна из таких целей – создание комфортных условий обучения, то есть условий, при которых ученик чувствует свою успешность, свою интеллектуальную состоятельность, что делает продуктивным сам процесс обучения.

В настоящее время методистами и учителями-практиками разработано немало форм групповой работы. Наиболее известные из них – большой круг, вертушка, аквариум, мозговой штурм. Эти формы эффективны в том случае, если на уроке обсуждается какая-либо проблема в целом, о которой у школьников имеются первоначальные представления, полученные ранее на уроках или в житейском опыте. Каждый учитель может самостоятельно придумать новые формы работы с классом. Часто используют на уроках работу в парах, когда ученики учатся задавать друг другу вопросы и отвечать на них.

Поиск соответствий. При выполнении этого задания от учащихся требуется определить

соответствие слова или выражения описанию, причём это задание рекомендуется сделать до того, как учащиеся начнут знакомиться с трудными текстами. Это хорошее задание для закрепления смысла понятий.

Учащимся нравится такой вид работы, как Карусель, когда образуется два кольца: внутреннее и внешнее. Внутреннее кольцо-это сидящие неподвижно ученики, а внешнее - ученики через каждые 30 секунд меняются. Таким образом, они успевают проговорить за несколько минут несколько тем и постараться убедить в своей правоте собеседника.

Технология «Аквариум» заключается в том, что несколько учеников разыгрывают ситуацию в кругу, а остальные наблюдают и анализируют.

Технология «Открытое пространство» - это методика проведения конференций и встреч, которая позволяет индивидам и группам эффективно взаимодействовать и принимать коллективные решения. Она проста и одновременно мудра, основываясь на естественных законах взаимодействия между людьми. Технология способна раскрыть знания, опыт и инновации в организации, которые трудно обнаружить в менее открытых процессах. Чтобы лучше понять дух этой технологии, стоит познакомиться с ее принципами:

1. Все, кто пришли – это правильные люди (единственные, кто мог прийти).

2. Что бы ни случилось - это единственное, что может произойти.

3. Когда бы это ни началось – это правильное время (напоминает людям, что процесс творчества неуправляем).

4. Когда это закончится – тогда это закончится (поощряет людей продолжать разговор так долго, как этого требует необходимость и присутствующая энергия. Занятие может завершиться быстрее, чем предполагалось, но может идти и дольше отведенного времени).

Закон двух ног.

Если вы обнаружите, что оказались в ситуациях, где вы не можете чему-либо научиться или сделать какой-либо вклад, вы ответственны за то, чтобы использовать свои две ноги, чтобы перейти в другое место, где вы можете внести больший вклад.

Интерактивное творчество учителя и ученика безгранично. Важно только умело направить его для достижения поставленных учебных целей.

Многие основные методические инновации связаны сегодня с применением интерактивных методов обучения. Интерактивное обучение – это, прежде всего, диалоговое обучение, в ходе которого осуществляется взаимодействие учителя и ученика.

В заключение описания приемов интерактивного обучения и их классификации следует отметить, что четкой границы между ними нет: одно может плавно перетекать в другое. Представленные выше методы и их классификация может быть продолжена.

Изучив психолого-педагогическую литературу, мы пришли к выводу что, интерактивное обучение повышает мотивацию участников в решении обсуждаемых проблем, что даёт эмоциональный толчок к последующей поисковой активности участников, побуждает их к конкретным действиям. Думаем, не может не впечатлять, что в интерактивном обучении каждый успешен, каждый вносит свой вклад в общий результат групповой работы, процесс обучения становится более осмысленным и увлекательным. Кроме того, интерактивное обучение формирует способность мыслить неординарно, по-своему видеть проблемную ситуацию, выход из нее; обосновывать свои позиции, свои жизненные ценности; развивает такие черты, как умение выслушивать иную точку зрения, умение сотрудничать, вступать в партнерское общение, проявляя при этом толерантность по отношению к своим оппонентам, необходимый такт, доброжелательность к участникам процесса совместного нахождения путей взаимопонимания, поиска истины.

При интерактивном обучении учитель выполняет функцию помощника в работе, одного из источников информации; центральное место в его деятельности должен занимать не отдельный учащийся как индивид, а группа взаимодействующих учащихся, которые стимулируют и активизируют друг друга.

Таким образом, освоение учителем проблемно-поисковых методов – это и есть, самый верный путь к организации творческо-исследовательской деятельности учащихся, а значит, интерактивного обучения.

Для создания ситуации успеха на учебном занятии необходимо придерживаться следующих правил:

- все ученики способны усвоить материал, овладеть умениями и навыками;
- ученики должны знать, что учитель верит в них;
- учитель должен поощрять познавательную активность, делать акцент на понимание, а не на механическое запоминание, ни в коем случае не давать знания в готовом виде, а использовать проблемно-поисковый подход в обучении: например, предлагать учащимся продолжить мысль, сделать по аналогии, включить ассоциативное мышление – одним словом, создать для ребят ситуацию успеха, чтобы способствовать развитию интеллектуальной, творческой, предметно-практической сфер, то есть становлению личности в целом;
- важен психологический климат на уроке, способность учителя удивлять, привносить элемент необычности.

Систематическое проведение уроков русского языка с использованием интерактивных методов даёт возможность сделать вывод о том, что задача развития обучающихся успешно решается. Одним из главных достижений педагогической деятельности считаем создание на уроке ситуации успеха, что позволяет активизировать развитие социальных компетенций, стимулировать их проявление, а также способствовать повышению предметных результатов обучения обучающихся.

Сегодняшние ученики – это будущие взрослые. Любой детский коллектив – это модель будущего общества. Обучая сегодня учащихся сотрудничеству, умению владеть собой в критических ситуациях, умению цивилизованно отстаивать свою точку зрения, мы можем в большей мере рассчитывать в будущем жить в демократическом обществе. Поэтому мы считаем использование интерактивных методов в образовании и воспитании учащихся обоснованным и своевременным.

Литература

1. Айкинбаева, Г.К. Одарённые дети: выявление, обучение и развитие // Воспитание школьников. 2005. № 3. - 21 с.
2. Бабанский, Ю.К. Методы обучения в школе. М.: Просвещение, 2006. - 305 с.
3. Богоявленская, Д.Б. Психология способностей. М.: Академия, 2002. - 320 с.
4. Ваганова, Н.А. Изучение особенностей проявления творческого потенциала школьников. М.: Просвещение, 2010. - 265 с.
5. Дружинин, В.Н. Психология общих способностей. СПб. Питер, 2000. - 157 с.
6. Занков, Л.В. Наглядность и активизация учащихся в обучении. М.: Знание, 1960. - 162 с.
7. Кажигалиева, Г.А., Васенкова, М.В. О принципах и методах технологии интерактивного обучения русскому языку в средней школе // Педагогика/ 2005. - 37 с.
8. Ковалева, Т.М. Инновационная школа: аксиомы и гипотезы. М.: Издательский дом Российской академии образования, 2003. - 153 с.
9. Майтанова, Н.Е. Возможности индивидуального подхода к учебной деятельности школьников: педагогические исследования. 2004. - 11 с.
10. Нестандартные задания на уроках русского языка. // Русская словесность. 2010, №5. - 19 с.

КӨРКЕМДІК ТҰТАСТЫҚ: ҚАСҚЫР ОБРАЗЫНЫҢ М. ӘУЕЗОВ ПЕН ДЖ. ЛОНДОН ШЫҒАРМАЛАРЫНДА БЕРІЛУІ

КУШКИМБАЕВА Айнур Серикбаевна, ИБРАГИМОВА Гүлайхан Адилханқызы

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті

Орал, Қазақстан

ms.gulaykhan@mail.ru, alitok@mail.ru

Орта Азия халықтарына қасқыр жайлы түсініктер, фондық білімдер қалыптасқан. Қасқырдың тотемдік қызметі ертедегі түркілер дәуірінен бастау алады. Қазақ прозасында қасқыр бейнесінің сомдалуы адам мен табиғат байланысын көрсетеді. М. Әуезов танымында қасқыр табиғат санитары, табиғаттың бір бөлшегі саналатын жабайы жыртқыш деп анықталады. Жазушы М. Әуезовтің шағын прозалық шығармаларын тақырыптық-жанрлық

классификациясын жасаған М. Адибаев «Көксерек» шығармасын «символикалық сипаттағы әңгіме» деп айрықшалап көрсетеді [1]. Зерттеуші Х. Ермек «Көксерек» шығармасындағы уақыт пен кеңістік категориясы бойынша былай деп анықтайды: «Мұнда фольклорлық сызбалар, ғажайып оқиғалар тізбегі немесе терең астар жоққа тән. Сондай-ақ, әңгіме белгілі бір тарихи уақыт пен кеңестікке де тұрлаулы емес. Бұл классикалық көркем прозаның объективті шындығының қаламгер дүниетанымында болған немесе болмысқа сәйкес оқиғаға негізделе отырып, қағазға түсуі. Нақтырақ айтсақ, «Көксерек» әңгімесіндегі аңшылық ғұрып пен салт сананың бұлжымас қағидаттары өмірдегідей ешбір қоспасыз баяндалады және тотемдік түсініктерден ада» [2, 15]. Аңшының негізгі серті қасқырды жою болған. Бұл заң «Көксерек» шығармасында бұлжымай орындалған. Тұрмысы, тіршілігі малмен байланысты болуымен қасқыр зұлымдықтың нағыз өзі еді. Тіршілік үшін күрес шығармаға арқау болып, адам мен табиғат байланысы анық көрінеді. Шығармадағы кеңістік қасқыр үшін сай емес. Өйткені адамдар арасында қасқыр өмір сүре алмайды. Адамдар мен қасқырлар арасындағы қайшылықтар, біріне-бірі түсініксіз екі дүниетаным дами түседі. Шығармада мифологиялық, ертегілік қабаттар көрінбейді. Реалистік бағыттағы шығармада уақыт пен кеңістік категориясы мәңгілік тақырыптан қалыптасқанын көреміз.

Қазақ әдебиетінде қасқыр жайлы шығармалардың барлығын екі топқа қарастыруға болады. Бірінші топқа қасқыр түсінігінің көк бөрі, тотемдік деңгейде анықталады. Аталған топта М. Мағауиннің «Қасқыр-бөрі» шығармасы бар. Екінші топта адамдар мен қасқырлардың жауыздығы, қатыгездігі айқындалады. Екінші топқа М. Әуезовтің «Көксерек», Ғ. Құлахметтің «Үйірі жоқ көкжал», Д. Рамазан «Көкжал», А. Алтай «Туажат» шығармалары жатады.

Шығармадағы адамзаттың табиғатқа деген қатыгездігі, адам мен табиғаттың қарым-қатынасы реалистік сипатта берілген. Әңгіменің басындағы аңшылардың қасқыр бөлтіріктерін ауылға апаруы, бір-екеуін апанда қалдырып, тілерсегін кесуі тұрмысы малмен байланысты халықтың тіршілік күресін бейнелейді. Адам мен табиғат арасындағы өзара заңдылықтар бұзылған кезде, адамзаттың ашкөздігі айқын көрінген сәтте жануарлар әлемінің тепе-теңдігі бұзылып, қарсы шабуылға шығады.

Туындының бір ерекшелігі қасқыр образы арқылы қаламгердің болмысы аңғарылуында. Бұл турасында сыншылар Көксерек пен Әуезов бейнесінің ұқсас екендігін айтады. Шығарманың жазылу кезеңіне назар аударатын болсақ, астыртын мағына барын көреміз. Бұл автордың шеберлігін, ұстанымдарын анықтайды.

Ұяластарынан айырылған Көксеректің адамдар арасында өмір сүре алмауы, ит сынды тіршілікке көнбеуі анық еді. Бала Құрмаштың Көксерекке деген жылы қарым-қатынасы көп жағдайда қиын жағдайлардан аман алып қалса да, Көксеректі болмысынан айыра алмайды. Себебі «қасқырды қанша асырасаң да, орманға қарап ұлуын қоймайды». Қазақ әдебиетінде қасқыр тақырыбының кеңінен көтерілуі түркілік таныммен де тығыз байланысты. Ата-бабаларымыз кең даланы еркін мекендейтін жануардың болмысына қызығып, тотемдік жануар, магиялық жануар деп бағалады. Дегенмен шығармада тотемдік сенім не болмаса магиялық сенім көрінбейді. Туындыдағы басты фокус – адам мен қасқыр қарым-қатынасы. Жолдасына қастық қылмайтын жануардың өзін асырап, баққан адамға қастық қылуы адамзат пен табиғат арасындағы үйлесімдіктің бұзылуын көрсетеді.

Қаламгерлер үшін қасқыр архетип ретінде ұрпақтан ұрпаққа берілетін ментальды мәдени матрицалар ретінде танылады. Қасқыр образы түрік, славян халықтары фольклорында молынан кездеседі. Славян фольклорында қасқыр бейнесі жағымды және жағымсыз сипатта көрінеді. Адамдар мен жануарларды ұрлап, өлтіретін қасқыр бейнесімен қатар Иван-Царевич ертегілеріндегі сұр қасқыр жағымды сипатта бейнеленеді. Қырғыз әдебиетінде қасқыр бейнесі Ш. Айтматовтың «Жан пида» шығармасында берілген. Көк бөрі образы Табиғат ананың бір бөлшегі ретінде жоғары дәрежеде суреттелген. Қасқыр архетипінің негізінде жануар туралы этномәдени түсінік жатыр. Әдеби шығармада қасқыр архетипінің базисі этностың мәдени түсінігі емес, автордың көркемдік шешімі жатыр. Алғашында қаламгер қасқыр архетипінің фольклорлық архетипіне сүйенеді де, кейіннен авторлық концепция негізінде кеңейтеді. Дегенмен архетип сюжеттің негізі болу қызметі болғандықтан шығармада негізгі түсініктер көрінеді. Фольклорда қасқыр бейнесі жыртқыш, тотемдік жануар деп көрінсе, әдебиетте қасқыр архетипінің рөлдік моделі кеңейе түседі. Қасқыр жайлы мифтік түсінік көркем мәтінде

авторлық концепциямен кеңінен ашылады.

«Көксерек» шығармасында көрініс тапқан авторлық концепция, авторлық шешім Құрмаштың өлімімен байланысты. Ауыл адамдарының қасқырға жасаған қастық әрекетінің өтемі Көксеректің Құрмашты өлтіруінен көрінеді. Автор «адамзат – табиғат – өркениет» үштігіндегі адамның өзіндік шекарасы барын, ол шекараның бұзылмауы табиғат пен өркениеттің үйлесімде болуын көрсетеді. Ж. Сарсенова зерттеу мақаласында «Көксерек» шығармасындағы адамның өзін тануы табиғаттың әр бөлшегін тануда екенін айтады [3,186]. Шығармадағы терең философиялық мазмұн символдық қабылдаудан көрінеді. Қазақ жазушыларына тән басты ерекшелік те осы. Баяндау жанрында жазылған шығармада аңызға бергісіз оқиға суреттеледі. Шығармада қасқыр алатын иттің болмысы «Аққасқа» иттің аңызымен беріледі. Сонымен бірге Көксеректің бойындағы тәкаппарлық, қанша жерден иттерден таяқ жесе де бір дыбысын білдірмеуі шығарманың басты қаһарманы ретінде көрінеді. Автор үшін қасқыр табиғаттың ерекше жаратылысы. Зерттеуші А. Исмақова шығармадан үш түрлі зонаны анықтайды: баяндаушы зонасы, қасқыр танымының зонасы, Құрмаштың таным зонасы [4]. Анималистік прозадағы идеялық-көркемдік ерекшеліктер адамның өзін тануы, қасқырдың мифологемалық сипаты, шығарма кейіпкерлерінің ішкі әлемін түсінудегі табиғат пейзаждары сынды элементтерден көрінеді.

Әлем әдебиетінде қасқыр тақырыбын көтерген қарымды қаламгерлердің бірі – Джек Лондон. Автордың «Ақ азу» туындысы қасқыр жайлы тақырыптың әлем әдебиетіндегі өзектілігін көрсетеді. Жазушы үшін адам өркениет процестерінің объектісі де, субъектісі де саналады. Қаламгер «адамзат – табиғат – өркениет» үштігінде адам мен өркениеттің өзара тығыз байланысы барын айтады. Адамның табиғат пен өркениетті байланыстырушы екенін, өзі де табиғаттың бір бөлшегі бола отырып, өркениетті қалыптастырады. Шығармаға негіз болған өмір философиясының базисі болып отыр. Дж. Лондон шығармасында қасқыр өз иесіне адал болған қасиетімен қасқырға тән жағымды сипатта көрсетеді. Автор шығармасының негізгі идеясы қасқыр болмысы арқылы табиғаттың бір бөлшегі, саналы мінезге ие екені суреттелген. Бұл арқылы қаламгер әр адамға сенімді серіктің қаншалықты маңызды екенін жеткізеді.

Ал М. Әуезовтің Көксерегі табиғаттың бір бөлшегі болғандықтан адами моральдық категориялармен, оның ішінде жақсылық пен зұлымдық сынды қасиеттермен бағаланбайды. Сондықтан Көксеректің әрекетін адами өлшемдермен бағалай алмаймыз. Қаламгер шығармасындағы психологиялық мотивтердің Көксеректің жасаған қадамын түсіндіреді. Шығармада Твардовский санаған артық суреттеу бар. А. Пантелиева аудармасында бұл деталь алынып тасталған. Бұл жайында зерттеуші Г. Джандалиева Көксеректің Құрмашты өлтіруіндегі нақты детальдардың келтірілуі әңгіменің трагедиялық сипатын арттыра түседі әрі адам мен жануар арасындағы сәйкессіздікті сипаттайтынын айтады [5, 159]. Көксерек табиғатынан адамдар ортасымен табыса алмайды. Азық табу жолында адамдардың болуы кесірінен жыртқыштық табиғаты көрінеді. Өзі де адамдардың құрбанына айналады. Адамдар үшін қасқырды өлтіруден басқа амал қалмайды. Олардың ойынша Көксерек өмірлеріне, тұрмысына қауіп төндірген жыртқыштың өзі. Шығармадағы трагедия адамдар мен жануарлар әлемінің қақтығысын бейнелеуден көрінеді.

Екі қаламгердегі қасқыр образы екі түрлі. Дж. Лондон туындысында қасқыр адамға деген адалдығын көрсетіп, бағынады. Өз қожайыны ретінде қорғайды. Табиғаты, ерекшелігіне қарамастан адамзат қоғамында өмір сүрудің артықшылығын көреді. М. Әуезовте қасқыр образында айырмашылық бар. Туындыда қасқыр бейнесі өзінің табиғатын қабылдап, адамзат ортасын қабылдай алмайды. Екі қаламгердегі қасқырдың өмір сүруі, болмысы ұқсас болғанымен, соңғы нәтиже, ондағы адамның қатынасында да айырмашылық бар.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Адибаев Х. Абсолют. – Алматы, 2010. – 240 с.
2. Ермек Х. М. Әуезов прозасындағы көркемдік уақыт пен кеңістік (1920-1930 жылдар). Филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. – Алматы, 2010. – 31 бет
3. Сарсенова Ж. Образ волка в произведениях «Коксерек» М. Ауэзова и «Белый клык» Дж. Лондона с точки зрения национальной культурной ценности. Известия КазУМОиМЯ имени Абылай хана серия филологическая 1-2 (28-29) 2013. С. 185-188

4. Исмақова А. Тәуелсіздік кезеңіндегі әдебиеттану: (әдеби зерттеулер). – Алматы: Дәстүр, 2016. – 384 бет

5. Джандалиева Г. Роль и функции анималистических образов волков в произведениях казахской и русской литературы. ҚазККА Хабаршысы No 1 (86), 2014. 157-161 беттер

ПРИМЕНЕНИЕ ЭФФЕКТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И МЕТОДИК ОБУЧЕНИЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

ИЗМУХАНОВА Улмекен Ашхатовна

КГУ «Общеобразовательная школа имени Л.Кылышева»

Западно-Казахстанская область, Чингирлауский район, село Шынгырлау, Казахстан
izmukhanovao@mail.ru

Аңдатпа

Бұл мақала ұлттық мектепте орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында тиімді технологиялар мен әдіс-тәсілдерді пайдалануға арналған. Оқушыларды оқу материалын меңгеру процесінде белсенді ақыл-ой және практикалық әрекетке ынталандыратын оқытудың кейбір тиімді әдістері мен тәсілдері қарастырылады.

Аннотация

Настоящая статья посвящена вопросам использования эффективных технологий и методик на уроках русского языка и литературы в национальной школе. Рассмотрены некоторые эффективные методы и приёмы обучения, побуждающие учащихся к активной мыслительной и практической деятельности в процессе овладения учебным материалом.

В основу образования положен системно-деятельностный подход, который обеспечивает: формирование готовности к саморазвитию и непрерывному образованию; проектирование и конструирование социальной среды развития обучающегося в системе образования;

активную учебно – познавательную деятельность обучающихся; построение образовательного процесса с учётом индивидуальных возрастных, психологических и физиологических особенностей обучающихся.

Каждый учитель хочет, чтобы его ученики хорошо учились, с интересом и желанием занимались в школе. В этом заинтересованы и родители учащихся. Но учителям и родителям приходится очень часто с сожалением констатировать: «не хочет учиться», «нет желания, хотя мог бы прекрасно заниматься». В этих случаях сталкиваемся с тем, что у ученика не сформировался интерес к учению. Дети так перегружены всем учебным материалом, другой информацией, что учителю практически невозможно их заинтересовать, мотивировать на учебный процесс. Вот и встают перед учителем вопросы: как донести программный материал до ребёнка? Как вызвать активную познавательную деятельность? Как сформировать у ребёнка положительное отношение к учебе? Как сделать так, чтобы знания, полученные в школе, стали не только основой, но и убеждениями будущего гражданина?

Все эти вопросы связаны с нахождением и использованием наиболее продуктивных методов и эффективных технологий обучения. Существенно изменилась роль учителя. Ему теперь необходимо так выстроить процесс обучения, чтобы учащиеся не только усвоили систему знаний, умений и навыков, но и развивались как личность.

Главной задачей учителя является дать ученику не только определённый уровень знаний, но и развить в нем интерес к самостоятельному обучению, т.е. научить его учиться. Еще К.Д.Ушинский писал: «Необходимо, чтобы на уроке дети по возможности трудились самостоятельно, а учитель руководил этим самостоятельным трудом и давал для него материал». Этому, по моему мнению, и способствуют новые эффективные технологии, методики, различные активные приемы и стратегии обучения.

В данной статье хочу поделиться своим опытом работы использования различных методов и приёмов технологии критического мышления на уроках русского языка и литературы в национальной школе.

Главная цель технологии критического мышления – это развитие интеллектуальных способностей ученика, позволяющих ему учиться самостоятельно. В процессе обучения проявляется детская любознательность, вырабатывается самостоятельная точка зрения по определённому вопросу, формируется способность отстоять её логическими доводами.

Основа этой технологии состоит из стадии вызова, стадии осмысления новой информации и рефлексии.

Стадия вызова включает в себя актуализацию имеющихся знаний, пробуждение интереса к получению новой информации, постановку учеником собственных целей обучения. На данном этапе на своих уроках я применяю такие активные приёмы и методы, как: составление кластера, схемы, таблицы, ментальной карты, мозговая атака или мозговой штурм, постановка проблемных вопросов, использую приём «Верные – неверные утверждения», «Перепутанные логические цепочки» и т.д.

9класс Тема : «А.С.Пушкин. Повесть «Капитанская дочка»

для активизации знаний учащихся об авторе повести предлагается провести приём «Составление списка известной информации» или составить кластер (примерные ответы: великий русский поэт, дед – арап Петра Великого, имел африканские корни, няня – Арина Родионовна, учился в Царскосельском лицее, автор пяти сказок, любимая пора года – осень, погиб на дуэли);

Стратегия «Только минута» - в течении одной минуты рассказать об этом великом человеке.

9 класс Тема: Абай Кунанбаев «Слова назидания»

Стратегия «Мозговой штурм» (Что вы знаете об Аббае как о писателе? О композиторе? О переводчике? Какие проблемы раскрываются в «Словах назидания»? и др.)

9 класс Тема: Ч.Т.Айтматов «Роман «Плаха»

Составить кластер с ключевым понятием ВОЛК (хищник, злой, серый, санитар природы, оборотень, зверь и др.)

Стадия осмысления новой информации направлена на сохранение интереса к теме при непосредственной работе с новой информацией, постепенное продвижение от имеющихся знаний к новым. На данном этапе урока возможно проводить такие активные виды работ, как: приём «Фишбоун» , диспуты, ведение двубортных дневников и др.

7 класс Тема Л.Н.Толстой «Кавказский пленник»

Диспут «Почему рассказ называется «Кавказский пленник», но не «Кавказские пленники», ведь пленников было двое»?

Приём «Да-нет» (События происходят осенью. Жилин был невелик ростом, но удал. Жилин попал в плен потому, что Костылин его бросил. Татары попросили выкуп за Жилина в размере 500 рублей. Жилин написал неправильный адрес и решил убежать. Жилин в плену тосковал, скучал и ждал выкупа. Во время первого побега Костылин показал себя слабым человеком. Второй раз Жилин бежит один. Во время второго побега ему помогли Дина и русские солдаты. После побега Жилин остался служить на Кавказе, а в отпуск не поехал. В рассказе один главный герой.)

Составление Венн диаграммы (Жилин, Костылин, сходство - оба служили на Кавказе, оба поехали в отпуск, оба попали в плен)

9 класс Тема: В.Г.Распутин «Прощание с Матёрой»

Приём «Галерея портретов» - установить соответствие героев с их описанием.

Приём «Бортовой журнал» (год написания- 1967; история создания – когда началось строительство ГЭС на Ангаре, и стали уничтожать маленькие деревушки; тема – вымирание деревни, связь поколений, совесть, семейные отношения; композиция – повесть построена в форме диалогов и воспоминаний жителей; жанр – повесть; направление – реализм.)

Этап рефлексии предусматривает использование исследовательских, творческих или практических заданий. Учащиеся составляют схемы, кластеры, таблицы. Пишут синквейны, диаманты. Устанавливают причинно- следственные связи или последовательность событий. Возвращаются к ключевым словам, определяют верные – неверные высказывания. Отвечают на «тонкие» и «толстые» вопросы. Организуют диспуты, диалоги, выступают с монологами. Пишут творческие работы. Проводят исследовательские работы по отдельным вопросам и проблемам темы и др.

9 класс Тема Абай Кунанбаев «Слова назидания»

Экспресс – опрос «Да- нет»

(согласны ли вы

... что Абай родился в Западном Казахстане?

... что он перевёл «Письмо Татьяны» из романа А.С.Пушкина «Евгений Онегин»?

...что его произведения переводились на русский язык?

...что он говорил на английском языке?

...что у него было 4 сына?

...что он учился в медресе?

...что он увлекался чтением русской литературы? И т.п.)

9 класс Тема Ч.Т.Айтматов «Роман «Плаха».

Работа исследовательских групп («Исследователи» - художественно – изобразительные средства в произведении Ч.Айтматова; «Знатоки» - биографию писателя; «Любители» - формула нравственного человека в произведении «Белый пароход»; «Психологи» - роман «Плаха» - крик души)

Стратегия «Кубик Блума» (Объясни, что символизирует конь без узды? Объясни, что означает слово «плаха»? Назови героев, чьи судьбы тесно переплетаются? Почему Ч.Айтматов призывает к объединению всех сил? Назови, какие проблемы затрагивает автор в романе? Почему роман имеет такое название «Плаха»?)

Приём «Диаманта»

Базарбай

Злой, завистливый

Пил, выкрал, продал

Один из худших персонажей в произведении Ч.Айтматова

Пьяница и тунеядец. Честный труженик

Лучший чабан в аиле

Трудился, застрелил, сдался

Честный, трудолюбивый

Бостон

Если систематически на уроках применять активные методы и приёмы эффективных технологий обучения, то это будет способствовать формированию у учащихся ключевых образовательных компетенций, развитию познавательной активности и мотивации учащихся, интеллектуальной деятельности, раскрытию практической ценности знаний и повышению качества успеваемости.

Использованная литература:

1. Активные методы преподавания и обучения. Пособие. 2019, 89 с
2. Балаев А.А. Активные методы обучения. М., 1986
3. Загашев И.О., Заир-Бек С.И., Муштавинская И.В. Учим детей мыслить критически.- СПб: Изд-во «Альянс-Дельта», 2003.
4. Колеченко А.К. Энциклопедия педагогических технологий. Издательство «Каро» СПб. 2006 г.
5. Каримова Б.Т. Об использовании графических органайзеров на уроках. АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» ИПК 2017г.
6. «Теория и практика преподавания русского языка и литературы в общеобразовательных учреждениях Республики Казахстан в контексте обновлённой программы», 2019,371 с.
7. Системы развивающего обучения Л.В.Занкова, Д.Б.Эльконина, В.В.Давыдова: сущность и принципы обучения, особенности содержания образования, организации урока и методов обучения
8. Электронный сборник «Активные методы обучения»
9. <https://nsportal.ru/blog/detskii-sad/all/2017/03/05/aktivnye-metody-obucheniya>
10. <https://multiurok.ru/files/doklad-na-temu-ispolzovanie-aktivnykh-priimov-obu.html>
11. <https://infourok.ru/doklad-na-temu-aktivnye-metody-obucheniya-na-uroke-russkogo-yazyka-4036284.html>

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ МУЗЫКА ПӘНІН ОҚЫТУДАҒЫ МАҢЫЗЫ ЖӘНЕ МҰҒАЛІМ ТҰЛҒАСЫ

ИСМАКУЛОВА Айнур Тангатаровна

Иван Трубицын атындағы №17 жалпы орта білім беретін мектеп - гимназиясы
Жамбыл облысы Меркі ауданы, Қазақстан
ismakulova@bk.ru

Аңдатпа

Мақалада цифрлы технологиялардың білім беру саласындағы рөлі мен маңызы туралы ой қозғалды. Уақыт үдерісіне сәйкес цифрлы білім беру қандай артықшылықтарға ие болғандығы, мұғалімдердің заманауи сұраныстарды қанағаттандыра алуы сынды мәселелер көтерілді. Сонымен қатар, жеке тәжірибеге сәйкес цифрлы оқыту технологиясын музыка пәнінде қолдану, тиімді әдіс-тәсілдерді іздестіру жолдары туралы да тұжырымдар ортаға салынды. Мақаланың негізгі мақсаты мен міндеттері – музыка пәнін оқытуда цифрлы технологияларды пайдаланудың ерекшеліктерін айқындай отыра, тиімді нәтижеге қол жеткізуге болатындығына көз жеткізу. Осы мақсатта зерттеу жүргізуге жол ашқан мақаладағы қорытынды тұжырым: заманауи әдіс-тәсілдерді меңгеріп, цифрлы технологияларды жан-жақты білу – музыка пәнінің мұғалімдері үшін ғана емес, кез келген бағыттағы мұғалім үшін өз нәтижесін береді.

Кілт сөздер: цифрлы қоғам, білім беру, музыка пәні, тұжырым, заманауи, мұғалім тұлғасы, цифрлы оқыту технологиялары, білім алушы

Аннотация

В статье была затронута мысль о роли и значении цифровых технологий в сфере образования. В соответствии с процессом времени были подняты такие вопросы, как, какими преимуществами пользовалось цифровое образование, смогли ли учителя удовлетворить современные запросы. Также были высказаны выводы о применении технологии цифрового обучения в музыкальной дисциплине в соответствии с личным опытом, о способах поиска эффективных методов и приемов. Основная цель и задачи статьи-убедиться в том, что можно добиться эффективного результата, определив особенности использования цифровых технологий в преподавании музыки. С этой целью, заключительный вывод в статье, открывшей путь к проведению исследования: овладение современными методиками

Ключевые слова: цифровое общество, образование, музыкальный предмет, концепция, современность, личность учителя, технологии цифрового обучения, ученик

Abstract

The article touched upon the idea of the role and importance of digital technologies in the field of education. In accordance with the process of time, such questions were raised as what advantages digital education enjoyed, whether teachers were able to meet modern demands. Conclusions were also made about the use of digital learning technology in the music discipline in accordance with personal experience, about ways to find effective methods and techniques. The main purpose and objectives of the article is to make sure that it is possible to achieve an effective result by defining the features of the use of digital technologies in music teaching. To this end, the final conclusion in the article, which opened the way to the research: mastering modern techniques

Keywords: digital society, education, musical subject, concept, modernity, teacher's personality, digital learning technologies, student

Қазіргі таңда қай салада болмасын цифрлық технологиялардың қарыштап дамыған кезеңі. Бұл үрдіс білім беру саласын айналып өтіп кеткен жоқ. Керісінше, білім берудің жетіліп, дамуына цифрлы технологиялар ықпал етуде. Осы тұста әу баста екіжақты пікірталас орын алуы мүмкін. Оның бірі цифрлы технологиялардың салдарынан білім берудің дәстүрлі жүйесінің берекесі қашып, сапасы төмендейді, - деп алаңдаушылық білдіретіндерден құралған бір топ болса, екіншісі – заманауи сұранысты биік қойып, сол арқылы дамуға қол жеткіземіз деген ұстаныммен өмір сүретіндер. Дәл осы екіжақты пікірдің аражігін ажыратып алмастан бұрын «цифрлы технология» ұғымының анықтамасын берсек: Цифрлық технология - бұл деректерді құратын, сақтайтын немесе өңдейтін электрондық құралдар, жүйелер, құрылғылар және ресурстар. Белгілі мысалдарға әлеуметтік медиа, онлайн ойындар, медиа және ұялы телефондар жатады. Цифрлық оқыту – бұл технологияны қолданатын кез-келген оқыту түрі.

Бұл оқу бағдарламасының барлық салаларында болуы мүмкін [1]. Иә, қазіргі білім беру саласына ендігі онлайн, электрондық құралдар, ұялы телефон, медиа ұғымдары алшақ емес. Аталған ресурстар білім беру саласының ішінде жүр. Осы тұста неліктен адамзат оған жол берді? деген сауалға жауап іздеп көрелік.

Хакім Абайдың заман мен адам қарым-қатынасы туралы терең ой қозғайтын «Тотықұс түсті көбелек» толғауынан жоғарыдағы сауалдарымызға нақтылы жауаптарды табатынымыз сөзсіз. Үш шумақ өлеңнің алғашқы шумақтары заманның құбылмалылығы, адамзаттың «толық адамға» тән үш негізгі қасиетті толық ұстануы туралы философиялық ойды меңзесе, соңғы шумағы адамзаттың заманнан хәм қоғамнан оқшау өмір сүре алмайтындығын қозғайды:

Әркімді заман сүйремек,
Заманды қай жан билемек?
Заманға жаман күйлемек,
Замана оны илемек [2].

Дәл осы өлең шумақтарына тереңірек зер салсақ, заман өзгереді, сөйте тұра адам заманнан алшақ өмір сүрмейді деген тұжырымға келуге болады. Бұл дегеніміз ХХІ ғасыр – технология ғасырында білім беру жүйесін цифрлық технологияларсыз елестету мүмкін емес деген сөз. Қазір бәріміз цифрлы қоғамда өмір сүріп жатырмыз. Соған сай мұғалім тұлғасы да заманауи технологияларды жетік меңгеру арқылы, жаңа қасиеттермен толыға түсуі тиіс. Өйткені, цифрландыру адамдарға күнделікті өмірде көбірек білуге және ақпараттандырылған шешімдер қабылдауға мүмкіндік беретін жинақталған тәжірибе мен біліммен алмасуға мүмкіндік береді [3]. Осы мүмкіндіктерді барынша пайдалануға ұмтылу, ізденісін арттыру – әрбір мұғалімнің мамандығы алдындағы парызы. Мәселен, барша адамзат үшін алаңдаушылық тудырған пандемия кезеңі білім беру саласындағы қашықтан оқу тәсілінің қыр-сырын меңгеруге жол ашты. Білім саласын тұралатпай, процессті жалғастыру деген мүмкіндікке мұғалімдер де, білім алушылар да тең дәрежеде қол жеткізе білді. Бұл да – цифрлы технологияның жемісі.

Кез келген ұғым немесе жаңашылдық пайда болса әр мұғалім өз пәнін жетілдірудің жолын іздейді. Ол әрине мамандығына махаббаты ерек мұғалімнің ісі. Дана Абайдың «Адамның көңілі шын мейірленсе, білім-ғылымның өзі де адамға мейірленіп, тезірек қолға түседі» деген өсиетін өнеге тұтқан мұғалім ретінде музыка пәнін оқытудың тиімді жолдарын іздестіру, зерттеу, зерделеу нәтижесінде «Білім алушыларға домбыра мен ағаш қасық аспаптарында ойнауды сандық форматтағы тәсілмен үйрету» тақырыбындағы еңбегімді «Педагогикалық идеялар» фестиваліне ұсынған болатынымын. Аталған еңбектің мәні неде деген сұраққа тоқтала кетейін: негізінде кез келген музыка пәнінің мұғалімі 45 минуттық сабақ барысының 10 минутын «шығармашылық бөлім» ретінде қарастырып, сол уақытта ұлттық аспабымыз домбыраны «сандық жүйе» арқылы үйрету арқылы оқушылардың музыка пәніне деген қызығушылықтарын жаңа деңгейге көтере алады. Онымен қоймай:

Барлық білім алушының ұлттық аспапта ойнай алуына жол ашу;
Білім алушылардың бойында патриоттық тәрбие қалыптастыру және дамыту;
Білім алушылардың жан-жақты болып қалыптасуына ықпал ету;
Ұлттық бай музыкалық мұраларымызды дәріптеу;
Музыка пәнінің қызықты әрі мазмұнды өтуін қамтамасыз ету сынды мақсаттарға қол жеткізе алады.

Шыны керек қазіргі уақытта музыка пәнінің бағдарламасында білім алушылардың аспаптарды меңгеруіне бағытталған арнайы әдістеме немесе бөлім жоқтың қасы деп айтса да болады. Музыка сабағы – буыны қатпаған жас 5-6 сынып білім алушылары үшін тек ән айтып, теориямен ғана шектеліп өткізе салатын сабақ емес. Бұл сабақ – мықты тәрбие құралына да жатады. Себебі білім алушыларды белгілі бір тәртіпке шынайы бағындыра білу, ұйымдасып бірге жұмыс жасай алуы, мазмұнды өнер көрсетуі, әрбір білім алушының ішінде жатқан жасырын таланттарын ашуына септігін тигізуі, тұйық келген баланың өзін аша білуі, барлығы осы аталмыш пәнде дұрыс әдіс-тәсілдер қолданылған жағдайда жүзеге асырылады. Ол өзімнің ұстаздық еткен жылдардағы тәжірибемде дәлелденген дүние.

Жоғарыдағыдай мақсаттарға құрылған педагогикалық идеядан күтілетін нәтиже - мектеп қабырғасындағы әрбір білім алушының домбыра аспабын, қабілеттеріне қарай «Ағаш қасық» сынды ұрмалы аспаптарды үйренуіне жол ашу. Байқасақ, мұндай идеялар білім алушылардың

білімін жетілдіріп қана қоймай құндылықтарын арттыра түседі. Ал, осындай дүниелердің кеңінен таралуы мен көп білім алушыларға қолжетімді болуы үшін біз әрине цифрлы технологиялардың көмегіне жүгінеміз. Дәл осы бір ғана мысалдан-ақ, цифрлы технологиялардың музыка пәнін оқытудағы маңызы ерек деген тұжырымға келуге болады. Шын мәнінде, әрбір пәннің ерекшеліктеріне тоқталып, көптеген мысалдар келтіру арқылы бұл тұжырымның нақтылығына сан мың дәлел келтіруге болады.

Қорытындылай келе, заман көшінен кейін қалмас үшін де, әлемдік аренада бәсекеге қабілетті болу үшін де білім беру ұйымдарын цифрландыру – кемел келешектің кілті. Қазіргі ақпараттың шынайы немесе жалғандығын ажыратуды талап ететін кезеңде цифрландыру – ағындай сарқыраған ақпараттардың ақ-қарасын ажырата алатын, көкірегі ояу, көзі ашық, білім кеңістігінде өз мүмкіндіктерін тиімді пайдалана алатын ұрпақ қалыптастыруға бастайды. Өйткені, білім сферасындағы цифрландырудың ең басты міндеті – білім беру сапасын арттыру, яғни халықаралық дейгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде «жасанды интеллект» және «ауқымды деректер» жасау саласында бәсекеге қабілетті ел жастарын дайындау [4]. Ал бүгінгі мұғалімнің тұлғалығы көп жағдайда оқушыларының білімі және жеткен жетістігі арқылы өлшенетінін, байқалатынын байқасақ, әрбір мұғалімнің білім беру ісінде заманауилықтан, жаңашылдықтан кейін қалуы кәсібилігіне сын. Сол себепті, цифрлы технологиялар дәуірі өз жемісімен қатар талаптар мен ізденістен де кенде емес.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Вайндорф-Сысоева М.Е. Методика дистанционного обучения: учебное пособие для вузов / М.Е. Вайндорф-Сысоева, Т.С. Грязнова, В.А. Шитова. – Москва: Издательство Юрайт, 2020. – 194 б. – (Высшее образование). – ISBN 978-5-9916-9202-1
2. abai.kz сайты
3. Қадірбаева Р.І. Жаңа ақпараттық-білім технологиясын пайдаланып оқытудың ерекшеліктері//Шығармашылық іс-әрекетті дамыту арқылы бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру мәселелері: Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары. – Шымкент – Москва, 2009. Т.ІІІ. – 174-178 б.
4. edunews.kz ақпарат агенттігі

ИНФОРМАЦИОННАЯ ГРАМОТНОСТЬ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧИТЕЛЯ В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ

КАРЛ Наталья Николаевна
КГУ «Школа-гимназия №95»
Караганда, Казахстан
natali_karl@mail.ru

Аннотация

Бұл мақалада оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың педагогикалық жағдайларының кешенін анықтау және теориялық негіздеу қарастырылады. Мақалада «функционалды сауаттылық» ұғымының мәні мен талдауы ашылады. Функционалдық сауаттылық қоғамды цифрландыру дәуірінде іс жүзінде пайдалы және жұмыста қолданылатын жаңа білім мен дағдыларды игеруге бағытталған, тәуелсіздікті дамытуға, әр оқушының жеке білім беру траекториясын жүзеге асыруға бағытталған.

В данной статье рассматривается выявление и теоретическое обоснование комплекса педагогических условий развития функциональной грамотности у школьников. Статья раскрывает проблематику и анализ сущности понятия «функциональная грамотность». Дается обоснование, что функциональная грамотность направлена на приобретение новых знаний и навыков, практически полезных и применимых в работе в эпоху цифровизации общества, ориентирована на развитие самостоятельности, реализацию индивидуальной образовательной траектории каждого учащегося.

В результате мировых исследований доказано, что качество образовательных результатов

современного школьника оценивается через его функциональную грамотность. До недавнего времени понятию «функциональная грамотность» в казахстанском образовании уделялось недостаточное внимание.

Функциональная грамотность как международная проблема для развитых стран мира впервые была обозначена ЮНЕСКО в 1965 году, в Тегеране, где был предложен данный термин. Исходя из провозглашенного документа «функционально грамотным считается тот, кто может участвовать во всех видах деятельности, в которых грамотность необходима для эффективного функционирования его группы и которые дают ему также возможность продолжать пользоваться чтением, письмом и счетом для своего собственного развития и для развития общества»

Проблематика формирования функциональной грамотности у учащихся в последние годы была предметом исследований многих российских и зарубежных ученых: Вершловский С.Г. советский и российский педагог, доктор педагогических наук, профессор, специалист в области андрагогики и непрерывного образования, М.Д.Матюшкина кандидат педагогических наук, доцент Санкт-Петербургской академии постдипломного образования, педагог, член-корреспондент РАО Н.Ф. Виноградова Учёные-исследователи рассматривают вопрос функциональной грамотности с позиции ее значимости для достижения результатов образования в разных областях, повышения качества чтения и письма, личностного развития и подготовки кадров.

Работая зам.директора по профильному обучению, я заинтересовалась данной проблемой в своей школе и решила провести исследование по развитию функциональной грамотности как основного показателя их профессиональной компетенции педагогической деятельности в целом.

Исходя из этого, целью исследования рассматривается выявление и теоретическое обоснование комплекса педагогических условий развития функциональной грамотности у школьников и студентов.

Гипотеза состоит в следующем: преподаватели, педагоги достаточно ориентированы на достижение предметных и метапредметных умений и действий школьников, не рассматривая их как единые составляющие качественно нового образовательного результата — функциональной грамотности ученика, совместно не проектируя образовательных процесс на достижение данной качественной характеристики, не выстраивая соответствующего комплекса условий для этого.

В анкетировании приняли участие 68 учителей школы.

Анализ сущности понятия «функциональная грамотность» показал, что наиболее распространенный ответ «способность человека вступать в отношения с внешней средой и максимально быстро адаптироваться и функционировать в ней» выбрали 53% респондентов (рис. 1). 26% выбрали ответ «культурная норма, определяющая связь образования с разными видами человеческой деятельности» и вариант ответа «уровень знаний, умений и навыков, минимально необходимый человеку для осуществления жизнедеятельности» оказался близким по количеству выборов с предыдущим. Наименьший процент респондентов (11%) указали, под функциональной грамотностью «степень готовности человека к выполнению возложенных на него профессиональных функций». (Диаграмма 1)

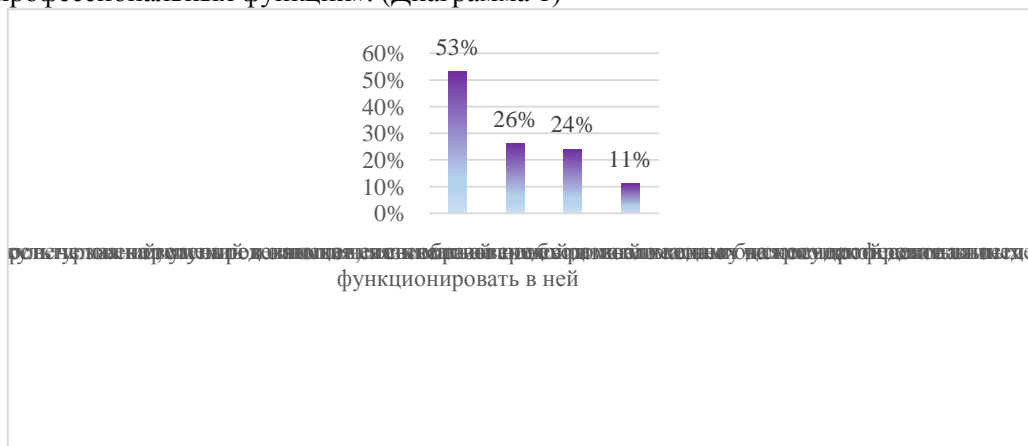
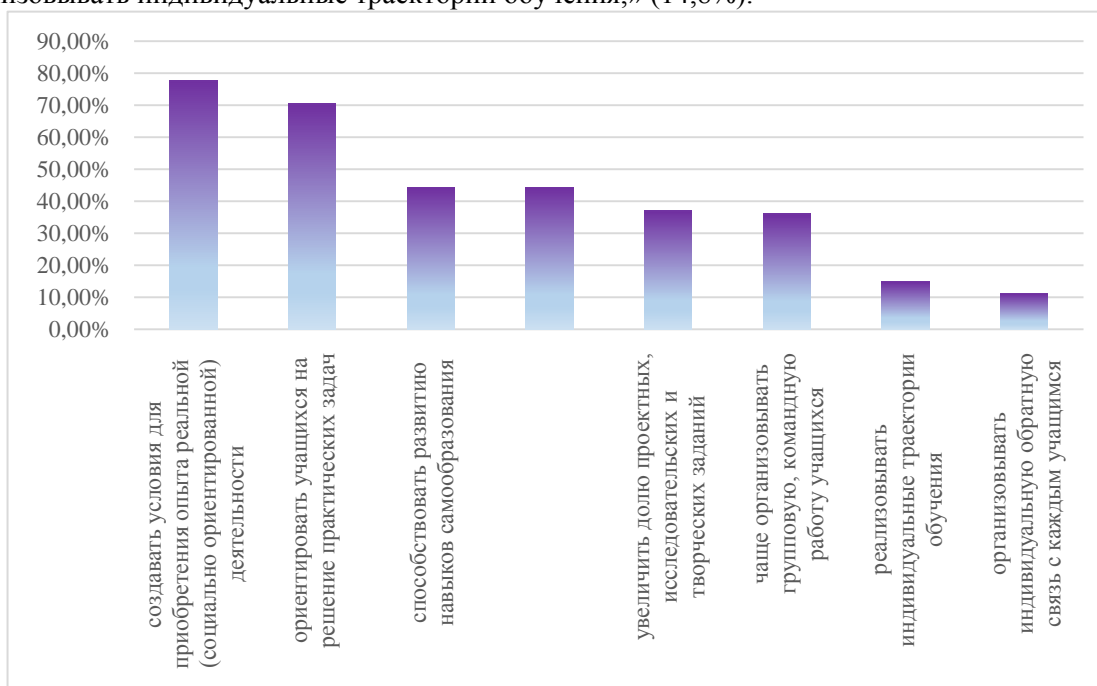

Диаграмма 1 «Сущность понятия функциональная грамотность»

На вопрос, «какие изменения, по вашему мнению, должны произойти в школе для формирования функциональной грамотности учащихся?» предполагал широкую выборку ответов (рис. 3). Из всех предложенных вариантов ответов наиболее востребованными оказались, соответственно: создавать условия для приобретения опыта реальной (социально ориентированной) деятельности (77,8 %); ориентировать учащихся на решение практических задач (70,4); способствовать развитию навыков самообразования (44,4 %); способствовать развитию аналитических способностей, в т.ч. по работе с большими объемами исследовательской информации, данных (44,4%); увеличить долю проектных, исследовательских и творческих заданий (37%); чаще организовывать групповую, командную работу учащихся (37 %). Наименьшее количество выборов пришлось на ответы: «организовывать индивидуальную обратную связь с каждым учащимся» (11,1%) и «реализовывать индивидуальные траектории обучения;» (14,8%).

Респонденты в большинстве своем отмечают недостаточность условий для формирования функциональной грамотности на всех уровнях общего образования включая учителей, старшеклассников, преподавателей, студентов. Результаты показали, что учителя и преподаватели понимают, что наиболее эффективными будут педагогические и социально-ориентированные практики для формирования функциональной грамотности школьников и студентов. К сожалению, педагоги не придали важности работу над развитием индивидуальности обучающихся, хотя именно она обеспечивает успешность социализации в современном обществе.

В эпоху цифровых технологий функциональная грамотность развивается параллельно с информационной и компьютерной грамотностью, предполагающей работу с электронными картами, таблицами, схемами, со статистическим материалом, умение конструировать, использовать программное обеспечение при проведении практических, лабораторных работ на уроках географии, биологии, химии, физики. Обучение ориентировано на развитие самостоятельности, реализацию индивидуальной образовательной траектории каждого учащегося и носит деятельностный характер.

В эпоху цифровых технологий функциональная грамотность развивается параллельно с информационной и компьютерной грамотностью, предполагающей работу с электронными картами, таблицами, схемами, со статистическим материалом, умение конструировать, использовать программное обеспечение при проведении практических, лабораторных работ на уроках географии, биологии, химии, физики.

Наиболее часто цитируемым и используемым является определение информационной грамотности, принятое Американской библиотечной ассоциацией (ALA, 1998): «Быть

информационно грамотным означает, что человек способен понять востребованность информации, и может ее найти, оценить и эффективно использовать.

В этом направлении ведется активная работа: участие в областной конференции по теме: «Формирование функциональной грамотности на уроках информатики», разработка заданий в помощь учителям информатики, направленных на развитие функциональной грамотности учащихся. Для учителей-предметников планирую создать информационный банк электронных ресурсов для дистанционного обучения, таких как:

<https://bilimland.kz>
<https://kahoot.com>
<https://learningapps.org>
<https://quizlet.com>
<https://plickers.com>
<https://padlet.com>
<https://www.jouteka.com>
<https://quizwhizzer.com/>

Вместе с тем, результаты исследования указывают на необходимость перемен в общем и высшем педагогическом образовании. Очевидно, что для развития функциональной грамотности актуальны современные подходы и соответствующие им интерактивные методы, слабо используемые в современном образовательном процессе школы. Оперативность, прочность и осознанность предметных знаний обеспечивают формирование функциональной грамотности обучающегося как целостной интегральной характеристики личности, ее способности иметь гражданскую позицию в определенной сфере деятельности и науки. В настоящее время функциональная грамотность представляет собой трамплин для успешной самореализации в обществе.

Таким образом, функциональная грамотность – метапредметное, интегральное образование, которое формируется при изучении школьных дисциплин с опорой на личностные качества и имеет разнообразные формы проявления.

Результаты проведенного исследования свидетельствуют о необходимости комплексного подхода к изучению проблемы развития функциональной грамотности учителей и школьников, преподавателей и студентов педагогических вузов и соблюдении комплекса условий, выявленных нами.

Список литературы:

1. Вершловский С.Г., Матюшкина М.Д. Функциональная грамотность выпускников школ // Социологические исследования. 2007. № 5. С. 140-144.
2. Гаврилюк В.В., Сорокин Г.Г., Фарахутдинов Ш.Ф. Функциональная неграмотность в условиях перехода к информационному обществу. Тюмень: ТюмГНГУ, 2009. 244 с.
3. Лебедев О.Е. Образованность учащихся как цель образования и образовательный результат // Контроль качества и оценка в образовании: Материалы межд. конф. СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2003. С. 113–129.
4. Махотин Д.А. Технологическая грамотность обучающихся как результат общего образования // Профильная школа. 2015. Т. 3. №2. С. 8-15.
5. Рудик Г.А., Жайтапова А.А. Функциональная грамотность по чтению: Тетрадь для самообразования и аутентичного оценивания. М., 2014. 60 с.
6. Чигишева О.П., Солтовец Е.М., Бондаренко А.В. Интерпретационное своеобразие концепта «функциональная грамотность» в российской и европейской теории образования // Интернет-журнал «Мир науки». 2017. Том 5. №4. URL: <http://mir-nauki.com/PDF/45PDMN417.pdf>
7. UNESCO, 2015. Education for all: Global monitoring report 2015: Achievements and challenges, Paris: UNESCO, Available online at <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002322/232205e.pdf>.

ЖАШТАРДЫ ТАРБИЯЛООДО ҮЙ-БҮЛӨНҮН ОРДУ КЕЛДИБЕКОВА Нурзат Келдибековна

Б.Бейшеналиева атындагы Кыргыз мамлекеттик маданият жана искусство университети
Бишкек, Кыргызстан
keldibekova2017@mail.ru

Аннотация

Бул макалада адам өмір бойы тәрбие алады, дегенмен, тәрбие мен тұлға болып калыптасуу отбасынан басталады.

Қоғамның әрбір өсіп келе жатқан ұрпағына этнопедагогика, эстетикалық тәрбие беру арқылы біз болашақта мемлекетіміздің дамуына үлес қосатын иманды, мәдениетті, білімді тұлғаны тәрбиелей аламыз.

Жастардың мамандықты дұрыс таңдап, болашақтың үздік тұлғасы болып калыптасуына отбасының рөлі зор екені даусыз.

Аннотация

Макалада адам өмір бою тарбияланып такшалат, ошентсе да, тарбиянын башаты инсандын калыптануусу үй-бүлөдө баштала тургандығы берилет.

Коомдо ар бир өсүп келе жаткан жаш муундарда, этнопедагогика жана эстетикалык тарбия берүү менен келечектеги ыймандуу, маданияттуу, билимдүү, мамлекетти өнүктүрүүгө салым кошкон инсанды тарбиялай алабыз.

Жаштардын туура кесип тандап келечекте мыкты инсан болушунуна үй-бүлөнүн ролу чоң экендиги талашсыз.

Аннотация

В статье говорится, что человек воспитывается на протяжении всей жизни, однако происхождение воспитания состоит в том, что формирование личности начинается в семье.

В каждом подрастающем поколении общества этнопедагогикой и эстетическим воспитанием мы можем воспитать верующего, культурного, образованного человека, который внесет свой вклад в развитие государства в будущем.

Нет сомнения, что роль семьи велика для того, чтобы молодые люди выбрали правильную профессию и стали хорошими людьми в будущем.

Адеп тарбиясы – адамдын коомдогу моралдык аң-сезимин, жашоодогу максатка жараша калыптандыруу, ызааттуу жүрүм-турум көнүмүштөрүн пайдакылуу, ошондой эле өз элинин үрп-адаттарынын прогрессивдүү үлгүлөрүн сактоого, байытууга, башка улуттардын салтын. Адамдын эрки менен рухий байлыгынын шайкеш келиши адептүүлүккө жатат. Адеп тарбиясы эмгекке жана коомдук мүлккө тура мамиле жасоо, достукка, чынчылдыкка, адептүүлүккө жана ар ким өзүнүн жүрүм-турумуна сын көз менен кароого жана башка кемчиликтерин адилет сындоого үйрөтөт. Ал коомдук аң-сезимдин эң маанилүү формасы болуп саналат. Адам өмүр бою тарбияланып такшалат, ошентсе да, тарбиянын башаты, жүрүш-туруштун тигил же булл эрежелерине калыптануусу негизинен балалык, өспүрүм кезинен башталат. Мезгил өткөн сайын булл адат өркүндөп-өөрчүй берет. Ар бир коомдун өзүнүн социалдык түзүлүшүнө жараша адептүүлүк эрежелери болот[1].

Кыргыз билим берүү академиясы тарабынан 2015-жылы чыккан «Адептик аң-сезимдүүлүккө тарбиялоонун педагогикалык жана психологиялык аспекти» мугалимдер үчүн методикалык колдонмо, адептик тарбия үй-бүлөдө, мектепте, коомдун ар кайсы саясий чөйрөлөрүндө, эмгекте, тиричиликте эл аралык мамиледе, илимде мамилени жөнгө салуу аркылуу ишке ашат. Адептүүлүктү айрым учурда адамдын ички маданияты деп аташат. Адамдын адептик түшүнүгү, адептик сапаты да адамдын жаралышына удаа жаралган. Адам тиричилик кылуу үчүн мамиле түзүү керек болгон. Мында жүрүм-турумду жөнгө салуучу эреже зарылчылыгы келип чыккан. Ал эрежелерди улуулар кандай аткарса, кийинки муундалардан үйрөнүп, өздөштүрүшкөн.

Адептик тарбияга мани бербеген адам жашоосунда көптөгөн кыйынчылыктарга туш болуп, жүрүм-турумунун кесепетинен башка адамдарга караганда артта калат. Адептик, рухий тарбиясыздык жеке эле адамга эмес, мамлекетине да залакасын тийгизет. Тарбияга маани бербеген мамлекет башка мамлекеттерден көп сферада артта калат, ар тараптан кыйынчылыкка

дуушар болуп турат. Тарыхта билимге жана тарбияга маани берип, окуу-тарбия процессин комплекстүү система катары уюштура билген мамлекеттер маданияттын өнүгүүсүндө унутулгус из калтырып келген. Бүгүн дүйнө жүзүндө келечек муундун билимине, тарбиясына жеткиликтүү көңүл бөлгөн өлкөлөр алдыңкы өнүккөн мамлекеттер болуп саналышат. Ошондуктан билимди тарбия менен айкалыштырып, өркүндөтүп туруу зарыл деп белгилешкен [2].

Көчмөн коомдогу балдарды окутуу жана тарбиялоо процесстери күнүмдүк коомдук жана өндүрүштүк жашоо процессинде ишке ашырылган, коомчулуктун туткасы болгон чоң адамдар өзүнөн кичүүлөргө карай үлгүлүү жүрүм-турумдары жана улуулук насааттары менен тарбия иштерин жүргүзгөн.

Үй-бүлөдө негизинен улуусу кичүүсүн жумшап, билбеген нерсесин үйрөтүп, тарбиялаган. Кичүүлөрү улууларын карап түздөнгөн. Эненин, атанын, негизи эле улуулардын үй-бүлөдөгү ролу жөнүндө, алардын келечек муунду тарбиялоодогу милдети тууралуу элдик акылмандык ташка тамга баскандай айтып келген. Көптөгөн кылымдар кучагында кыргыз маданияты көчмөн маданиятка негизделип келген. Кыргыз уруулары тутунуп келген көчмөн жашоо образы, бул өзгөчө тиричилик же чарба жүргүзүүнүн бөтөнчө ыкмасы гана эмес, дүйнөнү руханий өздөштүрүүнүн уникалдуу ыкмасы да болуп эсептелет. Көчмөн маданияттын шартында элдин руханий турмушу тарыхты, каада-салты, диний түшүнүктөрдү, укуктук мамилелерди, жалпысынан алганда элдин рухий тажрыйбасы деп атай турган көрүнүштөрдүн баары менен мүнөздөлүп келген. Көчмөндүн жан дүйнөсү тоодой кең жана эркин болгон. Ал узак убакыт өзү менен өзү жана табият менен болуп, космостук категориялар тууралуу ой жүгүртүп, жаратылыш менен камыр-жумур жашап келген. Анан дагы сөзгө маани берип, сөз кунун баалап, сыдыргыга салгандай көркөм ыргак менен сүйлөп, наркка баш ийген [3].

Акыркы жылдары жаштардын дүйнө таанымы өзгөрүп, чет өлкөлөргө кетип окуу же иштөө биринчи максаттары болуп келет. Бирок ошентсе да башка өлкөдө иштеп, окуп жатып өз мекендеринин өсүшүнө салым кошсом деп ар бири ниеттенишет.

Жаштардын көпчүлүгү азыркы учурда сыртка миграцияга агылып кетүүдө. Кыргызстандын Улуттук статистика комитети өлкөдө жаштар арасындагы жумушсуздуктун расмий көрсөткүчү соңку жылдары төмөндөй баштады деп эсептейт. Мекеменин маалыматына караганда, 2018-жылы жаштардын жумушсуздук деңгээли 11% болсо, 2022-жылы 8,4% түзгөн. Ошону менен катар жаштардын өлкөнүн экономикалык активдүүлүгүнө катышуусунда төмөндөө бар – жумуш күчүнүн курамында жаштар 2018-жылы 48,4% түзсө, 2022-жылы 46% болгон. «Жаштардын олуттуу бөлүгү жумуш издеп башка өлкөлөргө туруктуу жашоо үчүн көчүп кетишет, алардын көпчүлүгү КМШ аймагына миграцияга кеткен. Жалпысынан алганда, мигранттардын үчтөн биринен көбүн (37%) 14-35 жаштагылар түзөт», - деп белгилешкен. Кыргызстандын "Жаштар жөнүндө" мыйзамына ылайык, 14 жаштан 35 жашка чейинки курактагылар жаштар деп эсептелет. Алардын саны дээрлик 2,5 миллион, бул көрсөткүч жалпы калктын 35% түзөт. 14 жаштан 35 жашка чейинки туруктуу калктын саны 2023-жылдын башына карата 2 миллион 439 миң адамды түзүп, жалпы калктын 35 пайызын түздү. Калктын бул курактык структурасы демографиялык мааниде жаштар категориясына кирет: калктын үчтөн биринен көбү 14-35 жаштагылар тобуна кирет. Бул категорияда эркектер калктын басымдуу бөлүгүн — 1 миллион 221 миң адамды, же 50,1 пайызын, ал эми аялдар — 1 миллион 218 миң адамды, же 49,9 пайызды түздү [4].

2022-жылы «Марал» радиосунда кыргыз жаштары туралуу Педагогикалык илимдеринин доктору, профессор Таалайбек Уметовдун маегинде жаштардын көбү “Батыштын” идеологиясына ооп бара жатат деген пикирлер жок эмес экендигин. Жаш муун менен иштешип келе жаткан кыргыздын улуттук баалуулуктары, каада-салты, идеологиясы унутта калып бара жатканын айтат. Ошол эле кезде ал башка өлкөлөрдүн жаштарын мисал келтирип, кыргыздар мекенчил жана тарбиясы жактан эч бир улутту алдыга сүрө албайт деген пикирин билдирген.

Жаш муун менен иштешкен психолог Бегимай Мусурманова өзүнүн айтымында, 15 жаштан жогорку өспүрүмдөр балалык кезинде чоңдордон жетиштүү деңгээлде мээрим, көңүл буруу ала албагандыктан, үйдө уруш-талаштар көп болгонуна түнт болуп калып, келечекте теңтуштар жана башкалар менен мамиле куруудан кыйналып, өзүн жек көрө баштарын. Ошондой эле ал 20 жаштан жогоркулар кандай маселелер менен кайрыларын айтып берген.

“20 жаштан ашкан жаштардын көпчүлүгүнүн иденттүүлүгү аксайт. Мисалы мага: «Мен

ким боло алам?” “Эмне кылсам болот?»», “Кайсы багыт жана тармакты тандасам?” — деп көп кайрылышат. Себеби көп ата-энелер балдарына “дарыгер болушуң керек” деп айтып, баланын кызыкчылыгын жана каалоосун эске алышпайт. Ал бала мисалы дарыгер болгусу келбей жатат, бирок өзүнүн пикирин каалоосун ачык билдире албайт. Өзүн өзү сүйүү, сыйлоо, таанып билүү. Көп ата-энелер балдарын кичинекей кезде башкалар менен салыштырып, аларды мактап, жакшы мамиле кылганынан өз балдары чоңойгондо жогоруда аталган маселелерге тушугуп, алдыга койгон максаттарын жүзөгө ашыруудан коркуп калышат”. Ушундай учурлардан жаштарда ички конфликт башталат, өзүнө болгон ишенимин жогото башташат деп билдирген[5].

Ар бир адам кичинекейинен баштап эле чоңойгондо ким болоорун ойлоп, келечеги жөнүндө кыялданышат. Келечекте ошол кесиптин ээси болгун келет. Баланын кесип тандоосунда ар кандай таасир болот. Анын дүйнөгө көз карашы, кишилиги, кулк-мүнөзү, баалуулуктары, кызыгуусу, кесиптер жөнүндөгү түшүнүктөрү эң биринчи үй бүлөдө калыптанат. Үй бүлө мүчөлөрүнүн кесипке болгон көз карашы абдан маанилүү. Үй бүлөнүн экономикалык жашоо шарты баланын кесип тандоосунда таасир берет. Кирешеси көп же жетиштүү болгон үй бүлөдөгү балдардын көз карашы менен орто же аз кирешелүү болгон үйдөгү баланын көз карашы айырмалуу болоорун түрк психологу Кулаксызоглу белгилейт. Бала канчалык зээндүү болсо да кээде кирешеси аз үй бүлөнүн баласы каалаган кесибин тандоо бактысына ээ боло албашы мүмкүн деген.

Ата-эне жана бир туугундар балага өз таасирин тийгизбей койбойт. Үй бүлө мүчөлөрүнүн билим деңгээли, алардын келечек жөнүндө ой жүгүртүүлөрү, кыялдануусу балдардын ойлоруна да таасир тийгизет. Ата-эненин балдарга кесип тандоодо жардамдашуусу, алар менен кеңешүүсү зарыл. Бул жардам бала үчүн өтө маанилүү. Кээ бир ата-эне жоопкерчиликтен качып, "өзүң бил", - деп баланы өтө зарыл убакта жалгыз таштап койсо, кээде баласынын эмнеге шыгы бар экенин жакшы билбегени үчүн туура эмес көз караштар пайда болобу деп коркушат. "Өзүң бил", - деп балага ушундайча жардам берип жатабыз, тоскоол болбодук", - деп ойлошот[6].

Кээ бир учурларда баланын каалоосуна жана жөндөмүнө карабай көңүл бөлбөй туруп, өз кесибин баласынын улантуусун каалашат ата-энелер. Өзү каалабаган кесипти ата-энесинин каалоосу боюнча тандап, кийин өмүр бою кыйналышы мүмкүн. Ар бир адамда өзүнүн бир ишке жөндөмдүүлүгү болот. Жөндөмдүүлүк ар бир инсандагы өзгөчө сапат. Жөндөмдүүлүгүнө жана кызыгуусуна карап тандап алган кесибизбиздин өмүр бою бир иштин ээси болуп, ошол иштен ийгиликти жаратып кесипти сүйүүбүз менен алдыга умтулабыз.

Жаштардын кесип тандоосуна ар бир үй бүлө мүчөлөрү билим берип жаткан мугалимдери жана мектеп психологдорунун ойлору чоң мааниге ээ экендигин унутпашыбыз керек.

Коомдо балдарды туура тарбиялоо менен келечектеги адептүү, маданиятуу жаштардын тобун көрө алабыз. Жаштар коомдун кыймылдаткыч жана өзгөртүүчү күчү. Жаштардын туура багытта иш алып барышына, кылмыштуулукка аралашпай туура жолду тандап келечектин мыкты инсаны болушунун башкы фундаменти үй бүлөдөн башталат.

Үйбүлө – бул маданий-тарыхый жана социалдык психологиялык чөйрө, баланын турмуш мектеби. Үй-бүлөнүн балалуу болуп, аны чоңойтуу, эрезеге жеткирүү, тарбиялоо адам баласындагы негизги жоопкерчиликтүү милдет. Кыргыз эли илгертеден эле үй-бүлөлүк тарбияга чоң маани берип келишкен. Ата-эне баланын биринчи тарбиячылары жана өмүрлүк устаты. Баланын келечеги, билими, маданияты, жүрүм-туруму дагы ата-эненин сиңирген эмгегине, таалим-тарбия берүүсүнө байланыштуу болот. Салттуу кыргыз үйбүлөсүндө балага мамиле - аны туура тарбиялоо менен байланышат[7].

Бүгүнкү күндө жеке баалуулуктун негизи катары адептүүлүк коомдун бардык этаптарында кабыл алынып түшүнүлгөн, адеп-ахлактык тарбия инсандын өнүгүүсүндө биринчи орунда турган жана билим берүү процессинин негизи болуп эсептелип келген. Коомдук турмуштун жолдорунда, коомдун саясий түзүлүшүндө, анын экономикалык өнүгүшүндө, бийиктегенде же ылдыйлаганда адеп-ахлактык тарбиялоо үй-бүлөдө жана мамлекетте, ошондой эле тарбиялоо-окутуу процессинде бирдиктүү артыкчылыкта болгон. Адеп-ахлактык тарбиялоо процессин алып таштоо – системанын бүтүндүгүн бузуп, аны жөндөмсүз кылуу. Жаш муундардын моралдык жана руханий боштугунан адеп-ахлаксыз, маданиятсыз, жалган

патриот инсандар жаралышы мүмкүн.

Ошону менен бирге тарыхый өнүгүүнүн бардык этаптарында коомдун прогресси педагогикалык ойдун өнүгүшүнө өбөлгө түзүп, адеп-ахлактык тарбиянын теориясын иштеп чыгуу маселесине илимий мамилени талап кылып келди. Ар бир тарыхый мезгил тарбиялоо процессинин мазмунуна өзүнүн изин калтырары талашсыз [8].

Ар бир өсүп келе жаткан муунга көркөм эстетикалык тарбия беришибиз керек. Эстетикалык тарбия, эстетикалык тарбиялоо – көркөм өнөр чыгармаларындагы, табияттагы жана өз турмушундагы кооздукту сезе жана туя билүү сезимдерин эстетикалык кабылдоо жана түшүнүү үчүн инсандын идеалдарын жана табитин атайын максатка ылайык калыптандыруу боюнча жүргүзүлгөн таалим-тарбия иштеринин тутуму.

Байыркы Грецияда жаралган философия ой эстетикалык тарбиянын каражаты катары биринчи орунга музыканы койгон да, адамдын эстетикалык табитинин өсүшүнө бирден бир таасир кылган нерсе музыка деп эсептешкен. Бул көзкарашты бир кыйла кеңейтип, Аристотель музыкага адабият менен театрды кошкон. Адамзат тарыхында ар кыл мезгил, ар кыл багыттар эстетикалуулук жана көркөмдүүлүк, сулуулук жана көтөрүңкүлүк жана пастык, баатырдык жана коркоктук, кайгылуулук жана комедиялуулук тууралуу өз түшүнүктөрүн жараткан.

Эстетикалык тарбия тарбиянын башка түрлөрү (ыйман-адептик, укуктук, патриоттук, саясий, экологиялык, эл аралык бирикмелик, көркөмдүк, эмгектик ж. б.) менен байланыштуу жана өз милдетин тарбиянын ушул түрлөрү менен бирдикте жүргүзөт. Табияттагы жана турмуштагы, адамдагы кооздукту айырмалай билүү, жаратылышка жандуудай мамиле кылуу, көркөм өнөрдөгү бийик деңгээлдеги чыныгы чыгарма менен халтураны айра билүү, классикалык искусстводон рухий азык табуу эстетикалык тарбияга ээ болгон инсандарга гана таандык касиеттерден болуп саналат. «Коомдун эстетикалык түшүнүгүнүн квинтэссенциясы эстетикалык идеал, ал инсандын эстетикалык аң-сезиминин эстетикалык кабылдоо, толгонуу, сезим, табит, керектүүлүк, көз караш жана ишеним сыяктуу составдык элементтеринде чагылдырылат».

Эстетикалык тарбия мектептерде комплекстүү жүргүзүлгөндө гана, анда адабият, сүрөт, музыка, кол өнөрчүлүгү сыяктуу эстетикалык циклдеги сабактар менен класстан тышкаркы иштер, туристтик-экскурсиялык жүрүштөр, концерттер, спектаклдер, ийримдер, ата-эне, коомчулук, бүт айлана-чөйрө балага оң таасир эткенде гана эстетикалык тарбиялоо өз үзүрүн көрсөтөт.

Эстетикалык тарбия үзүрүн көрсөткөн инсан ыймандуу болот, экологияны да сактайт, маданияттуу да, билимдүү да адам катары дүйнөнүн асылдыгын, кооздугун өнүктүрүүгө салым кошот жана кооздуктун, сулуулуктун мыйзамдары аркылуу чөйрөгө жана коомго таасирин тийгизет[9].

Балдардын эмнеге жөндөмү болсо ошого жараша ийримдерге катыштыруу балдардын шыгын өстүрөт.

Үй-бүлөдө өз ара түшүнүү жана жылуу мамиле болуш үчүн чогуу майрамдарды өткөрүү. Балага өзүн ар түрдүү чөйрөдө жакшы алып жүрүүнү билиш үчүн ага мейманга баруунун, мейманды күтүүнүн эрежелерин түшүндүрүү, алкыш айтуу, коштошуу, учурашуу сыяктуу баарлашуунун эрежелерин мектепке чейинки убакта үйрөтүү зарыл. Демек, мына ушунун баары – үй-бүлө тарбиясы. Кыргыздын макал лакаптары да сүйлөө маданиятын калыптандырууга арналган. Ата-эне бала менен бирге ойноо аркылуу, баланын карым-катнаш маданиятын калыптандыруу менен анын интеллектуалдык (акыл-эс), когнитивдик (таанып-билүү) сезимдерин өстүрүп, адамгерчилик мамилесин да калыптандырат[10].

Коом менен жаштар ар дайым тыгыз байланышта болуусу шарт. Өсүп келе жаткан жаштар окуп, билим алып, такшалып мамлекет менен бирдикте иш алып баруулары керек. Жаштар билим алууга, жаны ачылыштарды ойлоп табууга, чыгармачылыгын өстүрүүгө, өз тажрыйбасын өркүндөтүүгө, дүйнө таанымын кеңейтүүгө аракет кылып, алдыга умтуулары зарыл.

Ата-бабаларыбыз аздектеп келген улуттук баалууктарыбызды пайдаланып келечек жаштарыбызды тарбиялап, муундан-муунга асыл балуулуктарыбызды сактап, өткөрүп берүү ар бир биздин милдетибиз.

Колдонулган адабияттар

1. Асанов Ү. А., “Кыргызстан”. Улуттук энциклопедия: 1-том. Мамлекеттик тил жана

энциклопедия борбору, Б:2006. ISBN 9967—14— 046—1

2. КРнын билим берүү жана илим министрлиги, Кыргыз билим берүү академиясы., Адептик аң-сезимдүүлүккө тарбиялоонун педагогикалык жана психологиялык аспектилери., Мугалимдер үчүн методикалык колдонмо. Б:2015

3. Исаев К., Билим берүүгө артыкчылык берип өнүктүрүү – XXI кылымда

4. коом өнүгүүсүнүн өбөлгөсү катары., статья/, [Текст]. Известия вузов Кыргызстана №2: Б:2015. 170б

5. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети. <https://www.stat.kg/11.08.2023>

6. https://maral_fm.kg/archives/605329.10.11.2022ж

7. Kulaksizoglu N., Kulaksizoglu A., " Meslekler Rehberi", Istanbul, 1995, Kulaksizoglu N., Kulaksizoglu A., " Meslekler Rehberi", 2 baski, Kavram Yayin., Istanbul, 1998ж. <https://ky.wikipedia.org/wiki/>

8. С.Базаркулов., Адептик баалуулуктарды калыптандырууда үй-бүлөнүн ролу/, [Текст]. Manas Journal of Religious Sciences (MJRS) Volume: 01 No: 1 Research Paper / Araştırma Makalesi. 2022

9. Сагимбекова Д. С., Нравственное воспитание как объект педагогической науки., статья/, [Текст]. Вестник Исык-Кульского университета, №53, 2022

10. Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору. Кыргыз педагогикасы (энциклопедиялык окуу куралы). - Б.: 2004

11. Асанкулова, М.К. Балдарды мектепке даярдоодо үй-бүлөнүн ролу., статья. [Текст]/ Известия вузов Кыргызстана. – 2016. - №7. - 54-66

РҮСТЕМ САУЫТБАЙДЫҢ «ШОКО ӘЛЕМ» ТУЫНДЫСЫНЫҢ ТІЛІ КУРМАНАЕВА Алтыншаш Жанарбековна

№1 гимназия-мектебі

Көкшетау, Қазақстан

Аннотация

Мақалада фэнтезист-жазушы Рүстем Сауытбайдың көпсериялы «Шоко әлем» туындысының тілдік сипаты прагматикалық көзқарастар тұрғысынан талданылған. Талдау жұмысында жазушының стильдік, тілдік қолданыстары жан-жақты қарастырылған. Шығарманың лексикологиялық, морфологиялық, сөзжасамдық, синтаксистік ерекшеліктері нақты мысалдармен көрсетілген.

Кілт сөздер: фэнтези, морфология, лексикология, ономастика, герменевтика.

Тәуелсіздік жылдарынан кейін қазақ фэнтезиі қарқынды дамығаны даусыз. Қазақ әдебиетінде балалар мен жасөспірімдердің көзқуанышына айналар бірқатар жас есімдер келді. Солардың бірі әрі бірегейі – Нұрдаулет Ақыш, Зира Наурызбаева мен Лиля Калаус, Толымбек Әбдірайым, Ділдар Мамырбаева, Баян Болатханова, Әдина Жүсіп, Мәдина Омарова, Рүстем Сауытбай, Зәуре Төрехан, Әлібек Байбол, Қуат Ежембек, Әлішер Рахат, Бақытбек Қадыр, Нұрбек Нұржанұлы, Алпамыс Сырманов, Жібек Зинелова, Мәліке Серғалы, Бағдат Өмірзақ, Ерасыл Әлімжан, Мәди Әділбекұлы, Разия Ақпар және т.б. жазушылар. Сондай-ақ, белгілі фольклортанушы-ғалым Нұрдаулет Ақыш, Ерболат Баятұлы һәм әдебиеттанушы-ғалым Сәбит Жәмбек, Аян Төлегенұлы, Гүлден Кеңесқызы, Нұргүл Қайырбекқызының фэнтезиді балалар әдебиеті тұрғысынан зерттеп, әдебиеттану саласына жаңа тыныс әкелгені баршамызға белгілі.

Жоғарыда аталған жазушылардың шығармаларына герменевтикалық һәм тілдік жасау – аса мұқияттылық пен зерделеушілікті қажет етеді. Өйткені бір ғана фэнтези шығарманың бойынан талай лексикологиялық, сөзжасамдық, морфологиялық ерекшеліктерді табуға және талдауға болады. Осы жайтты мықтап жадымызда ескеріп, біз жас фэнтезист-жазушының шығармасына аналогиялық талдау жасауды жөн көрдік. Талдау жасағалы отырған фэнтезист-жазушымыздың ныспысы – Рүстем Серікұлы Сауытбай болмақ.

Рүстем Серікұлы Сауытбай – «Шоко әлем» атты көпсериялы кітаптың авторы. Қазіргі таңда Қазақстанға танымал әрі беделді жазушы. Жазушының шығармалары әлем тілдеріне

аударылып та үлгерді. Бұл – қазақ фэнтезиі үшін теңдесіз жетістік. Біз жазушының шығармасынан мынандай тілдік ерекшеліктерді тапқан болатынбыз:

Қиял-ғажайып жанрында жазылған шығармада окконализм сөздері көп. Окконализм сөздер деп, автордың өзі ойлап тапқан сөздер мен жеке сөз тіркестерін айтады. Олар тек бір автордың шығармасында қолданылатындықтан, жалпылық сипат алмайды. Осыған байланысты, біз окконализмдерді поэтикалық немесе жеке қолданыстағы окконализмдер деп атауды ұсынамыз. Себебі – кейбір окконализмдер жалпылық сипат алып, әдеби тіл дәрежесіне көтерілуі мүмкін. Мәселен, Джоан Роулингтің шығармасындағы «Мерлиннің сақалы» тұрақты тіркесін алсақ, сөзіміздің дәлелін ұғынармыз.

Қазақ жазушысы Рүстем Сауытбайдың «Шоко әлем» туындысында окконализм сөздер айтарлықтай көп қолданылған. Сондықтан біз оларды ономастикалық категория тұрғысынан жіктеп қарастыруды жөн көрдік. Мәселен, шығармада окконализмдер мынандай жікке бөлінеді:

Ұлт-халық: Шокилер, Түздейімдіктер, Арилер, Баяуөлгейліктер.

Кісі атаулары: Шокохан, Бастуар, Элия, Райл, Митр Дожан, Шоқай, Арц, Дойын, Нуа Дегдар, Рауза, Теруес, Хермес, Истикал, Удай Қаруас және т.б.

Жер-су атаулары: Шококент, Баяуөлгей, Сағыз даласы, Қағаз елі, Ғанун елі, Түздейім және т.б.

Бұйым-жабдық атаулары: Қайн кітабы, кілембус, шопирус және т.б.

Жан-жануарлар атаулары: Қоянкір, Жарон, Аққа, Туар-д, Көке және т.б.

Сиқыр атаулары: аруа, альс, жарықша, торт-нәм және т.б.

Байқағанымыздай, кейбір топонимикалық атаулар тіркесу тәсілі арқылы жасалынған. Мәселен: Қағаз елі, Ғанун елі, Сағыз даласы және т.б. Бұндағы ілік септік жалғауының нөлдік формада (жасырын) келуі – заңды құбылыс. Себебі – бұл тіркестерде субъектіге тән меншіктік мағына емес, объектіге тиесілі қатыстық мағына жайында айтылып тұр.

Бұлардың әрқайсысына жеке тоқталғанымыз абзал болар. Ең алдымен ұлт-халық атауларына тоқталайық. Кісі атаулары аналитикалық, синтетикалық жолдармен жасалынғаны шүбасыз. Автор қазақ тілінің заңдылығын ұтымды пайдалана отыра, синтетикалық және аналитикалық тәсіл арқылы бірқатар окконализм сөздер тудырады. Олар төмендегі талдауда тәптіштеп көрсетілген:

Шокилер. Бұл сөздің түбірі «Шок» – шоколадтан шыққан. Оның жанындағы «и» аффиксі – есімдерден сын есім тудыратын өнімсіз жұрнақ. Парсы, иран тілдерінен енген изафеттік қосымша. Мәселен, тарихи кешен, тарихи орын дегендегі «и» қосымшасын қараңыз. Ал «лер» қосымшасы сөзсіз – көптік жалғау.

Түздейімдіктер. Бұл сөздің түбірі «тұз» болмақ. Қасындағы «дей» аффиксі – есімдерден сын есім тудыратын өнімді жұрнақ. Аталмыш жұрнақ әдебиеттану ғылымында троптың бір түрі – теңеу болады. Мәселен, Мынауын тұздай ащы екен. Дәмі тұздай ащы екен. Біз оны тіл білімінде сын есімнің қосымшасы есебінде қарастырамыз. Келесі «ім» қосымшасы – тәуелдік жалғаудың бірінші жағы. Одан кейінгі «дік» формасы – зат есімнің есім тудыратын жұрнақ та, ал «тер» қосымшасы – көптік жалғау.

Арилер. Түбірі ари – шетелдің көне сөзі. Мағынасы «ара» дегенге саяды. Ал «лер» өзімізге таныс көптік жалғау болары айдан анық.

Баяуөлгейліктер. Баяу – аса жылдам емес мәніндегі қазақ сөзі. Өлгей – өлке һәм кең алқапты жер мәнін білдіретін моңғол сөзі. Ал «лік» аффиксі – зат есімнің жұрнағы болады да, қосымша «тер» варианты – көптік жалғау. Ескерту. Моңғолияда Баян-Өлкей деген жер бар.

Кісі аттары. Біз кісі атауларын төмендегідей кестемен беруді жөн көрдік:

Аналитикалық тәсіл (оның ішінде бірігу тәсілі арқылы) жасалынған есімдер: Шокохан, Шокоару, Шокобай, Шоконұр.

Аналитикалық тәсіл (оның ішінде сөздердің кірігуі арқылы) жасалған есімдер: Қояншаш (қоянның аты).

Коки есімді қоянның анасының аты Қояншаш. Қояншаш есімі «шашты қоян» тіркесінің кіріге бірігуінен жасалған.

Синтетикалық тәсіл (оның ішінде жұрнақ арқылы жасалған есімдер): Қояна.

Бұндағы «қоян» сөзінің семантикасы түсінікті. Ал «а» аффиксі қандай жұрнақ болмақ? Біз оның да жауабын таптық. Жауабы: а – зат есімдерден реңк мәнін тудыратын жұрнақ. Шынында, байқап қарасаңыз, «Қояна» дегенде еркелету мәні көрінеді. Құлаққа жағымды

естіледі. Құдды, жақын жанынды еркелетіп тұрғандайсың. Автор «а» қосымшасын қолдану негізінде еркелету мәніндегі атау жасаған. Зайырында, ұрғашы қоянға «Қояна» есімді аяулы атау берген.

Ұрғашы деп тұрғанымыз, ана кіндікті қоян. Тіл білімі заңдылығы бойынша «қыз қоян» деп айтуға болмайды. Қыз деп, тек адамға (оның ішінде әйел жынысты адамға) қатысты айтады. Бірақ соңғы кездері, тәжірибе көрсеткендей, «қыз» сөзі ауызекі сөйлеу тілінде жан-жануарға қатысты да айтылатын болды.

4) Фонетикалық тәсіл арқылы жасалған есімдер: Теруес, Митр Дожан, Арц, Асинтема және т.б.

5) Лексикалық тәсіл: Қояншық (қоянның аты), Сайман.

Шокохан – аналитикалық тәсіл арқылы жасалынған сөз. Бұнда «шоко» және «хан» деген екі сөз тұтаса біріккен. Мағынасы «шоколадтар» елінің ханы дегенге саяды.

Мынаны ескеріңіз: егер, сөздер ешбір фонетикалық түсірілімсіз біріксе, онда тұтаса бірігу болады. Мәселен, «кемпірқосақ» деген сөз. Ал егер де, бірігуші сөз фонетикалық түсірілімді қолданса, онда кіреге бірігу болады. Мәселен, «Өмірзақ» деген сөз (Өмірұзақ).

Кісі атауларының ішінде көне формалар кездеседі. Мәселен, Арц – ежелгі сақ сөзі.

Лексикалық тәсіл. Енді осы жерде түсіндіре кетуге рұқсат етіңіздер. Біз Қояншық сөзінің мағынасы мен құрамы жайында ұзақ ойландық. Негізінде, бұл сөз әубаста «науқастың бір түрі» мәнін білдірген. Кейін көркем шығармада мүлдем басқа мағынаға ие болған. Автордың туындысында бұл сөздің жұмсалы аясы мен мағынасы, тіпті құрамы басқа. Сондықтан, біз сөздің жасалу тәсілін, мағыналық тобын, сөз табын табуда біраз – ой қорыттық. Басында «Қояншық сөзін неге автор қоянға берген?» деп ойладық. Автордан мәнісін сұрай келе, оның семантикасы басқа екенін ұғындық. Жазушының пайымдауына, Қояншық – автордың қолданысында «қоян інінен шық» мәнін білдіреді. Ендеше, оның жасалу тәсілі, құрамы, мағыналық тобы қандай? Біз бұл сұрақтың түйінін шешуде аз бас қатырмадық...Алғашында жасаған талдауымыз мынандай үлгіде болды:

Қояншық сөзі үш сөздің кіріге бірігуінен жасалған: Қоян інінен шық. Дәл «қарлығаш» сөзі сияқты (Қара ала құс).

Бірақ бұл жерде назар аударатын тұс: Қояншық атауы – лексикология тұрғысын алғанда омоним сөз немесе көп мағыналы сөз болуы әбден мүмкін. Олай болса, Қояншық сөзі үш сөздің кіреге бірігуінен жасалынған жоқ. Бірақ та үш сөздің кіріккен (Қоян інінен шық) мағынасын білдіреді. Токетерін айтқанда, біз оны көп мағыналы сөз деп атауды жөн көрдік. Неліктен омоним сөз емес? Ескеретін бір жайт: Қазақ тіл білімінде омоним сөздер тек бір сөз табына, ал көп мағыналы сөз екі түрлі сөз табына теліненеді. Сол себептен де, біз Қояншық атауын лексикалық тәсіл арқылы жасалынған (мағынаның ауысуы), авторлық қолданыстағы окконализм және көпмағыналы сөз деп аяқтандырған едік.

Келесі еліктеу сөздер жазушы шығармасында айтарлықтай маңызды рөлді атқарады. Ғалым Ахмеди Ысқақовтың айтуынша, еліктеу сөздер дегенеміз – мағыналық ерекшелігі жағынан да, грамматикалық сыр-сипаты жағынан да, дыбыстық-морфологиялық жағынан да өзге сөз таптарынан дараланып тұратын, соған сәйкес, өз алдына дербес сөз табы ретінде қаралатын сөздер. Олар өз ішінен еліктеуіш және бейнелеуіш болып бөлінеді. Еліктеуіш сөздер дегеніміз – табиғатта ұшырасатын сан-алуан заттар мен құбылыстардың бір-бірінен қақтығысуынан туған сөздер болса, ал бейнелеуіш деп – көру қабілеті арқылы танылатын түсініктерді айтамыз[4,349б].

Біз қарастырған жазушының шығармасында мынандай еліктеуіш сөздердің барын байқадық:

Хермес қазанселге қайтадан жақындап, баласына қазан шалды.

– Бұұрк-бұұұрк, бұұұрк-бұұқрк. Бұұрк-бұұрк, бұұұрк-бұұқрк[1,159б].

Жазушы бұрк-бұрк еліктеуіш сөзін қолдану арқылы қазанның қалай қайнап жатқанын суреттеп отыр.

Екінші кітапта да еліктеуіш сөздердің қолданысын байқауға болады:

Эллипсаһарда тыныштық. Тек дәліздегі қоңыр сағыз сағаттың тық-тық еткен дыбысы ғана естіледі.

Тық.Тық.Тық...[2,102б].

Үшінші кітапта еліктеуіш сөздердің қолданысы тіптен басым:

- Құрметті аруандар, арқампиада ойындарын ашық деп жариялаймын!!
– ШҰХХ-ШҰХХ-ШҰХХ...[3,3326].

Қорытындылап айтқанда, жазушы Рүстем Сауытбайдың «Шоко әлем» туындысы әлі де тілдік һәм әдеби талдауды қажет етеді. Бұл жұмысымыз болашақта жалғасын табады деген сенімдеміз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Шоко әлем / Рүстем Сауытбай. – Алматы: «CD print» баспасы, 2019. – 264 бет.
2. Шоко әлем және Тылсым Элипсаһар / Рүстем Сауытбай. – Алматы: «Алматы» баспасы, 2020. – 362 бет.
3. Шоко әлем және Ғажайып тас / Рүстем Сауытбай. – Алматы: «Астана кітап» баспасы, 2022. – 386 бет.
4. Ысқақов А.Қазіргі қазақ тілі. – 2 басылымы.Филология факультеттері студенттеріне арналған оқулық. – Алматы: ана тілі, 1991. – 384 бет.
5. 6. Курманаева А.Ж. Artistic features of the work "ChocolIndia" by Rustem Sauytbay// Proceedings of the XLI International Multidisciplinary Conference «Recent Scientific Investigation». Primedia E-launch LLC. Shawnee, USA. 2023.
6. Курманаева А.Ж. Synchronous classification of kazach fantasy heroes// Proceedings of the XXVIII International Multidisciplinary Conference «Prospects and Key Tendencies of Science in Contemporary World». Bubok Publishing S.L., Madrid, Spain. 2023.
- 7.Курманаева А.Ж. Рүстем Сауытбайдың шығармашылығына рецензия/ Курманаева Алтыншаш Жанарбековна – Молодой учёный, 2021.
8. Курманаева А.Ж. Қазақ фэнтезиінің генезисі / Курманаева Алтыншаш Жанарбековна – Студенческий: электрон. научн. журн. 2022. № 19(189). URL: <https://sibac.info/journal/student/189/254987>.
- 9.Курманаева А. Ж. Дөңгелек үстел / Курманаева Алтыншаш Жанарбековна – Фэнтези жанрының даму тенденциялары.Әдебиет порталы, 2023.
- 10.Курманаева А. Ж. Сауытбай Р. С. Қиял әлеміндегі кездесу. / Курманаева Алтыншаш Жанарбековна, Сауытбай Рустем / Қазақ фэнтезиінің антологиясы. Әдебиет порталы, 2023.

ӘДЕБИЕТ САБАҒЫНДА 5-9 СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДАҒЫ ОҚУ ДЕРБЕСТІГІН АРТТЫРУ

**КУШКИМБАЕВА Айнур Серикбаевна, ЕСЕТОВА Айгуль Буркитовна, СЛАНОВА
Фарида Койшыбайқызы**

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Исатай Сүйеубаев атындағы №8-мектеп,
Далабай Жазықбаев атындағы №16 орта мектеп
Ақтөбе, Ақтау, Атырау, Қазақстан
Alitok@mail.ru, aygul.esetova@mail.ru, farok-ciko@mail.ru

Оқу, оқыту процесі өнер болатыны екі адамның тікелей қатысымен өтеді. Мұғалім мен оқушы. Бұл процесс білім алу процесі. Нәтижесінде білім алушы даму деңгейіне шығады. Оқыту процесі негізінде білім алушы шеберлікке, білім алуға, шығармашылыққа машықтанады. Зерттеуші Жұматаева Е. пікірінше: «Оқытудың мақсаты мен мазмұны, оны ұйымдастырудың түрлері мен әдістері адамзат қоғамының даму кезеңдеріндегі қоғамдық қатынастар негізінде, жалпы білімге, адамдардың даярлығына қойылған талаптардың сипатына және оқыту жөніндегі педагогикалық идеяларға сай өзгеріп отырады» [1], - деп көрсетіледі. Сондай-ақ, зерттеушінің пікірі бойынша оқу мен оқыту термин білім жиюдың әдістеріне қатысты оқу еңбегінің жетекші категориясы екен. Сонымен қатар, «оқыту» терминінің педагогика да ғана емес, жас ерекшелік, нейропсихология, патопсихология, оқу еңбегінің психологиясына байланыста қарастыру керектігін айтады. Ботамқұлова А. қазіргі күні педагогикалық технологияларды жеті топқа қарастырады. Сондай-ақ. педагогикалық технологияның даму көзі мен құрамдас бөліктері болып:

-әлеуметтік өзгеріс және педагогикалық жаңаша ойлау;

-педагогика, психология, қоғамдық ғылымдар;
-отандық, шетелдік тәжірибелер, ескі мен жаңа;
-этнопедагогика болып табылады [2]. Педагогикалық технологиялар дегенде, оқушылармен жұмыс жасауға ыңғайлы, тиімді әлемдік және отандық мұғалімдер мен зерттеушілердің әдістерін айтамыз. Жалпы, технология дегеннің өзі жетілген, қолданылған деген мағыналарды береді ғой. Осы орайда оқу процесіндегі дербестікке және 5-9-сынып оқушыларында қалай дамытатынымызды қарастырсақ. Ботамқұлова А. еңбегіне [1] сүйене отырып, оқу процесіндегі дербестікті дамытатын педагогикалық технологиялар дербес оқыту технологиясы, модульдік оқыту, жобалап оқыту, дербес оқыту технологиясы сынды технологияларды қарастырамыз.

Оқу процесінің дербестігін дамытудың философиясы ізгілік болып табылады. Оқушылардың дамуын, шығармашылық еркіндігін, ойлауын қалыптастырады. М.Жанпейісованың модульдік оқыту технологиясына тоқталсақ. Модульдік оқыту технологиясымен жұмыс жасағанда оқушы өзінше жеке бағдарламамен оқитындай етіп оқыту үдерісін өзгертеді. Модульдік оқытудың өзегі - оқу модулі. Ол ақпараттардың аяқталған блогынан, оқушы іс-әрекет бағдарламасынан және бағдарламаны жүзеге асыру бойынша берілген мұғалімнің нұсқауларынан тұрады. М. Жанпейісованың модульдік оқыту технологиясы оқытудың тиімділігін арттыру мақсатында жаңа білім парадигмасына сүйене отырып, өзіндік нұсқа түрінде жасалынды. Осы технологияның идеяларына тәжірибелік негіздеме беру мақсатында тоғыз жыл бойына (1992-2001 жж.) оның ғылыми-теориялық әзірлемесі Қазақстанның әртүрлі аймақтарындағы білім мекемелерінде сынақтан өткізілді. Зерттеу нәтижелері мен тәжірибелік-эксперименталдық жұмыс оны орта мектептерде, гимназияларда, лицейлерде, колледждерде, институттарда, т.б. қолдануға болатынын көрсетті. М. Жанпейісованың оқыту технологиясының бір ерекшелігі - оның білімді меңгеруге емес, тұлғаның танымдық қабілеттерін және танымдық үдерістерді, яғни жадының алуан түрлерін (есту, көру, қимыл, т.б.), ойлауды, ынтаны, қабылдау қабілетін арнайы жасалған оқу және танымдық жағдайлар арқылы дамытуға, сондай-ақ, тұлғаның қауіпсіздігін, өзін-өзі өзектілендіру, өзін-өзі бекіту, қарым-қатынас, ойын, танымдық және шығармашық қажеттіліктерін қанағаттандыруға; белсенді сөздік қорын дамытуға бағытталған [3]. Дамыта оқытудың бір түрі - модульдік оқыту технологиясы. Модульдік оқытудың негізгі ұғымы – модуль. Модуль адамның өзін-өзі дамытуының тәсілі, мөлшері. Модульдік оқытуда білім мазмұнын, білімді игеру қарқынын, өздігінен жұмыс істей алу мүмкіндігін, оқытудың әдістері мен тәсілдері арқылы оқу әрекетінің дербестігін қамтамасыз етеді. Ғалым З.Б. Бейсембаеваның пайымдауынша, модуль - әрекеттің мақсатты жоспары, ақпараттар банкі мен дидактикалық мақсатқа жету үшін материал мазмұнын жекелеудің жолы, өз бетімен жұмыс жасаудың деңгейі [1, 29]. Модульдік оқытуды 7-сыныптың әдебиет пәнінен [4] жүйелесек. «Көне күндерден жеткен жәдігерлер» тарауындағы Қыз Жібек жырын модульдік технологияны пайдаланып сабақ өткізуге болады. Модуль бес бөліктен тұрады.

I бөлігі – тақырыппен таныстыру, негізгі түсініктердің, анықтамаларын беру және алған білімдерін бекіту.

II бөлігі – теория бойынша сынақ өткізу.

III бөлігі – сынақ-практикум өткізу (сынақ, бақылау).

IV бөлігі – тереңдетіп білім беру және оқушылардың қабілеттерін дамыту.

V бөлігі – бақылау жұмысы (деңгей бойынша). Оқу модулі үш құрамды бөліктен тұрады: кіріспе, сөйлесу және қорытынды бөлім [5]. Сонымен, бұл тарау бойынша модуль былайша құрылады:

I бөлік: Қыз Жібек жырымен танысады. Теория бойынша троп, оның түрлерімен және айшықтау, оның түрлерімен танысады.

II бөлік: жыр үзінділерінен троптың түрлерін іздеп табады.

III бөлік: «Қыз Жібек образы – қазақ қыздарының жиынтық образы» тақырыбында эссе жазады.

IV бөлік: Қыз Жібек жырындағы оқиға қайда орын алғанын, жырдағы кейіпкер Бекежанның Төлегенді атпағаны туралы теорияны тексереді. Қыз Жібек пен Төлегеннің рулары жайлы қарап, шежіремен жұмыс жасайды. Бес жүз жорға тұратын сәукеле жайлы, оның құндылығы жайлы айтады.

V бөлік: «конференция» әдісімен бақылау жұмысы өтеді. Тақырып «Қазақ халқындағы әменгерлік салт: Қазақ даласында неліктен өгей ана, өгей бала жоқ?» Ғалымдар теорияларымен бөліссе, журналисттер ғалымдарға сұрақ қояды, ал сарапшылар өз пікірлерімен, ғалымдар мен журналисттердің ізденімпаздығы жайлы айтады. Бұл жерден қарап отырсақ, оқушылар өздері жұмыс жасайды. Оқу процесі кезінде оқушыларға шығармашылық дербестік беріліп, өзінің зерттегені бойынша өз пікірін дәлелдейді.

5-сыныпта қазақ әдебиетінен [6] Ыбырай Алтынсариннің әңгімелерін өтеді. 5-сынып бастауыштан енді келіп жатқандықтан, материалды жеңіл қабылдауына жағдай жасауымыз керек. Осы тұста «Ривин әдістемесін» қолдануға болады. Яғни, біз оқушылармен абзацпен оқытамыз. «Қазіргі мектепте буынға, сөзге, сөйлемге бөліп оқытады. Ал Ривиннің әдістемесі бойынша буынға бөліп емес, абзацпен оқытып үйретеді. Әрине, бұл өте қиын әрі күрделі тәсіл. Бұл күрделі іскерлікті қалыпатстыру үшін өзгеше дәнекерлік болып табылады: оқушылар әрбір бет, параграф, тақырып бойынша оқып үйренеді» [7]. «Қыпшақ Сейітқұл» әңгімесін қарасақ, кітапта бөлініп қойылған екен. Ең бірінші А бөлімін оқып болған соң, түсініксіз сөздер болса тауып аламыз. Қандай мағына беретінін анықтаймыз. Жаңа сөздер болса, сол сөздерді қатыстырып сөйлем құраймыз. Абзацтағы ең негізгі сөзді табамыз. Егер болмаса абзацтағы негізгі объектілер, құбылыстар немесе кейіпкер болса солар туралы айтамыз. Бұл әдісті оқушының өзіне немесе жұптық жұмыс ретінде орындатуға болады. Жіптық жұмыс ретінде қарастырғанда оқушы өзінің жолдасына абзац жайлы сұрақ қояды. Өткен тақырыппен байланыстырады. Өзінің тәжірибесімен жолдасымен бөліседі. Осылайша, оқушыларға абзацтап оқыту арқылы Ыбырай Алтынсариннің оқушыларға не айтқысы келгенін жеткізуге болады.

«Дамыта оқыту» идеясы көрнекті ұлы педагогтар Песталоццидың, Ушинскийдің еңбектерінен бастау алады. Дамыта оқыту деп оқытудың дәстүрлі иллюстративті-түсіндірмелі түрін ауыстыратын, белсенді іс-әрекетке негізделген оқыту түрін айтамыз. Дамыта оқыту жеке тұлғаны деңгейі мен ерекшеліктеріне бейімделе отырып, дамудың заңдылықтарын ескереді және қолданады. Дамыта оқыту жүйесі тұлғаны барлық қасиеттерін тұтас дамытуға негізделген [5, 77]. 6-сыныпта оқушылар қазақ әдебиетінен [38] Абай шығармашылығымен танысады. Дамыта оқыту технологиясы негізінде «Америкалық мозайка» әдісін қолдануға болады. «Сыныпта 25 оқушы болса, 5топқа бөлінеді. Әр топқа бүгінгі өтейін деп отырған тақырыпқа қатысты 5 тарихи дерек (оқулықтан тыс, қосымша материал) беріледі. Әр топ берілген деректерді өз араларында оқиды, өзара талдайды, бірнеше сұрақтар қарастырады, 7-8 кілттік сөз жазады. Топпен оқып-талдауға 10 минут уақыт беріледі. Бұндағы мақсат – оқушыларды көркем шығармамен, қосымша материалдармен кең көлемді таныстыру. Әрі оқушыны жан-жақты дамыту мәселесі де көзделеді» [8, 45], - дейді. 5 топқа мынадай 5 тарихи дерек береміз:

1-дерек. Абай туралы ең алғашқы боп жазған Әлихан Бөкейхан.

2-дерек. А.Байтұрсынов Абай туралы бұрын оқып көрмеген ақын екен деген.

3-дерек. Абай шығармаларын жинап, кітап етіп бастырған Тұрағұл Абайұлы.

4-дерек. Абайдың өзінің ұстазы ретінде Қожа Ахмет Яссауи деп санаған.

5-дерек. Абайдың 150 жылдығы ЮНЕСКО көлемінде тойланды. Осы берілген деректерді оқушылар тексеріп, талқылап, бірлесіп 7-8 сұрақ жазады.

Проблемалық оқыту технологиясының негізгі мақсаты – оқушыны өз бетімен ізденуге үйрету, олардың танымдық және шығармашылық икемділіктерін дамыту. Проблемалы оқыту технологиясының ерекшелігі де оқушының белсенділігін арттыру және оқу материалдарын баланы қызықтыратындай құпиясы бар мәнге жеткізу. Себебі, оқушы материалдарды сезім мүшелері арқылы қабылдап қана қоймайды, білімге деген қажеттілігін қанағаттандыру мақсатында меңгереді [5,65]. 8-сыныпта қазақ әдебиетінен [8, 85] Ш.Құдайбердіұлының «Ендік-Кебек» шығармасын өтеді. Осы шығарманың проблемасын анықтамас бұрын, «Блум түймедағы» деген әдісті орындасақ, проблеманы анықтау оңай болады. «Блум түймедағы» алты күлтешеден құралады. Алты күлтешеге алты сұрақ жазылады. Алты сұрақтың өзіндік деңгейі мен ерекшелігі болады:

1. Жай сұрақ – «Не? Қашан? Қалай?» деген сұрақтарға жауап ала отырып, нақты мәлімет береді. Сұрақтарға жауап беруде оқушылардан жұмыстануға бағытталған есте сақтау қабілеті мен жаңа материалды меңгерудегі білімі талап етіледі.

2. Нақтылаушы сұрақ. (Мен дұрыс түсіндім бе?) жаңа алынған ақпаратты нақтылау үшін.

3. Практикалық сұрақ. Қайда қолданылады? Қалай қолданылады? Деген сұрақтар

төңірегінде жұмыс жасайды.

4. Интерпретациялық сұрақ. Неге? Оқушының ойлау қабілетін арттырады.

5. Шығармашылық сұрақ ұсыныс-пікірлерді нақтылауға көмектеседі. «Не болар еді? Олай болғанда не өзгереді? Бұлай болған жағдайда оқиға қалай өзгереді?» деген сұрақтарға жауап алады.

6. Бағалаушы сұрақ. Не жақсы, не жаман? Талданып жатқан мәтін бойынша көтерілген мәселелерді нақты бағалауға көмектеседі [2, 11]. «Еңлік-Кебек» поэмасы жайлы сұрақтар былай болады:

1. «Еңлік-Кебек» оқиғасы қашан орын алған? Қай кезеңмен тұспа-тұс келді?

2. Бұл поэманың «Қыз Жібектен» қандай айырмашылығы бар?

3. Поэманың көркемдік тарихы қандай дәлдікпен берілген?

4. Кебек Нысан абыздың сөзін неге жерге қалдырды?

5. Кебек Нысан абыздың сөзін есте сақтағанда не болар еді? Еңлік атастырылған жеріне барғанда не болар еді?

6. Поэмадағы үлкендер қабылдаған шешімнің несі жақсы, несі жаман? Әрине, поэманы оқыған соң ойда көптеген сұрақтар болатыны рас. Осы сұрақтар арқылы проблеманы анықтай аламыз. Басты мәселе «жеті ата» мен «қалыптасқан қоғамдық тәртіптердің сақталуы». Екі жас ежелгі тәртіптің, салттың құрбаны болғандығын білеміз.

9-сыныпта қазақ әдебиетінен [9, 45] І.Жансүгіровтың «Құлагер» поэмасын өтеді. Бұл шығармада проблемалап оқыту технологиясын қолдануға болады. Осы технология негізінде «Түсініктеме күнделікті толтыру» әдісін қолдансақ [9, 29], оқушыға не әсер еткенін, үзінді жайлы пікірін білеміз.

Шығарма авторы, аты	Әсер еткен тұсы	Үзінді жайлы пікір
І.Жансүгіров «Құлагер» поэмасы	Ақанды суреттеген тұс.	Құлагер сияқты тұлпардың иесі кім екен деген кезде бізге Ақанның да тегін адам емес екенін көрсетеді.
	Күренбайдың Құлагерді сынауы	Бұл жерде Күренбайдың адам ретінде сынау қабілетін көреміз. Тұлпардың мықтылығын анау-мынау адам көре бермейтіндігін көрсетеді. Сом аяқ пен быртық аяғын ат сынын білмейтін адам Құлагердің кемшілігі деп қарайды.

5-9-сынып оқушылары бастауышты аяқтаған, жасөспірім шаққа аяқ басқан жас жеткіншектер. Н.Берікұлының айтуы ойынша, жасөспірімділік шақтың маңыздылығы – тұлғаның бойында әлеуметтік және моральдық құндылықтары қалыптастырудың негізі қаланады және жалпы бағыттары белгіленеді. Жасөспірімдік кезең – мінез-құлық сипаттарын қалайтын ашқ. Қайсарлық, мақсатқа жетуде табандылық, сол жолдағы кедергілер мен қиыншылықтарды жеңе білу дамиды. Дегенмен, ерік процесінің дамуында әлі де кемшілік болады. Сөйтсе де, жасөспірімде ақыл-ой құмарлығы, танымға қызыға ұмтылушылығы күшейеді, бұл жас қайнаған күш-жігердің, екпінді шабыттылықтың, іс-әрекетке құмарлықтың кезеңі екендігіне ешқандай шүбә келтіруге болмайды. Олардың эстетикалық, порттық, ұйымшылдық қасиеттері дамиды. Мұғалімдер осы қасиеттердің дамуына және қалыптасуына ықпал етуі тиіс дейді [10], - зерттеуші Н.Берікұлы. Сонымен қатар, бұл жастағы оқушылардың іс-әрекеті түгелімен өзгеріске ұшырайтыны, оқу мотиві күрделі өзгеріске түсетіні анықталған. Оқу кезінде тек «баға» алу үшін сабаққа қатысатыны да осы кез. Бұндай жағдайды болдырмау үшін мұғалім ізденімпаз болуы шарт. Сонымен қатар, мұғалім шығармашыл тұлға [3, 45]. Шыны керек, ғалымдардың бір тобы мұғалімнің сабақты қалай өткізем десе де, өз еркі, себебі сабақ дегеніміз шығармашылық жұмыс деген. Сол секілді, мұғалім шығармашылықпен айналысқандықтан да, ол – еркін тұлға, рухани толысқан, ізгілікті, жаңашыл, мәдениет адамы. Оның ішінде, қазақ әдебиетінің мұғалімі – бүтін болмысымен тұрған мәдениет, сөйлегені, айтқанының бәрі – эстетика. Қазіргі күні мықты оқушыларды даярлау, оның ішінде өзіндік ойы бар, сыни ойлай алатын, шешім шығара алатын тұлға даярлау мәселесі алдыда тұр. Бұл мәселені шығармашыл мұғалім атқара алады.

Өз бетінше жұмыс жұмыс жасауды қалыптастыруда педагогикадағы «ізігілік» философиясы да өзіндік рөл ойнайды деп білеміз.

Ш.Амонашвилидің ізгілендіру технологиясы оқушылардың жеке қасиетін ашуға, баланың жаны мен жүрегіне жылулық ұялату. Танымдық күші мен білімін кеңейту, тереңдету сынды мақсаттарды көздейді. Бұл технологияның ерекшелігі: оқушыларды рухани жетілдіруге, ізгілікті қарым-қатынас жасауға, оқыту мен тәрбиенің бірлігі қатар жүреді. Ш.Амонашвилидің ізгілік педагогикасы үш негізгі принциптен тұрады:

1. Баланы жақсы көру;
2. Ол өмір сүріп отырған ортаны адамдандыру;

3. Баланың бойында өзінің балалығын бастан өткізу [5, 128]. Көріп отырғанымыздай, шығармашыл мұғалім ең алдымен баланы жақсы көруі керек екенін түсінеміз. Шын жақсы көргенін әрине, оқушы да сезеді. Әсіресе, жасөсірім кезде баланың психикасы өзгеріске түсетін кезде мұғалімнің қолдауы қажет болады. Бұл технология оқушы мен мұғалім арасын жақындастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл технологияда сандық бағалау жасалынбайды. Оның орнына сапалық бағалау: мінездеме беру, қорытынды жасау, талдау жасауға үйрету, өз ісін бағалау сынды бағалау түрлері қолданылады [1, 85].

5-сыныптың қазақ әдебиетінде [6, 55] әдебиеттің сюжет, пролог, эпилог, әдебиет тектері, троп, толғау, риторикалық сұрау, мысал, аллегория, хикаят, әңгіме, ертегі, жыр, толғау сынды теориялармен танысады. 5-сынып бастауышпен жаңа келген сынып, сондықтан оларға бірден әдебиеттің теорияларымен танысу қиынға соғып, түсінбеуі де мүмкін. «Қобыланды жыры» тақырыбын өткенде оқушылар жырдан көркеуіш құралдарды іздеп тоқтала бастайды. Сол уақытта, семантикалық картаны толтыру арқылы оқушылар теорияны еске сақтай бастайды.

Жырдан үзінді	Ауыспалы мағына	Тура мағына	Көркемдегіш құрал
Қара үйлі кедейлер қарқ болыпты да қалыпты	Қарқ болыпты	Бай болыпты	Гипербола
Жылқы біткеннен тігерге тұяқ қалдырмай айдап кетіпті	Тігерге тұяқ қалдырмау	Дым қалдырмай	Литота
Арыстанның апандай аузын көреді	Апандай ауыз	Үлкен ауыз	Теңеу
Қараңғылық серпіліп жүре бергенде	Қараңғылық серпілді	Таң ата бастады	Метафора

Осы семантикалық картаны толтыру арқылы оқушылар жырдан үзіндіні тауып, оның ауыспалы мағынасын, тура мағынасын, көркемдегіш құралды табады. Бағалау оқушының өз ісін бағалауымен жүзеге асады. Сондай-ақ, бұл тапсырманы 9-сыныпқа дейінгі оқушыларға теория жағынан негіз болатыдай етіп орындатуға болады. Семантикалық картаны басқаша етіп түрлендіруге де болады.

№	Кейіпкерлер	Ғали	Жамал	Байжан	Шолпан	Сәрсенбай
	Шығармадан үзінді					
1	Құданың құдіреті, әуелде сен тіл алмай, баланы мұнша қайғы-қасіретке салдың, міне, көрмеймісің, Жамалжан өзінен-өзі азып, жүдеп кетті.				+	
2	Сөйтіп жүр ме, жүр ме?					+
3	Енді өстіп Жамалды сүймеген кісісіне бересің бе?				+	
4	Малымыздан құрық, басымыздан сырық түсіре ме?					+
5	Түлкіні тазы алады табындағы	+				
6	Қыз байғұс та жұртына келген қонақ...		+			
7	Олай болса, мұнан үш шақырым жерде атамның нағашысы бар, сонда барайын.	+				
8	Құдай сақтасын, жаным сенің жолыңда		+			

	құрбан, сенен тірі айырылғаннан өлім маған көп артық.					
9	Тұла бойым қызып, сүйектерім сырқыраған секілді болып тұр.	+				
10	Биыл баламды ұрын жіберемін			+		

Сонымен қатар, оқушылардың өз бетінше тапсырмаларын орындауда ТРИЗ технологиясы көмектеседі. ТРИЗ (Өнертапқыштық тапсырмаларды шешу теориясы). Бұл технологияның негізгі мақсаты – оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, қалыптан тыс ойлайға үйрету. Демек, жаңа нәрсе ойлап табу, сол арқылы жетістікке қол жеткізу деп түсіну керек. Шығармашылық қабілеттер шығармашылық елес, шығармашылық ойлау арқылы қалыптасады. Шығармашылық ойлау деп ойдың жылдамдығы, икемділігі, тапқырлығы, дәлдігі алынады. Осы технологиямен жұмыс істеу барысында тез ойлап, жылдам шешім қабылдауға шорқақ балалар жыл аяғында шапшаң жауап беруге үйреніп, тапқыр, қызықты шешімдер құруда жетістіктерге жете бастайды. Дамытушылық мақсаттағы ойындар. 1. «Ол не?» (сипаттама бере білуге үйрету) оқушы өзінің әкелген затына ауызша сипаттама береді. Мысалы: Менің затым дөңгелек. Ол секіреді. Резеңкеден жасалған. Үлкені, кішісі болады. Оны балалар өте жақсы көреді. 2. «Қарама-қарсылықты шешу». Бір қарағанда жағымсыз болып көрінетін кейбір оқиғалардың «пайдалы» жағын көруге тырысу. Мысалы: «Төбелес». Жақсы жақтары: өзімді қорғадым; әлсіз досымды қорғадым; күшті екендігімді дәлелдедім; шындық үшін күрестім. Жаман жақтары: киімімді жырттым; бетім көгерді; ата-анам ұрысты; жыладым; досыммен араздастым. 3. Шығармашылық деңгейді көтеруге берілетін тапсырмалар. Бір-біріне қосылмайтын, жалғаспайтын заттармен объектілерді байланыстыруға берілетін тапсырмалар. 1. Сиқырлы дәрі ішіп, көзге көрінбейтін болып қалған тышқанды мысық ұстау үшін не істеуі керек деп ойлайсың? Жауаптың үлгісі: – Ол үшін мысық еденге ұн сеуіп қоюы керек, сонда ізі түсіп қалады. - Төбеден ұнды себелеп тұруы керек. - Үлкен-үлкен дәндермен тамақтандыру керек. Сонда үлкейіп көрінеді, т.б. 4. Ой шабуылы (Дүниетануда). – Жаңбыр, қар, кемпірқосақ – бұлар шын табиғи құбылыстар. Енді фантастикалық табиғи құбылыс ойла [5, 76]. 7-сыныпта қазақ әдебиетінен «Балалар мен үлкендер» [4, 63] тарауын қорытындылау мақсатында ТРИЗ технологиясын қолданып, оқушыларды кретивті ойлауға көмектеседі. Мәселен, былайша қорытындылауға болады:

1. Ол не? дегенге кітап деп аламыз.
2. Қарама-қарсылықты шешуге «Воровка книг» деп алып, оның білуге деген пайдасын, ол ұрлаудың зияны жоқтығын, оқылмай тұрғаннан кітаптың оқылғаны жақсы деген сияқты.
3. Оқып отырған кітаптың ішіне кіріп кетсең өзіңді қалай ұстар едің?
4. Көксерек дәл алдында тұр. Сен қандай әрекет жасар едің? Осындай мысалмен, бұл тапсырманы оқушылармен орындау барысында жылы қарым-қатынас орындайды. Негізінен, қарым-қатынас сенімге құрылады. Ал сол сенімнің қалыптасуына әрекеттер септігін тигізеді. Мұғалім өзін оқушылармен еркін ұстап, креативті түрде ойларымен бөліссе, оқушыларда өзінің ойларын бөлісе бастайды.

Қорытындылайтын болсақ, 5-9-сынып оқушылары жасөсірім кез болғандықтан мұғалімнен әрі қолдау, әрі нұсқау күтеді. Осы орайда Ш.Амонашвилидің «ізгілік» теориясы мұғалімге көмектеседі. Оқу процесі кезінде өз бетінше жұмыс жасауын қамтамасыз ететін технология негізі ізгілік педагогикасы деп қарап, түрлі әдіс-тәсілдер арқылы оқушылардың өз көзқарасы, пікірін қалыптастыратыбын тапсырмалар өз бетінше жұмыс жасауына көмектеседі.

Әдебиеттер:

1. Ботамқұлова А.Б. Қазіргі кездегі оқытудың педагогикалық технологиялары. Оқу-әдістемелік құрал. – Тараз, 2015. – 90 бет.
2. Жұматаева Е. Жоғары мектепте әдебиетті білімденудің инновациялық технологияларымен оқыту: оқу құралы. Алматы: Эпиграф, 2016. – 252 бет
3. Жас ұстазға 100 бағдар: зерттеу мақалалар / Дайындағандар: Аяшев О.А., Қадірбаева Е. І., Тілеуова С.С.. - Астана: Фолиант; 2016. - 376-бет
4. Ақтанова А., Жүндібаева А., Жүмекенова Л. Қазақ әдебиеті: Жалпы білім береретін мектептің 7-сыныбына арналған оқулық. Алматы: «Атамұра», 2017. – 176 бет

5. Ф. Б. Бөрібекова, Н. Ж. Жанатбекова Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. – Алматы: 2014. – 360 бет
6. Ақтанова А., Жүндібаева А., Жүмекенова Л. Қазақ әдебиеті: Жалпы білім береретін мектептің 5-сыныбына арналған оқулық. Алматы: «Атамұра», 2017. – 160 бет
7. Құсаинов Ғ. Оқытудың жаңа технологиясы: теориялық және практикалық негіздері: Әдістемелік құрал. – Астана: РҒПО «Оқулық», 2012. – 64 бет
8. Ақтанова А., Жүндібаева А., Жүмекенова Л. Қазақ әдебиеті: Жалпы білім береретін мектептің 6-сыныбына арналған оқулық. Алматы: «Атамұра», 2019. – 256 бет
9. Ақтанова А., Жүндібаева А., Жүмекенова Л. Қазақ әдебиеті: Жалпы білім береретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық. Алматы: «Атамұра», 2019. – 212 бет
10. Жоламанова Т.М. Көркем шығарманы талдау жолдары: оқу құралы. Қарағанды: «Ақнұр» баспасы, 2018. – 178 бет

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІ

МАДЕНОВА Лаззат Мутиголливна

Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті

Орал, Қазақстан

lim103@bk.ru

Ахмет Байтұрсынов: «Мұғалім жақсы болса, шәкірті де жақсы болады. Ол үшін мұғалім педагогикадан, методикадан, жақсы хабардар болу керек» дейді. Мұғалім-зерттеуші болу үшін, білімді, ептілікті және зерттеу қызметі қабілетін қалыптастыру кезеңдерінен өту керек: мұғалім әдістемелік жұмыстың дәстүрлі формаларын түсінеді, олар педагогикалық білім беру концепциясына негізделеді, мұғалімнің жұмысы алдыңғы қатарлы педагогикалық тәжірибені меңгеруге, өз қызметін түсінуге, өз тәжірибесі мен ұжымдарының тәжірибесін талдауға және жалпылауға бағытталған. Ол әдістемелік қиындықтарды анықтайды, оларды шешу жолдарын іздейді, оқыту технологияларымен танысады, оқу-әдістемелік әдебиетті дайындау мұғалімнің жеке зерттеу қызметінің қажеттілігін түсінуі, оқу бағдарламаларын дайындауға қатысуы, жаңа оқыту технологиясын меңгеруі және жұмыс істеуі керек, жеке идеяларын жүзеге асыруда мұғалім авторлық бағдарламалар, оқыту психологиясының жеке элементтерін дайындайды, жаңа педагогикалық білімді қалыптастыру мұғалімнің ғылыми мақалаларды дайындауын, оқыту мен тәрбиелеудің жаңа әдістерін, оқытудың жаңа технологияларын қалыптастыруды болжайды. Сондықтан бұл тұжырым дәл қазіргі кезеңде әр мұғалімге нақты қойылған талаппен бірдей, себебі Абай атамыз да толық адамға «Нұрлы ақыл, жылы жүрек, ыстық қайрат» керек деп санаған [1; б. 4-5].

Мұғалім мамандығы- іштей қарама- қайшылыққа толы күрделі мамандықтардың бірі. Оның даму диалектикасы қалыптасқан дәстүрлерді сақтауға ұмтылудың және кешегі дәстүрлерге бүгін өзгеріс енгізе отырып, жанашылдыққа ұмтылудың арасындағы қарама-қайшылықтардан құралады. Қазіргі ақпараттық технологиялар қарқынды дамып отырған кезеңдегі заман талабының өзі мұғалімнің қызметіне түбегейлі өзгерістер енгізуді қажет етіп отыр. Бұрын мұғалімнің негізгі міндеті білім және танымдық тәсілдер түрінде жылдар бойы жинақталған қоғамдық тәжірибені тарату болса, қазіргі мектеп мұғалімінің алдында әрбір оқушының зияткерлік тұрғыдан дамуын жоспарлап, жобалай білу және тиімді басқару міндеті тұр. Демек, заман талабына сай боламын деген болашақ мұғалім үшін қабілеті мен тұлғалық ерекшеліктері әртүрлі балаларды оқытудың өзіндік дербес стратегияларын қалыптастыру, оқу-педагогикалық диагностиканы қолдану оқушыларға дербес кеңес беруді қолданысқа енгізу сияқты қызмет тәсілдері алдыңғы кезекке шығады. Мұндай маңызды және ауқымды қызметтерді іс жүзінде жүзеге асыру мұғалімнің кәсіби деңгейінің жоғары болуын талап етеді, ал заманауи ұстазға тән қасиеттердің бірі оның кәсіби рефлексия жасай білуді меңгеруі болып табылады

Рефлексия- адамның өз әрекетіне, жай –күйіне және болған оқиғаларға талдау жасауға бағытталған ой толғанысы. Рефлексияның, яғни өзінің іс-әрекетіне талдау жасаудың сапасы адамның білім деңгейіне, моральдық күйі мен өзін-өзі бақылай білу дәрежесіне байланысты

болады. Қарапайым тілмен айтқанда, рефлексияны «өзімен-өзі кеңесу» деп айтуға болады. Қазіргі педагогика ғылымында рефлексия іс-әрекет пен оның нәтижесіне өз бетінше талдау жасау ретінде түсіндіріледі. Рефлексия- бұл мұғалімнің сабақ бойынша ой-сезімдері ғана емес, сабақтағы өзінің және оқушыларының іс-әрекеті туралы ойлануы- толғануы [2;б.4]. Оқушылардың әр сабақтағы іс-әрекетін жете бақылап, не себепті ол үлгермеушілер қатарында, болмаса оқушының дәл сол кезеңде қандай оқиғалар басынан өтіп жатқанына зер салу. Себебі, мұғалім әрбір өткізген сабағына өзі талдау жасап отырмаса, алдында отырған шәкіртінің жүрегіне жол табуы күмән туғызары хақ. Қазақтың көрнекті ағартушысы Ы.Алтынсарин «Мектептің жүрегі- мұғалім» деп жазған екен, дәл осы тұжырымды А.Байтұрсыновтың еңбектерінен де кездестіреміз. Екеуі де қазақ халқының білімін жетілдіруге орасан зор еңбек сіңіріп, халықтың санасын оятып, білім беру саласының дамуына үлестерін қосқан ағартушы-ғалымдар. Осы тұжырымға тереңірек назар аударсақ, шын мәнінде, бұған дейін де, қазір де мектептің табысты болуы, оқушының жақсы білім алуы мұғалімге қатысты деп айтылып жатады. «Ұстазы жақсының ұстанымы жақсы» дейді халқымыз. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесіндегі өзгерістердің тиімді болуы мен іске асырылуы да осы ұстаздарымыздың білім мен біліктілігіне байланысты болмақ.

«Егер сіз педагог еңбегі мұғалімге қуаныш сыйлағанын қаласаңыз, күнделікті сабақ өткізу жалықтыратын, бір тектес міндетке айналмас үшін, әр мұғалімді зерттеушінің бақытты жолына жетелеңіз» дейді В.А.Сухамлинский, ендеше, бұл дәл бүгінгі мұғалімнің тәжірибесіне қатысты айтылған тұжырым десек болады. Әрбір мұғалім өз пәнін оқытудан ләззат алуы үшін, алдымен сол пәнді және оны оқытын баланы сүюі керек сияқты.

Қазір мектепке мұғалім мамандығын шынайы таңдап келген әр ұстаз өзіне қаншалықты жауапкершілік артылатынын және оны тәжірибеде қолдануда қаншалықты ізденіс пен үздіксіз оқу керек екендігін, сол сияқты заманауи өзгерістердің сұранысы мен талабына сәйкес болу үшін өз тәжірибесін зерттеу керектігін түсінуі маңызды.

Немістің ғұлама педагогі Адольф Дистервег: "Педагог, тек өз тәрбиесін және білімін толықтырып тұрғанда ғана, шынайы тәрбие мен білім бере алады" деген. Өйткені, баланы бар болмысымен қабылдай алмаған жағдайда мұғалім оған сапалы білім бере алмайды. Қалыптасып келе жатқан тұлға, алдындағы ұстазына қарап бой түзейді. Мұғалімнің педагогикалық мәдениетті бола білуі оның атқарып отырған еңбегінің жемісін толық көруге мүмкіндік береді.

В.А.Кан-Калик мұғалім мен оқушылар арасындағы қарым-қатынастың мынандай топтамасын анықтаған: бірлескен шығармашылық іс-әрекетке әуестену негізіндегі қарым-қатынас, мұғалім оқушыларды шығармашылыққа ынталандырады, балалар мұғалім соңынан қалмайды. Достық ықылас негізінде құрылған педагогикалық қарым-қатынас, мұғалім оқушының ересек жолдасы ретінде қарым-қатынаста болады, татулық, достық қатынас орнайды. Дистанциялық қарым-қатынас бұл түрлі әлеуметтік рөл атқаруларына байланысты оқушы мен мұғалім арасында такты дистанция сақталады, мұғалімнің жетекші ролі орын алады. Қорқыту арқылы қарым-қатынас орнату дегеніміз мұғалімнің өктемдігі басым болады, балалар үнемі мұғалімнің ұрсуынан үрейленіп жүреді. Балалармен жұмыс істеген кезде әзіл-қалжыңға негізделген қарым-қатынас, балаларға ұнау үшін жас мұғалімдер қалжындасып сөйлеуді ұстанады, бірақ бұл дұрыс нәтижеге жеткізбейді, мұғалім шәкірттер алдында өзінің артықшылығын көрсетуге бағытталған қарым-қатынас мұғалім тек өзінің беделімен ғана айналысады, үнемі өзінің балалардан жоғары екенін дәлелдеуге тырысады.

Өскелең ұрпақ пен бүкіл елдің болашағы ұстазға байланысты. Кәсіби мұғалім- бұл өз уақытының көп бөлігін тек қана оқуға ғана емес, сонымен қатар оқушыларды тәрбиелеуге да бөлетін адам, өйткені баланың жеке басын дамыту, онымен қарым-қатынасты ұйымдастыру оның кәсіби қызметінің басты міндеті болып табылады. Қарым-қатынас барысында оқыту мен тәрбиелеудің нәтижелілігіне ықпал ететін тәрбие қатынастарының негізгі жүйесі қалыптасады. Егер мұғалім мектептің білім беру ортасының субъектісі ретінде қажетті құзыреттілікке, педагогикалық мәдениетке ие болған жағдайда ғана қарым-қатынас кәсіби маңызды және функционалдық сипатқа ие. И.Ф.Исаев кәсіби-педагогикалық мәдениеттің келесі құрылымдық компоненттерін бөледі: құндылық, когнитивті, инновациялық-технологиялық, тұлғалық-шығармашылық. Педагогтың (тәрбиешінің) негізгі педагогикалық құндылықтары:

- адамдық: бала басты педагогикалық құндылық ретінде және оның дамуына, онымен

ынтымақтасуға, оның жеке басын әлеуметтік қорғауға, оның жеке басын, шығармашылық әлеуетін қолдауға қабілетті педагог ретінде;

- рухани: баланың тұлғасын қалыптастыруға бағытталған педагогикалық теориялар мен педагогикалық ойлау тәсілдерінде көрсетілген адамзаттың жиынтық педагогикалық тәжірибесі;

- практикалық: білім беру-тәрбие жүйесінің практикасымен тексерілген практикалық педагогикалық іс-әрекет тәсілдері, әр түрлі қызмет түрлеріне оқытылатындарды қамтитын педагогикалық технологиялар;

- жеке тұлғалық: педагогикалық қабілеттер, педагогикалық мәдениет субъектісі ретінде педагог тұлғасының жеке ерекшеліктері, педагогикалық үдеріс және жеке өмірлік шығармашылығы.

Когнитивті компонент-педагогтың (тәрбиешінің) кәсіби қызметінің негізі, мектепке дейінгі жастағы балалардың жас және жеке психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін білу болып табылады. Оларды ескере отырып, педагог одан әрі жұмысты жоспарлайды: ойын қызметін, дербес, оқу, конструктивтік, бейнелеу және т.б. ұйымдастырады.

Инновациялық-технологиялық компонент-педагогикалық инновациялық қызмет білім беру үдерісін қайта құрумен, жетілдірумен, жаңа, тұрақты элементтерді енгізумен байланысты. Педагог психологиялық-диалогтық және әдістемелік ақпараттың алуан түрлі ағымында бағдарлануы, әртүрлі ақпарат тасымалдаушыларды пайдалана білуі, ақпараттық технологиялар құралдарын меңгеруі тиіс; жеке және қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін осы құралдардың көмегімен ақпаратпен жұмыс істей білуі тиіс. Педагог баланың тұлғасын дамытуға әртүрлі құралдармен гуманистік бағытталған болуы тиіс. Когнитивті компонентті дамыту педагогикалық қызметті жүзеге асырудың заманауи құралдарын, нысандарын, әдістері мен технологияларын меңгеруге ықпал етеді.

Тұлғалық-шығармашылық компонент- педагог тұлғасының шығармашылық бастауын көрсетеді. Педагогикалық шығармашылық педагогтан бастама, жеке еркіндік, дербестік және жауапкершілік, тәуекелге дайындық, пікірдің тәуелсіздігі сияқты жеке қасиеттердің болуын талап етеді. Педагогикалық мәдениет шығармашылық қосымшаның саласы және тұлғаның педагогикалық қабілетін іске асыру болып табылатыны анық. Педагогикалық құндылықтарда жеке тұлға өзінің жеке күшін анықтайды және адамгершілік, эстетикалық, құқықтық және басқа да қатынастарды беру процесін, яғни басқаларға әсер ете отырып, өзін-өзі дамытады, өзін-өзі іс-әрекетте жүзеге асыра отырып, өзінің жеке дамуын анықтайды.

Педагогикалық құндылықтар – педагогикалық қызметтің ерекшеліктері. Олар ғоғамдағы әлеуметтік, саяси, экономикалық қарым-қатынастар негізінде қалыптасады. Педагогикалық қатынастар – педагогикалық қызметті реттеуші және танымдық – іс-әрекеттік жүйе ретінде танылатын нормалар. Олар тарихи тұрғыдан қалыптасып, педагогикалық ғылымда қоғамдық сананың формасы ретіндегі спецификалық бейнелер мен түсініктер түрінде есепке алынады. Педагогикалық құндылықтарды меңгеру педагогикалық қызметте жүзеге асырылады. Қатынастардың қалыптасуы педагогтың тұлғалық- кәсіби дамуының көрсеткіші болып саналады. Өмір жағдайларының өзгеруіне, қоғам мен тұлға қажеттіліктерінің дамуына байланысты педагогикалық қатынастар да өзгереді. Педагогикалық қатынастардың көптігі олардың жіктеу және реттеу қажеттілігін тудырады. Олар өмір сүру деңгейіне сәйкес тұлғалық, топтық және әлеуметтік-педагогикалық қатынастарға ажыратылады. Аксиологиялық «Мен» құндылықты бағдарлар жүйесі ретінде оның ішкі дүниесін құрайтын когнетивті және эмоционалды-еріктік компоненттерден тұрады. Онда әлеуметтік–педагогикалық қатынастармен қатар кәсіби топтық қатынастар жинақталған. Олар педагогикалық қатынастар жүйесінің негізі болып табылады. Бұл жүйеге: тұлғаның әлеуметтік және кәсіби ортада өзінің орнын бекітумен байланысты қатынастар, педагог еңбегінің қоғамдық маңызы, педагогикалық қызметтің абыройы, ортаның педагог мамандығын құрметтеуі, қарым-қатынас қажеттілігін өтейтін және оның аумағын кеңейтетін қатынастар олар балалармен, әріптестермен, басшылармен қарым-қатынас орнатуы, балаларға махаббаты мен сүйіспеншілігі, рухани қатынастармен алмасуы, шығармашылық даралығын дамытуға бағыттайтын қатынастар, кәсіби-шығармашылық қабілеттерін дамыту мүмкіншілігі, әлеуметтік мәдениетке енуі, сүйікті ісімен айналысуы, өзін-өзі әрдайым жетілдіруі және өзін-өзі жүзеге асыруға мүмкіндік беретін қатынастар, педагог еңбегінің шығармашылық, өзгермелі сипаты, педагогикалық мамандықтың романтикасы мен қызықтығы, балаларға көмек беру мүмкіндігі және прагматикалық қажеттіліктері

қанағаттандыруға мүмкіндік беретін қатынастар , мемлекеттік қызметке ие болу, еңбек ақысы, демалыс күндерінің ұзақтығы, қызметте өсу. Педагогикалық құндылықтар гуманистік табиғаты мен мәнімен ерекшеленеді.

Қазіргі замандағы мұғалімнің коммуникативтік мәдениеті ол ізгілендіру бағытындағы жеке-дара және күрделі әлеуметтік жүйе. Мұғалімнің коммуникативтік мәдениеті - бұл оның кәсіби қызметі мен міндетінде, әлеуметтік- педагогикалық іс-әрекетінде жеке дара шығармашылық пен ізгілендіру бағытындағы көрінісі. Атап айтқанда ойлау, бірлескен іс-әрекет, сөйлеу мәдениеті, өзара қарым-қатынас мәдениеті, педагогтың коммуникативтік қарым-қатынасының нәтижесі т.б. Педагогтың мәдени қарым-қатынасы: этикалық, шыншылдық, шынайы және сенімділік қарым-қатынасы, адамға деген сенім, балаға деген махаббат пен сыйластық, бірлескен іс-әрекет атқаруға қабілеті, ұжыммен жұмыс істей білуі, оқушының ата-анасымен дұрыс қарым-қатынас жасай алуы. Кәсіби компоненті: таңдаған мамандығына деген тұрақты қызығушылығы, оқу- тәрбиелеудегі әдіс-тәсілді дұрыс қолдана алуы, баланың психологиясын білуі, өз пәнін жетік білуі, эрудиция, дауыс пен ым және базасының болуы. Сонымен қатар мұғалімнің мәдениеттілігі біріншіден, үнемі жылы шырай таныту: мұғалімнің әрбір сөзі оның көңіл күйін білдіреді. Мұғалімнің жылы шырай танытуы оның сөйлеген сөзінен, дауыс ырғағынан, қимыл –қозғалысынан көрінеді. Балалар туралы айтқан әрбір сөзі оған деген көзқарасын білдіреді. Екіншіден, үнемі мадақтап отыру: баланы үнемі мақтап, оның әрбір іс -әрекетіне көңіл бөлу, баланың рухани өсуіне жақсы әсер етеді. Бала өзіне сеніп тапсырылған әрбір іске сеніммен кірісіп өзінің қабілетін толық ашуға ұмтылады. Үлкендер қолдап отырғанда балалар өздерінің біліктерін бұрынғыданда табысты іске асырады. Мақтау балаға қанат бітіріп қабілеті мен мүмкіншілігін арттырады. Мақтау балаға білім беру мінезін тәрбиелеу жолындағы ең маңызды кілт болып саналады. Үшіншіден, ынтымақтастық: мұғалім оқушыларға сабағын қызықты өткізе білсе, оқушы сол мұғалімнің сабағына жақсы дайындалып келеді. Егер мұғалім сабағын дұрыс ұйымдастыра алмаса, оқушыларға қалай болса солай сөйлесе, орынсыз балағаттай берсе, оқушымен тіл табыса аламаса, сабақ үстінде әр түрді сылтаумен сабақ өтілмесе, мұғалімнің оқушы алдында беделі төмендеп оқушыны сабағына қызықтыра алмайды. Сондықтан ынтымақтастық мұғалімнің негізгі құралы. Төртіншіден, оқытумен тәрбиелеу үрдісі: білім берудегі негізгі мақсат балаларды зерделі де, өнегелі адам болып өсуіне тәрбиелеу. Біліммен қатар оларға адамгершілік негіздерімен өнегелі өмір принциптерін бағалап, өздері таңдауына жол беру керек. Балаларды өз ойларын, өз пікірлерін, өз сезімдерін дәл айтып беруге үйрету қажет. Сонда ғана олар басқалардың көңіл күйін бөлісе алады. Өзіне сенімді, өз сезімдерін шын айта алады, дұрыс пікірлерін айтып басқаларға көмектесе алады. Ол өз кезегінде, мұғалімнің педагогикалық әдепті, әділ болғаны абзал.

Әділдік дегеніміз – жалпы алғанда, адамдардың адамгершілік қасиеті мен олардың қоғамдық танымал болуы, құқықтары мен міндеттері арасындағы өзара сәйкестілік деуге болады; педагогикалық әділдіктің : мұғалімнің оқушылармен қарым – қатынасы барысында олардың тәртібін, қылығын, оқуға деген көзқарас – құлшынысын, адамгершілік тәрбиелілік деңгейін анықтау мен бағалау барысындағы мұғалімнің объективтілігі мен оның адамгершілігіне өзіндік баға беретін ерекше сипаты болады.

Педагогикалық қарым-қатынас өзінің ерекшелігі бар, педагогтық қызметте ең бірінші бейне (имидж) болу керек. Егер сабақты белсенді, сыйлы мұғалім оқытса, оқушының пәнге деген қызығушылығы арта түседі. Бірақ ол үшін ұстаз өз беделін әрқашан сақтау керек. Жас мұғалім оқушылар назарын өзіне аудару үшін көп ізденіп, көп жігер болу керек. Қазіргі кезде тек қана мұғалім рөлінде болып, алдында отырған оқушылар көзінде беделді бола алмайсың, сондықтан әрқашан ізденіп, сөзі мен ісінде бір болу керек. Технология түрлерін білген жағдайда ғана педагог белгілі жағдайларда дұрыс мінез-құлық ұйымдастырады. Ол үшін болашақ мұғалім қатынас құрылымын, адекваттық тапсырмалар мен ерекше педагогикалық ситуациялар туғызуда психологиялық, мимикалық, тілдік, қозғалыс және т.б. жүйелі қабылдаулар қолданады. Бұндай қарым-қатынас әрекеті үшін ынталылық керек. Ынталылық педагогикалық қарым-қатынаста педагогтың басты бір қатынастық мақсаты басты болып саналады. Ынталылық бұл жерде педагог қатынасты ұйымдастырушы ретінде екі түрлі болады, оқушы үшін мұғалім сөзі, бағыты, өзіне деген көзқарасы ең басты болады.

Ұстаздың ауызекі сөздегі шешендігінде оның ерекшелігі зор. Мұғалім – маман ретінде ешқашан кітаптан не сабақ конспектісіне қарамау керек. Оқушы тыңдап отырып, алдындағы

мұғалімнен аузынан шыққан сөздер өмірге жаңа ғана туындағанына көзі жеткендей болады, сөзі әрі бай, түсінікті, көркем әрі қанық болу керек.

Мұғалімнің педагогикалық беделі- оның оқушылар мен мұғалімдер және әріптестер ұжымындағы моральдік статусы, бұл құрмет пен қошаметке ие болып жүрген беделді де, құрметті ұстаздың тәрбиеленушілердің тәртібі мен нанымдарына әсер ететін өзіндік тәртіп түрі. Педагогикалық бедел мұғалімнің осыған дейінгі алған моральдік-этикалық және психологиялық-педагогикалық даярлығына байланысты. Оның деңгейі білімнің, зеректіктің, шеберліктің тереңдігімен және өз еңбегіне деген ерекше қатынасымен және өзгеде қасиеттерімен анықталады.

Сол себепті, мұғалімнің педагогикалық мәдениеті бұл әрбір өзінің болашағын баланы тәрбиелеуге арнауға бел буған педагогтың ішкі мәдениетінен қалыптасады. Оларға: қарапайымдылық, парасаттылық, жауапкершілік, ұқыптылық, сыпайылық, мейірімділік, сабырлылық, зиялылық жатады. Міне осы аталған қасиеттердің барлығы дерлік мұғалім бойында табылған жағдайда ол оқушыға сапалы құнды білім бере алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Абдрахманова Г.А.Сабақты зерттеу- мұғалімнің оқыту тәжірибесін жетілдіру тәсілі. Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы. 2017

2. Ұстағалиева А.О. Мұғалім қызметіндегі педагогикалық рефлексия. Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы. 2015.

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ ПРИНЦИПТЕРІ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫ ҮЗДІКСІЗ ОҚУҒА ЖЕТЕЛЕУ

МУКАНОВА Жанерке Жандаровна, САТБЕКОВА Толкын Абильмажиновна

Химия-биология бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі, Физика-математика бағытындағы

Назарбаев Зияткерлік мектебі

Алматы, Астана Қазақстан

mukanova_z@hbaln.nis.edu.kz, satbekova_t@ast.nis.edu.kz

Аңдатпа

Бұл жұмыста дифференциация принциптері негізінде оқушыларды белсенді оқуға ынталандыру жолдары, оқушының қажеттіліктерін өтеу мақсатында мұғалімнің пайдалы құралы болып табылатындығы айтылады. Дифференциация принциптері арқылы оқушылардың бойындағы креативтілік, шығармашылық, академиялық шыншылдық, зерттеу қабілеттерін дамытады. Дифференциациялық принциптеріне негізделген оқыту оқушылардың бойында тек ғана академиялық білімдерін шыңдап ғана қоймай, икемділік дағдыларын жетілдіреді. Оқыту дегеніміз-бұл оқу материалының белгілі бір мазмұнымен жұмыс жасау кезінде мұғалімнің оқушылармен өзара әрекеттесу процесі, оны игеру және танымдық іс-әрекет тәсілдерін игеру. Процесті жүзеге асыру үшін оны ұйымдастыру қажет. Оқу іс-әрекетін басқарудың бастапқы нүктесі оның мақсатын анықтау және оқушылардың оқуға деген оң көзқарасын қалыптастыру болып табылады. Басқару процесінде мұғалім оқушылардың жұмысын қалай бағыттау, түзету, артта қалғандарға уақытында көмекке келу жолдарын іздейді. Оқушылардың оқу іс-әрекетін тиімді басқаруға олардың оқу мүмкіндіктерін зерттеу ықпал етеді, олардың білімі мұғалімге оқу жұмысын ұйымдастыруда сараланған тәсілді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: Дифференциация, оқу, оқыту, сараланған топтық форма, дифференциация принциптері

Кіріспе

Дифференциация дегеніміз-оқушылардың жеке ерекшеліктерін жеке оқыту үшін қандай да бір ерекшеліктер негізінде топтастырылған формада есепке алу.

Сараланған топтық форма оқушылардың әртүрлі топтарының білімдерін олардың оқу мүмкіндіктерін ескере отырып, білімді сапалы игеру қызметін ұйымдастыруды қамтиды.

Материалдың қиындығына, оқушылардың дайындығына байланысты саралаудың бұл әдісі ретінде мұнда жоғары оқу мүмкіндіктері бар оқушыларға арнайы тапсырма беріледі, ал сыныптың негізгі құрамымен мұғалім бір тапсырмамен жұмыс істейді. Ал дифференциация принципіне негізделген тапсырмалар жүйесінде оқушыларға кешенді тапсырма бере отырып, оқушының зерттеушілік дағдысын жетілдіреді. Бұл жұмыста сыныпта психологиялық ахуал қалыптасып, оқушылардың жегістіктері ілгері басады. Оқу іс-әрекетіне қызығушылықтары артып, өз-өзіне объективті баға беру дағдысы қалыптасады.

Оқытудың сараланған түрінде әр оқушы орындауы керек тапсырманың нұсқасын анықтайды. Сонымен қатар оның сәтті қызметі оған басқа нұсқаны таңдауға мүмкіндік беретіні туралы хабарланады. Маңызды шарт – оқушылар олардың қабылдауы мен психологиялық ерекшеліктеріне қарай топтарға бөлінгендігі туралы білмеуі керек. Алайда оқытудың бұл формасы негізгі емес, тек оның жекелеген кезеңдерінде оның тиімділігін арттыру үшін оқу процесіне енгізілетінін ұмытпауымыз керек[1].

Оқушыларға сараланған тәсіл негізінде технологиялық карталардың, тапсырма карталарының, үлестірмелі материалдардың қиындық дәрежесі бойынша әр түрлі болуы керек.

Осының бәрін ескере отырып, біз нұсқаулық карталар мен әртүрлі материалдарды жасап шығардық. Эстетикалық жағынан безендірілген, олар балалардың қызығушылығын арттырды және сапалы орындауға деген ұмтылысты байқауға болады.

Бүгінгі таңда білім берудің ең маңызды құндылығы оның даралануы болуы керек. Оқу процесінде баланың жеке қабілеттерін ескере отырып оқыту – дәстүр оқыту болып табылады. Мұның қажеттілігі айқын, өйткені оқушылар әртүрлі көрсеткіштер бойынша бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленеді.

Дараландырудың бірқатар мүмкіндіктері оқушыларды белсенді ету құралы ретінде топтық жұмысты ұсынады. Шағын топта оқушы өзінің жеке басына сәйкес әрекет ету мүмкіндігіне қатысты бүкіл сыныптың фронтальды жұмысына қарағанда анағұрлым қолайлы жағдайда болады. Шағын топ ішіндегі әңгімеде ол өз пікірін білдіре алады, өзінің қызығушылықтары мен қабілеттеріне сәйкес оқу мәселелерін шешуге белсенді қатыса алады. Дараландыру үшін, әсіресе, қолайлы мүмкіндіктерді мұғалім оқушылардың даму деңгейі негізінде қалыптастырған топтар ұсынады. Мұндай жағдайларда күшті топқа да, әлсіз топқа да кешенді тапсырмалар беріледі, күшті топ оны аяғына дейін орындауы керек, ал әлсіз шамалары жеткен тапсырмаға дейін орындайды[2].

Оқытуды дараландырудың ең кең мүмкіндіктері - бұл жалғыз және жеке өзіндік жұмыс. Мұнда даралау негізінен оқушыларға бірдей тапсырмалар берілмейтіндей етіп жүзеге асырылады, бірақ әртүрлі белгілер бойынша сынып ішіндегі оқушылардың жеке ерекшеліктеріне байланысты өзгертін тапсырмалар. Оқу жұмысының бұл түрі – әмбебап.

Оқу жұмысын дараландырудың негізгі мақсаты-әрбір білім алушының жеке басының қайталанбас даралығын қалыптастыруға және сақтауға жәрдемдесу. Осы мақсатқа жету үшін әр оқушының таңдау мүмкіндігі болуы керек.

Ұлттық білім беру бастамасы аясындағы басты міндеттердің бірі – дарынды балаларды қолдаудың кең жүйесі, оларды жеке тұлғаның қалыптасуының барлық кезеңінде сүйемелдеу.

Материалдар мен әдістер

Дифференциация -бұл баланың жеке ерекшеліктерін ескеруге, оның әлеуетті мүмкіндіктерін жеңуге және дамытуға жағдай жасауға мүмкіндік беретін жеке бағдарланған оқыту жүйесінің негізі.

Дифференциация -бұл мектептердің оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың бір түрі, онда олардың бейімділігі, қызығушылықтары, өзіндік ерекшеліктері ескеріледі. Дифференциация латын тілінен аударғанда бүтінді әртүрлі бөліктерге, пішіндерге, сатыларға бөлу дегенді білдіреді.

Білім берудегі саралау дегеніміз-бір немесе бірнеше бағытты ескере отырып, білім беру жүйесінің (жалпы білім, Мектеп, Сынып, топ) бөліктері (мектептер, сыныптар, топтар) арасындағы айырмашылықтарды құру.

Қазіргі уақытта жалпы білім беретін мектептердің жұмыс тәжірибесінде оқытуды саралаудың бірнеше бағыттары көрсетілген:

* білім беру мақсаттары бойынша;

- * тапсырмаларды орындау деңгейлері бойынша;
- * оқу уақыты, тапсырмаларды орындау уақыты бойынша;
- * оқу мазмұны бойынша;
- * оқу материалының реттілігі бойынша;
- * оқу материалының құрылымы бойынша;
- * оқыту тәсілдері бойынша;
- * оқу қызметінің түрлері бойынша;
- * тапсырмаларды қолдану тәсілдері бойынша;
- * қызметті бағалау бойынша.

Бұл тәсіл барлық оқушылардың негізгі білімдерін жетілдіруге және сонымен бірге әр оқушының өзінің бейімділігі мен қабілеттерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді[3].

Сараланған оқытуды ұйымдастырудың екі негізгі формасы бар: ішкі және сыртқы саралау.

Оқытудың сыртқы дифференциациясы- салыстырмалы түрде тұрақты топтар мен бейімдік сыныптар құруды көздейтін оқушыларды сараланған оқытудың негізгі формасы, онда білім беру мазмұны мен оқушыларға қойылатын оқу талаптары әр түрлі болады. Оқушылардың бейімдік сыныптарының тұрақты топтары белгілі бір критерийлер негізінде қалыптасады, мысалы, танымдық қызығушылықтар, жалпы және арнайы қабілеттер, оқуда қол жеткізілген нәтижелер мен үлгерім, жобаланған кәсіби қызмет және т. б. Мұғалім енді ақпараттың жалғыз және негізгі көзі емес, ең алдымен оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастырушы және олардың кеңесшісі болып шығады.

Дарынды оқушының қажеттілігі оқытудың барлық кезеңдерінде: жоспарлауда, оқыту мен оқуда, бағалауда ескерілуі қажет. «Нені үйрену керек?», «Қалай үйрену керек?» және «Нені үйреттік?» деген сұрақтар үнемі өзекті және белгілі бір циклмен қайталанып тұрады. Сондықтан тапсырмалар құрастырғанда дифференциация принциптеріне сүйенеміз. Олар: жеделдету, тереңдету, күрделендіру, сын-тегеурін, креативтілік.

Дарынды оқушылардың оқу бағдарламасын тез жылдамдықпен меңгеруге қабілеттері бар. Оқыту деңгейі мен жылдамдығы баланың қажеттіліктеріне сай келмеген кезде оның танымдық және жеке бас дамуына кері әсері тиеді. Жылдам қабылдау, ақпаратты ерекше ойда сақтау, жалпылау күші, қызығушылығы мен ойлау еркіндігі меңгерілген, жалықтыратын бағдарлама әсерінен босқа құриды. Жеделдету – математикалық және тілге бейім болу дарындылық қасиеттеріне ие балаларды оқытудағы ең жақсы стратегиялардың бірі. Оқу жоспарының мазмұны мен білім беру тәсілдерін, сәйкесінше, бір уақыттағы өзгерістер нәтижесінде жақсы нәтижелерге жетуге болады.

Шешілетін тапсырмалардың күрделілік деңгейін көтеру оларды орындаудағы дарынды оқушының құзырлығының өсуіне алып келеді. Бұл үрдісте педагог, бір жағынан, бір деңгейден екінші бір деңгейге өтудің біртіндеп жүзеге асу талабын сақтап, екінші жағынан, оқушының жақын арада даму аймағындағы тапсырмаларын құрастыруы қажет.

Дифференциацияның принципі: күрделендіру

- Түрлі жоғары деңгейлі дағдыларды пайдалану.
- Оқыту барысында көп көлемде түрлі тапсырмаларды қосу.
- Түрлі ақпарат көздерін қолдануды талап ету.

Оқу жоспарын тереңдету дарынды оқушылардың қабілеттерін дамытуға әсер етеді. Аталмыш қағида дарынды оқушылардың тақырыптарды, пәндерді немесе оң нәтижеге алып келетін білім беру салаларын терең оқытуды қарастырады: сәйкесінше, білім беру салаласындағы біліктіліктің жоғары деңгейі оқушылардың зияткерлік дамуына қатысты қолайлы жағдай.

Мазмұнды тереңдету принципі

- Тұжырымдаманы түрлі көзқарас пен қолдану салаларына қатысты зерттеңіз.
- Бастапқы зерттеуді жүргізіңіз.
- Жасалған жұмысты көпшілік назарына ұсыныңыз.

Бұл қағида өзге тақырыптармен, проблемалармен немесе пәндермен байланыс орнату, түпнұсқалық түсіндірмелер пайдалану, қолда бар мәліметтерді қайта қарастыру, жаңа мағына мен балама түсініктерді іздеу жолы арқылы тақырыпты зерттеудің шегінен тысқары шығуға бағытталған. Мұндай тәсіл оқушылардың білімнің түрлі салаларын зерттеудегі жеке бас

әдісінің, сонымен қатар сана-сезім жоспарының қалыптасуына көмегін тигізеді.

Дифференциация принципі:сын-тегеурін.

- «Таңдаулы» ресурстар пайдаланылады.
- Жоғары деңгейдегі мазмұн қолданылады.
- Пәнаралық білім қолданылады.
- Нақты логикалық пайымдау жасалады.

Креативтілік қағидасы дарынды балаларға ынтымақтастықта және ортақтаса шығармашыл жұмыс жасау үшін жағдай жасауды ойластырады, оқушылардың ерекше сұрақтар қойып, күтпеген жауап іздеуді үйретуді жүзеге асыруға бағытталған қағида ретінде анықталады.

Дифференциация принципі: креативтілік

• Белгілі бір қағидаға немесе критерийлерге негізделген модель жобалау немесе құрастыру.

• Тапсырмалардың, жұмыс нәтижелері мен бағалаудың баламалы жолдарын дайындау.

• Шынайы аудиториялармен ауызша және жазбаша коммуникацияға ерекше көңіл аударыңыз.

Нәтижелері

Оқытуға сараланған көзқарас оқушылардың қазақ тілі сабақтарында білімдерін игеруде үлкен рөл атқарады. Әдетте, мұғалім таңдаған сабақтағы орташа жұмыс қарқыны оқушылардың белгілі бір бөлігі үшін ғана қалыпты болып шығады, басқалары үшін бұл өте жылдам, ал басқалары үшін өте баяу. Кейбіреулер үшін бірдей оқу міндеті қиын, ал басқалары үшін оңай. Кейбіреулер мұғалімді бірден түсінеді, басқаларына қайталау керек, ал үшіншісіне түсіндіру керек. Оқу материалын игерудің сәттілігі, оны игеру қарқыны, білімді түсінудің беріктігі, оқушылардың даму деңгейі мұғалімнің іс-әрекетіне ғана емес, сонымен қатар көптеген факторларға, соның ішінде әсіресе қабылдау, есте сақтау, ойлау және физикалық дамуға байланысты оқушылардың танымдық мүмкіндіктері мен қабілеттеріне байланысты.

Сараланған оқытудың негізгі міндеті-әр оқушыны жұмысқа тарту, "әлсізге" көмектесу, "күштілердің"қабілеттерін дамыту.

Белгілі психолог Н.А.Менчинскаямен "оқытудың әсері тек мазмұны мен әдістеріне ғана емес, сонымен қатар оқушылардың жеке басының инди-визуалды ерекшеліктеріне де байланысты" деген пікірмен келіспеуге болмайды [1].

Дифференциалды жұмысқа дайындалу кезінде мұғалімдер үшін айтарлықтай қиындық тудыратыны – үлгерімі төмен оқушылар. Бұл оқушылармен жұмыс істеу мұғалім үшін ең үлкен қиындық тудырады. Мұнда басты міндет - ақыл-ой қабілеттерін дамыту. Балаларды біртіндеп құбылыстарды салыстыруға, ортақ қасиеттер мен айырмашылықтарды табуға, салыстыруға, жалпылауға, бастысы табуға үйрету керек.

Дәйекті мәлімдемелерде тұрақты жаттығулар қажет (осы жоспар, схема, тірек сөздер бойынша). Жаңа материалды түсіндіру неғұрлым егжей-тегжейлі, балалардың көрнекілігіне, практикалық қызметіне негізделуі керек. Осы балалардың есте сақтау ерекшеліктерін ескере отырып, сіз үнемі үйренген ережеге оралып, оны қайталап, автоматизмге жеткізуіңіз керек. Бұл топтық жұмыс мұғалімнің үлкен шыдамдылығын талап етеді, өйткені балалардың жетістіктері бір-бірімен қарым-қатынас орнатқанда көрініс береді.

Үлгерімі төмен оқушыларда басты ерекшелеу дағдылары, ойлаудың дербестігі, жоспарлау, өзін-өзі бақылау дағдылары айтарлықтай нашар дамыған: талдау, жинақтау қарқыны төмен.

Мұғалім сабақта үлгерімі төмен оқушыларға дифференциация принциптеріне негізделген тапсырма әзірлеу кезінде осы жағдайлардың барлығын арнайы ескеруі керек. Оқытудың осы мектеп оқушыларының өмірлік тәжірибесімен тығыз байланысына баса назар аудару ұсынылады, олар көбінесе басқаларға қарағанда кеңірек, яғни оларды теориялық білімнен гөрі қызықтыратын эксперименттік, практикалық жұмысқа тартуға тырысады. Оқушылар жаңа материалды түсіндіру кезінде зейінін шоғырландырып, қиын жерлерде түсіндіру қарқынын бәсеңдетіп, игеру қиын болған кезде олардың тарапынан сұрақтар қоюын қадағалау керек. Үлгерімі төмен оқушыларға сыныптың басым бөлігі жасайтын тапсырманы орындау үшін көмек көрсету керек, сонымен қатар тапсырмаларды орындау кезінде мектеп оқушыларына кеңесші бола алу, көмек қолыңды ұсыну керек.

Педагогикада оқушылардың үлгермеуінің алдын алуға бағытталған жұмыс әдістері мен әдістерінің жүйесі әзірленді. Дифференциалды көмектің әртүрлі түрлері қолданылады:

- 1) сабақтағы қателіктермен жұмыс істеу және оны үй тапсырмасына қосу.
- 2) тапсырманы орындау кезінде жиі жіберілетін қателер, дұрыс емес тәсілдер туралы ескерту.
- 3) үлгерімі төмен оқушыларға үй тапсырмасын даралау.
- 4) жаңа тақырыпты үйрену үшін қажетті материалды үйде қайталау.
- 5) үйде жасалған материалды баяндау жоспарымен немесе жауап беру үшін жадынамамен жауап беру кезінде әлсіз оқушылардың пайдалануы.
- 6) үй тапсырмасының көлемін үйлестіру, оны орындаудың қол жетімділігі.
- 7) оқушыларды жаттығуларды орындау кезінде өзін-өзі бақылауды жүзеге асыруға тарту.
- 8) сабақта өзіндік жұмыс барысында үлгерімі төмен адамдарға тиісті көмек көрсету.
- 9) тапсырма сүйенетін ережені көрсету.
- 10) тапсырманы орындау алгоритмін көрсету.
- 11) осындай тапсырманың орындалу барысын түсіндіру.
- 12) ұсынылғанның шешіміне әкелетін көмекші тапсырманы орындау туралы ұсыныс.
- 13) белгілі бір қауымдастықтың шешімін іздеу.
- 14) тапсырманы орындау үшін қажетті себеп-салдарлық байланыстарды көрсету.
- 15) тапсырманы орындау нәтижесін немесе жауабын беру.
- 16) күрделі тапсырманы қарапайым құрамдас бөліктерге бөлу.
- 17) жетекші сұрақтар қою.

Әдістер мен әдістердің сәтті үйлесімі, күшті және әлсіз оқушылармен жұмыс оң нәтиже береді: балалар мұндай сабақтарды асыға күтеді.

Қорытынды

Заманауи оқудың ерекшелігі – мұғалім баланы оқытуда жер бетіндегі бірде-бір адам әлі білмейтін мәселені шешуге дайындау керек. Небәрі бірнеше онжылдықтар бұрын компьютерлердің пайда болатыны туралы ешкім ойламады. Оған қоса, жер бетіндегі кейбір адамдар осындай функциялары бар құрылғылардың болатынына сенген. Осыдан бірнеше жыл бұрын стационарлық телефондардың пәтерде болғанына қуанушы едік. Енді, міне, ертеңгі күні спутник арқылы сымсыз байланыс негізінде басқа адаммен, яғни кез келген уақытта, қай жерде болмасаң да сөйлесуге жағдай туғызатын ұялы телефондардың пайда болатыны туралы ойламадық. Жаңа құрылғылардың және олардың соңынан – жаңа мамандықтар мен жаңа білімдердің пайда болу жылдамдығы соншалықты, енді дайын білімдерді жай ғана беру жеткіліксіз болды. Баланы жаңа ақпарат іздеуге, оны дербес меңгеруге және оны қолдануға, өзінің жеке дайындық деңгейін дербес бағалауға үйрету қажет болды. Ең маңыздысы – оқуға жетелеу.

Дамыта оқыту идеясын жүйелі түрде жүзеге асыра отырып және оқытуға сараланған тәсілді қолданып, біз оқушылардың сабаққа белсенді қатысуына қол жеткіземіз. Оқушыларда үздіксіз білім алу арқылы түрлі идеялар дамиды.

Оқытуда сараланған тәсілі оң нәтиже береді:

* стандартты бағдарлама арқылы физикалық тұрғыдан үйрену қиынға соғатын балаларға жүктеме азаяды;

* үлгерімсіздік мәселесі шешіледі, өйткені әр бала мүмкіндігінше үйренеді, сыныпта психологиялық ахуал жақсарады;

• әрбір білім беру минимумын игеру шындыққа айналады.

Оқытуда дифференциация принциптерін қолдана отырып, келесі көрсеткіштер бойынша оқушылардың даму динамикасын байқадық:

* оқуға деген қызығушылық;

• танымдық белсенділікті іздеу;

* бір-бірімен қарым-қатынасты дамыту;

* өзара оқыту және өзін-өзі оқыту;

* ана тіліне деген сүйіспеншілік.

Соңғы жылдарда оқушылардың оқу деңгейі мен білім сапасы айтарлықтай өскендігін алға таруға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әлімов А. Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану. Алматы. 2009.
2. «Мектептегі мұғалім көшбасшылығы» ҚР педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бағдарламасы. Астана. 2017 ж.
3. Paivio, A. Imagery, language and semantic memory / A. Paivio // International J. of Psycholinguistics, 1978. – № 5–2. – P. 31–47
4. Роуди М. Визуальные заметки: иллюстрированное руководство по скетчноутингу/ М. Роуди: перевод с англ.К. Наумова – Иванов и Фербер, 2014
5. VanTassel-Baska, J. (2002). Assessment of gifted student learning in the language arts. Journal of Secondary Gifted Education, 13(2), 67-72.
6. VanTassel-Baska, J. (2003). Curriculum planning and instructional design for gifted learners. Denver: Love Publishing.
7. VanTassel-Baska, J. (2004). Assessing classroom practice: The use of a structured observation form. In J VanTassel-Baska & A. Feng (Eds.) Designing and utilizing evaluation for gifted program improvement. (pp. 87-108). TX: Prufrock Press.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ ПРЕПОДАВАНИЯ НА ОСНОВЕ ОНЛАЙН ПЛАТФОРМ

**МУҚАНОВА Мақпал Абусадыққызы, СЕБЕПБАЕВА Бибинур Лесбаевна, МУХАНОВА
Салтанат Бауыржанқызы**

Назарбаев Интеллектуальная школа химико-биологического направления

Алматы, Казахстан

mukanova_m@hbaln.nis.edu.kz, sebebbaeva_b@hbaln.nis.edu.kz,

mukhanova_sb@hbaln.nis.edu.kz

Аннотация

Цифрландыру дәуірінде білім беру үдерісі, әсіресе, онлайн платформалар негізінде оқытудың инновациялық әдістерін қолдану жағдайында айтарлықтай өзгерістерге ұшырауда. Бұл мақала білім берудегі цифрлық құралдардың негізгі мүмкіндіктері мен әлеуетін зерттейді, олардың оқушылардың оқуы мен дағдыларының дамуына әсерін талдайды. Білім беру үдерісін геймификациялау, цифрлық технологияларды пайдалана отырып оқытуды интерактивті және даралау сияқты аспектілерге басты назар аударылады. Зерттеу Canva, WizerMe, Pollev, ClassDojo және Joyteka сияқты әртүрлі құралдарды іс жүзінде қолдануға және олардың заманауи білім беру әдістемелеріне қосқан үлесіне негізделген.

Аннотация

В эпоху цифровизации образовательный процесс претерпевает значительные изменения, особенно в контексте использования инновационных методов преподавания на основе онлайн платформ. Эта статья исследует базовые возможности и потенциал цифровых инструментов в образовании, анализируя их влияние на обучение и развитие навыков учащихся. Основное внимание уделяется таким аспектам, как геймификация образовательного процесса, интерактивность и индивидуализация обучения с помощью цифровых технологий. Исследование основывается на практическом применении различных инструментов, включая Canva, WizerMe, Pollev, ClassDojo и Joyteka, и их вкладе в современные образовательные методики.

Annotation

In the era of digitalization, the educational process is undergoing significant changes, especially in the context of the use of innovative teaching methods based on online platforms. This article explores the basic capabilities and potential of digital tools in education, analyzing their impact on student learning and skill development. The main attention is paid to such aspects as gamification of the educational process, interactivity and individualization of learning using digital technologies. The study is based on the practical application of various tools, including Canva, WizerMe, Pollev, ClassDojo and Joyteka, and their contribution to modern educational methodologies.

Введение

В современном мире, где технологические новшества происходят с невероятной скоростью, образование не может оставаться в стороне от этих изменений. Технологическая революция, охватившая сферу образования, кардинально трансформирует традиционные методы преподавания и обучения. В прошлом основой учебного процесса было взаимодействие учителя и ученика, ограниченное использованием книг и классной доски. Нынешняя образовательная среда претерпевает глубокие изменения: классные доски заменяются интерактивными проекторами, а книги — цифровыми учебниками и мобильными приложениями.

Эти изменения отражаются не только в инструментах обучения, но и в самой концепции образования. Современные учебные заведения становятся не только источниками знаний, но и платформами для развития умений и навыков, необходимых для успешной адаптации в постоянно меняющемся мире. Роль учителя также претерпевает изменения: от проводника знаний к фасилитатору, направляющему учеников к самостоятельному познанию и освоению новых знаний [1-6].

Одним из ключевых трендов в области образовательных технологий является геймификация. Использование игровых элементов в образовательном процессе не только повышает интерес и мотивацию учащихся, но и способствует глубокому усвоению материала. Геймификация становится мощным инструментом для вовлечения учеников в учебный процесс, делая его более интерактивным и эффективным.

В контексте настоящего исследования особое внимание уделяется изучению и анализу инновационных методов преподавания на основе онлайн платформ. Мы рассматриваем цифровые инструменты, такие как Canva, WizerMe, Pollev, ClassDojo и Joyteka, и их вклад в современные педагогические методики. Эти инструменты позволяют создавать интерактивные и визуально привлекательные учебные материалы, предоставлять мгновенную обратную связь, отслеживать прогресс каждого ученика и адаптировать образовательный процесс к индивидуальным потребностям учащихся.

Таким образом, современное образование становится более гибким, адаптивным и ориентированным на потребности учащихся, что в конечном итоге способствует формированию компетентных, творчески мыслящих и технологически грамотных личностей, готовых к вызовам цифровой эпохи.

Инструмент №1. Canva

Canva - это бесплатный кроссплатформенный сервис для графического дизайна, который предоставляет готовые шаблоны для оформления презентации урока. Сервис позволяет быстро и легко создавать классные посты для социальных сетей, креативные видео, презентации, Сторис для Инстаграма и другие визуальные материалы. На сайте необходимо зарегистрироваться и выбрать категорию так и для открытки, видео, инфографики и др. [7]

Использование платформы Canva в контексте игрового дизайна в образовании предоставляет учителям мощный инструмент для создания динамичных и вовлекающих образовательных материалов. Canva позволяет преподавателям легко интегрировать элементы геймификации в учебный процесс, такие как наглядные награды, баллы и достижения, что способствует повышению мотивации и вовлеченности учащихся. С помощью широкого спектра шаблонов и графических элементов, преподаватели могут создавать интерактивные учебные материалы, такие как игровые доски, квесты и викторины, делая процесс обучения более увлекательным и запоминающимся. Эти инструменты не только облегчают понимание сложных тем, но и развивают творческие и аналитические способности учащихся. Canva также стимулирует развитие навыков цифровой грамотности и дизайна, важных для современного образовательного ландшафта, делая его значимым дополнением к инновационным педагогическим методам.

Инструмент №2. WizerMe

Платформа WizerMe, в сочетании с принципами игрового дизайна, предлагает уникальные возможности для обогащения образовательного процесса. WizerMe позволяет преподавателям создавать интерактивные рабочие листы, которые включают в себя элементы

геймификации, такие как задания на время, викторины и головоломки. Эти элементы делают обучение более динамичным и мотивирующим, способствуя активному вовлечению учащихся в учебный процесс.

Платформа обеспечивает возможность настраивать учебный материал, делая его адаптированным к индивидуальным потребностям каждого ученика, что является ключевым аспектом современного образования. Особенностью WizerMe является её способность предоставлять мгновенную обратную связь учащимся, что помогает им быстро корректировать свои знания и умения. Эта функция играет важную роль в поддержании постоянного интереса к обучению и способствует формированию уверенности в своих знаниях [8-9].

Таким образом, интеграция WizerMe в учебный процесс позволяет преобразовать традиционное обучение в интерактивное и вовлекающее педагогическое приключение, что способствует развитию критического мышления, творческих способностей и самостоятельности учащихся.

Инструмент №3. Pollev

Платформа Poll Everywhere (Pollev) в контексте игрового дизайна открывает новые горизонты для современного образования. Этот инструмент позволяет преподавателям оживить традиционные лекции и уроки, внедряя интерактивные опросы, викторины и головоломки в реальном времени, что способствует повышению вовлеченности и удержанию внимания учащихся. Использование Pollev в учебном процессе трансформирует пассивное обучение в активное взаимодействие, стимулируя интерес и мотивацию студентов.

Опросы и игровые элементы, доступные на платформе, позволяют учителям получать мгновенную обратную связь от студентов, что важно для оценки их понимания материала и адаптации методов преподавания в соответствии с потребностями класса. Также Pollev предоставляет возможности для анонимного участия, что способствует созданию безопасной и поддерживающей обучающей среды, в которой каждый студент может выразить свое мнение без страха быть оцененным [10].

Применение Pollev в образовании способствует развитию критического мышления и коммуникативных навыков у учащихся, делая обучение более динамичным, интерактивным и адаптированным к современным образовательным требованиям.

Инструмент №4 ClassDojo

ClassDojo, в качестве инструмента с элементами игрового дизайна, предлагает уникальные возможности для обогащения образовательного процесса. Эта платформа способствует созданию положительной и вовлекающей обучающей среды, используя игровые элементы для поощрения и мотивации учащихся. В ClassDojo учителя могут присваивать баллы и награды за хорошее поведение, активное участие в уроках и достижения в обучении, что способствует развитию положительных учебных привычек и усилению мотивации учеников.

Интерактивность платформы позволяет учителям в реальном времени отслеживать прогресс и поведение учащихся, обеспечивая эффективную обратную связь и поддержку. ClassDojo также укрепляет связь между школой и домом, предоставляя родителям возможность наблюдать за успехами и участием их детей в учебном процессе [11].

Использование ClassDojo в обучении способствует созданию динамичной, взаимодействующей и поддерживающей образовательной среды. Это приводит к более активному участию учащихся в образовательном процессе, стимулируя их интерес и желание учиться, что является ключевым фактором успешного обучения.

Инструмент №5 Joyteka

Платформа Joyteka предлагает инновационный подход к обучению через геймификацию, обогащая учебный процесс и делая его более привлекательным для учащихся. Эта платформа позволяет учителям создавать интерактивные и увлекательные уроки, используя игровые механики и элементы для повышения вовлеченности и мотивации студентов. Использование

JoYTEKA способствует активному участию учеников в образовательном процессе, тем самым усиливая их интерес к предмету.

Через геймификацию уроков JoYTEKA учителя могут применять разнообразные образовательные стратегии, такие как соревновательные элементы, системы вознаграждения и прогрессивные задания, что способствует развитию учебных и социальных навыков у учащихся. Платформа также обеспечивает возможность получения немедленной обратной связи, что важно для адаптации учебных методик и повышения эффективности обучения.

В целом, JoYTEKA представляет собой мощный инструмент для современных учителей, позволяющий интегрировать элементы игры в образовательный процесс и тем самым создавать стимулирующую и динамичную учебную среду, которая отвечает потребностям и интересам современных учащихся.

Заключение

Технологии быстро изменили образ жизни человека, как и сектор образования. Он постепенно и неуклонно захватывает наши системы образования, которые отстают на несколько лет. Статья рассказывает о том, как технологии меняют процесс обучения, изменяя способы, место и время обучения учащихся, а также расширяя их возможности на каждом этапе пути, предлагая им выбор способа обучения, улучшая образование, значимое для их цифровой жизни, и вооружая их для будущего. Когда учащиеся имеют доступ к технологиям и ресурсам за пределами классной комнаты, они мотивированы на то, чтобы стать логическими мыслителями, соавторами и творцами. Когда технология правильно внедряется в класс, учащиеся приобретают страсть к обучению. Справедливое использование технологий означает, что учащиеся получают доступ к информационным технологиям, несмотря на социальный статус, экономический статус, этническую принадлежность, физические способности, возраст или другие качества. Несмотря на то, что технологии предоставляют важные возможности для обучения, они также являются основным компонентом помощи учащимся в приобретении навыков и знаний, необходимых им для того, чтобы стать цифровыми гражданами. Недостаточный доступ к информации и технологиям лишает учащихся возможности учиться и может ограничивать их будущие возможности. Справедливое использование включает обеспечение того, чтобы каждый учащийся имел возможность учиться у технологически продвинутых учителей.

Список литературы

1. Mustapha I. et al. Effectiveness of Digital Technology in Education During COVID-19 Pandemic. A Bibliometric Analysis //International Journal of Interactive Mobile Technologies. – 2021. – Т. 15. – №. 8.
2. Dogan S., Dogan N. A., Celik I. Teachers' skills to integrate technology in education: Two path models explaining instructional and application software use //Education and Information Technologies. – 2021. – Т. 26. – №. 1. – С. 1311-1332.
3. Pienimäki M., Kinnula M., Iivari N. Finding fun in non-formal technology education //International Journal of Child-Computer Interaction. – 2021. – Т. 29. – С. 100283.
4. Szymkowiak A. et al. Information technology and Gen Z: The role of teachers, the internet, and technology in the education of young people //Technology in Society. – 2021. – Т. 65. – С. 101565.
5. Матаева Р. З. Информационные технологии в образовании //Актуальные вопросы физико-математического образования. – 2021. – С. 465-470.
6. Максимова Н. А. Возможности формирования компетенций XXI века при изучении дисциплины «Цифровые технологии в образовании» //Концепт. – 2021. – №. 4. – С. 88-100.
7. Бархатов Н. А., Ревунова Е. А., Исаева И. Ю. Технологии дистанционного образования при работе с одаренными детьми //Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования. – 2021. – №. 2 (52). – С. 135-140.
8. Дробахина А. Н. Информационные технологии в образовании: искусственный интеллект //Проблемы современного педагогического образования. – 2021. – №. 70-1. – С. 125-128.
9. Исмоилов Ш. М. Цифровые технологии в образовании //НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ. – 2021. – С. 25-44.

10. Киселев Г., Бочкова Р. Информационные технологии в педагогическом образовании. – Litres, 2021.

11. Вихман В. В., Ромм М. В. «Цифровые двойники» в образовании: перспективы и реальность //Высшее образование в России. – 2021. – №. 2.

БАЛАБАҚШАДАҒЫ ЗЕРТТЕУ ҚЫЗМЕТІ

МЫРЗАЛИЕВА Бақытгүл Айсаяна

«Нұр-Ай» бөбекжай-бақшасы

Жамбыл облысы, Т.Рысқұлов ауданы, Қазақстан

myrzalievabakytgul@mail.ru

Қоғамымызда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер мен еліміздің білім беру саласының әлемдік білім кеңістігіне өтуі білім беру саласында, соның ішінде мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуға уақыт талабына сай өзгерістерді енгізуді талап етіп отыр.

Мектепке дейінгі балалар - табиғи зерттеушілер. Оның дәлелі - олардың қызығушылығы, экспериментке ұдайы ұмтылысы, проблемалық жағдайда өз бетінше шешім табуға ниеті. Педагогтың міндеті - бұл қызметтің жолын кесу емес, керісінше, белсенді түрде көмектесу.

Танымдық-зерттеу қызметі туралы айта отырып, біз баланың заттардың құрылымын, қоршаған әлемнің құбылыстары арасындағы байланыстарды, оларды ретке келтіру мен жүйелеуге тікелей бағытталған белсенділігін білдіреміз. Бұл қызмет балалық шақта пайда болады, бастапқыда мақсатсыз (процессуалды) эксперименттеу сияқты қарапайым болып келеді, оның барысында қабылдау сараланады, заттардың түсі, пішіні, мақсаты бойынша қарапайым санаты пайда болады, сенсорлық эталондар, қарапайым қару-жарақ әрекеттері игеріледі. Мектепке дейінгі балалық шақ кезеңінде танымдық-зерттеу қызметінің «аралдары» ойын, өнімді қызметті, оларға бағдарланған іс-әрекеттер, кез келген жаңа материалдың мүмкіндіктерін сынау түрінде тоғыса отырып сүйемелдейді.

Мектепке дейінгі балалардың ойлау ерекшелігі - ол сезімдік қабылдауға негізделеді. Сондықтан танымдық-практикалық қызмет балалардың өз бетінше ойлау қабілетін дамытудағы ең оңтайлы бағыттардың бірі болып табылады. Әрине, балабақшаға зерттеу жүргізу әдістемесін мектеп тәжірибесінен механикалық түрде ауыстыруға болмайды. Мектеп жасына дейінгі балалар әдебиетпен өз бетінше жұмыс істеу мүмкіндігі мен шеберлігі жоқ, қызмет процесін оның нәтижесімен, әсіресе уақыт жағынан алшақ байланыстыру қабілеті толық қалыптаспаған. Зерттеу қызметі түбегейлі өзгеше нәтиже беруі тиіс - нақты әлеммен өзара іс-қимыл нәтижесінде алынатын ақпаратпен жұмыс істеу дағдысы. Бала құбылысты байқай отырып, оның құрамдас бөліктерін сызып тастауды, олардың қасиеттерін (белгілері мен мәндерін) сипаттауды, осы қасиеттер мен олардың пайда болу тәсілдерінің өзгеруіне не әсер еткенін анықтауды, байқалған көріністер негізінде заңдылықтарды шығаруды үйренуі тиіс.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, мектепке дейінгі мекемеде зерттеу қызметін ұйымдастырудың негізгі ережелерін анықтап көрейік. Проблеманы (құбылысты белгілеу) балалар дербес (мүмкіндігінше практикалық) қызметте анықтауы және алға қоюы тиіс. Мысалы, байқауда, әдебиетті көркемдік те, энциклопедиялық та оқу кезінде (қандай да бір құбылыс немесе ерекше факт туралы оқып, оның пайда болу себебін немесе құбылыстың табиғатын білгісі келді); еңбек процесінде (шаруашылық-тұрмыстық, табиғатта, қолмен); иллюстрациялық материалды қарау процесінде және т.б.

Басқаша айтқанда, зерттеу балалардың уәжінен (қажеттілігінен) ұйымдастырылады. Бұл кезеңдегі педагогтың міндеті - осы қажеттілікті түсінуге көмектесу. Оқиганың себептері туралы гипотезаны (болжамды), сондай-ақ оны тексеру тәсілдерін (қарапайым тәжірибелерді) балалар өздері тұжырымдап, таңдауы тиіс. Гипотеза әлемнің нақты көрінісі аясында тұжырымдалуы тиіс. Тәрбиеші жаңа (өткен тәжірибеде орын алмаған) эксперименттерді дайын күйінде емес, өзінің болжамы ретінде және «Егер біз осылай жасасақ, не біле аламыз?» Эксперименттеу балалардың белсенді қызметі ретінде ұйымдастырылады. Бұл ретте әр бала нені білгісі келгенін, қалай тексергенін, не болғанын түсіндіре білуі керек. Эксперименттеу нәтижелері схемалармен және суреттермен (кіші және орта жаста тәрбиешінің көмегімен, жоғары жаста -

дербес) тіркеледі.Неғұрлым объективті нәтижелер алу үшін тексеруді (эксперименттерді) бір объектіде (құбылыста) емес, бір сыныпқа жататын объектілер (құбылыстар) тобында жүзеге асыру қажет

Бұл үшін мектепке дейінгі жастағы балаларға «қоржындарды» жинауды және олардың мазмұнын құрылымдауды (объектілерді бір немесе бірнеше берілген қасиеттер - белгілердің мәндері бойынша қоржынға жинауды, қоржынның ішіндегі объектілерді жіктеуді) үйреткен жөн. Мектепке дейінгі жастағы балалар картотекалармен толық көлемде жұмыс істей алмайды, сондықтан жиналған «қоржындарды» құрылымдауды педагог бірлесіп талқылағаннан кейін жүзеге асырады. «Қоржындар» балалар ата-аналарымен және тәрбиешілерімен бірге жинаған нысандардың коллекциялары (заттар, суреттер, ойыншықтар және т.б.) болып табылады.Зерттеу жүргізу бір жеке ұйымдастырылған іс-әрекеттің шеңберіне қатаң байланбауы тиіс. Оны бос уақытында және балалардың шағын кіші топтарымен, зерттеу жобасы түрінде жүзеге асыру әлдеқайда пайдалы.Зерттеу қызметі нәтижелерінің сипаттамасын сызба бойынша жасау пайдалы. Жағдайды сипаттау. Не таң қалдырды? Нысанның қандай қасиеттері (белгілері мен олардың мәндері) ерекше болып көрінді? Бұл қасиет қандай жағдайда байқалды (белгінің мәні)? Біз көбірек білгіміз келетін нысанның басқа қандай нысандармен байланысы бар? Осыған ұқсас оқиғаны бұрын байқадық па? Болжам. Біз не болжадық?

Эксперимент 1. Нені тексергіңіз келді (мақсат)? Мұны қалай (жоспар) жасадыңыз? Не алды (экспериментті жүзеге асыру және қорытынды)? Сипат (белгінің мәні) қалай өзгерді? Неге байланысты?Нәтижелерді белгілеу үшін схемалау пайдаланылады. Кішкентай балалар педагогқа схемалау (сурет салу) керектігін, мектепке дейінгі балалар оны өз бетінше жасай алатынын айтады.

• Қоржын» • Қоржынды қалай жинадық? Неден? Не үшін?• Эксперимент 2. Басқа нысандарда өз болжамдарыңызды қалай тексердіңіз?Келесі проблеманы қою. Бізде қандай сұрақ туындады немесе жауапсыз қалды?Мұндай тәсіл кезінде балалардың қоршаған ортаны зерттеуге қызығушылығы ғана емес, туындаған проблемалармен өз бетінше жұмыс істеу үшін қажетті бірқатар пайдалы ойлау дағдылары қалыптасады.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасын зерттей келе:

1 жастан -1 жас 6 айға дейінгі балалар қоршаған ортаның заттары мен табиғат құбылыстарына қызығушылығы оянады. Өлі табиғат заттарымен (су, құм, тас) танысады, олармен әрекет етуді көрсетеді (сүмен жуыну, құммен ойнау, тастарды жинау).

Гүлдеп тұрған өсімдікті бақылау, оның бөліктерін (гүл, жапырақ) көрсету. Дағдысы қалыптасады.

Қоршаған ортадағы жануарларды көрсетіп, олардың дауыстарын (қозы - мээ, бұзау - мөөө, мысық - мияу, ит – аб-аб) келтіреді.

Өсімдіктер мен жануарларға деген қызығушылықтары оянып, оларға қамқор болуға үйренеді.

2 жастағы балалар табиғат құбылыстарына қызығушылық танытады.Табиғаттағы маусымдық өзгерістер туралы алғашқы түсініктерді қалыптасады: қар, жаңбыр, жел.

Аулаға ұшып келетін құстарды (торғай, көгершін, қарға), үй құстарын (тауық, қаз, үйрек), маусымға тән табиғат құбылыстарын бақылайды.

Өлі табиғат (жылы, суық су, құрғақ, ылғал құм, домалақ, қатты тас, суық қар) және олармен әрекет ету түрлері (су құю, құм тасу, төгу, жинау, мүсіндеу, қарды домалату, тасты жинау, қалау) туралы түсініктері қалыптасады.

3 жастағы балалардың тірі және өлі табиғат заттары мен құбылыстарына қызығушылықтары қалыптасады.

Туған өлкенің кейбір өсімдіктері туралы қарапайым түсініктері қалыптасады. Ағаштардың, дала гүлдерінің, кейбір көгөністер мен жемістердің, бөлме өсімдіктерінің 2-3 түрін танып,атайды, өсімдік бөліктерін таниды. Табиғаттағы маусымдық өзгерістер.

Ауа-райының жағдайын анықтау (суық, жылы, ыстық), табиғат құбылыстарын бақылау (маусымдық), бақылау күнтізбесінде жылдың қысқы, көктемгі, жазғы және күзгі мезгілдеріндегі ауа-райының жай-күйін белгілеуді біледі.

4 жастағы балалар қоршаған ортада және табиғатта қарапайым тәртіп ережелерін сақтау, қарапайым экологиялық білімдері қалыптасады және жануарлар мен өсімдіктерге күтім жасауды (өсімдіктерді қорғау, қыстап қалған құстарға жем беру) үйренеді.

Өз өмірінің қауіпсіздігінің қарапайым дағдыларын меңгереді (электр құралдарынан сақ болу, өз бетінше от жақпау, сіріңкемен ойнамау, терезенің алдына шықпау, баспалдаққа көтерілгенде және түскенде таяныштан ұстау); қоршаған ортада, табиғатта қарапайым тәртіп ережелерін білу (қоқыс тастамау, өздігінен от жақпау).

5 жастағы балалар өлі табиғат заттарын адамның қолымен жасалған заттардан ажыратады; тірі және өлі табиғат, табиғат құбылыстары арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды бақылайды және түсінеді;

заттар мен құбылыстардың өзіне тән, сипаттамалық белгілерін бақылайды, талдайды, салыстырады, ажыратады;

туған өлкенің ағаштарын, бұталарын, гүлдерін, шөпті өсімдіктерін таниды және ажыратады; өсімдіктерді бақылап, себеп-салдарлық байланыстарды ажыратады; өсімдіктерге күтім жасау әдістерін біледі;

жануарларды әртүрлі белгілері бойынша топтастырады;

таныс материалдармен өз бетінше эксперимент жасай алады;

нанға ұқыпты қарайды, адамдардың еңбегін құрметтейді;

Мектепке дейінгі шақ адам өміріндегі ең маңызды кезең болып келеді. Өйткені осы кезде баланың бойындағы табиғи бар дарындылық жан-жақты дами бастайды. Сондықтан осы шақта балалармен анағұрлым жан-жақты дамытушылық әрекеттер жүйелі жүргізілсе, жұмыс соншалықты нәтижелі болады. Тәрбиелі, білімді ұрпақ балабақшадан мектепке дайын шәкірт болып шығады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы Оқу-ағарту министрлігі 2022 жылғы 14 қазандағы № 422 бұйрыққа қосымша
2. «Отбасы және балабақша» журналдары
3. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. - Астана, 2007.

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТ САБАҚТАРЫНДА КРЕАТИВТІ ОЙЛАУ ТӘСІЛДЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚЫЛЫМ ДАҒДЫСЫН ДАМУЫ НУРУШЕВА Ардақ Набиевна

Физика-математика бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі

Көкшетау Қазақстан

nurusheva1969@mail.ru

Аннотация

Жаңартылған білім беру мазмұнының негізгі міндетінің бірі - креативті ойлайтын тұлғаны дамыту. Тіл және әдебиет пәндері кіріктіріле жүргізілетін сабақтарда креативті ойлау тәсілдерін қолдану арқылы оқушылардың оқылым дағдысын дамыту жүзеге асырылады. Бұл мақала іс-әрекеттегі зерттеу (Action research) жобасы ретінде мектеп мұғалімдерінің тобымен жүргізілді. Зерттеу отандық және шетелдік педагогикалық идеялар мен ізденістерге негізделген. Оқылымның тиімді тәсілдерін қолдану арқылы креативті ойлауды дамытудың жолдары өзіндік тәжірибемен ұштастырыла қарастырылды.

Кілт сөздер: креативтілік, оқылым дағдысы, оқылым стратегиялары, әдіс-тәсілдер “Бүгінгінің баласына ертеңгінің биігінен үңіл!” деген Мағжан Жұмабаев сөзі бүгінгі күнде де өзектілігін жойған жоқ.

Яғни баланың ертеңгі күні өмірде қажет болатын дағдыларды бойына сіңіру бүгінгі концептуалды білімге негізделген мектеп бағдарламасының міндеті.

Жаңартылған білім беру мазмұнында дағдыларға негіздеп оқыту басшылыққа алынады. Сын тұрғысынан ойлау, шығармашылықты қолдана білу, тез ойлап табу дағдысы оқушының ішкі ойын дамытуға, яғни креативті ойлауына итермелейді. Креативті ойлау өзгермелі өмір сүру талаптарына бейімделуге, тұлғаның ішкі ресурстарын тиімді қолдануға, оның әлеуметтенуіне мүмкіндік береді. Креативтілік қабілеттерін адам өмірін жеңілдететін қызықты

идеялар тудыруда ғана емес, жалпы тұлғаның өзін жетілдіруіне және тұлғалық дамуына қолдануға болады. Кез келген шығармашылық жұмыс бізге өзіндік мағына тауып, өз құндылықтарын тануға мүмкіндік береді. Танымал адамдардың өмірбаянын зерттей келе, Дэвид Галенсон (экономист, зерттеуші) креативтілік қабілеттердің шыңы кез келген жаста болуы мүмкін деген қорытындыға келді. Галенсон креативті тұлғалардың екі типін бөліп қарайды. Бірі – өздерін ерте жаста танытса, екіншілері – өте жай дамып, адам өмірінің екінші жартысына келуі мүмкін. Әсіресе креативті ойлауды дамытудың ерекше маңызы жасөспірім кезеңінде көрінеді. Бірқатар зерттеулер адамның креативті дамуында негізгі орынды өзіндік жеке тұлғалық қасиетті түсіну кезеңі ретінде жасөспірімдік кезең алатынын көрсетті (А.Н.Леонтьев, Д.Б.Эльконин, Л.И.Божович және т.б.).

Креативтілік – өмірдегі кез келген міндетке қолданылуы мүмкін сапалық көрсеткіш.

А. Маслоу креативті ойлаудың басты импульсі өзін-өзі белсендіру қажеттілігі, яғни адамның өз міндеттері мен жеке мүмкіндіктерін толық және еркін жүзеге асыруға ұмтылуы болып табылады деп есептейді. Өзін-өзі белсендіру әрекетінің арқасында адам өзінің болмысының мәніне жақын мүмкіндіктерін ашады. Сондықтан креативтілік өзін-өзі белсендірудің маңызды сипаттамаларының бірі саналады. А. Маслоу әсіресе креативті адамдардың тәжірибесіне сүйенеді. Алайда ол креативтілікті кеңінен түсінеді, яғни зерттеушінің пікірінше, креативтілік кез келген тұлға бойынан табылады, тек оны тиімді тәсілдермен анықтап, қолдана білу қажет. Оқыту үдерісінде оқушының креативті ойлау дағдысын дамытуға тілдік дағдылардың (оқылым, айтылым, жазылым, тыңдалым) әрқайсысы негіз бола алады. Жаңартылған білім мазмұнының талабына сай оқушының өмір бойында білім алу құзіреттілігін қалыптастыру міндетін атқаруда мектепте жүргізілетін

Іс-әрекеттегі тәжірибені зерттеудің (Action research) пайдасы зор.

Тіл және әдебиет пәндерінің кіріктірілген бағдарламасының мақсатына қол жеткізу үшін зерттеуімізді 7-10-сыныптардағы оқушылардың креативті ойлау тәсілдерін қолдану арқылы оқушылардың оқылым дағдысын қалай дамытуға болады?” деген зерттеу сұрағы негізінде жүйеледік.

Оқу – оқытудың негізгі тәсілі, қоршаған ортаны танудың құралы. Оқу – саналы түрде және санадан тыс ойлау процесі (Beatrice S.Mikulecky, 2008). Оқуды меңгеру бала үшін ұзақ және оңай емес, оған көп күш пен уақыт жұмсайды. Ол тез және мағыналы оқып, оқу кезінде ойлауды және мазалауды үйренгенше, бұл процесс оған аз қуаныш пен рахат әкеледі. Сондықтан оқушыға автордың айтпақ ойын түсініп алу үшін белгілі бір стратегиялар аса қажет. Бұл мәтіннен қандай да бір идеялар мен фактілерді байқаған кезде оны өзінде бар ақпаратпен сәйкестендіріп, мәтіннің мәнін түсінуге көмектеседі. Когнитивті психологтар өз еңбектерінде жаңа оқу стратегияларын немесе ойлау процесін меңгерген оқушылар нені оқып, нені орындау керек екенін жақсырақ түсінетіндігін зерттеген (Brown, Armbruster, and Baker, 1986). Демек оқушылар оқу стратегиялары мен ойлау әрекетінің барысын түсінгеннен кейін, мәтінді саналы түрде ұғына алады (Brown, 1978) [1]. Зерттеушілер оқушылардың қандай да бір оқу стратегияларын қолдануы олардың оқылымды тезірек әрі ұғынықты түсінуіне айтарлықтай мүмкіндік беретінін нақтылайды. Оқу дағдысы екі жағынан қалыптасады — мағыналық және техникалық. Мағыналық жағы оқылғанды түсінуді, меңгеруді, есте сақтауды қамтамасыз етеді. Техникалық жағы оқу тәсілін, дұрыстығын, мәнерлілігін, жылдамдығын немесе оқу қарқынын қамтиды. Оқу техникасын құрайтын әрбір компоненттің оқу процесіне әсер ететін өз ерекшеліктері бар. Ал оқылым дағдысы мәтінді өндіруден (жазу, айту) гөрі, оған жауап қайтару немесе әрекет етуді білдіреді. Қарапайым тілмен айтқанда жазба тілдегі мәтінді түсіну. Ол үшін біз мәтін тілін сөздер деңгейінде, сөйлем деңгейінде және тұтастай мәтін деңгейінде түсіне алуымыз қажет. Сонымен қатар мәтінде берілген ақпараттарды әлем туралы білімімізбен байланыстыра білуіміз керек. Яғни жергілікті және ғаламдық деңгейде ойлау арқылы жан-жақты мәнмәтінде қарастыра алуы қажет етеді. Мысалы, әдеби мәнмәтінде түсіну үшін талдау төмендегі кестедегі кезеңдермен жүргізіледі.

Жүсіпбек Аймауытов “Ана тілін қалай оқыту керек?” мақаласында да дамытуда көркем шығарманы мәнмәтіндік талдау, сонымен қатар оқушының шығармашылығын дамытудың жолы ретінде бейнелеу өнерімен тікелей байланыстыруға баса назар аударады. Мысалы, ағартушы-ғалымның аталған еңбегінде былай дейді “Көркем әдебиеттен оқытқаннан кейін, балаларға, мәселен, мынадай сұраулар қойылса, жарайды:

- 1) Өңгіменің қаһарманы кімдер? (әдеби және өмірбаяндық мәнмәтін)
- 2) Заманы, орны, уақыты, жағдайы нендей? (тарихи-географиялық мәнмәтін)
- 3) Басында, ортасында, аяғында айтылмай кеткен, жетпей тұрған сөздер жоқ па? (әдеби мәнмәтін)
- 4) Шығарманың өте маңызды жерлері қайсылар? (әдеби мәнмәтін)
- 5) Қандай сөздер, жолдар, сөйлемдер өте сұлу, жат, күшті келген? (әдеби мәнмәтін)
- 6) Қандай сурет салуға, қай-қайсын айттыруға болар еді? (креативті ойлауға бағытталған)
- 7) Қай жері күйге келтіріп оқуға, қай жері сымбатқа түсіруге қолайлы? (рөлдік ойынға бағытталған)
- 8) Қай жерлері өте қуаныш, мұң, қауіп-қатер, қайғы, шаттық сезім туғызады? (әдеби мәнмәтін)” [2]

Ұлт ағартушысының педагогикалық идеялары оқытудың заманауи идеяларымен үндесіп жатқанын өз тәжірибемізде креативті ойлауға бағыттайтын тапсырма түрлерін ұйымдастыру және қолдану барысында көрдік. Солардың ішіндегі ең қызықты әрі тиімдісін ұсынамыз. Әдеби мәнмәтіндік талдауды қызықты әрі оқушының қабілетін ұтымды пайдалану және креативті өнім жасаудың тиімді тәсілі ретінде “Ойлауға бағыттайтын тосын сызбаларды”) таңдауға болады.

Бұл стратегия (Doodle) өзін-өзі дамытады, қиялды дамытады, шығармашылыққа бастайды, креативті ойлауды дамытады және тапсырмаларды шешуде стандарттан тыс ойлау дағдысын дамытады. Оқушылар алдымен оқыған шығармадағы негізгі тірек сөздерді анықтап, одан кейін белгілі бір тіркестер мен фразалардың маңыздылығын бағалайды. Содан кейінгі кезеңде сол фразалардың сөйлем не абзацты түсінуге, бөлімнің негізгі идеясын беруге, толық шығарманың композициясын құруға бағытталған шығармашылық жұмыс жасайды. Әсіресе көлемді шығарманы оқытуда тиімді стратегия. Әр оқушыға жеке бір беттен бөліп беріп, сол беттегі идеяны, ойды беретін сөздер мен тіркестерді анықтап алып, оларды арнайы бір белгілермен белгілейді, үзіндінің идеясын беретін суретті салып, сол арқылы өз көзқарасын білдіре алады. Ғалым Ф.Оразбаеваның зерттеуінде оқылым өнімді сыныпта талқылау, демонстрациялау; графикалық таңбалар арқылы қағаз бетіне түскен сөздер мен тіркестердің мағынасы мен мазмұнын ой мен сананың нәтижесінде қабылдай отырып, сауатты, дұрыс, мәнерлеп, ұғынықты оқу және одан қажетті деректі түсініп, сұрыптап алу деп түсіндіріліп, оқылымның танымдық, зерделік, ізденімдік, көрсетімдік деген түрлерін атап өтеді. Аталған оқылым түрлерінен біздің зерттеу нысанымызға алынған креативті ойлауды дамыту үшін зерделік оқылым ең тиімді түрі ретінде алынды. Зерделік оқылым бойынша оқушы берілген материалды, не мәтінді басынан аяғына дейін толық түсініп оқуы керек. Мәтіннің барлық мазмұнын тәптіштеп біліп, ондағы ақпараттың бірде- бірін ескерусіз қалдыруға болмайды. Сонымен бірге үйренуші шығармаға, яғни мәтінге анализ жасай отырып, ондағы әрбір бірлікті талдайды, сөйтіп бүкіл материалды жан-жақты зерттейді. Кей ретте зерделік оқылым арнайы жасалған сызба, кесте, сурет, жоспар, көрнекіліктермен қатар жүргізіледі [5].

Мысалы, біз өз сабақтарымызда оқушының креативті ойлауын дамытуда инфографиканы қолдану тиімді жол болып келетінін байқадық, бұл процесс кезінде оқушының оқу әрекеттерінде келесі алгоритмдер құрылады:

- мәтіннен фактіні, қосымша мәліметтерді анықтау, мәселені айқындау;
- бұл мәліметтерді саралау мен өзекті идеяны таңдау;
- көзделген аудиторияға сәйкес материалды бейімдеу;
- дайын өнімге өзіндік баға беру;
- инфографиканың мазмұнын талдау, ақпаратты сапалы параметрлер тұрғысынан ұсыну (өзектілік, ақпараттың нақтылығы, т.б.).
- инфографиканы бағалау критерийлері ретінде
- ақпараттық анықтық – интерпретация нәтижесін анықтайтын сипаттама
- ақпараттық жеткіліктілік – негізгі мәнді жеткізудің жоғарғы шегі (бұл шектен асқан жағдайда ақпараттық ресурс қабылдаушының көңілін бөледі)
- ақпараттық қажеттілік – негізгі мәнді жеткізудің төменгі шегі (ақпараттың жеткіліксіз болуы негізгі мәннің бұрмалануына әкеледі)
- барабарлық – көзделген аудитория ерекшелігі мен жеткізілетін идея үшін белгі символикалық құралдарды сәйкес қолдану [3] Осылайша, инфографиканы креативті ойлауды

дамытудың жаңа бір ресурсы ретінде қарастыруға болады.

Тіл мен әдебиет пәндері кіріккен сабақтарда оқушының креативтілігін дамытудың тағы бір тиімді стратегиясы оқыған шығарма, мәтін негізінде скетчноутинг жасату. Скетчноутинг дегеніміз – «идеяларды ұстау» деген атау береді осы технология жүйесін қалыптастырушы М. Роуди. Ал анықтамасы – қолмен салынған суреттер, сызбалар, қолжазбалардан тұратын түрлі визуалды жазбалар. Скетчноутинг арқылы көркем шығарманы оқып болған соң, тез әрі жүйелі мазмұнда жұмысын жүргізуді, ары қарай не болады?» деген сұрақтарға жауап бере отырып, болжауды үйренеді, оқығанын көз алдына елестете отырып, суреттейді, яғни ойды бейнелейді (визуализация жасайды). [6]

Баланың танымын жетілдіріп, ой-өрісін кеңейту арқылы визуалды және жазбаша мәтіндегі идеяны түйінді сөз арқылы бейнемен ұтымды жеткізе білуде қолданылатын стратегияның келесі бір түрі – каллиграмма. Каллиграмма – графикалық суретті бейнелейтін өлең, фраза немесе сөз. «Каллиграмма» сөзін алғаш өз өлеңдерінің жартысын өлеңнің тақырыбын ашатын суреттермен бейнелеген француз ақыны Гий Аполлинер енгізген. [7].

Іс-әрекеттегі зерттеу нәтижесінде, тиімді тандалған оқылым тәсілдері мен түрлері арқылы оқушының креативті ойлау дағдысын жетілдіру мүмкіндігі арта түсетіні және шығармашылық қабілеттерін шыңдауға ықпал етеді деген тұжырымға келеміз. Оқушыларда креативті ойлаудың негізінде кең өрісті ойлау, жаңа көзқараспен қарау, көлемді шығарманы ынталы және үздіксіз оқу дағдысы мен оқырмандық мәдениеті жетіле түседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Оразбаева Ф.Ш. Тіл әлемі. Мақалалар, зерттеулер. - Алматы: Ан-Арыс, 2009.-278б.
2. Педагогикалық тәжірибе, 6-шығарылым. 2. Аймауытов Жүсіпбек “Ана тілін қалай оқыту керек?” мақаласы https://kitap.kz/books/maqalalar_zh_a/
3. Методические рекомендации по формированию креативного мышления обучающихся, Самара 2016
4. Teaching Reading in a Second Language by Beatrice S.Mikulecky, Ed.D. Эллиот Л.Джудд, Либуа Тан, Херберт Д. Волберг. Қосымша тілдерді оқыту.
5. 5. Роуди М. Визуальные заметки: иллюстрированное руководство по скетчноутингу/ М. Роуди: перевод с англ.К. Наумова – Иванов и Фербер, 2014 7. Сергеев П. Искусство каллиграммы //callig.ru

АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ІЛІМДЕРІНІҢ ҚОЛДАНЫСТАҒЫ БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫМЕН ҮНДЕСТІГІ

ОНБАСИЕВА Шұғыла Асқарқызы
Қосшы қаласының мектеп-гимназиясы
Ақмола облысы, Қосшы, Қазақстан
onbfsieva@mail.ru

Аңдатпа

Аталмыш мақалада ақын, түркітанушы, аудармашы, педагог, публицист, қоғам қайраткері, қазақ тілі білімінің негізін салушы ғалым Ахмет Байтұрсынұлының тілді оқытудағы заманауи педагогикалық көзқарастарының өміршеңдігі, лингвистикалық ілімдерінің жаңартылған білім берудегі оқыту әдіснамасының өзегі болып табылатындығы зерделенеді.

Кілт сөздер: тіл білімі, оқыту мәселесі, оқытудың мазмұны, оқытудың бағыттары, оқу бағдарламасы, ана тілі, екінші тіл, қағидалар, лингвистикалық ілімдер т.б

Аннотация

В данной статье изучается актуальность современных педагогических подходов в обучении языку поэта, ученого, тюрколога, переводчика, педагога, публициста, общественного деятеля, основоположника казахского языкознания Ахмета Байтурсынова, а также то, что лингвистические учения являются ядром методологии обучения в обновленном образовании.

Annotation

This article examines the viability of the views of the poet, scientist, turkologist, translator, teacher, publicist, public figure, founder of the Kazakh language education Akhmet Baitursynuly in

Language Teaching, and the fact that linguistic teaching is the core of the methodology of teaching in updated education.

Мектептегі оқу пәндерінің қатарында қазақ тілі пәнінің көтерер жүгі ауыр, біріншіден, қазақ тілі - еліміздегі орта білім алудың басты құралы болса, екіншіден, қоғамның барлық саласында қолданылуы тиіс мемлекеттік тіл. Сол себепті де бүгінгі таңда қазақ тілін сапалы оқытуға ерекше көңіл бөлінуде. Өзекті болып отырған, қызу талқыға салынып жүрген сұрақтардың бірі – жаңартылған білім беру жүйесінде қазақ тілі ана тілі ретінде және екінші тіл ретінде қалай оқытылуда? Неліктен бұл сұрақ бүгінгі күні күн тәртібінен түспей отыр?

Еліміздің қолданысындағы «Білім беру туралы» Заңына сәйкес қазақстандық әр бала өз ана тілінде, жалпы таңдаған тілінде білім алуға құқылы. Дегенмен орта білім беруге арналған стандартқа, мемлекеттік бағдарламаға сәйкес, республика көлеміндегі әрбір мектепте қазақ тілі міндетті пән ретінде оқытылады. Мәселе, сол пәннің қазіргі жаңартылған білім беру жүйесінде сапалы оқытылуына қаншалықты көңіл бөлінген?

Бұл мәселенің байыбына барып бағайық. Мәулен Балақаев 1989 жылы жазған өзінің «Тіл мәдениеті және қазақ тілін оқыту» атты еңбегінде: «*..кейбір мектеп оқушыларының сөздерін тыңдап, жазғандарын оқып қынжылатын кездеріміз болады*» деген екен. Содан бері де аз уақыт өткен жоқ, ұлттық бірыңғай тестілеуде емтихан тапсырғанымен, қарым-қатынаста қолдана алатын деңгейде меңгере алмаған шәкірттер де жоқ емес.

Қазақ тіл білімінің негізін салған ғалым Ахмет Байтұрсынұлына жүгінсек: «*..әр жұрт баласын әуелі өз тілінде оқытып, өз тілінде жазу-сызуға үйретіп, өз тілінің жүйесін білдіріп, жолын танытып, балалар әбден дағдыланғаннан кейін, басқаша оқыта бастайды. Біз де тіліміз бұзылмай сақталуын тілесек, өзгелерше әуелі өз тілімізбен оқытып, онан соң басқаша оқытуға тиіспіз*», - деп тұжырымдаған. («Түрікшілер құрылтайы») [1.142]

Демек, ғалым сонау 20-ғасырдың басында-ақ, бастауыш мектепте бала өз тілінде ауыз әдебиетінің үлгілерін оқып, жаңылтпаш, жұмбақ, мақал-мәтелдерді санасына сіңіріп, өз халқының салт-дәстүрлерін танып-білгеннен кейін ғана басқа тілдерді үйренсе жөн болатынын айтқан.

Сондай-ақ ғалым, орта мектепте тіл сабақтарына баса назар аудару керектігін айта келе, қазақ тілін оқытуды дұрыс жолға қою үшін бірнеше қағидаларды ұсынады. Ендеше, бұл ережелер бүгінгі жаңартылған білім берудегі бағдарламада қалай көрініс тапқанын саралап көрейік:

1. Жаңа берілетін сабақты баланың білетін мағлұматтарымен ұштастыру;
Бұл қағида бойынша, спиральді білім беру бағдарламасы жаңа білімді алдыңғы біліммен тығыз байланыста оқуға мүмкіндік береді.
2. Тиісті таныстыру арқылы сабақтың мазмұнына ынталандыру, ілтипат аудару;
Бұл қағида жаңа білім беру бағдарламасында оқытудың белсенді әдіс-тәсілдерін қамтып, оқушының уәжін тудыруды қарастырады.
3. Сабақты алдын ала даярлайтын сұраулар қою арқылы ынтасын арттыру;
Бағдарлама 21-ғасыр дағдыларын қалыптастыруға бағытталған, сондықтан оқу дағдыларымен қатар, ойлаудың түрлі дағдыларын, атап айтсақ, логикалық ойлау, сыни ойлау, проблемалық ойлау т.б дағдыларын дамытуды көздейді.
4. Қажетсіз мағлұматтардан сақтану;
Бағдарламада оқушының өз бетінше оқып-ізденуіне мүмкіндік берілген.
5. Баланың ішін пыстыратын мағлұматтардан сақтану;
Бағдарлама оқушыға үйлесімді білім беру ортасын құра отырып, түрлі әдісті оңтаймен құруға, жандандыруға бағытталған(АКТ, модельдеу, бірлескен оқу, түрлі стратегияларды қолдану т.б)
6. Алғашқы кездегі оқыту деректің көрнекі болуы;
Бағдарлама сабақта қолданылатын түрлі ресурстардың оқушының жас ерекшелігіне, психологиялық ерекшеліктеріне сай болуын ескереді.
7. Өзгелерді ынталандыру үшін оқытушы үйрететін нәрсесіне өзі де ынталануы;
Бағдарламада берілген оқу мақсаттары оқушы мен мұғалім үшін ортақ. Сондықтан ұстаздар оқытудың әдістерін жаңартып отыру арқылы оқушының ынтасын ескереді.
Бұл қағидалардың барлығы мұғалімдер үшін негізгі ұстанымдар болып табылады.

Ахмет Байтұрсынов *тіл мәселесіне этнолингвистика, когнитивті лингвистика, коммуникативтік лингвистика, әлеуметтік лингвистика* тұрғысында да ерекше мән берген.

1. Ұлттың болмысын оның тіліне қарап танып-білу үшін Ахмет Байтұрсынов айтқан этнолингвистиканы дамытып, бағдарламаға өзгерістер енгізу керек, әсіресе бастауыш мектептегі қазақ тілі пәнінің ана тілі ретіндегі және екінші тіл ретіндегі оқыту мазмұнына ауыз әдебиеті үлгілерін енгізу, соның ішінде баланың ой-санасында ұлттың болмысын, салттық ерекшелігін танытатын балаларға арналған жаңылтпаш, жұмбақ, ертегілерді қолжетімді мәтіндер, суретті әңгімелер, сюжетті комикстер арқылы жоғарыда айтылған қағидаларды ескере отырып енгізу, баланың тілінің қазақша шығуына мүмкіндік жасау қажет.

2. Сондай-ақ, тілдің қоғамда қалай қолданылатынына назар аударатын отырып, ғалым тілдің қоғамдағы сөйлеушілердің қарым-қатынасына яғни жынысына, жасына, кәсібіне т.б тәуелді екендігін айтады. Әлеуметтік лингвистика ілімі тілдің қоғамда қалай қолданылатынына назар аудартады, мысалы әке мен бала бір-бірімен құрдасындай сөйлеспейді, дәрігер мен науқастың өз сөйлеу мәнері бар деген сияқты. Бұл жерде басты назарға алатын нәрсе, қалыптасқан тілдік норманы бұзып сөйлеуге жол бермеу қажет. Әсіресе, әлеуметтік желілердегі қарым-қатынас тілін бақылауда ұстау, тіл тазалығына назар аудару өте қажет.

3. Когнитивті лингвистика ілімі бойынша оқушының тілін дамытуда танымдық мақсатты, яғни тіл арқылы мәдениетімізді, тарихымызды, жалпы ұлттық құндылықтарымызды танытуға арналған шығармаларды оқыту арқылы баланың ой-санасының ұлттық болмыста қалыптасуына мүмкіндік жасау қажет.

4. Қарым-қатынас тілінің дамуы үшін коммуникативтік лингвистиканы, яғни тілдік дағдыларды, атап айтсақ, дұрыс сөйлеу, дұрыс жазу, дұрыс ойын жеткізуі үшін оқу сауаттылығына ерекше назар аудару қажет.

Ғалым Ахмет Байтұрсынов: *«Тілдің міндеті – ақылдың аңдауын аңдағанша, қиялдың меңзеуін меңзегенше, көңілдің түйуін түйгенінше айтуға жарау»*, деп бекер айтпаған. Осы міндетті түсініп қана қоймай, бұлжытпай орындау үшін еңбектенсек, нәтижеге жететініміз сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Түрікшілер құрылтайы» мақаласы
<https://tilalemi.kz/article/1071-.html>
2. https://baigenews.kz/special/vzglyad_v_budushchee/trudi_baitursinova_pomogut_vernut_iskonnii_chistii_kazahskii_yazik__turkolog/

МҰҒАЛІМДЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ МЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШЕБЕРЛІГІН АРТТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ: БІЛІМ БЕРУДІ БАСҚАРУ МЕНЕДЖМЕНТІ ОРАЗБАЕВА Гулдана Бейсенбаевна, ОРАЗБАЕВА Гульнара Бейсенбаевна

Түркістан облысы, Түлкібас ауданы, Т.Рысқұлов ауылы, Сарыағаш ауданы, Төңкеріс ауылы
Түлкібас ауданының білім бөлімі, №68 Т.Оспанов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі
КММ

dana.orazbaeva8181@mail.ru, gulya.8620@mail.ru

Аңдатпа

Менеджмент ғылымында басқару – мақсатқа жетуге бағытталған іс-әрекеттерді ұйымдастыру. Мағынасы бойынша "менеджмент" термині "басқару" терминімен ұқсас. Алайда, қазіргі түсінік бойынша "басқару" ұғымынан "менеджмент" ұғымы кеңірек, өйткені ол адамзат қызметінің әр түріне қолданылады. Менеджментте стратегиялық және ағымдағы жоспарлау түрлерін анықтайды. Стратегиялық жоспарлау білім беру ұйымының түріне, негізгі миссиясына, оның ішкі және сыртқы ортасына байланысты. Ағымдағы жоспарлау стратегиялық жоспар негізінде құрылады. Білім беру менеджментінің функциялары орындалған жағдайда оқу орнының білім беру еңбегінің тиімділігі артып, нәтижесі көрінеді.

Бүгінгі күні педагогика ғылымында педагогикалық үрдісті басқару ғылымы тұрғысынан

зерттеу, түсіну бағыты байқалады.

Менеджмент ғылымында басқару – мақсатқа жетуге бағытталған іс-әрекеттерді ұйымдастыру. Мағынасы бойынша "менеджмент" термині "басқару" терминімен ұқсас. Алайда, қазіргі түсінік бойынша "басқару" ұғымынан "менеджмент" ұғымы кеңірек, өйткені ол адамзат қызметінің әр түріне қолданылады.

Менеджмент (manage ағылшын тілінде – басқару, меңгеру, ұйымдастыру) – ұйымда немесе кәсіпорында жұмыс істейтін адамдардың еңбегін басқара отырып, алға қойған мақсатқа жетуді ұйымдастыра білу, әлеуметтік, оның ішінде білім беру үдерісін басқару принциптері, әдістері, құралдары мен нысандарының жиынтығы. Басқару объектілері – биологиялық, техникалық, әлеуметтік жүйелері. Әлеуметтік жүйелердің бірі – білім беру жүйесі.

Әлеуметтік басқарудың жалпы заңдылықтарына бағынғанмен, білім беру жүйесін басқарудың өзіне тән ерекшеліктері бар.

Білім беру менеджментінің негізгі мақсаты — білім беру жүйесінің мүмкіндіктерін пайдалану арқылы тиімділігін арттыру. Педагогикалық менеджмент оқу-тәрбие, оқу-таным үдерісінің және білім берудің бүкіл жүйесінің тиімділігін арттыруға бағытталған, оларды басқарудың принциптері, әдістері, ұйымдастыру нысандары мен технологиялық тәсілдерінің кешені.

Ұйымдағы менеджмент кешенінің құрамы келесі компоненттерден тұрады: стратегиялық менеджмент, кадрлық менеджмент, технологиялық процестер мен операцияларды басқару, қаржылық менеджмент, материалдық-техникалық жабдықты басқару, өнімді өткізуді басқару, жылжымайтын мүлікті басқару, инновациялық менеджмент (дамуды басқару), өнім сапасын немесе қызмет көрсетуді басқару.

Педагогикалық менеджмент басшылар мен оқытушыларға мақсатқа жету жолында көптеген мүмкіндік береді:

Педагогикалық менеджменттің өзіне тән ерекшеліктері бар, өйткені ол адамдардың шығармашылық әрекеттерімен байланысты.

Білім беру процесін басқаруда педагогикалық менеджментті білім беруді тиімді басқарудың теориясы, әдістемесі, технологиясы деп түсінуге болады. Жалпы менеджмент адамдарды, әлеуметтік процестерді басқару өнері мен ғылым жиынтығы ретінде қарастырылады, адамдардың интеллектісін, еңбегін, мотивацияларын пайдалану арқылы басшының алдына қойған мақсаттарына жете алуын айтады. Осы анықтамаға сүйенсек, әр оқытушы өзінің қарамағындағы білім алушының оқу-таным үдерісінің менеджері болып табылады, ал ұйым басшысы—оқу орнының тұтас оқу-тәрбие үдерісінің менеджері.

Педагогикалық менеджменттің өзіне ғана тән заңдылықтарының бірі-менеджер еңбегінің пәні, өнімі, құрамы және нәтижесінің ерекшелігі.

Педагогикалық менеджменттің бір ерекшелігі: басқаруға ішкі ортаның әр құрылымы, яғни, басқару субъекттері қатысады: топ жетекшісі, бөлім меңгерушісі, тәрбиеші, өз сабағының иесі, ұйымдастырушысы -оқытушы. Бұл ерекшелік жалпы білім беру мекемесін басқару мазмұнына, нәтижесіне маңызды ықпал етеді.

Менеджмент ғылымында басқарушылық еңбек функцияларының бірнеше классификациялары бар. Белгілі бір мақсатқа жету үшін қолданылатын негізгі функциялары: жоспарлау, ұйымдастыру, мотивация және бақылау. Бұл функциялар коммуникация және шешім қабылдау үдерістерімен біріктіріледі.

Менеджментте стратегиялық және ағымдағы жоспарлау түрлерін анықтайды. Стратегиялық жоспарлау білім беру ұйымының түріне, негізгі миссиясына, оның ішкі және сыртқы ортасына байланысты. Ағымдағы жоспарлау стратегиялық жоспар негізінде құрылады.

Оқу орнының стратегиялық құжаттары - білім беру жоспарлары, бағдарламалары, әр құрылымның жылдық жұмыс жоспарлары. Оқу орны жұмысының тиімділігі жоспарлауға байланысты.

Білім беру жүйесі - сабақтастығы бар білім беру бағдарламалары мен әр түрлі деңгей мен бағыттағы мемлекеттік білім беру стандарттары жүйесінің, оларды әртүрлі ұйымдастыру құқықтық формадағы, типтегі және түрдегі білім беру мекемелерінде іске асырушы тармақтардың, сонымен бірге білім беруді басқару органдары жүйесінің жиыны.

Білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік – экономикалық дамуында жетекші рөл атқарады, сондай – ақ оны әрі қарай айқындай түседі. Ал білімнің қалыптасып, дамуының жалпы

шарттары философияның негізгі мәселесі – рухтың материяға, сананың болмысқа қатынасы тұрғысынан зерттелетін ілім таным теориясы деп аталады. Таным теориясының басқа ғылыми теориялардан түбірлі айырмашылығы – ол білімнің қалыптасуы мен негізделуінің жалпы ұстанымдарын, объективтік қатынастарды қалыптастырады.

Орыс педагогі К.Д.Ушинский айтқандай, қазіргі заман талабына сай, әр мұғалім, өз білімін жетілдіріп, ескі бірсарынды сабақтардан гөрі, жаңа талапқа сай инновациялық технологияларды өз сабақтарында күнделікті пайдаланса, сабақ тартымды да, мәнді, қонымды, тиімді болары сөзсіз. Бұл жөнінде Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп атап көрсеткен.

Әсіресе, «білім берудің мемлекеттік – қоғамдық жүйесін қалыптастыру», «корпоративті басқару принциптерін игеру» қаралды. Білім беруді басқарудың әр түрлі деңгейлеріне қоғамдастықтың қатысу попечителдік кеңестердің құрылуы негізінде іске асады. Бұдан басқа, жұмыс берушілердің мамандарды дайындау бойынша салалық және аймақтық кеңестері құрылады. Әр түрлі елдерде негізінен менеджерлерді дайындау, оқытуды ұйымдастыру әдістері бойынша соңғы онжылдықта ұқсастықтар көп. Менеджмент мамандық ретінде, білімнің саласы ретінде интернационалды деуге болады.

Білім беру үрдісінің менеджері – бұл адамға біліммен қатынас жасау мүмкіндігін туғызады. Білім – бұл үлкен әлем, әсер етуші күш. Бұл менеджер үшін тағы бір жағынан бизнес: жеке меншік мектептер және коммерциялық жоғары оқу орындары, министрлік қызмет және халықаралық әріптестермен ықпалдастық, біліктілікті көтеру.

Басқару қызметі өзінің мазмұны және сипаты бойынша қоғам өмірінде интеллектуалды реттеуші рөл атқарады.

Білім берудің басты құндылығы өмір бойы әрбір адамның білім алуға, өзін дамытуға бағытталған, шығармашылық қуаттылығын іске асыру қабілетін сыртқа шығару мүмкіндігін және қажеттілігін адамда дамыту болып табылады.

Білім беру менеджері біздің түсінігімізде – бұл жеке тұлға ретінде өзін –өзі үздіксіз дамытушы, кәсіби басқарушылық-педагогикалық қызметті шығармашылық жағынан іске асыруға қабілетті маман.

Қазір білім беру қызметін ұйымдастыруға қабілетті, «өнімді дайындайтын» және «өнімді» нарыққа шығара алатын қабілетті адамдар қажет. Мұндай адамдар менеджерлер екені белгілі. Нарықтық қатынастарда оның қызметіне іс жүзінде бәрі қатысты.

Менеджер таңдау мәселесі үлкен маңызға ие. Білім беру саласында менеджерлерді кәсіби дайындау үшін келесі міндеттерді шешу қажет:

Қазақстандағы білім беру жүйесіндегі басқарудың жағдайына менеджмент теориясы көзқарасынан талдау жасау.

Білім жүйесінің қалыпты жұмыс істеуі үшін менеджменттің қажеттілігін негіздеу.

Білім саласындағы өз ісінің маманы ретінде менеджердің моделін құру.

Менеджерді кәсіби дайындау үрдісінің мазмұнын ұсыну.

Менеджерді кәсіби дайындау үрдісінің технологиясын сипаттап жазу.

Егер білім саласындағы менеджердің кәсіби дайындығы білім беру жүйесінің мамандарды кәсіби даярлаудың жалпы жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылады десек, білім беру жүйесінің болашақ кәсіби басқару деңгейі неғұрлым көтеріледі және сонымен қатар қосымша кәсіби білім жүзеге асады. Осыған байланысты біздің қазіргі қоғамда ұлттық іскер мәдени ерекшеліктерін есепке ала отырып, менеджер-өз ісінің маманы моделін және менеджерлерді кәсіби дайындау жүйесінің принципиалды негіздерін жасау қажет. Бұл әр түрлі деңгейдегі менеджерлерді және басқа да қызметтегі –әлеуметтік салада, денсаулық сақтау, өндірістік қызметтегі менеджерлерді дайындау үшін тәжірибелік құндылыққа ие болады.

Оған қажетті құралдар:

- ХХІ ғасырдың ғаламдық әлеуметтік және білім беру мәселелерін шешу қажеттілігін есепке ала отырып, білім беру менеджерінің моделін дайындау;

- білім беру менеджерін кәсіби дайындауда қолданылатын білім беру технологиясын және оның дайындығының мазмұны;

- білім беру менеджерлерін дайындау үшін ғылыми –әдістемелік құрал.

Менеджер жоғары шеберлік деңгейіндегі адамдарды ұйымдастырушы – бұл мамандық, базалық кәсіби білімді, ерекше дайындықты қажет етеді. Бүгін, педагогика, психология, әр түрлі әдістер саласында білім беру саласындағы менеджер толығымен басқару қызметін меңгере алу керек, нақты айтқанда басқару қызметіне кәсіби дайын болуы керек.

Білім берудің инновациялық дамуы жағдайында, басқарушылық – педагогикалық дайындық дайындық мәселесі білім беру тәжірибесіне басқару механизмдерін енгізу қажеттілігі ерекше өзекті болып отыр. Бүгін әлемдегі кез-келген елде MBA (Master of Business Administration) дәрежесін алу мүмкіндігі бар.

Мектеп директорының басқару мәдениетінің технологиялық компоненті педагогикалық үдерісті басқару әдістері мен тәсілдерін біріктіреді. Мектепшілік басқару технологисы басшы – менеджердің шеберлігіне байланысты.

Мектеп директорының басқару мәдениетінің деңгейі аталған міндеттерді шешу әдістері мен тәсілдерін меңгеруіне байланысты және олар мынадай үдерістер барысында байқалады:

- Оқу үдерісінің, оқу жылының жүйелі бөлігі ретінде тәрбиелеу шараларының;
- Оның тиімділігін анықтайтын жинақталған факторларды табу;
- Оқу жылында жоспарланған негізгі бағыттардың мазмұны мен түрлерін нақтылау, әдебиеттердің мақсаттылығы және негізділігі;
- Оқу жылының ішінде жүргізілген жұмыстардың, сабақтардың, тәрбиелік іс – шаралардың нәтижелерін талдау;
- Ұйымдастыру барысындағы кемшіліктер мен жетістіктердің негізгі себептерін нақтылау;
- Жаңа оқу жылында атқарылған кешенді жұмыстарды жетілдіру және қорытындылау.

Мектептің педагогикалық кеңесі, мектеп директорының, директордың орынбасары жанындағы жиналыс, әдістемелік семинар, клубтар, оқушылар комитетінің мәжілісі мектеп қызметін ұйымдастырудың басты формалары болып табылады.

Педагогикалық кеңес – бір педагогикалық ұжымда жұмыс істейтін кәсіпқойлар кеңесі, оқу – тәрбие үдерісін ұйымдастыруға қатысты мәселелерді шешеді, оны жетілдіру жолдарын анықтайды.

Міндеттері:

*Мемлекеттік стандарттың талаптарына сай келетін оқу бағдарламаларын, оқулықтар мен оқу құралдарын талқылау, бағалау және іріктеу және формалары мен әдістерін енгізу, оларды жүзеге асыру тәсілдерін анықтау;

*Болашақ жылдық, ағымдық жоспарларды, білім сапасын жүзеге асыру жұмыстары;

*Мұғалімдердің, тәрбиешілердің біліктілігін арттыру, шығармашылық белсенділігін қалыптастыру, озық педагогикалық тәжірибені зерттеу, жинақтау және тарату жөніндегі жұмыстарды ұйымдастыру;

*Педагог қызметкерлерді аттестаттау, аттестаттау технологиясын жетілдіру бойынша ұсыныстар енгізу, санат тағайындау, атақ, разряд беру бойынша білім басқармасы органдарына өтініш жіберу;

*Тағлымдамаға, біліктілік арттыру курстарына жіберілетін мұғалімдердің кандидатурасын қарастыру және бекіту;

*Мектептің ғылыми – зерттеу, мемлекеттік және қоғамдық ұйымдармен және оқу орындарымен, шығармашылық бірлестіктермен әрекеттестігінің негізгі бағыттарын анықтау, тәжірибелі – сараптамалық жұмысты ұйымдастыру, мектеп құрлымында әдістемелік қызметтер, орталықтар құру.

Педагогикалық кеңестің жүктемесін қандай да бір деңгейде азайту үшін мектептерде директор жанындағы жиналыс секілді ұйымдастырушылық форма қолданылады, ол оқытушылар, басшылық үшін міндетті болып табылады, бірақ оған басқада педагог қызметкерлер шақыртылуы мүмкін.

Талқыланатын мәселелер ерекшелігі тікелей ұйымдастыруға байланысты. Бұл оқу үлгеріміне, жүріс – тұрыс қағидаларын сақтау, сабақтан тыс қызметті ұйымдастыру мәселелері. Директор жанындағы жиналыста және мұғалімдердің жұмыстары, олардың білім беру стандарттарын орындауы, оқытушылардың шығармашылық белсенділігін дамыту жөніндегі мұғалімдердің жұмыс жүйесі және т.б. қарастырылады. Осындай жиналыстар өткізу мерзімділігін мектеп директоры белгілейді.

Мектеп директоры жанындағы жиналыста олардың басшылық құзыреттілігіне қатысты ағымдағы мәселелер қарастырылады. Осындай жиналыстар өткізу уақыты мектеп жұмысының тоқсандық немесе айлық жоспарында белгіленеді.

Басқару қызметін ұйымдастыру формалары өзара қызығушылық тудыру барысында өз мақсатына жетті, бұл ретте атқарылатын жұмыстың қажеттілігі мен педагогикалық үдерістің барлық қатысушылары үшін оның мәні түсіндірілді.

Білім берудегі сапа менеджменті жүйесінің принципі – мониторинг нәтижелерін ескере отырып, білім беру үдерісін үнемі жетілдіру.

Білім беру ұйымдарында нәтижеге бағытталған жоспарлар жүйесі енгізілді, ол басшылар мен педагогтерден басқару мен біліктілікті арттырудың жаңа машықтарын талап етеді.

Нәтижеге бағытталған жаңа үлгіге көшу стратегиясын әзірлеу мен жүзеге асыру жөніндегі шешімдерді дұрыс таңдау үшін әрбір басшы стратегиялық менеджмент құралын қолдануы тиіс: талдау, баламаларын талдау, персоналды басқару.

Мектепке басшылық ету тәсілдері де өзгерген. Оқу орнын жаңа талаптарға сай басқаруы керек. Бүгінгі білім беру жүйесінің басқаша екені ҚР-ның «Білім беру» Заңында:

«Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау» деп көрсетілген.

Сонымен, білім берудегі менеджмент деген не? Ол ең алдымен, білім беру жүйесіндегі басқару мен тиімділік, үнемділік. Тиімділік, үнемділік дегендер – өмірдің өзі қойып отырған талаптар. Ысырапшылдық, ұқыпсыздық неге апарып соғатыны әмбеге аян. Үнемділік, әсіресе, дағдарыс жағдайында қажет. Не нәрсені де тиімді пайдалану арқылы кездескен қиындықтардан қиналмай шығып кетуге болады.

Білім беру технологиялары оқушы үшін жұмыс істеуі тиіс. Басқарудағы барлық мүмкіндік, күш-жігер шәкірттің ойдағыдай өсіп-жетілуіне жұмсалыуы тиіс. Бүгінгі оқушының елдің ертеңгі азаматы екені басты ұстаным болуы шарт.

Бүгінгі қоғамның талаптарына сәйкес алдыңғы қатарлы мектептерде инновациялық үрдіс жақсы дамып келеді. Бұл дегеніңіз – мектептегі оқу үрдісіне білім берудегі әлемдік озық істердің енгізілуі. Осы жаңалықтың ену нәтижесінде көптеген мектеп білім саласын едәуір жақсартты.

Оқушыларды мектеп бітіргеннен кейін сан тарау өмір жолдары күтіп тұрады. Өкінішке орай, бірқатар түлек оқу ордасын тәмамдаған соң қандай кәсіпті таңдарын білмей алаңдайтыны бар. Осы жағдай орын алмауы үшін мектепте бағдарлы білім берудің алар орны ерекше. Мұндай біліммен қаруланған оқушы мектеп бітірген соң кәсібін қиналмай таңдайды. Және қалаған оқу орнына түсуіне мүмкіндік туады. Сондықтан да, білім беру саласындағы менеджменттің маңызы зор.

Білім беру менеджерлерінің маңызды функцияларын атап айтқан болсақ, олар:

- жобалау - жоспарлау функциясы;
- ақпараттық - сараптамалық;
- мақсатты - мотивациялық;
- ұйымдастыру - орындаушылық;
- бақылау және бағалау;
- коррекциялау функциясы.

Білім беру менеджментінің аталған функциялары орындалған жағдайда оқу орнының білім беру еңбегінің тиімділігі артып, нәтижесі көрінеді.

Заман талабына сай білім оқу орындарында білім мазмұнын, оның құрылымдық жүйесін жақсарту білім реформасының жүзеге асуының басты шарты.

Осы заманғы білім берудің стратегиялық мақсатын өз жауапкершілігін сезіне алатын, өздігінен әрекет етуге және әрекетінің шешімін таба білуге қабілетті, барлық істе сауатты тұлғаны оқыту мен тәрбиелеуді қамтамасыз ету болып табылады. Жоғарыдағы мақсаттарға жоғары оқу орындарында білім берудің Отандық және әлемдік тәрбиелерінде қалыптасып, өз қызметін оң атқарып келе жатқан білім мазмұнының негізгі құрылымын жобасын жүзеге асыруды қолданылатын жаңа педагогикалық технология арқылы жету көзделеді. Қазіргі уақытта модульдік оқыту технологиясын көптеген оқытушылар пайдалануда. Модульдік оқыту 1960 жылдардың аяғына қарай шет елдерде (АҚШ-та) дәстүрлі оқудың бір нұсқасы, бағыты ретінде

пайда болды. «Модуль» латынның «өлшем», «шама», «мөлшер» деген сөзі.

Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы бүгінгі басты міндеттерінің бірі – жастарға терең білім беру. Ал, оның негізі техникалық және кәсіптік білім берудің оқыту үрдісін жақсартуға жаңа технологияларды енгізу болып табылады. Оқу тәрбие үрдісіне жана инновациялық әдіс тәсілдерді енгізу оқушылардың білімге деген қызығушылығын, талпынысын арттырып өз бетімен ізденуге шығармашылық еңбек етуге жол салады. Оқушылар терең де жүйелі білім және әдістемелік тәсілдерді жетік меңгерген болуы тиіс. Пәндерді оқытуда тиімді әдіс – тәсілдерді пайдалана отырып, сабақты қызғылықты да тартымды өткізу мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Қоғам дамыған сайын, барлық құрылым бірге дамиды. Қазіргі таңда кәсіптік және технологиялық білім беру үрдісінде кеңінен қолданылып жүрген бірнеше инновациялық технологияларды атап көрсетуге болады.

Жаңа технологиялардың педагогикалық негізгі қағидалары: -балаға ізгілік тұрғысынан карау;

- оқыту мен тәрбиенің бірлігі; -баланың танымдық күшін қалыптастыру және дамыту;
- баланың өз бетімен әрекеттену әдістерін меңгерту;
- баланың танымдылық және шығармашылық икемділігін дамыту;
- әр оқушының дамуы үшін жүйелі жұмыс істеу;

Проблемалық оқыту - ғылыми таным нәтижелерін, білімдер жүйесін ғана меңгеріп қоймай, сонымен бірге нәтижелерге жету жолдарын, баланың таным дербестігін қалыптастырып, оның шығармашылық қабілеттерін дамыту.

Дамыта оқыту - мектеп жасына дейінгі балада білім, білік дағдының қалыптастыруын жоққа шығармайды, бірақ оқыту мен тәрбиелеу баланың дамуын қамтамасыз ететін жағдай болу керек.[2] Дамыта оқыту технологиясы ұйымдастырылған оқу іс әрекетінде балаларға тәрбиешінің қарапайым ізденгіштік, зерттеушілік іс әрекетін қалыптастыру тән. Дәстүрлі оқыту - балалардың таным қабілеттері және жас мөлшері шамамен бір деңгейді құрайды. Оқыту барысында жоспарланған тақырып кеңінен түсіндіріледі, балалар сол тақырып бойынша білім, білік дағдыларын игеру мақсатында жұмыс істейді. Цифрлық білім беру электрондық оқулықтар, компьютерлік ойындар, виртуалды жаттығу әдістері, ғылыми-әдістемелік зерттеулер құрайды. Цифрлық білім беру міндеті: - Оқытушының сабаққа дайындығына көмек. - Оқытушының сабақ өткізу үрдісінде көмек. - Оқушының үй тапсырмасын орындауда көмек.

Сол негізгі құрылымның бірі ретінде білім беру жүйесінің толассыз даму және тоқтамсыз өзгеріс үстінде болу, үдерістің бір белгісі екені анық. Әлемдік сарапшылар білім беру жүйесін салыстыруға келетін бірнеше елдерді атап көрсеткен. Олардың алғашқы бестігіне АҚШ, Канада, Сингапур, Финляндия, Швеция тағыда басқа бірнеше елдер жатады. Ол елдер ең алдымен білім саласына салынған инвестиция көлемін, мамандар дайындау мәселесін, оқулар арасындағы қоғамдастық тағыда басқа жиырма шақты критерийді негізге алған. Жаңа ғасыр көгінде әлем кеңістігіндегі білім беру саласы да жаңа арнаға бет бұрды. Бүгінгі ақпараттар легі тасқындаған уақыттың талғамы бөлек, талабы өзгеше болғандықтан, заманға сай қоғам болашағы жас ұрпақты тәрбиелеу үлкен жауапкершілікті міндеттеді. Бұрынғы цензуралық білім жүйесі, стандартты қайталауға арналған сабақ құрылымы ата-ананың да, баланың да талғамынан, табылмады. Бұл жалғыз біздің елімізді ғана емес, барлық мемлекетті толғандырды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. «Қазақстан-2050» даму стратегиясы;
2. М.Валиева «Жаңа педагогикалық технологиялар» Әдістемелік нұсқау, 2002 жыл;
3. Ізденіс және даму перспективалары. Әдістемелік оқу құралы. Алматы, 2016 жыл.
4. Білім. Таным. Тәрбие. Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал. №1, 2016 жыл.

РОЛЬ ТЕАТРА В ДУХОВНО- ПРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ УЧАЩИХСЯ

САМЧЕНКО Елена Владимировна

КГУ «ШГ № 95»

Караганда, Казахстан

sam4enko_ elena@mail.ru

Андатпа

Мақалада мектеп театр студиясының жұмыс барысында рухани - адамгершілік тәрбиесінің мүмкіндіктері қарастырылады.

Аннотация

В статье рассматриваются возможности духовно-нравственного воспитания в процессе работы школьной театральной студии.

Ключевые слова: театр, искусство, театрализация, школьники.

Кризис духовности, поразивший все его слои общества, остро ставит вопрос о сохранении и развитии традиционных для Казахстана ценностей, воспитании детей гармонически развитыми, понимающими и принимающими глубинные нравственные устои нашей страны, ее блестящее культурное прошлое.

Воспитание детей в современном обществе реализуется в условиях экономических и политических преобразований. Произошло социальное расслоение общества, дифференциация и снижение доходов у значительной части семей. В результате разрушаются сложившиеся нравственно-этические нормы и традиции семейного уклада, усиливается конфликтность отношений между родителями и детьми. Развитие средств массовой информации, коммуникаций расширили и преобразили информационное поле, выступающее сильным фактором влияния на мировоззрение личности. В условиях высокой доступности информации, распространяемой через прессу, телевидение, радио, компьютерные информационные сети, на детей и молодежь обрушивается поток продукции, пропагандирующей праздный образ жизни, насилие, преступность, что ведет к возрастанию негативных социально-педагогических последствий в детской среде и ослабляет воспитательную деятельность образовательных учреждений.

Общеобразовательное учреждение должно противостоять негативным установкам (антиценностям) и росту их привлекательности. В этом плане продуктивной формой воспитательной работы является школьный театр.

По существу, целью духовно-нравственного воспитания школьников является то, что выпускник должен уходить в большую жизнь имея те нравственные и духовные приоритеты, которые будут ему помогать всю жизнь, чем бы он ни занимался, и быть глубоко порядочным человеком. Осознавая необходимость и потребность в материальных благах, полученных за счет собственных усилий, молодой человек должен знать и руководствоваться в жизни и духовно-нравственными ценностями, стремиться к самосовершенствованию во всех сферах своей жизни.

Театр – живое искусство, вот сейчас, вот тут актеры разыгрывают перед зрителями сцены из другой жизни, не такой, на первый взгляд, как настоящая. Но потом приходит понимание того, что это про тебя, про твою жизнь, про твоих близких и врагов, про твою страну, про мир вообще. О том, что надо дорожить своей любовью, своими близкими, помогать другим и быть честным. Если театр может хоть на время просмотра спектакля сделать человека чуть-чуть лучше, то нельзя не использовать это для становления юных душ. Об этом говорили многие мэтры театрального искусства. Л.Додин в одном из интервью сказал: «Хорошего театра много быть не может, да и вообще театра много быть не может, даже плохой театр лучше чего-нибудь другого хорошего».

Театр – искусство удивительное. Хотя бы потому, что с прошлого века ему постоянно предсказывают неминуемую гибель. Сначала казалось, что его уничтожит немое кино и эта угроза увеличилась при появлении звукового кино. Затем угроза исходила от телевидения, когда стало возможным не выходя из дома увидеть и кино, и спектакль. Позже стали опасаться мощного распространения видео и Интернета. Но они не отняли у театра всех зрителей. Залы театров заполняются людьми, которые хотят приобщиться к этому виду

искусства. Среди этих зрителей много молодых. Заботу о развитии интереса к искусству, о противостоянии бездуховности и массовой культуре взяли на себя школы и учреждения дополнительного образования. Именно здесь всегда включали театр в самые разнообразные формы учебной и внеучебной деятельности.

Есть два пути приобщения школьников к театральному искусству. Один самый простой – организовать посещение школьниками театра, где поставлен спектакль по мотивам какого-либо произведения из школьной программы по литературе. И дети охотно пойдут, ведь для многих из них это кажется удачной альтернативой непосредственному прочтению самого произведения. При удачной постановке это может и подвигнуть их к прочтению, к увлечению творчеством автора. И это здорово, если дети, благодаря театру начинают читать Достоевского и Чехова. Примеров этому немало. Необходимо воспитание отношения к посещению театра, соблюдению определенных правил и традиций, сталкивается со специфическими сложностями.

Юношеская публика на спектакле молодежного театра иногда проявляет «синдром» рок-концерта на стадионе: как только гаснет свет в зале, юные зрители свистят, режут и топают ногами. Часто по замыслу режиссера многие спектакли начинаются в тишине, а молодежный зал немедленно заявляет о себе и предлагает диалог, обратную связь - как на концерте, не понимая условий театральной игры. Но по ходу спектакля ситуация при талантливой работе театра меняется, даже неподготовленный зритель, не до конца понимая происходящее на сцене, возможно неосознанно, попадает под влияние театра. И происходит то, к чему всегда стремились истинные мастера сцены. Об этом как-то сказал замечательный актер О.Басилашвили : «Я никогда не хотел стать артистом, но я хотел попасть в этот волшебный мир... Я, может быть, покажусь глупцом и идеалистом, но театр может сделать человека лучше. Но только тогда, когда режиссер и актер пытаются проникнуть в глубину человеческой души» .

Есть и другой путь приобщения школьников к театру: это создание театрального коллектива непосредственно в школе или вовлечение школьников в театральные студии при учреждениях дополнительного образования. Приглашать надо всех детей, не обращая внимания на то, есть ли у них ярко выраженные способности к лицедейству, или нет. Но с самого начала перед педагогом стоит сложнейшая задача убедить всех учащихся, пришедших записаться в театральную студию (театр и т.п.), что в этом коллективе они получают нужные для жизни навыки, раскрепостятся, будут выступать на сцене, приобщатся к величайшим достижениям культуры, познавать через спектакли историю своей страны.

Для реализации воспитательной цели при помощи театра решаются такие педагогические задачи, как: обучение духовно-нравственным традициям, обучение нормам поведения в коллективе и общественных местах.

У учащихся формируются нравственное отношение к окружающему миру; духовно-нравственная устойчивость и эмоционально-волевые качества личности.

В процессе обучения у учащихся воспитывается уважительное отношение к истории своей страны и к культурному наследию своего народа. Совершенствуются духовно-нравственные качества, усваивается толерантность по отношению к другим национальностям и религиям.

Для детей младшего школьного возраста, начинающих заниматься театральной деятельностью наиболее эффективны различные игры. Например, игры-импровизации по народным сказкам, детским стихам, басням Л.Н.Толстого, К.Д.Ушинского, С.В.Михалкова, и других авторов, произведения которых адресованы младшим школьникам.

Во время проведения или при анализе театрализованной игры педагог направляет детей, обращает их внимание на проявление товарищества, доброжелательности, справедливости, толерантности, осуждает эгоизм, грубость, несправедливость.

Педагоги обязаны и сами уметь играть с детьми. Содержание сюжетных коллективных игр, этюдов («магазин», «после каникул», «день рождения», «больница» др.) помогают обратить внимание детей на нравственную сторону взаимодействий и взаимоотношений друг с другом. Один из главных моментов воспитания - обсуждение упражнений, этюдов, контрольного показа. Во время обсуждения необходима предельная доброжелательность. Обсуждается не личность, а деятельность.

Педагог сопоставляет и оценивает происходящие в сценических условиях события с

аналогичными явлениями в жизни, развивая, укрепляя, поддерживая постоянный интерес к сопоставлениям, помогая учащимся осознавать, что критерием правдивости, подлинности происходящего на сцене является жизнь.

Подростковый возраст требует особого к себе внимания. Это ответственный период становления личности, интенсивного роста внутренних творческих сил и возможностей подрастающего человека. Противоречивость, свойственная в той или иной мере каждому возрастному этапу, в подростковом возрасте составляет самую его суть.

В театральной работе с подростками адаптацию к сцене лучше начинать с литературно-драматических и литературно-музыкальных композиций. Использование этих композиций позволяет значительно расширить репертуар, необходимый для данной возрастной группы. Подготовка каждого сценического отрывка, как составляющая и органическая часть большой композиции, разогревает интерес к репетициям, повышает ответственность, развивает чувство коллектива. Вместе с тем использование литературно-драматических и музыкальных композиций имеет большое значение и потому, что дает возможность специально заниматься с учащимися и художественным чтением, и пением, и танцем. То есть многими составляющими актерского мастерства.

Особое место в театральных занятиях с подростками занимает работа с баснями как драматургическим и чтецким материалом. Учащиеся читают басню по ролям, за каждого из действующих в ней персонажей и от автора. Работа над текстом басни позволяет выявить понимание интриги, как двигателя действия в театральном спектакле. Басня - жанр поучительный и тут надо вовремя подвести ученика к пониманию сущности каждого из персонажей, чтобы развязка басни была для него понятной через переживание.

Через участие в театральных постановках, посвященных родному городу, воспитывается любовь к «малой Родине». В основу сценариев ложатся литературные произведения о Санкт-Петербурге 19-20 веков. Здесь начинается переплетение познания города с расширением знаний о великой русской литературе девятнадцатого века. Участие в литературно - музыкальных композиций «Петербург - золотая пора, Петербург – здесь живет красота» по произведениям А.С.Пушкина, А.Черного, Н.В.Гоголя и др., инсценировки «Пушкин пишет» по стихам А.С.Пушкина и произведениям о нем, «Невский проспект» Н.В. Гоголя, вызывает необходимость у учащихся прочитать не только программные произведения, но и расширить знания о роли города в творчестве классиков русской литературы: А.С.Пушкина, Ф.М. Достоевского, Н.В.Гоголя и др. Воспитание любви к родному городу, или городу, в котором ты живешь здесь и сейчас, основанное на шедеврах русской литературы и воплощенное в театральных постановках на сцене, не может не оставить глубокого следа в душах детей. Задача педагога в данном случае состоит в том, чтобы посредством участия в театральном действе учащиеся научились по-настоящему ценить и беречь свой город.

Особое место в духовно-нравственном воспитании школьников занимает обращение к произведениям о Великой Отечественной Войне (ВОВ) и о блокаде Ленинграда. В связи с ограниченностью числа оригинальных пьес для школьного театра на эту тему, мне, как педагогу и руководителю театральной студии «Основы театрального мастерства», приходится создавать собственные инсценировки по литературным произведениям. Особое влияние и на учащихся, и на зрителей производят спектакль по повести Б.Васильева «А зори здесь тихие...» и инсценировка по произведению О.Берггольц «Рождены в Ленинграде». Соприкосновение с темой далекой вроде бы от повседневности заставляет ребят искать в себе черты в чем-то схожие с чертами героев тех далеких лет. Высокое духовное, нравственное и патриотическое начало в образах погибающих, но выполняющих свой долг девушек из великого произведения Б.Васильева, судьбы умирающих от голода, но стремящихся сохранить достоинство юных жителей блокадного Ленинграда, вызывают у учащихся эмоциональный подъем, проявляющийся уже на репетициях. Во время спектаклей педагогу приходится даже сдерживать своих подопечных, чтобы эмоции не захлестнули и не помешали игре на сцене. Участие даже в маленькой роли в таких спектаклях оказывает неизгладимое впечатление на детей и оставляет след в душе на долгие годы. Как известно детская аудитория самая трудная для актера. Внимание юных зрителей может быть сконцентрировано только на том, что их заинтересовало, и на небольшой временной интервал. Поэтому инсценировки рассчитаны на 20, максимум 30 минут. Педагог во время выступления наблюдает не только за тем как идет

спектакль, но и за зрительным залом. И если лица ребят становятся серьезными, напряженными, у них появляются на глазах слезы, значит постановка задела их «за живое», заставила задуматься о жизни и о том, почему люди шли на подвиг во имя своей Родины.. Понятия справедливости, веры в лучшее, патриотизма становятся для них осязаемыми и надолго остаются в памяти.

Учащиеся студии выступали с этими и другими спектаклями не только перед школьной аудиторией, но и перед моряками Кронштадта, которые принимали эти выступления близко к сердцу, переживали вместе с героями и были благодарны юным артистам.

Положительные эмоции у участников и зрителей вызывает литературно-музыкальные композиции «В городском саду играет...» и «Артисты в годы ВОВ». Учащиеся знакомятся с историей создания знаменитых песен, созданных в годы ВОВ и творчеством таких великих исполнителей, как Н.Русланова, К.Шульженко, М.Бернес, Л.Утесов и др. Узнают о том, как артисты поддерживали армию и тыл в годы войны, жертвуя деньги на танки и самолеты. Они выступали на фронте и в блокадном Ленинграде. С этими композициями студийцы неоднократно выступали перед ветеранами ВОВ и блокадниками. После выступления ветераны общались с ребятами, рассказывая им о прошлом, о войне и вместе с учащимися пели песни военной поры.

Формирование нравственных качеств, становление духовной личности не поддаются сиюминутной оценке, поскольку это длительный по времени и интегральный по сущности процесс. Пройдут годы до того времени, когда можно будет увидеть результат и понять какими стали бывшие учащиеся театральной студии и какова в этом роль педагога.

Список литературы:

1. Оленева М. А. «Лицом к лицу»: Учебная программа для театральных коллективов учреждений дополнительного образования. — Тюмень, ИПКРО, 1997.
2. Театр в школе. — М.: Просвещение, 1979.
3. Страницы истории на школьной сцене / Е. К. Плоткина, Г. М. Плоткин. — М.: Дрофа, 2007.
4. Полякова Т.Н. Развитие гуманитарной культуры учащихся средствами школьного театра. М.: ПЕР СЭ, 2006.-С.16-17.,208с.
5. Станиславский К.С. Статьи, речи, беседы, письма. (Речь перед открытием Художественно-общедоступного театра 14 июня 1898.) С.101.
6. Кидин С.Ю. «Театр-студия в современной школе. Г.Волгоград. «Учитель». 208г.

Интернет-источники:

1. (Горюнова С. А. Проект "Школьный театр как средство воспитания нравственности и духовности детей" nsportal.ru>Школа>Дополнительное образование>...-programma-teatr-gde...)
2. Культура20140116/367592499.html
3. (art-education.ru)...archive...nekrasova_7-04-2007.htm).
4. (<http://www.vm.ru/news/2014/09/17/265597.html>).

ПӘНДІ ОҚЫТУДА ТАПСЫРМАЛАРДЫ ТҮРЛЕНДІРУ АРҚЫЛЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ АРТТЫРУ

САПАРОВА Айнагул Сагинбаевна, КАДИРСИЗОВА Оксана Рапагатовна

«№95 мектеп-гимназиясы» КММ

Қарағанды, Қазақстан

sch95@kargoo.kz

Оқу нәтижелерін бағалау үшін аутентті практикалық тапсырмалар әзірлеу маңызды. Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауда тапсырманың қандай түрлері қолданылады? Объективті, сапалы бағалау үшін бағаланатын оқу мақсатының мазмұнын ашатын әр түрлі тапсырмаларды қолданған жөн. Тапсырмалар жабық немесе ашық түрдегі тапсырма болуы мүмкін. Тапсырманың түрін орынды пайдалану нақты оқу мақсатына жету үшін қажетті және маңызды болып табылады.

Жабық тапсырмалар – педагогика мен психологияда кең қолданылатын тапсырмалардың түрі. Мұндай тапсырманы құрастыру оңай және олар оқушылардың түсінуіне жеңіл болады.

Тапсырманың дидактикалық мазмұны сақталған жағдайда жабық тапсырмалардың ішкі құрылымы әр алуан болуы мүмкін. Бұл бір дидактикалық материал негізінде сандық және сапалық сипаттамалары әртүрлі бірнеше тапсырма дайындауға мүмкіндік береді. Алайда оқу процесінде үнемі тек жабық тапсырмаларды қолданған жағдайда оқушылардың білім-дағдылары толық жинақталмаған, шектеулі болады.

Практикада жабық тапсырмалардың бірнеше түрі кеңінен қолданылады:

• жауабында көп таңдауы бар тапсырмалар: бір дұрыс жауабын таңдау немесе бірнеше дұрыс жауабын таңдау тапсырмалары;

• сәйкестендіруге арналған тапсырмалар;

• реттілікті анықтау тапсырмалары;

• тұжырымның шындық немесе жалған екенін анықтауға арналған тапсырмалар («ақиқат» немесе «жалған»)

Тапсырмалардың осы түрлеріне тоқталайық.

Тұжырымның шындық немесе жалған екенін анықтауға арналған тапсырмалар.

«Шындық/Жалған» тапсырмасы – бұл тұжырым түрінде берілетін жабық тапсырма, оқушылар берілген тұжырымның ақиқат немесе жалған екенін анықтауы қажет. Басқаша айтқанда, әр сұрақтың тек екі мүмкін жауабы болады, оқушы сол екеуінің біреуін таңдайды. Мұндай тапсырмалар білу және түсіну дағдысын тексеруге қолайлы. Оқушылар тапсырманы тез түсініп, тез жауап беруі мүмкін; мұндай тапсырманың көмегімен үлкен мазмұнды қысқа уақыт ішінде қамтуға болады.

Дегенмен көптеген сарапшылар шындық/жалған тапсырмалары қажетті білімді жеткілікті бағаламайды деп есептейді, себебі бұл тапсырмаларда оқушы тапсырманың дұрыс жауабын болжап анықтауы мүмкін. Сонымен қатар көптеген педагогтердің оқушыларды тек есте сақтауға бағыттайтын қарапайым тривиалды сұрақтар құрастыру қауіпі де бар.

Шындықты анықтау тапсырмалары нақтылауға берілген болуы мүмкін. Мұндай тұжырымның шындығын анықтау тапсырмалары асты сызылған негізгі сөз арқылы немесе қысқа фраза арқылы ұсынылады. Сұраққа толық жауап беру үшін оқушы берілген тұжырымды шындыққа айналдыратын сөзді немесе фразаны белгілеп көрсетуі қажет. Шындық/жалған тапсырмаларының бірқатар ерекшеліктері бар, мысалы:

Әмбебап. Мұндай түрдегі тапсырманы түрлі оқу нәтижелерін өлшеу үшін бейімдеуге болады.

Жылдам балл қою. Балл қоюға көп уақыт кетпейді, балды есептеудің дәлдігі жоғары. Қолданбалы бағдарламалардың көмегімен дұрыс жауаптарды автоматты түрде есептеуге болады.

Сенімділік. Дұрыс құрылған сұрақтар оқушының оқу жетістігінің сенімді нәтижелерін беруі мүмкін.

Сұрақты талдау мүмкіндігі. Шындықты анықтау тапсырмаларын сұрақтарды талдау арқылы жетілдіруге болады.

Тиімділік. Қолда бар материалдардан аз уақыт ішінде көптеген әртүрлі тапсырмалар құрастыруға болады.

Түсінгенін тексеру. Шындықты анықтау сұрақтары оқушылардың зерделеген материалды түсінгенін бағалауға пайдалы.

Қысқаша мазмұндалуы. Шындықты анықтау сұрақтары тез оқылатын, бірнеше сөзден тұратын қысқа болуы мүмкін.

Шындық/жалған тапсырмалары жауабын таңдауға берілетін тапсырмалардың ішінде ең жиі қолданылат тапсырма түрі болып табылады. Дайындау оңай, дегенмен оларды қолдану кезінде мұқият болған жөн. Оқушылар мұндай тапсырмалардың осал тұсын тауып, жауабын болжауға көмектесетін сөздерді, грамматикалық құрылымдарды тағы да басқа жауапқа меңзеуші белгілерді пайдаланып, жоғары балл алуы мүмкін.

Мұндай тапсырмаларды қызығушылықты арттыру және талқылау сұрақтарын енгізу үшін тиімді қолдануға болады. Бұл алдыңғы сабақтағы жетілдіруді қажет ететін проблемалық тұстарды анықтау үшін, оқушыларды жаңа тапсырмаларды орындауға ынталандыру үшін, күнделікті сабақта сұрақ-жауап түрінде қысқаша викторина өткізу үшін қолдануға ыңғайлы

құнды құрал болып табылады.

Жоғары ойлау деңгейлерін қамтуға ұмтылыңыз.

Келесі жабық тапсырма түрі – сәйкестендіру тапсырмалары.

Сәйкестендіруге арналған тапсырмалардың түрлері көп. Оның қарапайым түрлерінің бірі – екі бағанды салыстырып, сәйкестендіру тапсырмасы: бірінші бағанда жауап беруге тиісті сұрақ немесе тапсырма жазылады, ал екінші бағанда сәйкестендіруге арналған олардың жауаптары көрсетіледі. Мұнда бірінші бағандағы тапсырмалардың саны мен сәйкес жауаптар саны бірдей

болады. Алайда бұл жерде бірнеше қауіп бар: оқушылар жауапты болжамдап дұрыс табуы мүмкін. Сонымен қатар егер оқушы бір жауабында қателессе, бұл оның одан әрі де қателесуіне себеп болады. Мынадай жағдай болуы да мүмкін: егер оқушы біреуінен басқа барлық сұрақ бойынша сәйкестікті дәл білсе, жауабын білмейтін сұрақтың шешімі өздігінен айқын болып шыға келеді.

Дұрыс жауапты болжамдап табу мүмкіндігін азайтудың бірден-бір тәсілі – бірінші бағандағы сұрақтардың санына қарағанда екінші бағандағы жауаптар санының көп болуы. Бұл жағдайда да оқу материалы негізінде біртекті белгілері бойынша екі бағаннан тұратын тапсырма анықталады. Екінші бағанда біріншісіне қарағанда бірнеше қатар артық болуы қажет, ал дұрысында екі есе көп болғаны жөн.

Нәтижені өңдеуге қолайлы болуы үшін сол бағандағы қатарларды санмен, ал оң бағана қатарларын бас әріптермен белгілеу ұсынылады. Оқушы тапсырманы қолайлы психологиялық жағдайда қабылдап, ойланып жауап беруі үшін жазу қарпі өлшемінің де маңызы бар. Бағанның жоғары жағындағы тақырыпшалар бас әріптермен жазылады, бағандағы сөздер кіші әріптермен жазылады. Сол жақ бағандағы қатардың саны 4-5-тен аспауы қажет екенін ескерген жөн. Әрине, жекелеген мысалдарда, жоғары деңгейде құрастырылған жағдайда бір сұраққа бір жауап келетін сәйкестендіру тапсырмасын құрастыру орынды болады.

Сәйкестендіру тапсырмалары оқиға, мерзім, атаулар мен оқиға болған жерлерді білу маңызды болып саналатын жағдайларда білімді тексерудің барынша тиімді тәсілі болып табылады.

Сәйкестендіру тапсырмалары әр түрлі эксперименттерді, олардың нәтижелерін, арнайы терминдер мен анықтамаларды есте сақтауды қажет ететін жаратылыстану ғылымы сабақтарында қолдану үшін ыңғайлы.

Олардың кеңінен қолданылатын келесі түрлерін атап өтуге болады:

- Терминдерді олардың анықтамасымен сәйкестендіру;
- Бір-бірімен байланысты фразаларды сәйкестендіру;
- Себебі мен салдарын сәйкестендіру т.б.

Жабық тапсырмалардың келесі түрі – көп таңдаулы жауабы бар тест тапсырмасы. Мұнда бір дұрыс жауабы бар және бірнеше дұрыс жауабы бар тест құрастыруға болады.

Көп таңдауы бар тапсырма – оқушының жауабы ұсынылған тізімнің көлемінде шектелген, дәйекті жауабы көрсетілген сұрақ түріндегі тапсырма. Мұндай тапсырма екі компоненттен тұрады: тапсырманың мәтіні және жауап нұсқалары. Мұндағы дұрыс жауап – тапсырманың кілті, ал дұрыс емес жауаптары дистракторлар болып табылады.

Тапсырманың мәтіні барынша қысқа болып, сұрақтың мазмұнын анық көрсетуі тиіс. Оның сауатты құрастырылуы өте маңызды. Мәтіннің, тапсырма шартының күрделілігі сұрақты түсінуді қиындатады. Тапсырма орфографиялық және грамматикалық ережелерді сақтай отырып құрастырылуы тиіс.

Көп таңдауы бар тапсырма құрастыру кезінде бірқатар талаптарды ескерген жөн.

Мысалы тапсырма мәтінін теріске шығару арқылы тұжырымдау оқушының қабылдауы мен дұрыс жауабын анықтауына қиындық туғызады. Сонымен қатар оқушының оқу материалын меңгеру деңгейін нақты анықтауға мүмкіндік бермейді. Алайда тапсырманы теріске шығару арқылы тұжырымдау қажет болған жағдайда қосымша графикалық әсерлерді қолдануға болады, мысалы, көлбеу немесе қалың қаріппен көрсету, белгілеу, теріс берілуі бар бөлігін бас әріппен жазу.

Бос орындарға қажетті сөздерді қою арқылы берілген мәтіннің сөйлемдерін толықтыруға негізделген тапсырманы қолданбауға тырысу қажет. Мұндай тапсырмалар ең алдымен оқушылардың көру арқылы есте сақтау қабілетін тексеруге бағытталады, өтілген материалды

меңгеру сапасын көрсетпейді.

Көп таңдауы бар тапсырмаларда жауап нұсқаларының саны әртүрлі болуы мүмкін. Жауап нұсқалары көп болған сайын оқушылардың дұрыс жауапты кездейсоқ болжап табу мүмкіндігі азаятыны анық. Дегенмен ұсынылатын баламалы жауаптардың көп болуы оқушылардың тапсырманы орындауға жұмсайтын уақытының шамадан тыс артуына алып келеді. Жалпы, жауап нұсқаларының саны 2-ден 5-ке дейінгі аралықта болғаны жөн.

Жауап нұсқаларын түрлі логикалық реттілікпен орналастыруға болады (мысалы, әліпби реттілігі бойынша, хронологиялық тәртіппен, өсу/кему ретімен, грамматикалық санатына қарай және т.б.). Осылайша жауаптардың көрсетілген ретіне байланысты оқушылардың дұрыс жауапты болжап табу мүмкіндігі шектеледі. Мысалы, жауап нұсқалары сөзден басталатын болса, онда олар әліпби ретімен орналасады. Егер жауап нұсқалары саннан басталса, онда өсу/кему ретімен орналасады. Егер бір қарағанда екі жауап нұсқасы бір-біріне ұқсас болса, онда оқушылардың салыстыруына ыңғайлы болуы үшін оларды бірінен кейін бірін тізбектеп орналастырған жөн.

Тапсырма құрастыру алгоритміне сәйкес көп таңдауы бар тапсырма құрастырғанда тапсырманың шарты, яғни сұрағы мен дистракторларды құрастыруға дейін оның кілтін – дұрыс жауабын дайындап алу ұсынылады. Бұл тапсырманың нақты дұрыс жауабының бар екендігіне кепілдік береді. Жауап нұсқаларын оқушылар дистракторларды қандай да бір белгісі бойынша анықтай алмайтындай етіп, өте мұқият құрастыру қажет.

Дистракторлар өтілген материалға сәйкес болуы және шындыққа жанасымды, бірақ дұрыс емес жауап болуы тиіс. Дистракторларды қолданудағы басты мақсат – оқу материалын жеткілікті меңгермеген оқушылардың зейінін шоғырландыру.

Әдетте «жақсы» дистрактор оқушылардың жиі жіберетін қателерін қамтиды. Егер дистракторды үлгерімі төмен оқушылардың басым бөлігі таңдаған болса, онда оны жақсы құрастырылған деп есептеуге болады. Бұл оқушыларды дайындық деңгейіне қарай саралауға мүмкіндік береді. Ал егер дистракторды білім деңгейі жоғары оқушылардың басым бөлігі таңдаған жағдайда дистрактор сапасының төмендігін немесе тапсырманы құрастыруда қате жіберілгенін байқауға болады. Егер дистракторды бірде-бір оқушы таңдамаған болса, онда дистрактордың қате құрастырылғаны туралы қорытынды жасауға болады, оны қайта құрастыру қажет.

Тапсырманың кілті мен дистракторларды құрастыру кезінде нені ескеру керек?

✓ Тапсырманың кілтінде тікелей оқулықтан алынған үзінділерді қолданбаған жөн, әсіресе, дистрактордың оған ерекше қатысы болмаса.

✓ Алдыңғы тапсырмада кездескен сұрақтарды дұрыс жауап (кілт) ретінде қолданудың қажеті жоқ. Бұл тапсырманы орындауды жеңілдетуі немесе қиындатуы мүмкін.

✓ Тапсырманың кілті дистракторлардан ерекшеленіп берілмегені дұрыс (мысалы, өте қысқа немесе ұзақ болмауы, жеңіл немесе күрделі түрде берілмеуі маңызды).

✓ Тапсырма кілті мен дистракторларда «эрқашан», «кейде», «ешқашан», «жоғарыда аталғандардың барлығы», «дұрыс жауабы жоқ» сияқты сөз тіркестерінің болмауын ескерген жөн.

Сонымен, ашық тапсырма әзірлегенде сұрақпен қатар оның жауап үлгілерін дайындап қою керек. Оқушылардың жауабын тексергенде әрдайым жауап үлгілерін пайдаланыңыз. Тапсырмада стандартты нұсқауларды қолдануға тырысыңыз.

Бірақ бұл бізге ашық тапсырма әзірлеп, қолдануға кедергі келтірмейді. Себебі біз ашық сұрақтар қою арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытамыз. Мектепте ашық тапсырмалардың көмегімен проблемаларды шешуге үйрету арқылы оқушыларды шынайы өмірге дайындаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Өңірлік және мектеп үйлестірушілеріне арналған критериалды бағалау бойынша нұсқаулық: Оқу-әдіст. құрал /«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ /О.И.Можаева, А.С.Шилибекова, Д.Б.Зиененованың редакциясымен. Астана, 2016.

2. <https://quizlet.com/56502240/reliability-validity-and-objectivity-flash-cards>

**БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН БЕЙІНАЛДЫ ДАЯРЛАУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН
КОНТЕКСТТІК ТАПСЫРМАЛАР**
**СЕРІК Аманай Жомартқызы, ЖҰМАҒҰЛОВА Нұргүл Ахметуллақызы, НАЗАРОВА
Гульмира Асылбековна**

Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті
serik_amanai.02@mail.ru, zhumagulova.n02@gmail.com, tama_20@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада биология пәнінен бейіналды даярлауда қолданылатын контексттік тапсырмалар мазмұны қарастырылады. Мақаланың өзектілігі соңғы жылдары білім беру процесінде едәуір жандандыруға мүмкіндік беретін арнайы құралдарды қолдануға көбірек көңіл бөлінумен байланысты. Бейіналды даярлауда контексттік тапсырмалар арқылы оқыту – бұл мотивациялық сипаттағы тапсырмалар, оның жағдайында белгілі бір өмірлік жағдай сипатталған оқушылардың игерген әлеуметтік-мәдени тәжірибесіне негізделген тапсырмаларды қолдану.

Кілттік сөздер: биология пәнінен бейіналды даярлау, контекст оқыту, контексттік тапсырмалар, биология, әдістемелік әзірлемелер, майлар, көмірсулар, катаболизм және анаболизм.

Аннотация

В статье рассматривается содержание контекстных заданий, используемых в предпрофильной подготовке по биологии. Актуальность статьи обусловлена тем, что в последние годы все больше внимания уделяется использованию специальных средств, позволяющих существенно активизировать образовательный процесс. В предпрофильной подготовке обучение с помощью контекстных задач- это задачи мотивационного характера, в рамках которых используется задание на основе социально-культурного опыта учеников, в котором описывается определённая жизненная ситуация.

Ключевые слова: профильная подготовка по биологии, контекстное обучение, контекстные задания, биология, методические разработки, жиры, углеводы, катаболизм и анаболизм.

Abstract

The article considers the content of contextual tasks used in pre-specialized training in biology. The relevance of the article is due to the fact that in recent years more and more attention is paid to the use of special means that allow significantly to intensify the educational process. In pre-vocational training, learning with context is a motivational task in which a task is used based on the socio-cultural experience of students, which describes a certain life situation.

Keywords: profile training in biology, contextual training, contextual tasks, biology, methodical developments, fats, carbohydrates, catabolism and anabolism.

Негізгі мәтін:

Қазіргі таңда биология пәнінен бейіналды даярлау оқу үдерісінде контексттік тапсырмаларды қолдану өзекті мәселелердің бірі, бұл көптеген зерттеушілердің [1,2,3] тапсырмалардың осы түріне деген қызығушылығынан көрінеді. Мәселен, Ю.Ю.Гавронская, В.В.Алексеев жаратылыстану-ғылыми білімдерді қолданудың нақты жағдайларына барынша жақын болатын жағдайларды жаратылыстану-ғылыми пәндерді оқытуда қолданудың өзектілігін атап өтеді [4]. Контексттік тапсырмалардың ең қарапайым аналогы ұзақ уақыт бойы цифрландыру жағдайында "виртуалды" форматқа көшетін зертханалық жұмыстар болып табылады. Е.А.Галкина, А.В.Лукина «жаратылыстану-ғылыми сауаттылық» ұғымының мәнін талдай отырып, «өмірлік» жағдайларда жаратылыстану-ғылыми білімді практикалық қолдануға тиісті жағдайлар жасау арқылы оны қалыптастыру мүмкіндігін атап өтеді [5]. Авторлардың жекелеген топтары, мысалы, В.Г.Разумовский, А.Ю.Пентин, Г.Г.Никифоров, Е.А.Никишова, Г.М.Попова сияқты зерттеушілер тобы бүгінгі күні биология пәнінен сауаттылықтың қалыптасу деңгейін қалыптастыру және бағалау мақсатында әр түрлі контексттік тапсырмаларды әзірледі [6].

Жекелеген авторлар білім алушылардың мета-пәндік дағдыларын қалыптастыру мақсатында әртүрлі оқу пәндері курсына контексттік тапсырмаларды қолдану мүмкіндіктерін көрсететін зерттеулер жүргізген. Алайда, оқушыларды бейіналды даярлықтарын қалыптастыру

және дамыту үшін ұсынылатын тапсырмалардың ерекшелігі толық қарастырылмаған .

Контексттік оқытудың психологиялық-педагогикалық негіздерін орыс психологы А.А.Вербицкий және оның шәкірттері салған [7]. Оның анықтамасы бойынша, *контексттік тапсырмалар* - бұл оқушылардың игерген әлеуметтік-мәдени тәжірибесімен (белгілі, берілген) байланысты нақты өмірлік жағдайды сипаттайтын мотивациялық сипаттағы тапсырма; тапсырманың талабы (белгісіз) - бұл жағдайды талдау, түсіну және түсіндіру немесе ондағы әрекет ету әдісін таңдау, ал тапсырманы шешудің нәтижесі - оқу проблемасын анықтау және оның оқушының өз тұлғасы үшін жеке маңыздылығы түсінуі [7].

Әдістемелік тұрғыдан сауатты құрастырылған және оқу мазмұнның практикаға-бағдарланған бағыттылығын ашатын контексттік тапсырмалар - ең тиімді құралдардың бірі.

Осыған байланысты біздің зерттеудің мақсаты- биология пәнінен бейіналды даярлауда контексттік тапсырмаларды әзірлеу және оқу үдерісіне қолдану мүмкіндіктерін талдау болып отыр.

Ол үшін педагогикалық дереккөздер мен әдістемелік әдебиеттерді [8] зерттеу және талдау, контексттік тапсырмаларды әзірлеуші мұғалімдердің шығармашылық қызметінің өнімдерін талдау және түсіндіру, негізгі мектептің биология курсының оқу жоспарының мазмұнына талдау жүргізілді.

Жұмыстың практикалық маңыздылығы мектептердегі биология мұғалімдерінің әдістемелік материалдарын биология сабақтарында интегративті сипаттағы контексттік тапсырмаларды әзірлеу және пайдалану мүмкіндігі тұрғысынан толықтыру болып табылады.

Жалпы, контексттік тапсырмаларды құру процесі үш негізгі кезеңді қамтиды.

1. Сабақ тақырыбын таңдау (мектептің оқу жоспарына сәйкес), оның барысында білім алушыларға тапсырма ұсынылады. Контексттік тапсырмалар кез-келген кезеңде стандартты аралас сабақ құрылымында ұсынылуы мүмкін (білімді жаңғырту кезеңінде, зерттелген материалды бекіту кезеңінде, бақылау кезеңінде және үй тапсырмасы ретінде).

2. «Қалыпты өмірде» кездесетін немесе туындауы мүмкін жағдайды іздеу және сабақтың тақырыбын суреттеу. Сондай-ақ, оны шешудің кез-келген проблемасы, эксперимент нәтижелерінің сипаттамасы және одан алынған тұжырымдар, болжамды эксперименттің сипаттамасы мүмкін гипотезаларды ұсыну ұсынысымен берілуі мүмкін.

3. Жағдайды дұрыс талдауға, одан шығаруға немесе мәселені шешуге әкелетін тапсырмалардың мәтінін тікелей байланыстыру.

Нақты тақырып мысалында оны іске асыруды сипаттаймыз. Мысал ретінде 8-сыныптың оқу жоспарынан «Зат алмасу. Рационалды тамақтану» тақырыбын таңдап алайық. Осы тақырып аясында метаболизмнің жалпы негіздері зерттеледі, ақуыздар, майлар, көмірсулар, катаболизм және анаболизм ұғымдары енгізіледі, тамақ пен алынған энергияның өзара байланысы жүзеге асырылады, "зиянды" және "пайдалы" тағамдар туралы түсінік қалыптасады, тұтынылатын тамақ көлемі мен жұмсалатын энергия арасындағы тепе-теңдікті сақтау қажеттілігі қарастырылады (оның ішінде тағамның калория мөлшері туралы түсінік).

Ең көп таралған контекст тамақтану режимін ұйымдастыру проблемасы болуы мүмкін, мысалы, салмақ жоғалту, салмақ қосу, дұрыс тамақтануды ұйымдастыру, жаттығулармен корреляция. Тақырып мұзмұнына сәйкес контекст тапсырма мысалдары: "Нұржан қосымша спортпен шұғылдана бастағанда және тәттілерден бас тартуды шешкенін ескере отырып, тамақтану режимін түзетуге шешім қабылдады. Ол тамақтану режимін қалай жасайды?"

Келесі кезеңде жағдайды сипаттайтын контекстке нақты тапсырмалар ұсынылады. Сонымен, білім алушыларға зат алмасу туралы білімді практикалық қолдануды суреттеу кезінде келесі тапсырмаларды ұсынуға болады .

1. Азық-түліктің калория кестесіне сүйене отырып, "кеңсе жұмысымен" айналысатын адам үшін және физикалық жұмыспен айналысатын адам үшін жеуге болатын тағамдардың тізімін жасаңыз (калория мөлшері, ақуыздар, майлар, көмірсулар).

2. Ақуыздардың, майлардың, көмірсулардың қажетті көлемін ескере отырып, тәулігіне/аптасына тамақтану режимін жасау; салмақты азайту және салмақ қосу мақсатында осындай режимді жасау (күнделікті норманың тапшылығы 300 ккал аспауы тиіс екенін ескере отырып).

Берілген контексттік тапсырмалар энергия ұғымымен және химиялық қосылыстар кластарының атауымен (белоктар, липидтер және т.б.) жұмыс істесе де, толығымен

интегративті емес, бірақ көбінесе биология курсының материалына негізделген.

Интегративті тапсырмалар әртүрлі ғылымдар мен ғылыми білім салаларындағы ұғымдарды қолдануды ғана емес, сонымен қатар басқа ғылым шеңберінде бір ғылымнан білімді қолдану тәжірибесін көрсетуге мүмкіндік береді.

Басқа да контексттік тапсырмаларға мысалдар:

1. "Картоп торлы қораптарда немесе контейнерлерде жақсы сақталады. Ауаға қол жеткізу үшін желдету үшін қабырғалардағы перфорация биіктігі 1 м-ден аспайтын қораптар тіректерге (еденнен 15-20 см) қойылады және қабырғаға жақын итеруге болмайды. Сақтау үшін бетбелгіден кейін жәшіктерді гигроскопиялық шүберекпен немесе құрғақ толтырылған сөмкелермен бірден жабуға болады. Бұл әдіс егін жинау сапасын жақсы сақтауды қамтамасыз етеді".

Сұрақтар:

1. Картоп түйнектерін қайда және қалай сақтау керектігін айтыңыз.
2. Неліктен сақтау кезінде жақсы желдету қамтамасыз етілуі керек?
3. Сақтаудың қай әдісі егіннің жақсы сақталуын қамтамасыз етеді?

2. Сондай-ақ, "Метаболизм" биология курсының тақырыбы контекстіндегі интегративті тапсырманың мысалы келесідей болуы мүмкін:

"Адам құстардың қалықтаған ұшуын зерттеу арқылы ұшақ жасауды үйренді. Қалықтаған ұшу құс үнемі қанаттарын қағып тұрмайды, бірақ желдің көтергіш күші оны ауада ұстап тұратындай бұрышта қанатты қояды (және бұлшық еттерімен оның позициясын ұстайды).

Лифт құбылысының өзін Леонардо да Винчи ашты және ол оны құстарды бақылап отырды. Оның негізінде ол өзінің ұшу аппаратының сызбасын ұсынды. Қазіргі заманғы ұшақтар дәл осы қағида бойынша ұшады – олар қанаттарын қағып кетпейді, оның орнына қанаттары желдің көтерілуімен (сонымен қатар жоғары ұшу жылдамдығымен) ұшақ ауада ұсталатындай бұрышта орналастырылған. Алайда, барлық құстар ұша бермейді. Мысалы, кішкентай колибри құсы тамақтармен қоректенгенде гүлдің үстінде қозғалмай ілініп тұра алады, ал оның қанаттары тез қозғалатыны соншалықты, олардың қимылдары бір-бірінен ажыратылмайды. Колибрилердің ұшуы үшін қанаттар ғана емес, сонымен қатар күш беретін көп энергия қажет.

Егер адам колибри жасайтын жұмысты жасаса, онда ол күн сайын 150 келі гамбургер жеуі керек еді».

Сипатталған материалда (тапсырма контекстінде) биология (тамақ пен энергияның көлемі мен тағамдық құндылығы қатынасы) және физика (жұмыс шамасы, көтеру күші ретінде бейнеленген) салаларынан ақпарат бар, сонымен қатар құстардың ұшу физикасы мен жасанды ұшу аппараттарының байланысы көрсетілген. Жоғары сынып биология курсына оқушылар құстардың ұшуға бейімделуін зерттеледі, бұл бұрын алған білімдерін жаңартуға мүмкіндік береді.

Ұсынылған жағдайға шешу үшін келесі сұрақтарды қоюға болады.

1. «Колибри әдісі» қағидаты бойынша қай ұшақ ұшады? (тікұшақ).
2. Неліктен ұшақтар жел көтергішті пайдалану үшін жасалған? Тікұшақтар ойлап табылғанын ескере отырып, «қанаттарын қағып», ауада ілінуі мүмкін ұшақты жасауға не кедергі? Бұл сұраққа толық жауап беру үшін жолаушылар ұшағымен салыстырғанда тікұшақтың шағын мөлшері туралы дәлелдер жеткіліксіз. Білім алушылар «энергетикалық факторды» – колибридің (дене салмағы өте аз) ұшуға жұмсайтын тағамның (энергияның) мөлшерін ескеріп, ұшаққа оның салмағын ескере отырып қажет болатын отын көлемімен параллель жүргізуі қажет.

Мұғалім әуе кемесі мен колибри ұшуының айырмашылығы туралы сұрақты жоғарыда көрсетілгендей ашық тапсырма түрінде немесе тест түрінде (білім алушылардың дайындық деңгейіне назар аударатын отырып) қоя алады – жауап нұсқаларын ұсына отырып, мысалы:

- А) ұшақ колибриден ауыр және тікұшақтан ауыр;
- Б) ұшу үшін колибри көп энергия жұмсайды, ұшақтың "қанаттарын қағуы" үшін сәйкесінше үлкен отын қажет, оны ауаға да көтеру керек (ұшақпен бірге) және тез күйіп кетеді; (дұрыс жауап)
- В) тікұшаққа қарағанда ұшақты басқару оңайырақ;
- Г) ұшақ колибри құстарына қарағанда жылдамырақ ұшады және оған көбірек отын қажет.

3. «Құстардың алуан түрлілігі» тақырыбы. Қызылорда облысының құстары.
Тапсырмаларды топта талқылау:
Тапсырманы орындау үшін 5 минут. Нұсқаларды салыстыру және ең дұрыс нұсқаны таңдау.

«Жануарлар тіршілігі» кітабынан мәтіннің үзіндісін мұқият оқып шығу.

Сұрақтарға жауап беру және соңында ұсынылған тапсырмаларды орындау.

Сұрақтар:

1. Мәтінде Қызылорда облысында мекендейтін қандай құс туралы айтылады?
2. Бұл құс қоректенетін жәндіктерді атаңыз.
3. Неліктен бұл құстар көбінесе адамның үйіне жақын ұя салады, ауылшаруашылық жануарлары бар ма?

Жоғарыда келтірілген мысалдар бейіналды даярлауда интегративті сипаттағы контексттік тапсырмалар жаратылыстану ғылымдарының, олардың пәндері мен зерттеу әдістерінің өзара байланысын көбірек көрсететінін атап өтуге болады. Сонымен қатар, мұндай тапсырмаларды, тіпті күрделіліктің аз деңгейін шешкен кезде оқушылар ғылымдар мен олардың зерттеу пәндерінің өзара байланысы туралы түсінік алады, ойлау кезінде аналогия мен салыстыруды қолдануға үйретіледі, бұл жаратылыстану-ғылыми сауаттылықты қалыптастыру үшін контексттік тапсырмаларды қолдану мүмкіндігін анықтайды.

Осындай тапсырмалардың мәтіндерімен жұмыс сабақты қызықты әрі қызықты етеді, ал ең бастысы-нақты өмірлік жағдайлармен таныстырады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ямщикова Д.С. 8-сынып оқушыларының жаратылыстану-ғылыми сауаттылығын қалыптастыру құралы ретінде биология бойынша контексттік тапсырмалар // Ғылым мен білімнің заманауи мәселелері. – 2022. – № 3.
2. Чилдибаев Ж.Б., Аманбаева М.Б. Экологияны оқыту технологиясы. - Алматы: Қарасай, 2015.- 252 б. 38 Шілдебаев Ж.Б., Аманбаева М.Б. Ғылым жетістіктері – биологиялық білім беру кеңістігінде. - Алматы: Ұлағат, 2014. - 75 б.
3. Қуанышева С.Е. Биологияны оқыту әдістемесі. – Шымкент, 2019. -111 б.
4. Гавронская Ю.Ю., Алексеев В. В. Методология профессиональной подготовки учителя. //Материалы международной конференции «Научное обеспечение функционирования 12 – летнего среднего образования». - Алматы, 2016. - с 55-60.
5. Галкина Е.А., Лукина А.В. Формирования профессионально - исследовательской культуры педагога в системе университетского образования: дис. ... док. пед. наук. – Алматы, 1997. –с.301.
6. Разумовский В.Г., Пентин А. Ю., Никифоров Г.Г., Никишова Е.А., Попова Г.М.. О возможностях системного подхода в педагогике // Сов. Педагогика. - М., 1990. - № 7. - с. 59-60.
7. Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения / а. а. вербицкий. — м. : иц ПКпс,2004. — 84 с
8. Торманов Н., Абылайханова Н.Т. Биологияны оқытудың инновациялық әдістемелері. - Алматы: Қазақ университеті, 2013. - 259 б.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РУБРИК ДЛЯ ЭФФЕКТИВНОГО ОЦЕНИВАНИЯ

СМАГУЛОВА Нала Тлеубековна

Назарбаев Интеллектуальная школа физико-математического направления

Семей, Казахстан

Smagulova_n@sm.nis.edu.kz

Аннотация

Бұл мақалада ең маңызды бағалау әдісін, яғни рубрикаларды пайдалану қарастырылады. Мақаланың мақсаты – оқыту нәтижелерін бақылау мен бағалаудың заманауи құралдарын жаңарту. Мақалада жазбаша жұмысты ұйымдастыру және бағалау үшін аналитикалық және бір нүктелі рубрикаларды қолдану тәжірибесі берілген және даму кезеңдерінің мазмұны

сипатталған. Зерттеудің әдіснамалық негізін тиімді бағалау саласындағы заманауи зерттеулер құрады.

Аннотация

В данной статье рассмотрены вопросы использования важнейшего метода оценивания, которыми являются рубрики. Цель статьи – актуализировать современный инструментарий контроля и оценивания результатов обучения. В статье представлен опыт применения аналитических и одноточечных рубрик для организации и оценивания письменных работ, охарактеризовано содержание этапов разработки. Методологическую основу исследования составили современные исследования в области эффективного оценивания.

В настоящее время процесс оценивания результатов деятельности учащихся приобретает особую актуальность в связи с поиском эффективных механизмов устойчивого развития системы образования. Как отмечают многие исследователи, главным недостатком традиционного оценивания является то, что оно сосредоточено на измерении уровня сформированности знаний, умений, навыков и совсем не ориентировано на оценивание процесса формирования, развития, и совсем не ориентировано на то, чтобы указать дальнейший путь развития.

В современной методологии существует множество инструментов оценивания, поэтому перед учителем стоит нелегкая задача правильного выбора. Этот выбор зависит от множества факторов, ключевым из которых является результат обучения. Кроме того, важным является наличие своевременной обратной связи. Как отмечает в своей статье Пинская М.А., «метаанализ Д.Хетти показал, что качественная обратная связь от преподавателя в виде активной оценки (формирующего оценивания) является одним из самых значимых педагогических факторов, который повышает академическую успешность учащихся». [1]

Поскольку основой оценивания по NIS-Programme является критериальное оценивание, основанное на заранее определенных критериях, которые не связаны с достижениями других учащихся, то одним из действенных инструментов могут стать рубрики. В контексте методики преподавания сам термин «рубрика» является достаточно новым, не слишком распространенным и применяемым. С точки зрения преподавателя рубрика является удобным инструментом оценивания, так как она позволяет разработать объективную и последовательную систему, в которой отражены разные уровни, дано их четкое описание. С точки зрения обучающихся, применение рубрик обеспечивает четкое понимание цели, смысла задания, элементов или этапов, что позволяет

повысить мотивацию.

Сильной стороной применения рубрик является возможность их использования для самооценивания (self-assessment) и взаимооценивания (peer-assessment), так как они позволяют обучающимся определить, какие элементы работы нуждаются в доработке, поскольку «рубрики – это «инструмент оценивания, содержащий описание критериев и шкалу оценки результатов, который позволяет определять и описывать самые важные компоненты, входящие в состав более сложных видов деятельности или продуктов деятельности». [2]

Важно отметить, что рубрики описывают различные уровни достижения результата обучения или сформированности умения: от начального уровня до образцового. Это позволяет учителю и ученику определить важные для обучения моменты:

- на каком уровне он находится в данный момент;
- чего ему не хватает, чтобы достичь образцового уровня;
- какой следующий шаг предстоит сделать.

Основные виды рубрик

В методической литературе существует несколько видов классификации рубрик. Низамова У.С. выделяет целостную, аналитическую и рубрику «Пункт по назначению». [3] Шмидт Т. В. достаточно подробно описывает аналитические рубрики. [4] Кроме того, выделяются

- 1) холистические рубрики (англ. holistic rubrics), которые направлены на оценивание общего качества достижений обучающихся;
- 2) аналитические рубрики (англ. analytic rubrics), когда оцениваемая работа может

быть выделена отдельными элементами и каждый из этих элементов может быть оценен отдельно;

3) пороговые рубрики (англ. single point rubrics), оцениваемая работа обучающегося может быть выделена отдельными элементами; критерии формулируются только для порогового уровня.

Анализ разных видов рубрик показал, что единого подхода к определению нет, но есть точки соприкосновения в описании рубрик.

Этапы работы по созданию и использованию рубрик

В процессе создания можно выделить несколько последовательных этапов, каждый из которых может быть расширен в зависимости от поставленной задачи и ожидаемого результата обучения. Важно отметить, что разработка такого инструмента как рубрика достаточно трудоемкий процесс, требующий четкого понимания алгоритма оцениваемого задания.

1. Формулировка задания. Это подробное описание задания, в котором отражены все этапы работы, даны четкие инструкции по выполнению, прописаны цели обучения и ожидаемые результаты. Дополнительно можно прописать deadline, т.е. сроки выполнения задания в целом либо отдельных этапов;

2. Определение и описание всех аспектов задания. Преподаватель перечисляет важные аспекты задания, по которым оно и будет впоследствии оцениваться. Если это эссе, то аспектами могут стать отдельные элементы эссе (вступление, тезис и т.д.), иногда аспекты могут быть определены на основе таксономии Блума;

3. Разработка шкалы оценивания. Сначала важно определить максимальный балл, который будет выставлен за задание. Далее учитель разрабатывает шкалу из 3—5 делений для оценивания каждого из выделенных на предыдущем этапе аспектов задания, а также может добавить в данную шкалу количество баллов, которое может быть начислено за выполнение задания на том или ином уровне.

4. Описание для каждого аспекта. Преподаватель дает подробное описание работы, соответствующее каждому из выделенных им уровней шкалы результатов; [4,5]

5. Разъяснительная работа с учащимися и родителями. Данный этап является очень важным, если оценивание по рубрикам проводится впервые. При этом необходимо акцентировать внимание на том, что полученная при оценивании по рубрикам информация отражает более широкий круг знаний, навыков и процессов, чем традиционные оценки или оценивание по критериям и дескрипторам.

Практическая часть

Поскольку изучение языка и литературы основано на комплексном использовании разных видов речевой деятельности, отдельные виды работ невозможно ценить по принципу «верно-неверно». Таким образом, в отличие от математических задач, оценивание эссе, проектов, устной презентации возможно только в том случае, если обучающийся покажет, наряду с грамматической правильностью, владение такими навыками, как знание тематического словаря, умение структурировать содержание, умение работать с источниками, делать собственные выводы, презентовать результаты работы и т.д. В таких случаях использование рубрик является наиболее действенным. Мною были разработаны аналитические и одноточечные (пороговые) рубрики для развития исследовательских навыков при работе с текстом. При этом особое внимание уделяется навыку интерпретации информации, то есть умению переработать информацию в поддержку своей позиции.

Области, требующие доработки	Критерий/Стандарт	Доказательства, что работа превосходит ожидания
Анализ (текста/произведения)		
	определяет существенные свойства или отличительные признаки (например: определяет тему, проблемный вопрос, ключевые словосочетания и ХВС)	
	определяет связь элементов и частей текста	
	объясняет, как понимает смысл ХВС, выражений и пр. (Я так думаю, потому что...)	
Интерпретация		
	выдвигает идеи и предположения, что хотел сказать автор той или иной частью произведения, ХВС и пр.	
	сопоставляет идеи с уже известными данными (проводит параллели со своим жизненным опытом)	
	делает выводы и умозаключения, определяя причинно-следственные отношения (мотивы поступков героя)	
Синтез		
	объединяет различные идеи/предметы/явления в одну группу на основе общих признаков (на основе схожести).	
	создает собственное суждение (о герое, по проблематике произведения), выражая собственное отношение и оценку	

Рисунок 1. Пример одноточечной рубрики по оцениванию исследовательских навыков учащихся 8 класса (фрагмент)

Как видно на рисунке 1, при создании одноточечных рубрик (или пороговых), дается описание стандартного или достаточного уровня, при этом столбцы для уровней ниже и выше порогового остаются свободными. Эти свободные столбцы преподаватель или сами обучающиеся заполняют отдельно для каждой оцениваемой работы. При оценивании данный вид рубрики помогает учащимся приводить доказательства своей оценки, прописать и озвучить рекомендации по улучшению работы, таким образом содействует развитию метакогнитивных навыков.

Аналитическая рубрика описывает каждый уровень или аспект, при этом содержит последовательную систему баллов. Наиболее эффективно применять такие рубрики при оценке комплексных, многоуровневых заданий. Ниже представлен фрагмент аналитической рубрики по оцениванию эссе.

Баллы	1	2	3	Доказательства оценки/рекомендации
Структурные части				
Введение	Вступление частично соответствует теме Актуальность/значимость не раскрыта	Вступление частично соответствует теме Актуальность/значимость в раскрыта недостаточно эффективно, стандартными фразами	Вступление соответствует теме, соблюдена структура вступления. Актуальность/значимость раскрыта полностью (использованы ХВС, риторические приемы)	
	Тезис содержит согласие/несогласие, является отражением темы	Тезис содержит согласие/несогласие, сформулирован как СПП с придаточным изъяснительным	Тезис содержит согласие/несогласие, сформулирован как СПП с придаточным изъяснительным, отражает один аспект темы	
Основная часть /Аргумент	Позиция сформулирована неполно, неточно, не содержит идеи, а повторяет аспект. Комментарий к позиции неточный, не раскрывает идею (в чем заключается позиция автора?).	Позиция сформулирована верно, содержит идею. Комментарий к позиции неполно поясняет и распространяет идею (в чем заключается позиция автора?).	Позиция сформулирована верно, содержит идею. Комментарий к позиции поясняет идею (в чем заключается позиция эта идея? Как это проявляется?).	
	Пример частично соответствует идее в позиции. Комментарий отсутствует либо нарушена логическая связь между примером и позицией.	Пример соответствует идее в позиции, но является слабым. Комментарий поясняет связь примера с позицией (Что доказывает этот пример? Как он поддерживает идею в позиции?)	Пример соответствует идее в позиции, является сильным. Комментарий поясняет связь примера с позицией (Что доказывает этот пример? Как он поддерживает идею в позиции?)	

Рисунок 2. Пример аналитической рубрики по оцениванию академического эссе учащихся 8 класса (фрагмент)

Выводы

Можно отметить следующие положительные моменты использования рубрик для формативного оценивания:

- 1) оптимизация процесса, так как в рубриках достаточно подробно расписаны все необходимые детали и аспекты работы, необходимые для достижения результата;
- 2) высокая эффективность оценивания, так как рубрика предоставляет

возможность оценивания каждого вида или каждого элемента работы в логической последовательности, которая в конечном итоге конвертируется в общий балл. Кроме того, обучающиеся могут сформулировать то, чего они достигли, и точно определить, что конкретно они должны сделать для своего прогресса;

3) прозрачность и валидность оценивания, так как помогает предоставить детальную обратную связь, организовать само- и взаимооценивание.

Однако нужно отметить, что работа по составлению рубрик достаточно кропотливый и сложный для учителя процесс, требующий детального анализа и временных затрат.

В заключение стоит отметить, что в целом описанный опыт по применению данной технологии для организации учебной деятельности и оценивания был результативным, так как позволил повысить познавательную активность, индивидуализировать учебный процесс.

Список литературы

1. Пинская М.А. Формирующее оценивание – педагогическая технология для усиления внутренней мотивации. [Электронный ресурс] URL <https://direktoria.org/evolution/formiruyushchee-otsenivanie-v-shkole-strategii-i-opyt/chto-takoe-formiruyushchee-otsenivanie-i-kak-ono-vliyaet-na-uchebnyu-uspeshnost/> (Дата обращения: 11.01.2024.)

2. Arter A., Judith McTighe J. Scoring Rubrics in the Classroom: Using Performance Criteria for Assessing and Improving Student Performance, 2001. [Электронный ресурс] URL <https://eric.ed.gov/?id=ED447091> (Дата обращения: 14.04.2023.)

3. Низамова У.С. Рубрика как оптимальный вариант оценивания в учебном процессе. [Электронный ресурс] URL <https://cyberleninka.ru/article/n/rubrika-kak-optimalnyy-variant-otsenivaniya-v-uchebnom-protseesse> (Дата обращения: 12.02.2022.)

4. Шмидт Т. В. Аналитическая рубрика как метод адекватного оценивания успеваемости [Электронный ресурс] URL https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/150775/1/shmidt_Lang_2015.pdf (Дата обращения: 12.02.2022.)

5. Roach V. A. Updating the Language Experience Approach. International Reading. Association conference, Anaheim, California, May 6–9, 1970 [Электронный ресурс] URL <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED040831.pdf> (Дата обращения 13.02.2021.)

МҰХАМБЕТ САЛЫҚ БАБАЖАНОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ЭТНОГРАФИЯСЫ АГАТАЕВА Д.Ш., СУГУРБАЕВА Б.К.

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Ақтөбе, Қазақстан
agataeva0811@gmail.com, bibinur_8484@bk.ru

Өскелең ұрпақты тәрбиелеуде, қазақ патриотизмін қалыптастыруда этнографиялық білімдер, ғылымның эксперименталды зерттеулері, қазақ даласын, қазақ көшпелілігін, қазақтардың рулық-тайпалық ұйымын тәжірибелік зерттеулердің маңызы зор. Осы тұста қазақ халқының этнографиясын зерттеуге бірқатар ғалымдар өзіндік үлестерін қосты. Қазақ халқының этнографиясын зерттеуге үлес қосқан ғалымдардың ішінде П.Н.Рычков, А.Н.Левшин, В.В.Павлов, Н.А.Аристов, А.Н.Харузин, Ш.Ш.Уәлиханов, Ә.Диваев, А.Х.Марғұлан, Х.Арғынбаев, Ұ.Жәнібеков секілді ғалымдарды атап көрсетуімізге болады. Бұл этнографиялық жұмыстарда ауызша халық поэзиясы, аңыз-әңгімелер, әдет-ғұрып, тұрмыс-тіршілік, отбасылық тұрмыс, егіншілік, қолөнер, қолданбалы өнер, ұлттық ойындар, эпостық жырлар, музыкалық аспаптар, қазақ халқының әлеуметтік өмірі мен тұрмысының жекелеген жақтары туралы зерттелді. Қазақ этнографиясын өз заманында зерттеуге елеулі үлес қосқан асыл тұлғалардың бірі, әрі бірегейі қазақ ғылымының алғашқы корифейлерінің алғы легінен бой көрсетуден танбайтын Мұхамбет-Салық Бабажанов болды.

М.С. Бабажанов - қазақтың алғашқы публицист-этнографтарының бірі. 1834 жылы Бөкей хандығының аумағында, помещиктердің отбасында дүниеге келеді. Болашақ ғалым 1841 жылы

хан ордасында ашылған тұңғыш орыс-қазақ мектебіне түсіп, оны 1844 жылы бітіріп шығады. Шоқан Уәлиханов 1860 жылғы өзінің сот реформасы туралы «Северная пчела» журналында жазған мақаласында: «Бабажанов деген қазақтың жас жігіті Бөкей Ордасындағы татар мектебіндегі оқуды тамаша баяндаған», – дейді. Осыдан кейін ата-анасы оны Орынбордағы Неплюевский кадет корпусына оқуға жібереді. Бабажанов Азия бөліміне қабылданып, Ресейдің әкімшілік органдары мен әскери мекемелері үшін аудармашылар дайындайды. Оқуды бітіргеннен кейін Ішкі Ордада біраз әкімшілік қызметтер атқарады. Бабажанов қазақтарға қатысты көне ескерткіштерді зерттеп, ауызша халық шығармаларын жинады. Тарих, археология, этнография, қазақ халқының тұрмыс-тіршілігіне қатысты материалдар мен жәдігерлерді Ресейдегі мұражайлар мен ғылыми мекемелерге жіберіп отырды. Этнографиялық бөлім жұмысына белсене қатысқаны, жұмысқа қосқан елеулі үлесі, қазақ халқының өмірі туралы құнды мақалалар жариялағаны үшін 1862 жылы ақпанда Орыс географиялық қоғамының мүшесі болып сайланып, үлкен күміс медальмен марапатталады.

Бабажанов ашқан этнографиялық заттар мен археологиялық олжалар Орыс географиялық қоғамының мұражайына қойылып, кейін Эрмитажға өткізілген. Орыс географиялық қоғамына жіберілген заттық әрі материалдық деректер ішінде Нарын құмынан табылған әйел мүсініндегі балбал тас болды. Салық өзінің «Қазақ даласынан табылған қатын» деген мақаласында тастың қалай және қайдан алынғаны туралы мәліметтер келтіреді [2,306]. Сондай-ақ «Қырғыздардың қырғыздар туралы жазбалары», «Нарын құмынан географиялық-этнографиялық хабарлар» секілді автордың еңбектері жарық көрді. Бабажанов 1860 жылы Петербургте болғанда белгілі ғалым - этнограф Павел Иванович Небольсинмен танысады. Орыс ғалымының 1860 жылғы жарық көрген “Русский вестник” журналының 29-нөмірінде жариялаған мақаласында Салыққа берген мына мінездемесін келтіреді: «жасы 25-те, келбетті, тотыққан қара торы өнді, әдемі арайлы көзді, қалың қара шашты Бабажанов орыс тілінде өте мәнерлі сөйлейді. Әсіресе, өзін толғандыратын мәселеге ауысқанда өткір де шешен әрі қызып сөйлейді», - дейді [2,356].

Мұхамбет-Салық Бабажанов 1871 жылы аң терісін өсірушілерге арналған журналдың №3 санында «Ішкі қырғыз даласының жылқылары және олардың күтімі» атты мақаласын жариялады. Бабажанов мектебінің асыл тұқымды жылқылары жыл сайын Хан штабы мен Элтон арасындағы дәстүрлі жарыстарға қатысады. Ол баспасөзде жарияланған мақалаларында жергілікті сауда тақырыптарын көтеріп, халықтың салт-дәстүрін сипаттап, оқу-ағарту, аңшылық, балық аулау, ат жарыстары мәселелерін зерттеді. Бабажановтың әлі жарияланбаған еңбектерінің ішінде «Қымыз туралы жаңалықтар», экономика, өлкетану тақырыптарындағы мақалалары қызығушылық тудырады. Бабажанов ғылыми баспасөзде алғашқылардың бірі болып қымыздың емдік қасиеті және Ресейдің шалғай аймақтарында ауруханалар ұйымдастыру қажеттілігі туралы тақырыпты көтерді. Сонымен қатар Салық Бабажанов өз шығармаларында қазақтардың рухани байлығы, отбасылық, шаруашылық қарым-қатынастары туралы мәліметтерді орыс оқырманына жеткізуге ұмтылды. «Қырғыз даласынан табылған ескерткіш туралы» атты мақаласында археология және этнография саласындағы ерекше білімдерін көрсетті. Ол халық ауыз әдебиеті саалсындағы – мақал-мәтелдерді де зерттеген. Оның «Қазақтың көне мақал-мәтелдері, олардың мәні мен маңызы» атты жинағы Географиялық қоғамның мұрағатында сақталып, «Түркістан уәлаяты» газетінің 1876 жылғы 28-33 сандарында 300-ге жуық мақал-мәтелдер, жаңылтпаштар жарияланған болатын. Салық Бабажанов жинаған мақалдар бұрын сонды естілмеген, әрі еңбектерінде қанатты сөздер де кездеседі. Мақалдарынан бірнеше үзінділер келтіретін болсақ: «Көп сөздің азы жақсы, аз сөздің өзі жақсы», «Жаманға түнде қараңғы, күн де қараңғы», «Сыйлап берген, сатып берген балдан артық», «Қонақ тоймадым десе, соймадың дер», «Жақсылыққа жақсылық әр кісінің ісі, жамандыққа жақсылық ер кісінің ісі», «Келген дәулет-кеткен бейнет», «Ит құтырса иесін қабар, торғай құтырса бүркітке шабар», «Ат айналып қазығын табар, ер айналып жазығын табар», «Аюдан қорықсаң тоғайға отынға барма» секілді бірнеше мақалдарды айтуымызға болады [1,716]. Бабажановтың еңбектерінде сонымен қатар қазақ тұрмыс тіршілігі туралы айтылады. Оның ішінде ауа райы және оның қазақтар үшін маңызы, ауа райының жақсы және жаман нышандары, ауа райын тап болжаулары, төрт жыл мезгілінің дерлік ауысуы, Ордада ауа райы жөніндегі хабарларға қаншалықты мән берілетіндігі, Жаңа жыл мен көктемнің жақындағаны жайлы хабарлар, соғым және қысқа қарай мал сою, даланың жұты және ордалық малшыларының мұңаюы, қазан айы және күздің басталуы, мал шаруашылығы жақсарар деген

үміт, күтпеген жерден қардың түсуі, болып көрмеген боран мен дауыл, бұл құбылыстың қорқынышы, жаздық дауылдар және оның шөптің өсуіне әсері, малсақтау шаралары, қазақтардың үздіксіз көшу себептері туралы айтылады [2,556].

С.Бабажанов ел аузынан көптеген жұмбақтар да жинақтаған. Олардың кейбірі шешуімен беріліп, үлкен мән мағынасы болған. Кезінде адамның ақыл ойын жұмбақтарды шешуіне қарап білетін болған.

Бір патша жолда келе жатқан екі баладан:

— Дүниеде не тәтті? Деп сұрапты.

Екі бала:

— Бал тәтті.

— Жұмсақта не жұмсақ?

— Мамық жұмсақ

— Қатты да не қатты?

— Тас қатты

— Не тәтті?

— Ананың сүті депті балалар

— Не жұмсақ?

— Ананың алақаны

— Не қатты?

— Атаның жүрегі депті [3,187б].

Салық Бабажанов өзінің мақалаларында орыс, татар армян, қалмақ т.б. халықтар мен Астархан, Сарытау, Орынбор қалаларында болып байланыс, қарым қатынас жасау арқылы көшпелі қазақтардың тұрмыс тіршілігіне кеулей еніп келе жатқан көптеген жаңалықтардың пайдалы әрі хиян екенін жазады. Осындай Салық көңіл бөлген қазақ өміріндегі жаңалықтардың бірі-шай. Өзінің «Қазақтың қазақ туралы жазбалары» деген мақаласында, ол XIX ғасырдың алғашқы жартысынан бастап шай сусының Ішкі ордаға қалай тарай бастағанын тәпшітеп баяндайды [2,38б.]. Шай қазақ жерінің оңтүстігінде XVII ғасырдың аяғынан, ал батыста XIX ғасырдың басынан қолданылды.

М.Бабажановтың еңбектеріндегі жылқы шаруашылығы және аңшылық туралы қарастыратын болсақ, ол сол кездері Ішкі Орда да қазақтардың жүйрік аттары болғанын жазады. «Қазақтардың жүйрік жылқылары қашқан қасқырларға да жете алады» - деп жазады [3,98б]. 1871 жылы Мұхамбет-Салық Бабажановтың «Жылқылар және оларды ішкі қазақ ордасында баптау» деген еңбегі Санкт-Петербургте шығатын екі журналда жарық көрді [4,7б]. Ішкі Бөкей ордасында жылқының жалпы саны 320 мың болған. Бұл ақпараттан біз қазақ халқының өміріндегі жылқының орны ерекше екенін білуімізге болады. Жылқыларды бөлуде Бабажановтың өзіндік төмендегідей классификациясы болған:

1. Берік, еті тығыз аттар бұл жылқылар ауыр жұмыстарға, жүк тасуға арналған;

2. Жүрдек-күші мығым, салт жүріске жарамды аттар;

3. Жүйрік-нағыз бәйгеге шабатын аттар.

Қорытындылай келе, Мұхамбет-Салық Бабажанов туған ұлты мен оның қадір-қасиеті мен теңдігі үшін аянбай еңбек еткен білімді азамат, публицист, этнограф, экономист. Кеңес заманында М.Бабажановтың аты аталмай, қазақ елі теңдік пен еркіндік алған соң аты атала басталып, ашық алаңға қайта оралды. Оның еңбектері аңшылыққа, жылқы шаруашылығына, қымыздың емдік қасиеттеріне, Бөкей Ордасының этнографиясына, археологиясына арналған. Бабажанов Мұхамбет-Салық Орыс географиялық қоғамының этнографиялық бөлімінің мүшесі болып сайланып, Қазақстандағы этнографиялық зерттеулері үшін күміс медальмен марапатталған алғашқы ғалымдардың бірі болды. С.Бабажанов Жайық, Еділ, Жайық, Сырдария, Каспий теңіздерін мекендеген қазақтардың тарихын, тұрмысын, салт-дәстүрін, рухани өмірін зерттеп, ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысты. Оның ғылыми еңбектерінің ішінде «Қазақтардың қазақтар туралы қолжазбалары», «Нарынқұм туралы географиялық-этнографиялық деректер», «Қазақ даласынан табылған тас мүсіндер туралы» т.б. жарық көрді. Салық Бабажанов 1871 жылы мамырда қырық жасында қайтыс болды. Мұхамбет-Салық Бабажановтың Қазақстан ғылымы мен мәдениетіне қосқан елеулі үлесін Ш.Уәлиханов, П.Семенов-Тянь-Шанский, В.Григорьев, А.Харузин және басқалар атап өтті.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Маданов Х. Мұхамбет Салық Бабажанов туралы бірер сөз. //Жұлдыз,-1994.-№2.-70-75 бб.
2. Маданов Х., Мұсабаева А. Мұхамбет Салық Бабажанов (Өмірі мен шығармашылығы),- Алматы: Санат, 1995.-84 б.
3. Сухамбердина Ү. Әдеби мұра.-Алматы, «Жазушы».- 1990.- 246 б.
4. Савичев Н. Жәңгір хан және оның заманы /Орад өңірі.-1993.

ӘБІЛҚАЙЫР ХАННЫҢ КІШІ ЖҮЗДЕГІ САЯСИ ҚЫЗМЕТІ СУГУРБАЕВА Б.К., ЗАКАРИЯ Ә. А.

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Ақтөбе, Қазақстан
bibinur_8484@bk.ru, asel.zakariya.04inbox.ru

Әбілқайыр хан (Әбілқайыр Мұхамбет Ғази Баһадүр хан; 1693—1748) — 1718—1748 жж. билік құрған Кіші жүз ханы. Соғыстарда батырлығымен, айлакерлігімен, айқас-шайқастарды ұйымдастыра білуімен даңқы шығып, мұрагерлік жолмен емес, өз беделімен Кіші жүздің ханы болды.

Әбілқайыр ханның аты даулы болғанмен де, оның XVIII ғасырда ірі саяси тұлға екенін мойындаған жөн. Бұл кездегі ахуал дала билеушілерін шындай түскен еді. Әбілқайыр өзінің қабілеттілігімен, қолбасшылық өнер мен дипломатиялық талантын үнемі көрсете алған билеуші.

Әбілқайыр жастайынан қазақ хандары мен сұлтандарының жорықтарына белсенді қатысқан тұлға болды. Оның балалық шағы Қазақ хандығына Жоңғария мен Еділ қалмақтары шабуыл жасаған жағдайда өтті. Әбілқайыр жас кезінен қазақ хандары мен сұлтандарының әскери жорықтары мен жорықтарына белсене араласып, 17 жасында жалпы басшылықты Бөгембай батыр атқарған қазақ милициясының әскери басшыларының бірі болды. Дереккөздер Әбілқайыр сұлтанның жоңғарларға қарсы соғыс қимылдарына оның ата-бабаларының иелігіндегі Ташкент, Түркістан, Сайрамды қорғауға қатысқаны туралы жазылған. Әбілқайыр хан Тәукенің қолбасшыларының бірі болады. 1718 жылы жалпы қазақ ханы Тәуке қайтыс болғаннан кейін Қазақ хандығы ыдырады. Одан үш жүз қалды – Аға, Орта және Кіші жүз. Әбілқайыр Кіші жүздің ханы болып сайланады. 1722 жылы Жоңғария Қытаймен бітімге келіп, қазақ даласына шабуылын күшейтті. Бұланты өзені бойындағы жеңісті шайқастарда (1727 ж.) және атакты Аңырақай (Алақұл) шайқасында (1729) біріккен қазақ жасақтарының басында хан Әбілқайыр болды. Осы табыстарынан кейін ол жауды түпкілікті талқандау үшін үш жүздің басын біріктіруді мақсат етіп, жалпықазақ ханы атағын алуға ұмтыла бастады. Бірақ, бақытсыздыққа орай, ол кіші Сұлтанның отбасынан шыққан және осы себепті оның кандидатурасы қабылданбайды. Содан кейін ол өз әскерін үйіне алып кетті де, қазақтар Жоңғар хандығын өздері жоюдың тарихи мүмкіндігін жіберіп алды.

Әбілқайыр әулеті XV ғасырдың ортасында негізін қалаған Жәнібек сұлтанның сегізінші ұлы қазақ Сұлтан Өсек (Усяк, Уснак) тарайды. Керей сұлтанмен бірге Шығыс Дешті Қыпшақтағы жаңа мемлекет – Жетісудың солтүстік-батысындағы Қазақ хандығы. Орыс дипломаты полковник Құтлұмбет (Мәмет Мырза, орысша Алексей Иванович) Тевкелев 1748 жылы Әбілқайыр ханның өз сөзінен Орск бекінісінде Шыңғыстың рулық тармағы 4 әулеттік сұлтан ұрпағы арқылы Өсекке қайтып кеткенін жазған: Қажы. (Қажы) (әкесі) – Ырыс (атасы) – Айшуақ (арғы атасы), Бөлекей-Қоян (арғы атасы) – Өсек. Билеушінің ресми дәрежесінің толық нұсқасы – «Қажы сұлтанның ұлы Әбілқайыр Мұхаммед Ғази Баһадүр хан» немесе оның қысқаша нұсқасы хан мөрінде соғылған «Қажы сұлтан ұлы Әбілқайыр хан» [1, 121, 123].

Тарихшы Ирина Ерофееваның (1999) зерттеуінде Әбілқайыр хан ұрпақтарының көбісі ер тұқымында ерлік пен жауынгерлік өнер көрсеткен, сонымен қатар сол кездегі тамаша білім алған. Әбілқайырдың шөбересі Жәңгір-Керей ханның (1801-1845) тамаша еуропалық білім

алғаны, араб, парсы, орыс және ішінара неміс тілдерін жетік меңгергені белгілі. Сондай-ақ, Жәңгір-Керей ханның саяси салмағы туралы айтқанда, оның Николай I-нің таққа отыру рәсіміне шақырылғанын айта кеткен жөн.

Жәңгір-Керей хан Бөкей ордасындағы хан тағын әкесінен мұраға алады. Оның әкімшілік басқару әдістері жер бөлуге дейін қайнап, алдымен жергілікті қолбасшыларға қызметі үшін сый ретінде, кейін олар толығымен сатылып кетті. Кейінірек Исатай Тайманов көтерілісі деп аталып кеткен халық наразылығының алғашқы өршуіне аз уақыт қалғанда орда халқының үштен бір бөлігі мүлде жерсіз қалғаны белгілі болды.

Халық көтерілістерін басуға қатысқан Әбілқайырдың тағы бір ұрпағы – Баймұхамед Айшуақов (1790-1847). Баймұхамедтің әкесі Айшуақ бүкіл өмір бойы дерлік сұлтан атанған және Әбілқайыр ханның төртінші ұлы болғандықтан, таққа үміткер болмағанымен, оның хан атағын алуға мәжбүр болған жағдайлары болды. Бұл атақ оның ұлы Баймұхамедке енбеген. Ол Әбілқайыр ханның тағы бір немересі Қаратай ханмен бірге Жоламан Тіленшіұлы мен Исатай Таймановтың көтерілістерін басуға қатысты. XIX ғасырдың ортасында Кенесары Қасымұлы жасақтарына қарсы соғысып, 1847 жылы генерал-майор шенімен отставкаға шығады.

Оның ұлы Мұхамеджан Баймұхамедов (1811-1896) да отаршылдық саясатты жақтаған. Исатай мен Махамбет көтерілісін басуға қатысып, сол үшін 1839 жылы корнет атағын алды. Кейін Б.Айшуақов патша әскерінің қазақ даласын отарлауына қатысып, Маңғыстауда Ново-Петровская бекінісін тұрғызды, Ақ-мешіт қаласын қоршауға алды, Есет Көтібарұлы көтерілісін басуға, Ташкентті басып алуға қатысты. және Хиуа. Сонымен қатар, Баймұхамед Айшуақов III Александр мен II Николайдың тәж киюіне арналған іс-шараларға қатысты.

Жәңгір-Керей ханның ұлы Сахиб-Керей хан (1830-1847) Бөкеев ордасын бірнеше жыл ғана басқарды. Билігінің соңында Жәңгір-Керей хан үлкен ұлынан өз билігінің мұрагерін көреді, сондықтан 1840 жылы Сахиб-Керейді Бөкеев ордасының ханы етіп тағайындау туралы патшаға өтініш жазады. Император рұқсат берді, бірақ бір шартпен: Сахиб-Керей Петербургтегі беттер корпусында оқуын аяқтауы керек еді. 1845 жылы тамызда әкесінің қайтыс болуы Сахиб-Керейді оқуын тоқтатып, елге оралуға мәжбүр етті. Хан кеңесі 15 жасар балаға билік жүргізуге көмектесті, бірақ көп ұзамай ол оқу курсы аяқтау үшін Санкт-Петербургке оралуға мәжбүр болды. 1847 жылдың жазында Сахиб-Керей корнет дәрежесімен босатылып, үйіне кетті, бірақ жолда қайтыс болды. Айта кетейік, ол қайтыс болғаннан кейін Бөкей ордасында хан билігі жойылды.

Әбілқайыр жастайынан қазақ хандары мен сұлтандарының жорықтары мен жорықтарына белсене қатысқаны тарихта айтылады. Ол 17 жасында жалпы басшылықты жауынгер Бөгембай атқарған қазақ милициясының әскери басшыларының бірі болды. Дереккөздер Әбілқайыр сұлтанның жоңғарларға қарсы соғыс қимылдарына оның ата-бабаларының иелігіндегі Ташкент, Түркістан, Сайрамды қорғауға қатысқаны туралы жазылған.

Қазақтар ойраттардың шабуылына тойтарыс берумен қатар башқұрттар мен Еділ қалмақтарымен де соғысуға мәжбүр болды. Бұл кезеңде Қазақстан-Ресей дипломатиялық байланыстары күшейе түсті. Қолайсыз сыртқы саяси жағдайда Тәуке хан Ресей империясымен қалыпты байланыс орнатудың маңыздылығын түсінді. Бұл кезеңде Әбілқайыр хан Тәукенің қолбасшыларының бірі болды. 1709-1711 жж Ойраттар Қазақстан жеріне ірі шапқыншылық жасады. Қауіп қазақтарды 1710 жылы Қаракұмда құрылтай өткізуге мәжбүр етті, онда Бөгембай батыр үш жүздің жасақ басшысы болып сайланады. Сол жылы халық жиналысында жас Әбілқайыр Кіші жүздің ханы және әскерінің қолбасшысы болып сайланды.

Тарих Әбілқайырға башқұрттардың орыс самодержавиесінің отарлау саясатына қарсы күресіне қатысуға мүмкіндік берді. Өздеріңіз білесіздер, Башқұртстанның Ресей мемлекетіне қосылуымен башқұрттардың әскери қызметі, халықтың өздеріне жасалған езгі сияқты тұрақты сипатқа ие болды. 1704–1711 жылдардағы башқұрт көтерілістері басшыларының бірі. старшина болды, Тархан Алдар Исянжелдин (орыс құжаттарында Алдарбай Исекеев, 1670–1740), Петр I Қырым және екінші Азов жорықтарына (1694) ерлікпен қатысқаны үшін марапаттады. Петр I

шығыс саясатының белсенді жүргізушісі П.И. Рычков, Орал маңындағы әскери отарлаудың мақсаттарын негіздей отырып, былай деп атап көрсетті: «...Сонымен, Швед соғысы жеңіспен және салтанатты түрде аяқталғаннан кейін, айтпақшы, Ұлы Петр ерекше қамқорлыққа ие болды. жоғарыда аталған қауіпсіздікті орнату... және оның қаһармандық ниеті арқылы күндізгі ашық Азияға жол ашып, ерікті башқұрт халқын мәңгілік тежеу...» [5, 6].

Әбілқайырдың башқұрт көтерілісшілерінен тез кетуіне 1710 жылы қыста батырлардың, ең алдымен Бөкенбай Қарабатырұлының (1667–1742) бастамасымен Қазақ бекінісінің тарихи құрылтайы өткен. Қарақұм шөлі. Кіші және Орта Орда көшпелілері үшін қолайлы қыстауы (қыстау) болып саналатын Арал Қарақұмы геосаяси тұрғыдан ол кезде Кіші Орда көшпелілері жер иеліктерімен тығыз байланысқан Қазақ хандығының оңтүстік-батыс шекаралық аймағы болып саналды. ойрат тайпаларынан. Қарақұмның оңтүстігінде, Қалмаққұм жолында, осы аттас Қарауылтөбе құдықтарының маңында, Қарауылхана аймағында және басқа жерлерде XVIII ғасырдың бірінші жартысында. стационарлық жоңғар гвардиясын орналастырды [2, 84].

1710 жылы қыста жау жағына жақын жерде, Қарақұмның құмында Кіші Алшын Ордасы бір-бірін қасық қаны қалғанша бірауыздан қорғау үшін бар күш-жігерін жұмсау үшін «кеңес алу үшін» құрылтайға жиналды. Әлсіз жандар, тіпті осы жиынның ішінде де қорқыныштарын ашып, қонтайшаның мейірімінен амандық сұрауды ұсынды; басқалары үйлерін тастап Еділ өзенінің арғы бетінен қашқысы келді, ал кейбіреулері қорқақ қояндар сияқты әр жаққа шашырап, көптің тұрақтылығын шайқағысы келді. Бірақ сол кездегі ерлігімен аты шыққан старшина Бұқанбай олардың кәсіпорнын жойды. Қырғыздар айтыс-тартыс кезінде киімін жырттып, қылышын кеңестің шеңберіне лақтырып жіберіп: «Дұшпандарымыздан кек аламыз! Қарумен өлейік! Талан-таражға түскен көшпелілеріміз бен тұтқын балаларымызға әлсіз көрермен болмайық! Қыпшақ даласының жауынгерлері қорқақ болған ба?! Мен қолымды жауларымның қанына бояған кезде бұл бред әлі ағарған шашпен безендірілмеген еді. Енді мен варварлардың озбырлығына немқұрайлы шыдай аламын ба? Жақсы жылқылардан әлі де тапшылық көрмейміз! Өткір жебелері бар дөңес әлі бос емес!». Осыдан кейін барлығы Бұқанбайдың айтқанын орындауға салтанатты түрде ант берді. Тіпті, кейбір ақсақалдар антты тереңдету үшін өз-өзіне жара ашып, арасында жанып жатқан отқа қанын сорғызатын болды. Ант соңында жалпы намаз оқылып, ақ боз аттыдан дайындалған құрбандық тостаған ортақ болды. Олар осы арқылы одақтың беріктігін атап өтуді қалады. Ордалар бұл кезде Әбілқайыр сұлтанды ханның үлкен ұлы етіп сайлады, ал ризашылық білдірген халық Бұқанбайды өздерінің көсемі деп жариялады» [6].

И.В. Ерофеева жаңа зерттеуінде [6] тарих ғылымында «тіркелген» қатені түзетті. Атап айтқанда, оның ойынша, 1710 жылғы құрылтайда Орта Ордадағы Арғын руының Қанжығалы руынан шыққан жас жауынгер Бөгембай Ақшалұлы (1690–1775, немесе 1776, немесе 1778) жарқын да, жарқын жүзбен сөз сөйлеген. өткен ғасырдың ортасынан соңғы кездерге дейін айтылып келе жатқан бейнелі сөз болса, екінші батыр Кіші Орданың Жетіру ұрпағының Табын руынан шыққан Бөкенбай Қарабатырұлы. «Қырғыз-қайсақ даласына шолу» атты белгілі дереккөзді мұқият оқып, құрылымдық талдау жасаған Я.П. Гавердовский 1710 жылғы құрылтайда тек Кіші Орданың өкілдері болды деген толық қисынды қорытынды жасайды. Осы құрылтайда хан болып сайланған Әбілқайыр халық даңқын асырған Бөкенбай Қарабатырұлының тұлғасында өзінің қызу әскери-саяси қызметі үшін аса беделді қолдаушыға ие болды.

Дәстүрлі шежірелік атаулар жүйесінде Кіші Орда қазақтарын «Алшын» этнонимімен атайтынын есте ұстаған жөн. Дәл осы этнонимді Әбілқайыр хан орыс билігімен хат алмасуда пайдаланған. Аңыздарға қарағанда, Кіші Орда қазақтары қазақтардың мифологиялық атасы Алаш немесе Қотанның үшінші, кенже ұлы – Алшын/Қарашоры, т.б., оның өз кезегінде Әлім, Қадырқожа және үш ұлы болған. Қарт-қазақ, соған сәйкес Кіші Орданың үш негізгі тобы – Әлімұлдар, Байылдар және Жетірулар. Аты аңызға айналған Әлім бабасының генеалогиялық төл құқығы бойынша Әлімұлланың ең үлкен ұрпағы артықшылықты жағдайға ие болды. Әлімұл ұрпағынан төмен Байұлы ұрпақ, одан кейін Жетіру болды, бірақ керісінше емес.

Айтуынша Н.Е. Масанова, XVIII ғасырдың бірінші жартысында Әбілқайыр ханның ірі тұлғасын оның билік басына келу жолында және осы Шыңғыстардың тайпалық топтарды біріктірудегі қызметін қолдаған Әлімұлдардың ықпалы күшейген көрінеді. тайпалар

арасындағы сыртқы текетіресті және ең алдымен жоңғар-қалмақ экспансиясын ұйымдастыру үшін оларды жұмылдыру [8,195].

Үш жағынан шет елдік көшпелі, жартылай көшпелі және отырықшы халықтар (Еділ қалмақтары, йайық казактары, башқұрттар, түрікмендер, қарақалпақтар) қоршап тұрған кішірек орда жиі әскери қақтығыстарға түсіп, малын, жайылымдарын, су көздерін басып алуға немесе жоғалтуға мәжбүр болды. , Хиуа мен Бұхараның құл базарларына жиі жіберілетін тұтқындар. 1715 жылдың басында, 1717 жылдың қысында және 1720 жылы Әбілқайыр қазақтардың үлкен отрядымен (10 000 және 20 000 адам) башқұрт көшпелілері арқылы Қазан губерниясына жорық жасап, Новошешминск казак ауылын талқандады. 1717 жылы ол да даланың арғы шетіне дейін көп шақырымдық ат шабады: Аягөзде Әбілқайыр хан мен аға хан Қайып 30 мыңдық жасақпен жоңғарлармен шайқасты. Бұл әскери жорық қазақ билеушілері үшін сәтсіз болды, бірақ үш жылдан кейін Әбілқайыр кек алды. 1717–1718 жылдары ұсынылған Қайып пен Әбілқайыр хандардың жоңғарларға қарсы Ресеймен бірігіп соғысу идеясы Ресей үкіметінің мақұлдауын алған жоқ. Ол Жоңғарияның Цин империясына қарсы күресте әлсірегенін қаламады, әйтпесе шығыста Ресей мен батыста Қытай ортақ шекараға қол жеткізер еді.

«Ақтабан шұбырындысының» халық басына қиын алғашқы айларында Әбілқайырдың жауынгерлік таланты ашылды. Ол «қазақ билеушілерінің ішінде оңтүстік көшпенділерінің көптеген қарулы жау отрядтарының кенеттен басып кіруінен халықты күйзеліс пен үмітсіздіктен тез арада алып шығып қана қоймай, шын мәнінде қазақ билеушілерінің жалғызы болып шықты. сонымен қатар аз уақыт ішінде бағынышты тайпаларды жоңғар басқыншылығына табанды түрде тойтарыс беруге жұмылдыру» деп ерекше атап көрсетеді көрнекті орыс тарихшысы Т.И. Сұлтанов «Қазақ мемлекеттілігінің тууы» кітабында [9, 96].

Қазақ даласының солтүстік және оңтүстік шекараларындағы күрделі халықаралық жағдайды дер кезінде бағалаған Әбілқайыр 1723 жылы тамызда қазақтар мен қарақалпақтардың жиырма мыңдық біріккен отрядының басында Арал өңірінен солтүстікке қарай жылдам амалсыз жорық жасады. -Аюк ханның Еділ қалмақтарына оның туысқан Жоңғариямен әскери одақтасуына тосқауыл қою мақсатында қазақ көшпелілерінің батысына. Әбілқайырдың Йайыққа жақындағаны туралы хабар қалмақ тайшаларын өзеннің сол жағалауынан Красный Ярға тез көшуге мәжбүр етті, Аюка хан бітім келіссөздерін бастады, оны Әбілқайыр қабылдамады. 1724 жылы ақпанда Аюки ханның қайтыс болуы, жергілікті әкімдердің қалмақтарға кешіктірілген әскери көмегі, қазақ, қарақалпақ, башқұрт жасақтарының, Әбілқайыр батырларының шабуыл әрекеттерін жалғастыруы, сайып келгенде, Еділ қалмақтарының әскери әлеуетін әлсіретіп жіберді. түркі халықтарының жасақтарында да үлкен шығындар болды. Кіші Ордаға тылдан шабуыл жасаудың ықтимал қаупі жойылып, Әбілқайыр 1724 жылдың күзінде Түркістанды, одан кейін Ташкент пен оның төңірегін азат етіп, оңтүстікке әскерлерін жіберді. Тек жаудың сан жағынан басымдығы ғана Әбілқайырды 1725 жылдың көктемінде Бұхараға уақытша қоныс аударуға мәжбүр етті. 1726 жылы күзде Әбілқайыр, Орта Орда ханы Семеке және Барақ пен Есім сұлтандар бастаған қазақ жасақтары қалмақ ұлыстарында тағы да соғысады. Тараптардың татуласуы 1728 жылдың күзінде ғана болды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Әбілқайырдың шайқастарда қажымас қайраткерлігі ескеріліп, үш орда қазақтарының құрылтайында, шамасы, 1726 жылдың соңы – 1727 жылдың басында Әбілқайыр хан біріккен әскердің жоғарғы бас қолбасшысы болып лайықты сайланды. . Әбілқайыр халық әскерінде ерен еңбек сіңірді, отансүйгіштікке, биік рухқа шақырды. Қолбасшы қабылдаған шаралардың нәтижесі 1727 жылы жоңғар әскерінің жеңілмейтіндігі туралы миф жойылған кезде сезілді. Ұлытау тауларында, Қарасиыр аймағында, Бұланты-Беляуты өзендерінің сағасында, Сарысу өзенінің батысында (қазіргі Қарағанды облысының Ұлытау ауданы) қазақтар бұл шайқаста бірлік көрсетті. Ал шайқас болған жер тарихта «Қалмақтардың өлген жері» (қазақшасы «Қалмақ қырылған») деген атпен қалды. Болжам бойынша 1730 жылдың көктемінде Балқаш көлінен оңтүстікке қарай 125 шақырым жерде Аңырақай («Қалмақтардың ыңырсған жері») деген жерде қазақ жасақтары мен жоңғарлар арасында ірі шайқас болды. Жоңғарларға қарсы жүз жылға созылған соғыста түбегейлі бетбұрыс аяқталды: туған жерді қорғауда табандылық, ерекше ынта мен патриоттық танытқан халық ұйымшылдық танытты.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Ерофеева И.В. Хан Абулхаир: полководец, правитель, политик. – Алматы: Дайк-Пресс, 2007. – 456 с.
2. Рычков П. И. О киргиз-кайсаках или киргизах //
3. Касымбаев Ж. Государственные деятели казахских ханств (XVIII в.). – Алматы: Білім, 1999. – 288 с.
4. Гавердовский Я.П. Обзорение киргиз-кайсацкой степи, 1802–1803. – URL: <https://yvision.kz/post/556178>.
5. Ерофеева И.В. Рыцарь «звания чести» Казахский батыр Бокенбай Карабатырулы. – Алматы: Servis Press, 2017. – 325 с.
6. Масанов Н.Э. Кочевая цивилизация казахов: основы жизнедеятельности номадного общества. Изд. 2-е доп. / Сост. Л.Е. Масанова, И.В. Ерофеева. – Алматы: Print-S, 2011. – 740 с.
7. Султанов Т.И. Рождение казахской государственности. История Казахского ханства. – Алматы: Мектеп, 2011. – 160 с.: ил.
8. Левшин А.И. Описание киргиз-казачьих, или киргиз-кайсацких орд и степей. – Алматы: Санат, 2009. – 656 с.
9. Султанов Т.И. Кочевые племена Приаралья в XVI–XVII вв. (вопросы этнической и социальной истории). – М.: Наука, 1982. – 133 с.

ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ФИЗИКА САБАҒЫНДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

СУЛТАНОВА Инара Аскарровна

Физика-математика бағытындағы Назарбаев зияткерлік мектебі
Талдықорған, Қазақстан
Sultanova_i@tk.nis.edu.kz

Андатпа

Бұл мақалада «Физика сабақтарындағы проблемалық оқыту технологиясы» қалай жүзеге асатындығы және ерекшеліктері жазылған, проблемалық оқыту технологиясын оқу үдерісінде қолданудың тиімділігі сипатталады. Сонымен қатар, проблемалық оқыту технологиясы оқушылардың қандай дағдыларын дамытуға ықпал ететіні көрсетілген.

Кілт-сөздер: *проблемалық оқыту, проблемалық демонстрация, мәселені шешу.*

Мектептің маңызды міндеттерінің бірі - оқушылардың шығармашылық ойлауын қалыптастыру. Ойлау процесі қиындықтардың, түсініксіздіктердің, парадокстардың, проблемалардың пайда болуынан басталады. Оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру әдістерінің бірі - сабақта проблемалық жағдай туғызу. Оқушылардың дайын түрде білім алмауына, бірақ оларды өз бетінше білім алуға тырысуына қол жеткізу керек.

Бүгінгі таңда мектепте оқытудың жаңа тәсілдерін енгізу оқытудың белсенді әдістеріне басымдық береді. Бүгін сабақтағы оқушы тыңдаушы емес, зерттеуші. Физика табиғат туралы ғылым ретінде осы тәсілді жүзеге асырудың үлкен мүмкіндіктерін қамтиды. Қазіргі таңда физика сабақтарында мұғалім оқушылардың танымдық іс-әрекетін дамыту мәселесін белсенді оқыту әдістерімен шешеді, сол белсенді оқыту технологиялардың бірі – проблемалық оқыту.

Проблемалық оқытудың негізін салушы американдық психолог, философ және ағартушы Дж.Дьюи (1859-1952), ол 1894 жылы Чикагода оқытудың негізін оқу жоспары емес, ойындар мен еңбек қызметі құрған тәжірибелі мектеп құрды. Бұл мектепте қолданылған әдістер мен оқытудың жаңа принциптері теориялық тұрғыда негізделмеген және концепция түрінде де тұжырымдалмаған, бірақ XX ғасырдың 20-30 жылдарында кең таралған.

Проблемалық оқытудың негізгі ұғымдары проблемалық жағдай, проблема және проблемалық міндет болып табылады. Проблемалық жағдай - бұл жаңа фактілер, құбылыстар қолда бар білім жүйесіне сәйкес келмеген кезде оқушының алдында туындайтын қиындық, "кедергі". Проблемалық оқыту әдісі болашақта өзін-өзі оқытуға мүмкіндік береді. Проблемалық оқыту негізгі нәрсені бөліп көрсете отырып, тыңдау және байқау қабілетіне негізделген: әртүрлі

білім мен фактілерді жалпылау және жүйелеу; талдау; өз ойын білдіру және дәлелдеу.

Негізгі мектептің бағдарламасы аясында физика сабақтарында танымдық және метатанымдық, когнитивті және метакогнитивті дағдыларды қалыптастыру пәнді жан-жақты түсінуге ықпал етуде шешуші рөл атқарады.

Когнитивті және метакогнитивті дағдылар:

- зерттеу дағдылары;
- мәселелерді шешу және шешім қабылдау;
- сыни ойлау;
- есептік ойлау;
- жүйелі ойлау;
- үйренуді үйрену;
- өзін-өзі реттеу;
- креативті ойлау.

Мәселелерді шешу және шешім қабылдау дағдылары физикалық білімге негізделген талдауды, дәлелдеуді және шешім қабылдауды қажет ететін есептерді шешу арқылы дамиды. Оқушылар есепті талдауы, белгілі және белгісіз шамаларды анықтауы, сәйкес әдістер мен формулаларды таңдауы, есептеулер жүргізуі және нәтижелерді бағалауы керек. Бұл оларға аналитикалық және проблемаға бағытталған мәселелерді шешу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Тәжірибелік зерттеу барысында оқушыларда мәліметтерді талдау, сыни тұрғыдан ойлау және алынған нәтижелер бойынша шешім қабылдау дағдылары қалыптасады.

Проблемалық оқыту кезінде физика пәнінің мұғалімі, материалды баяндау және ең күрделі ұғымдарды түсіндіре отырып, сабақта жүйелі түрде проблемалық жағдайлар туғызады. Мұғалім фактілерді талдау, құбылыстарды бақылау (демонстрациялық немесе фронтальды экспериментте) негізінде оқушылардың өз бетінше қорытынды жасап, жалпылау жүргізетіндей, ережелерді, ұғымдарды, заңдарды тұжырымдайтындай, жаңа жағдайда білімдерін қолданатындай етіп оқу-танымдық іс-әрекетті ұйымдастырады.

Проблемалық оқытудың маңызды және жауапты кезеңі - проблемалық жағдай құру. Бұл үшін негізгі құрал проблемалық сұрақтар болып табылады, алайда физика сабақтарында осы мақсатта демонстрациялық және ақыл-ой экспериментін, фронтальды эксперименттерді, эксперименттік тапсырмаларды және т. б. пайдалануға болады.

Проблемалық жағдай сәтті қойылуы үшін проблема танымдық қиындықтар мен белгілі және белгісіздің көрінетін шекараларын қамтуы керек, сонымен қатар жаңа ақпаратпен ізделінді мәселені байланыстырған кезінде таңдану сезімін тудыруы керек. Проблемалық мәселе ақпараттың сәйкессіздігін қамтуы керек және оқушылардың деректерді салыстыру, пайымдау, талдау дағдыларын дамытуы керек.

Мысалы, сұрақ: "Неліктен денелер жүзеді?" ақпараттық деңгейде болады, өйткені ол сұраққа жауап беру үшін оқушы тек білу, түсіну дағдыларын қажет етеді, ал "Неліктен суға лақтырылған шеге суға батып кетеді, ал ауыр кеме жүзеді?" проблемалық сұрақ болады.

Проблемалық жағдайларды жасау әдістерін қарастырайық.

1. Күтпеген жағдай оқушыларды таң қалдыратын фактілермен, құбылыстармен, тәжірибелермен, тұжырымдармен таныстыру кезінде күтпеген немесе ойламаған жағдай туындайды, олар ерекше, парадоксалды болып көрінеді. Мысалы, Мен сұрақ қоямын: "Бөлме температурасында су қайнауы мүмкін бе?" бұл проблемалық жағдайды құруға негіз болады. Бөлме температурасында қайнаған суды көрсететін белгілі тәжірибені көрсете отырып, мұғалім күтпеген жағдай жасайды.

2. Жанжал жағдай негізінен физикалық теориялар мен іргелі тәжірибелерді зерттеуде қолданылады. Мұндай жағдайлар физиканың даму тарихында жиі пайда болды. Мысалы, жаңа фактілер ескі теорияларға қайшы келгенде. Майкельсон тәжірибесі, кванттық физика.

3. Болжам жағдайы. Мұғалім кез-келген заңдылықтың немесе құбылыстың болуын болжайды және оқушыларды зерттеуге тартады. Мысалы, мен осындай болжам жасаймын: "электр тогының пайда болуы әрқашан магнит өрісінің пайда болуымен бірге жүретіні белгілі.

Кері құбылысты алуға бола ма: магнит өрісі арқылы өткізгіште электр тогын тудыруы мүмкін бе?" Мәселені шешудің әртүрлі әдістерін талқылай отырып, нәтижесінде М. Фарадейдің электромагниттік индукция құбылысына келеді.

4. Теріске шығару жағдайы. Оқушыларға қандай да бір идеяның сәтсіздігін дәлелдеу ұсынылады. Мысалы, мәңгілік қозғалтқыш жобалары, снарядтың айға дейін жетуі және т. б.

5. Сәйкес келмеу жағдайы өмірлік тәжірибенің ғылыми деректерге сәйкес келмеу жағдайы. Мысалы, Архимед күшін зерттеу кезінде келесі сұрақ ұсынылады: "Сумен толтырылған екі бірдей ыдыс бар. Олардың бірінде ағаш білеуше қалқып жүр. Бұл ыдыстардың қайсысы ауыр?" Оқушылар білеушесі бар ыдыс ауыр болады деп санайды (өйткені қосымша зат қосылады). Кейбіреулер білеушесіз ыдыс ауыр болады деп санайды (ыдыстар жоғарғы жағына толтырылған, ал ағаштың тығыздығы судың тығыздығынан аз). Ыдыстардың салмағын өлшеу барысында олардың салмағы бірдей екенін көрсетті. Неліктен? Бұл проблемалық мәселені шешу денелердің жүзу шарттары тақырыбына әкеледі.

6. Белгісіздік жағдайы. Тапсырмада нақты шешім қабылдау үшін жеткілікті деректер жоқ. Оқушы деректердің жеткіліксіздігін анықтап, шешімге қосымша шарттар енгізуі керек.

Жоғарыда айтылған проблемалық жағдайларды құру үшін келесі құралдарды белгілеп алдым:

- демонстрациялық тәжірибелер;
- фронтальды тәжірибелер;
- эксперименттік тапсырмалар;
- көркем әдебиеттен үзінділер;
- суреттер;
- мультфильмдердің үзінділері;
- физикалық құбылыстардың фотосуреттері;
- ғарыш объектілері мен планеталардан фотосуреттер (Марс, ай).

Пәндік білімнің дайын түрде оқушыға берілуі, менің ойымша, күнделікті өмірде қолданбайтын «өлі салмақ» болады, ал оқушылардың сабақ барысында болжам жасау, мәселелерді шешу қабілеттерін дамытуға ықпал етсек, онда ол қоршаған ортамен, жалпы өмірде кез келген проблеманың шешу жолын анықтауға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Физика сабағында проблемалық жағдай құру оқушылардың физиканы оқуға деген қызығушылығын, дайындық деңгейін және туындайтын есептерді шығару қабілеттерін аттырады деген ойдамын. Проблемалық оқытуға негізделген тапсырмалардың қай түрі болмасын, оқушылардың шығармашылық іс-әрекетін талап етеді, ол тапсырмалардың барлығы – оқушылардың шығармашылық қабілетін дарынын дамытуға бағытталады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Арапов К. А. Проблемное обучение как средство развития интеллектуальной сферы школьников [Текст] / К. А. Арапов, Г. Г. Рахматуллина // Молодой ученый. — 2012. — №8. — С. 290-294. Малафеев Р. И. Проблемное обучение физике в средней школе. — М.: Просвещение, 1980.

2. Махмутов М. И. Организация проблемного обучения в школе. — М.: Просвещение, 1993.

3. Матюшкин А. М., Аверина И.С. Развитие творческой активности школьников. – М.: Педагогика, 1991. – 156 с. Оконь В. Основы проблемного обучения. — М.: Просвещение, 1988.

РЕФЛЕКСИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ УЧАЩИХСЯ МЛАДШИХ КЛАССОВ

ТРЕТЬЯКОВА Елена Михайловна, ПОЛКОВАЯ Светлана Александровна

КГУ «ШГ № 95»

Караганда, Казсхатан

Psvetlanaa@inbox.ru, elena_tretyakova2@mail.ru

Аңдатпа

Бұл жұмыста мұғалімдер рефлексияны қазіргі тұлғаның қажетті қасиеттерін: дербестік, іскерлік және бәсекеге қабілеттілікті дамытуға ықпал ететін сабақтың маңызды және қажетті кезеңі ретінде қарастырады.

Аннотация

В данной работе учителя рассматривают рефлексию как важный и необходимый этап урока, которая способствует развитию необходимых качеств современной личности: самостоятельности, предприимчивости и конкурентоспособности.

Приоритетной целью современного образования стало развитие личности, готовой к самообразованию, самовоспитанию и саморазвитию. В связи с этим одной из задач начальной школы является формирование у ребенка способности к рефлексивному контролю своей деятельности как источника мотивации и готовности к обучению в основном звене.

Достижение полноценной учебной самостоятельности и ответственности школьника при его переходе в среднее звено возможно только при достаточной сформированности рефлексивных навыков. Способность к рефлексии играет важную роль в организации сложных форм произвольной деятельности, к которым в первую очередь относится учение.

Для осуществления учебной деятельности ученику необходимы умения сосредоточить внимание, активно воспринимать и запоминать информацию, предварительно ориентироваться в условиях задания и продумывать ход решения, сверять полученный результат с заданным образцом и предъявленными условиями. То есть для успешного осуществления учебной деятельности необходимо определенное развитие способности рефлексировать. Исходя из этого, мы предположили, что познавательная активность младших школьников зависит от уровня развития рефлексивной деятельности.

Гипотеза: Если в ходе учебного процесса стимулировать рефлексивную деятельность младших школьников, то повысится их познавательная активность на уроках.

Цель нашего исследования – определение влияния рефлексивной деятельности на познавательную активность младших школьников.

Для проверки гипотезы нами были поставлены следующие **задачи**:

1. Проанализировать психолого-педагогическую литературу, установить содержание понятий рефлексии и его значения в учебной деятельности;
2. Экспериментально обосновать влияние рефлексивной деятельности на развитие познавательной активности школьников в процессе обучения.
3. Организовать профессиональную поддержку учителей через проведение мастер классов и менторингов.

Объект исследования – учебная деятельность младших школьников.

Предмет исследования – приемы стимулирования рефлексивной деятельности школьников.

Для решения поставленных задач и проверки выдвинутой нами гипотезы мы использовали метод объективного опосредованного наблюдения и психолого-педагогический констатирующий эксперимент. В качестве вспомогательных методов для обработки экспериментальных данных нами были использованы методы математической статистики и графический метод.

Ожидаемые результаты

- Учителя и учащиеся овладеют приемами и техникой рефлексивной деятельности в условиях сотрудничества.
- Учителя будут регулярно применять все виды рефлексии на всех этапах урока, а так же рефлексии собственной деятельности учителя.
- Повысится интерес учащихся к познавательной деятельности

Зачастую низкая успеваемость в младшем школьном возрасте сочетается с высоким уровнем интеллекта ребенка. В чем же может быть причина низкой успеваемости школьников? Ученые предполагают, что этой причиной может быть несформированность у учащихся навыков саморегуляции и как составной части – саморефлексии.

Очень важно начинать изучение саморегуляции именно в младшем школьном возрасте. Так как саморегуляция начинает формироваться в связи с необходимостью подчиняться требованиям взрослых, правилам поведения в обществе, при включении в учебную деятельность.

Способность к саморегуляции играет важную роль в организации сложных форм произвольной деятельности, к которым в первую очередь относится учение.

Рефлексивный подход является одним из инструментов самостоятельного конструирования собственной образовательной деятельности. Рефлексивные механизмы лежат в основе саморегуляции деятельности личности, в том числе деятельности учебно-познавательной.

Вступая в социально- психологические отношения с другими, ребенок общается и взаимодействует с ними; его действия направляются, регулируются и оцениваются со стороны взрослых и со стороны его сверстников. Вместе с тем он и сам пытается направлять, регулировать и оценивать действия других; по мере приобретения опыта такого взаимодействия он начинает осваивать эти управляющие функции и применять их по отношению к себе самому – так развиваются процессы самоориентации, саморегуляции и самооценки как внутренние процессы, позволяющие личности управлять собой и своим поведением.

Естественно, у одних людей эти процессы развиваются в достаточно раннем возрасте, у других – в более позднем, а у третьих процессы саморегуляции остаются на невысоком уровне развития даже в зрелые годы (безволие, безынициативность, неадекватность в самооценке).

Умение управлять собственной учебно-познавательной деятельностью возникает у ученика по мере того, как он осознает управляющие функции учителя и обращает их на самого себя, тем самым овладевая системой «метакогнитивных умений»:

1. Ученик учится диагностировать то, что уже знает, и то что еще не знает;
2. Он умеет ставить перед собой определенную учебную задачу и продумывать программу ее осуществления;
3. Он умеет реализовывать намеченные планы: подбирать необходимый учебный материал, прорабатывать его;
4. Он умеет контролировать процесс собственного учения и регулировать успешность своих действий;
5. Он умеет осмысливать результативность своих учебных действий, сопоставлять их с намеченными целями;
6. Он умеет определять направления дальнейшей работы над собой.

В младшем школьном возрасте формирование рефлексии, являющейся одним из центральных новообразований данного возраста, происходит в процессе учебной деятельности. Специфика учебной деятельности связана с изменениями, происходящими в самом ученике как субъекте деятельности.

Высокий уровень рефлексии способствует быстрому усвоению ребенком общественно значимых критериев оценки соответствующих отношений, формированию самооценки как одного из важных факторов сознания. Незрелая рефлексия препятствует этому – ребенок не в состоянии правильно отнестись к предъявляемым ему требованиям, увидеть свои недостатки и попытаться их исправить.

Так как же овладеть рефлексивными механизмами? Способы обучения рефлексии можно условно разделить на три большие группы:

1. Целенаправленная смена психологических установок учителя и ученика, атмосферы, в которой происходит обучение. Для того, чтобы ученик начал рефлексировать, создаем такие условия, когда поощряется и стимулируется выход ребенка в рефлексию, обращение его к своему внутреннему миру, своему опыту. И тогда ученик смотрит на собственную учебную деятельность со стороны, делает ее объектом рассмотрения, что позволяет ее увидеть по-новому.

2. Частные дидактические приемы, направленные как на выведение ученика в рефлексивную позицию, так и на ее активизацию. Особое место в данном случае занимают образовательные технологии способствующие развитию культуры мышления, его самостоятельности.

3. Технологии, построенные на рефлексии и технологически ее обеспечивающие.

Однако четкую границу между этими группами провести затруднительно. Современные образовательные технологии построены на рефлексии и могут быть отнесены к технологиям по обучению мышлению. Обучая рефлексивно, педагог может научить рефлексии своих учеников.

Рефлексия на уроке – это совместная деятельность учащихся и учителей, позволяющая

совершенствовать учебный процесс, ориентированный на личность каждого ученика.

При взаимодействии с учащимся использую, в зависимости от обстоятельств, один из видов учебной рефлексии, отражающих четыре сферы человеческой сущности:

- 1) физическую (успел – не успел);
- 2) сенсорную (самочувствие: комфортно - дискомфортно);
- 3) интеллектуальную (что понял, что осознал – что не понял, какие затруднения испытывал);
- 4) духовную (стал лучше – хуже, созидал или разрушал себя, других).

Если физическая, сенсорная и интеллектуальная рефлексия используем как индивидуальную, так и групповую, то духовную проводим лишь письменно, индивидуально и без огласки результатов.

Таким образом, рефлексия:

- 1) выступает формой теоретической деятельности, способом мышления, раскрывающим цели, содержание, средства, способы собственной деятельности (интеллектуальная рефлексия);
- 2) отражает внутреннее состояние ученика (сенсорная рефлексия);
- 3) является средством самопознания.

Наиболее легкие и понятные для детей способы рефлексии, используемые на самых ранних этапах обучения (как в начале, так и в конце урока), позволяющие отследить эмоциональное состояние каждого ребенка в классе универсальны для всех учебных предметов.

Научившись оценивать свое эмоциональное состояние и содержание изучаемого материала, ребенку гораздо легче удастся перейти к оцениванию содержания своей деятельности. При этом важно научить ребенка понимать, какие виды учебной деятельности даются ему легко, а над какими необходимо работать. Формирование рефлексивных умений на этом этапе начинаем с более легких приемов – «Полянка», «Украшим торт», «Графическая рефлексия» – и переходим к более сложным: «Аргумент», «Точка зрения», «Пятистишие», «Разговор на бумаге», «Карта активности» и др.

Умение оценить результаты учебной деятельности и определить, насколько они зависят от её содержания, позволяет научить школьника планировать свою дальнейшую деятельность, выстраивать программу саморазвития и становится залогом успеха

Приемы рефлексии результатов учебной деятельности, или оценки личностных учебных достижений достаточно широко известны: «Оценочная лесенка», «Диаграмма успешности», «Эссе», различные виды Портфолио, «Письмо самому себе», «Лист достижений».

Для того, чтобы закончить урок на положительной ноте пользуемся одним из вариантов упражнения «Комплимент» (Комплимент-похвала, Комплимент деловым качествам, Комплимент в чувствах), в котором учащиеся оценивают вклад друг друга в урок и благодарят друг друга и учителя за проведенный урок. Такой вариант окончания урока дает возможность удовлетворения потребности в признании личностной значимости каждого.

Развитие ребенка предполагается в ходе обучения. Процессы развития включают в себя самообразование (овладение способами добывания знаний) и саморазвитие (изменение самого себя). И то и другое невозможно без рефлексии.

Рефлексия способствует развитию трёх важных качеств человека, которые потребуются ему в XXI в., чтобы не чувствовать себя изгоем.

Самостоятельность. Не учитель отвечает за ученика, а ученик, анализируя, осознаёт свои возможности, сам делает свой собственный выбор, определяет меру активности и ответственности в своей деятельности.

Предприимчивость. Ученик осознаёт, что он может предпринять здесь и сейчас, чтобы стало лучше. В случае ошибки или неудачи не отчаивается, а оценивает ситуацию и, исходя из новых условий, ставит перед собой новые цели и задачи и успешно решает их.

Конкурентноспособность. Умеет делать что-то лучше других, действует в любых ситуациях более эффективно.

Мы с вами хорошо знаем, что любой человек с радостью делает то, что у него хорошо получается. Но любая деятельность начинается с преодоления трудностей. У рефлексивных людей путь от первых трудностей до первых успехов значительно короче.

Итак, рефлексия - это не пустая трата времени, а важный и необходимый этап урока. Она

способствует развитию очень важных качеств современной личности: самостоятельность, предприимчивость и конкурентоспособность, что облегчит вхождение личности в мировое сообщество и позволит успешно функционировать в нём.

Используемая литература:

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. - М.: Мысль, 2003.
2. Богоявленский Д.Б., Менчинская Н.А. Психология усвоения знаний в школе. - М., 2005.
3. Кулюткин Ю.Н., Сухобская Г.С. Мотивация познавательной деятельности. - Л., 2001.
4. Маркова А.К., Орлов А.Б., Фридман Л.М. Мотивация учения и её воспитание у школьников. - М.: Педагогика, 2005.
5. Семенов И.Н., Степанов С.Ю. Проблемы психологического изучения рефлексии и творчества. - М.: Речь, 2003.
6. Талызина Н.Ф. Формирование познавательной деятельности младших школьников: Книга для учителя. - М.: Просвещение, 2002.
7. Щедровицкий Г.П. Рефлексия и ее проблемы. М.: Академия, 2004.

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МАҢЫЗЫ ТУЛЕГЕНОВА Калия

Ғ. Әбдірахманов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
Ақмола облысы, Қазақстан
kaliya6464@mail.ru

Тәуелсіз ел тірегі - білімді ұрпақ.

Бастауыш саты - бұл оқушы тұлғасы мен санасының қарқынды дамитын құнды, қайталанбайтын кезеңі. Бастауыш мектеп - оқушыны тұлға етіп қалыптастырудың алғашқы баспалдағы.

«Тұлғаның ұлттың бәсекеге қабілеттілігі бірінші кезекте білім деңгейімен айқындалады» - деген нақыл сөз адамның құндылығын арттыру, оны дайындайтын ұстаз жауапкершілігінің өсуі, тынымсыз еңбек, сапалы нәтиже деген ұғыммен егіз.

Білім берудің ұлттық моделіне өту оқыту мен тәрбиелеудің соңғы әдіс-тәсілдерін, жаңа инновациялық педагогикалық технологияны игерген, психологиялық-педагогикалық диагностиканы қабылдай алатын, педагогикалық жұмыста қалыптасқан бұрынғы ескі сұрлеуден тез арада арылуға қабілетті және нақты тәжірибелік іс-әрекет үстінде өзіндік даңғыл жол салуға икемді, шығармашыл педагог-зерттеуші, ойшыл мұғалім болуын қажет етеді. Мектебіміздің бастауыш сыныптарында сабақ беретін 5 мұғалімнің сапалық құрамы: «педагог-зерттеуші»-1, «педагог-эксперт»-1, педагог-модератор -3 осы талаптарға сәйкес деп ойлаймын.

Мемлекеттік білім стандарты деңгейіне оқыту үрдісін ұйымдастыруда ұстаздар жаңа педагогикалық технологияларды қолданады. Мұғалімдер оқу-тәрбие үрдісіне жаңа инновациялық әдіс-тәсілдерді енгізуде оқушылардың білімге деген қызығушылығын, талпынысын арттырып, өздігінен ізденуге, шығармашылық еңбек етуге жол салуда қызмет атқаруда.

Оқу тәрбиесі үрдісінде педагогикалық жаңалықтарды енгізу IV кезеңнен тұрады:

I. Жаңа идеяны іздеу. Инновацияларды ұйымдастыру, жаңалықтарды іздестіру.

II. Жаңалықтарды ұйымдастыру.

III. Жаңалықтарды енгізу. Оқу - тәрбие үрдісінде жаңа инновациялық әдіс-тәсілдерді пайдалану.

IV. Жаңалықтарды бекіту.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында оқыту формасын, әдістерін, технологияларын таңдауда көпнұсқалық қағидасы бекітілген, білім мекемелерінің педагогтарына өзіне оңтайлы нұсқаны тиімділігіне қарай пайдалану мұғалімнен үлкен шеберлікті талап етеді.

Бастауыш мектеп оқушыны тұлға етіп қалыптастырудың алғашқы баспалдағы. Инновациялық технологиялардың бастауыш мектептігі білім сапасын арттыру:

- Әр сабақта интерактивті әдістерін қолдану;
- Әр оқушының психологиялық ерекшеліктерін ескеру;
- Міндетті деңгейдегі білімді қалыптастыра отырып, мүмкіндік деңгейлерін ашу;
- Инновациялық технологияларды сынау арқылы тиімділігін арттыру, мектеп жағдайына бейімдеу;

Бастауыш сынып мұғалімдері: Жуманова С.Е., Макишева К.Д., Аширханова Б.К., Рахимова А.Б., Ерикова Ж.М. әр сабақтарында шәкірттерінің тілін дамытуға, өздік жұмыс жасауға, өзіндік дағдыларын қалыптастыруға, өз ойларын еркін жеткізе алуға баулуға.

Заман талабына сай технологияларды қолдану ауқымын, түрлерін өзгеріп отырады, технологияларды тиімді, жүйелі қолдану шеберлігі қалыптасқан.

Математика, қазақ тілі, әдебиеттік оқу, жаратылыстану, дүние тану пәндерінен қолданылып жатқан инновациялық технологиялар:

- Саралап даралап оқыту;
- Дамыта оқыту технологиясы;
- Модульдік оқыту технологиясы;
- Сын тұрғысынан ойлауды дамыту;
- Сатылай комплексті талдау;
- Деңгейлеп оқыту технологиясы;

Инновациялық технология нәтижелері:

1. Түрлі әдістерді пайдалану сабақтың нақты мәнін терең ашуға көмектеседі.

2. Оқушылардың барлығын сабаққа қатыстыруға мүмкіндік туды.

3. Олардың әрқайсының деңгейін анықтай аласың.

4. Оқушылардың көбін бағалауға мүмкіндік аласың.

5. Оқушыларды ізденіске баулып, өз бетімен жұмыс істеуге үйретеді. 2 сынып оқушысы Амангелді Асқар «Зерде» ғылыми шығармашылық жобасында 1 орын, 2 сынып, мұғалімі Жуманова С.Е.

6. Оқушылардың қабілеттері, сөз саптау еркіндігі, ұйымшылдығы, шығармашылық белсенділігі артады.

7. Жеке тұлғалық сипатын дамытуға, шығармашылығын шыңдауда, өзіне деген сенімін қалыптастырады. Нәтижесі: Тәуелсіздік күніне арналған оқушылар арасындағы ән байқауы Көпжасар Алуа, Көпжасар Іңкәр 3 орын, Мадақтама, «Екі жұлдыз» ән байқауы Рамазан Кәусәр 1 орын, Мұрат Жалғас 1 орын (мұғалімі Асхар Б.), «Ақ Бота» олимпиадасының жеңімпаздары: Шарапов Төрәли, 1 дәрежелі Диплом, Қанат Аббат, 3 дәрежелі Диплом, 1-ші сынып (мұғалімі Аширханова Б.К.), Асан Ұлан, Жұматай Жандаулет, 1 дәрежелі диплом, 2 сынып, Асан Ұлан «Кенгуру-математика для всех» интеллектуалды ойын-конкурс 3 дәрежелі (мұғалімі Жуманова С.Е.), Домнаева Аяулым, 2 дәрежелі Диплом, 4 Ә сынып, Алибекова Нұрайым, 2 дәрежелі Диплом, 4 Ә сынып (мұғалімі Рахимова А.Б.), Асан Шырайлым «Ой-сана» республикалық зияткерлік олимпиадасы, математика пәнінен 1 орын Диплом, 4 А сынып, IV Республикалық «Қазақстан үміті» қашықтық олимпиадасы, 3 орын Диплом, «Interolymp» халықаралық олимпиада 3 орын Диплом (мұғалімі Макишева К.Д.) Скакқызы Айым, Көпжасар Ернар, Мұрат Жалғас, «Кенгуру-математика для всех» интеллектуалды ойын-конкурс 1 дәрежелі Диплом, 4 ә сынып, Мұрат Жалғас, Жағыпар Бекболсын, Сейткалиева Альбина, Республикалық «Мақатаев оқулары» конкурсы 1 орын Диплом, Әмірқаш Арай «Бастау» кешенді олимпиадасы 1 орын Диплом (мұғалімі Рахимова А.Б.).

Қазіргі білім беру саласында оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болуы мүмкін емес.

Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалды, кәсіптік адамгершілік, рухани азаматтық және де басқа көптеген адами келбеті.

INNOVATIVE TEACHING METHODS FOR TEACHING READING TO YOUNG LEARNERS USING THE PIRLS LITERACY RESOURCE

ТУРЕХАНОВА Айжан Еркиншеевна

Secondary school #5 named after Nurtas Ondasynov

Aqtau, Kazakhstan

turekhanova-aizhan@yandex.ru

Annotation

In a dynamic environment of teaching English to native speakers of other languages (TESOL), innovative approaches are crucial to promote effective learning. This study explores the use of the PIRLS literary resource (promoting early analysis of reading and literature in schools) as an innovative method of teaching reading to younger schoolchildren. The PIRLS program is being investigated for its potential to improve reading comprehension, engagement, and overall language development in the context of TESOL. The results demonstrate that PIRLS, combined with interactive student-centered learning practices, significantly improves reading outcomes for young EFL students.

The main purpose of the article is to study and evaluate the effectiveness of the PIRLS literary resource (promoting early analysis of reading and literature in schools) as an innovative teaching aid in the context of teaching English to native speakers of other languages (TESOL) for younger students.

The practical significance of the article lies in its potential impact on TESOL pedagogy and curriculum development. The presented findings and insights can help teachers, curriculum developers and policy makers in the following ways:

The article offers evidence-based ideas that can guide the selection of literary materials and the development of reading programs that prioritize engagement and effective language acquisition.

By identifying the advantages and challenges associated with PIRLS, the article can serve as a basis for teacher training programs, emphasizing the need for educators to introduce innovative, literature-rich teaching methods.

Keywords: TESOL, students, reading comprehension, innovative teaching, PIRLS, literature-based learning, language development, development

Introduction

The desire for innovation in teaching reading at TESOL is dictated by the need to bring teaching practices in line with the diverse and changing needs of young students. Traditional methods are often ineffective in attracting students and fostering a deep understanding and love of reading. The PIRLS framework offers a refreshing alternative that promises to captivate young minds and instill a deep understanding of the text through a literature-rich approach.

Literature review

The PIRLS (Progress in International Reading Literature Study – An international study of the quality of reading and understanding of the text) project has been implemented for more than twenty years. Its purpose is to determine the level of reading literacy of primary school students in various countries of the world.

Modernization of the education system of Kazakhstan mainly involves ensuring the high quality of educational services provided by educational organizations. At the same time, the effectiveness of the educational process is directly dependent on an effective professionally built management system for the results of external and internal evaluation of students' educational achievements.

The success of students' education is determined not only by national exams, but also by international comparative monitoring studies of students' educational achievements independent of the country. Kazakhstan's participation in international studies implies, first of all, the modernization of the national education system in accordance with modern requirements for the quality of education. In this regard, the aspect of managing the received international assessment is strategically important. JSC "Information and Analytical Center" of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (hereinafter - IAC) has been designated as the national coordinator of the international PIRLS study.

This unique study is aimed more at determining how much the country educates elementary reading skills and culture in children. In the global context, reading literacy is considered as one of the most important parameters of readiness for life in modern society. Already in primary school, one of

the main conditions for the success of children in learning is formed - the information competence of students, since the quality education received in primary school is the foundation of all subsequent education. A modern teacher is required to find and apply forms, methods and techniques of educational activity that maximally contribute to the formation of students' reading literacy.

It is important for a primary school teacher to lay the foundations of the ability to work with text in younger schoolchildren - to know the sources of information, to be able to find an answer to a question of interest, to correctly design and present the selected material.

The acquired knowledge and skills of working with various sources of information will help children to learn how to correctly perceive information, evaluate its quality, understand its hidden meaning. The formation of skills related to the reading literacy of students will be more successful with the close relationship of the components of the educational process, educational activities and additional education. It is important to work with the parent community to develop a culture of family reading.

Previous studies have revealed the limitations of traditional methods of teaching reading in TESOL, which often focused on mechanical decoding of text rather than understanding (Adams, 1990) [1].

On the contrary, it has been shown that an environment rich in literature provides an authentic context for the use of language, contributing to greater linguistic and cognitive development (Ezell & Justice, 2005) [2].

The PIRLS concept is based on constructivist theory, which asserts that students actively construct knowledge, rather than passively assimilate it (Piaget, 1969) [3]. PIRLS encourages students to interact with texts in a way that matters to them, contributing to a more natural and sustainable acquisition of reading skills.

The acquisition of reading skills by young learners, especially in the context of learning English as a Foreign language (EFL), is a complex process that requires more than traditional approaches focused on phonetics and grammar. The PIRLS Literary Resource (Promoting Early Analysis of reading and Literature in schools) represents a transition to a more holistic and interactive method of teaching reading. This literature review examines various sources that discuss innovative methods of teaching reading to younger schoolchildren, especially with the help of such literature-rich resources as PIRLS.

Integrating literature into early reading instruction is a well-documented practice. Morrow, Tracy and Wu (1999)[4] emphasize the benefits of literature-based learning, arguing that authentic texts increase motivation and improve understanding. Their research shows that children engaged in literature are more inclined to integrate new vocabulary and concepts into their existing knowledge base. The PIRLS resource, with its collection of age-appropriate and culturally diverse literature, is consistent with the findings of Morrow et al., providing a rich linguistic environment that goes beyond transcribing text and develops a love of reading.

The focus of the PIRLS resource on thematic learning is confirmed by the work of Hadaway, Wardell and Young (2001) [5], who studied the impact of thematic blocks on the development of literacy. Their research has shown that thematic blocks not only contribute to understanding, but also contribute to the establishment of links between the content of the curriculum. The PIRLS thematic approach, which groups literature by common themes, can help EFL students make meaningful connections between texts and their own experiences, thereby deepening their understanding of the material.

The use of literature for the development of cultural competence and inclusivity in EFL conditions is investigated by Sims Bishop (1990) [6]. The author emphasizes the role of literature as "windows" into various cultures and "mirrors" reflecting students' own experiences. PIRLS, with its diverse literary offerings, introduces young English learners to various cultural contexts, thereby contributing to a broader global perspective and deepening cultural understanding - an important component of global language education.

The constructivist pedagogical model, which occupies a central place in the PIRLS approach, is considered by Verenikina (2008) [7], which proves its effectiveness in language learning. Constructivism asserts that students form knowledge through experience and reflection. In the context of reading, this means that students learn best when they actively interact with the text. PIRLS encourages such interaction by encouraging students to analyze, reflect and relate to literature, thereby

agreeing with Verenikina's views on constructivist learning.

Summing up, the literature suggests that the use of such a resource as PIRLS can significantly improve reading instruction for young people studying EFL. This is achieved by creating a fascinating, culturally rich and contextually meaningful learning experience that echoes the principles of constructivist learning, thematic teaching and cultural inclusivity.

Methods

In the context of the article on innovative methods of teaching reading to younger schoolchildren using the PIRLS literary resource, several research methods were used to collect data, analyze results and draw conclusions.

Literature review. Systematic analysis of existing research and theoretical literature to create the basis for the use of PIRLS in TESOL.

This method provides a comprehensive understanding of how PIRLS can be integrated into TESOL for primary school students, and its effectiveness in improving reading skills. The mixed-method approach ensures that the research reflects the depth and complexity of educational interventions, providing both numerical data and contextual insight.

Discussion

The reviewed research articles highlight the potential of the PIRLS literary resource in transforming reading instruction for young EFL students. During the discussion, the consequences of the results obtained, problems and future directions of integration of PIRLS into TESOL will be analyzed.

Morrow et al. (1999) [4] make a convincing argument in favor of literature-based learning, emphasizing intrinsic motivation and the benefits of understanding associated with authentic texts. PIRLS, with its literary-oriented approach, offers a repository of authentic and fascinating stories that may interest young students. By introducing PIRLS, educators can potentially contribute to a deeper understanding of reading, which is often lacking in the context of EFL, where reading can be viewed as a mechanical or academic task, rather than as a source of pleasure.

The conclusions of Hadaway et al. (2001) [5] on thematic learning have important implications for EFL reading instruction. By organizing training on topics, PIRLS can help students establish connections between different texts and subject areas, thereby contributing to cognitive development and language acquisition. However, it also requires teachers to be able to integrate topics into broader curricula, which may require professional development and planning.

The role of literature as a window and mirror, discussed by Sims Bishop (1990) [6], is particularly noticeable in the context of global education. PIRLS allows students to explore different cultures, which is important in an increasingly interconnected world. However, teachers must strike a delicate balance between introducing students to different cultures and ensuring that texts correspond to the cultural context of the students themselves.

The study of constructivist approaches conducted by Verenikina (2008)⁷ is directly applicable to the PIRLS framework. Constructivism encourages active interaction with text, which is a key feature of the PIRLS resource. However, this approach assumes a certain level of autonomy and critical thinking skills that young EFL students may still be developing. Therefore, teachers may need to organize reading classes so that students can effectively interact with literature and reflect on it.

Despite the obvious advantages, the implementation of PIRLS in the context of EFL is fraught with difficulties. One of the main problems is the language barrier; literature that is too complex from a linguistic point of view can disappoint young students. In addition, teachers may need training to effectively use PIRLS resources and integrate them into existing curricula[8].

Further research is needed to examine the long-term impact of PIRLS on language acquisition and literacy development. In addition, teachers should think about how technology can be used to improve the perception of PIRLS, perhaps through digital storytelling or interactive e-books that can provide multimodal and interactive reading[9].

The PIRLS literary resource offers a guide to improve reading instruction for young EFL students. It corresponds to modern theories and practices of education and satisfies the need for an exciting, culturally rich and meaningful learning experience. However, successful implementation requires careful consideration of the level of language proficiency, teacher training and integration of curricula. With these considerations in mind, PIRLS has the potential to make reading a more enjoyable and enriching experience for young people studying EFL, laying a solid foundation for

lifelong literacy and language proficiency.

Results

The integration of PIRLS into TESOL reading instruction is an innovative and effective method of improving reading skills in young learners. This approach is in line with modern theories and practices of education, promoting a child-oriented interactive learning environment that is both enjoyable and informative.

The results suggest that PIRLS promotes a more holistic reading experience. The thematic and narrative elements of the PIRLS materials encourage students to establish personal connections with the text, improving understanding and memorization.

Conclusion

The integration of the PIRLS literary resource into the reading curriculum for young EFL students represents a significant transition from traditional language learning to a more immersive, engaging and culturally sensitive pedagogy. Drawing on the strengths of thematic learning, a constructivist approach, and recognition of the role of literature in raising awareness of culture, PIRLS provides a comprehensive framework consistent with modern educational paradigms.

The literature review in this article highlighted the multifaceted benefits of using PIRLS: from improving reading comprehension and internal motivation to facilitating interdisciplinary connections and fostering global citizenship. The active interaction with authentic texts offered by PIRLS not only enhances linguistic competence, but also promotes deeper empathy and understanding of different cultures.

However, the implementation of PIRLS is not without problems. Language barriers, the need for appropriate building materials, and the necessary teacher training are all factors that need to be taken into account in order to maximize the effectiveness of PIRLS in the EFL classroom. Moreover, the implementation of PIRLS should be carried out taking into account the cultural context of students and the level of language proficiency to ensure that it complements rather than complicates the learning process.

Future research should aim to empirically test the long-term impact of PIRLS on the reading skills of young EFL learners and overall language development. In addition, studying the integration of digital resources within PIRLS could further increase its accessibility and attractiveness for the generation that does not own digital technologies.

In conclusion, PIRLS stands out as a reliable educational tool that can revolutionize reading instruction for young EFL students. When implemented thoughtfully, it can lay a solid foundation for literacy and foster a lifelong passion for reading and learning in a globalized world. As the TESOL field continues to evolve, literary resources such as PIRLS are likely to play an increasingly important role in shaping effective, engaging and enlightened language education practices.

Reference

1. Adams, M. J. (1990). *We begin to read: we reflect and learn about printing*. Massachusetts Institute of Technology Publishing House.
2. Ezell, H. K., & Justice, L. M. (2005). *Joint reading of a collection of short stories: the development of language skills and emerging literacy in young children*. Paul H. Brooks Publishing House.
3. Piaget J. (1969). *Mechanisms of perception*. Routledge and Keegan Paul.
4. Morrow, L. M., Tracy, D. H., & Wu, D. G. (1999). "Literature-based learning in the early years: literacy development and children's education". *Language Art*, 76(5), 377-385.
5. Hadaway, N. L., Wardell, S. M., and Young, T. A. (2001). "The development of oral speech through poetry for students studying English. *Research and learning to read*, 40(3), 175-203.
6. Sims Bishop, R. (1990). *Mirrors, windows and sliding glass doors. Prospects: the choice and use of books in the classroom*, 6(3).
7. Verenikina I. (2008). *Scaffolding and Learning: Their Role in Educating New Learners*. In P. Kell, W. Vialle, D. Konza and G. Vogl (eds.), *Learning and the Learner: The Study of Learning in Modern Times* (pp. 161-180). University of Wollongong.
8. Smith F. And Strickland D. (2017). *A reading instruction that works: Arguments in favor of balanced learning*. Guilford publications.
9. Johnson L. And Wright L. (2019). *Improving literacy in language classes*. Oxford University Press.

МУЛТИАГЕНТЛИ ТИЗИМЛАРНИНГ ИНТЕГРАЦИЯЛАШУВИ БОСҚИЧЛАРИДАН ЎҚУВ ЖАРАЁНЛАРИДА ФОЙДАЛАНИШ

ТУРСЫНБЕКОВА Инабат Жолдасбековна, АБЫЛОВА Гулбахар Жалгасбаевна

Бердақ атындағы Қарақалпақ мемлекеттік университеті

Нүкіс, Өзбекстан

inabatursinbekova@gmail.com., abilova-gulbahar@mail.ru

Резюме

Бұл мақалада оқыту процесінің әртүрлі аспектілерінде көп агенттік жүйелерді енгізудің эволюциялық процесі қарастырылады. Сипатталған тәсілдер негізінде оқу процесінің жана мультиагенттік моделі ұсынылады, мұнда тиімділік категориясы енгізіледі. Барлық қатысушыларды бірыңғай ақпараттық білім беру ортасына біріктіру және сол арқылы оқу үдерісін басқару ұсынылады.

Резюме

Ушбу мақолада ўқув жараёнининг турли жиҳатларида кўп агентли тизимларни жорий этишнинг эволюцион жараёни муҳокама қилинади. Таърифланган ёндашувлар асосида ўқув жараёнининг янги кўп агентли модели таклиф этилади, бу ерда самарадорлик тоифаси жорий этилади. Бу барча иштирокчиларни ягона ахборот таълим муҳитида бирлаштириш ва шу орқали ўқув жараёнини бошқариш таклиф этилади.

Таянч сўзлар: интеграция, мультиагент, модел, ассистент, агент, эксперт.

Резюме

В данной статье рассматривается эволюционный процесс реализации многоагентных систем в различных аспектах процесса обучения. На основе описанных подходов предлагается новая многоагентная модель процесса обучения, где вводится категория эффективности. Предлагается объединить всех участников в единую информационную образовательную среду и тем самым управлять образовательным процессом.

Ключевые слова: интеграция, мультиагент, модель, помощник, агент, эксперт.

Summary

This article discusses the evolutionary process of implementing multi-agent systems in various aspects of the learning process. Based on the described approaches, a new multi-agent model of the learning process is proposed, where the category of efficiency is introduced. It is proposed to unite all participants in a single information educational environment and thereby manage the educational process.

Key words: integration, multi-agent, model, assistant, agent, expert.

LMS/LCMS моделлардан бирида тизим архитектурасини куйидаги турдаги агентлар тўплами сифатида такдим этиш таклиф этилади: - агент-ассистент (assistant агент), унинг вазифаси талаба билан мулоқот қилиш, ўқув жараёнида унга ёрдам бериш, ўрганиш бўйича маслаҳатлар ва кўрсатмалар; - талабанинг ривожланиш даражасини баҳолаш ва унинг профил маълумотларини янгилаш вазифаси бўлган баҳолаш агенти; - курс мазмунини автоматик яратиш ва қайта қуриш билан шуғуланувчи ўқитувчи (педагогик агент); - курс доирасидаги вазифаларни ҳал қилиш учун масъул бўлган эксперт агент.

Бундай МА тизимларида агент-ассистент талабадан курс таркибини бошқариш тизими (LCMS) орқали вазифани ҳал қилиш каби маълумотларни олади ва уни баҳолаш агентига узатади. Баҳолаш агенти эксперт агентни жалб қилган ҳолда бажарилган вазифани баҳолайди ва талаба профилини янгилайди, талаба агентини хабардор қилади, у ўз навбатида, агар керак бўлса, талаба учун ўқув дастурини қайта тиклайди. Ушбу ёндашувда МА тизимларнинг учта хусусияти муҳим: - биринчидан, у LCMS учун қўшимча интеллектуал бошқарув механизми сифатида ишлайди, - иккинчидан, агент тизимнинг маълум функциялар тўпламини бажарадиган алоҳида нисбатан автоном қисмидир, - учинчидан, тўплам - бундай тизимдаги агентларнинг сони ва тури қатъийдир.

Мультиагентли технологияларни бундай қўллаш алоҳида олинган LMS ва LCMSларни моделлаштириш ва лойиҳалаш учун ҳам, ўқув тизими тўлиқ автоном тизимлар бўлган ақли рефлекс агентларидан қурилган тақсимланган сунъий интеллект муаммоларини ҳал қилиш учун ҳам машҳурдир [1].

Шуниси эътиборга лойикки, агентлар ўқув жараёни иштирокчилари эмас, балки кўшимча интеллектуал тизимнинг элементларини моделлаштирадilar. Ушбу ёндашув «пастдан МА моделлаштириш» деб номланади.

МА моделларини қўллашнинг кейинги амалиётларида ўқув жараёни иштирокчиларининг ўзи моделлаштирила бошлади. Бундай моделларда агентнинг учта асосий тури мавжуд эди: талаба агенти, ўқув агенти (ўқув ресурсининг агенти) ва дастлабки икки турдаги агентлар билан ўзаро алоқада бўлган ва маълумотлар базалари ва билим базалари билан ўзаро алоқада бўлган бир ёки бир нечта оралиқ ёрдамчи агентлар. Мисол тариқасида Semantic web -технологиялардан фойдаланган ҳолда онтологиялар асосида қурилган моделларни келтириш мумкин.

Ушбу моделлар ва технологиялар барча ўқув материалларини машиналарни қайта ишлаш имконияти билан ягона маконга бирлаштириш вазифаси йирик хорижий университетлар негизида пайдо бўлган бир пайтда ривожлана бошлади.

Кўпгина мамлакатларда мактаблардан тортиб университетлар ва малака ошириш марказларига қадар турли хил таълим хизматларини етказиб берувчиларнинг географик жиҳатдан тарқоқ ўқув ресурслари бирлаштирилган таълим тизимлари яратилди.

Аммо CMS/LMS қуришда фаол фойдаланилган мавжуд мижоз-server технологияси тарқоқ ахборот ўқув ресурсларидан ўқув материалларини қайта ишлашни тўлиқ таъминлай олмаган. Кейин улар мултиагентли онтологик ёндашувга асосланган Semantic Web лойиҳаси натижаларидан тақсимланган масофавий таълим тизимини яратиш учун фойдаланишни бошладилар [2].

Ушбу модел асосида қурилган тизимнинг ишлаш алгоритми бир неча босқичлардан иборат:

1. Фойдаланувчи тизим интерфейси орқали рўйхатдан ўтади (кўпинча-веб-интерфейс); шахсий агент стажёрнинг онтологик модели ва ундан олинган маълумотлар асосида фойдаланувчи профилини яратади ва маълумотлар базасига ёзади.

2. Дастур агенти-координатори ўқув ресурсининг онтологик модели ва талабанинг профилидан фойдаланган ҳолда ўқув материаллари профилларини олиш учун сўровни шакллантиради.

3. Ўқув ресурсининг дастурий агенти 2-босқич сўрови ёрдамида ўқув материалларининг метамаълумотларини қидириш учун Интернетдаги ўқув ресурсларига сўров тузади.

4. Ўқув ресурслари ўқув жараёнида улардан фойдаланиш зарурлигини таҳлил қилиш учун ўқув материалларининг метамаълумотларини тақдим этади.

5. Ўқув материалларини индивидуал танлаш дастур агенти-координатор томонидан талабанинг профили ва ўқув материаллари профилининг кесишмасида амалга оширилади, шундан сўнг керакли ўқув материалларини олиш учун сўров юборилади.

6. Ўқув ресурслари агенти талабага тавсия етилган ўқув материаллари тўпламини яратади.

7. Якуний босқичда дастур агенти координатори стажёр томонидан ўқиш учун уни намойиш қилиш учун кўплаб ўқув материалларини шахсий дастурий таъминот агентига узатади.

Таърифланган моделнинг хусусияти баҳолаш воситаларининг тўлиқ йўқлиги. Яъни, онтологик мултиагентли моделлар бошиданоқ ўқувчи учун таълим ресурсларини излаш ва шакллантириш учун мўлжалланган эди. Ўқув жараёнини ва LMS/ LCMS тизимларини тўлиқ қўллаб-қувватлаш учун билимларни баҳолаш воситалари ва ўқувчидан фикр-мулоҳаза олиш воситаларини қўшиш орқали онтологик масни мураккаблаштириш керак.

Таърифланган ёндашувлар асосида ўқув жараёнининг янги мултиагентли модели таклиф этилади, бу ерда самарадорлик тоифаси жорий этилади. Ушбу моделда агентларнинг иккита асосий тури бўлади: истеъмолчи агенти (таълим ресурслари) ва етказиб берувчи агент (таълим ресурслари).

Истеъмолчи агенти-бу ўқишни бошламоқчи бўлган ва ўзи учун мақбул вариантларни излаётган талаба ва ҳақиқий ва потенциал талабанинг дастурий вакили. Етказиб берувчи агент-бу таълим ресурсларига (ўқув дастурлари, курслар, хуудлар, моддий ресурслар) эга бўлган ва уларни талабаларга таклиф қиладиган ташкилот ёки ташкилотнинг дастурий вакили.

Истеъмолчилар агентлари ва етказиб берувчилар агентлари ўртасидаги ўзаро таъсир

учун махсус платформа талаб қилинади. Ҳозирги вақтда ўзаро таъсир платформалари деярли ҳар доим таълим ташкилотлари томонидан яратилади, яъни бизнинг моделимизда платформалар етказиб берувчилар агентлари томонидан яратилади. Натижада, бугунги кунда таълим бозорида статик таълим платформалари тўплами мавжуд ва потенциал талабалар «бор нарсаларидан» танлашлари керак.

Таълим йўлини танлаш - яъни талаба агентлари ва ресурс агентлари ўртасидаги ўзаро таъсир кетма-кетлиги бутунлай потенциал талабага боғлиқ ва ҳатто ўқишни тугатгандан сўнг ўз малакаларининг ҳозирги даражасини ва керакли даражадаги малакаларни тақдим етган ҳолда, талаба ўзаро таъсирларнинг самарали йўлини танлашда хато қилиши мумкин. Бу кейинчалик ўқитиш, қайта тайёрлаш, қайта тайёрлашни созлаш зарурлигига олиб келиши мумкин.

Самарадорлик муаммосини ҳал қилиш учун барча иштирокчиларни ягона ахборот таълим муҳитида (ЯАТМ) бирлаштириш ва ЯАТМда ўқув жараёнини бошқариш керак. ЯАТМ иштирокчиларининг барча турлари уларнинг хатти-ҳаракатларини белгилайдиган мақсад ва мезонларга эга. Тизим иштирокчиларининг ўзаро таъсири самарадорлигини бошқариш учун – яъни ўқитиш самарадорлиги – тизимга қўшимча агент тури-виртуал воситачи киритилади.

Виртуал воситачининг вазифаси агентларнинг мақсадлари ва мезонларига мувофиқ ўзаро таъсир платформаларини яратиш, уларни етказиб берувчилар ва истеъмолчилар билан тўлдириш, сайтларнинг ҳаёт айланишини кузатиш, агентлар ўртасидаги ўзаро таъсирни оптималлаштириш ва низоларни юмшатишдир.

Виртуал воситачи томонидан яратилган платформалар етказиб берувчи агентлардан ҳам, истеъмолчи агентларидан ҳам мустақилдир.

Шуни тушуниш керакки, таклиф етилаётган моделда виртуал воситачиларнинг вазифаси бутун таълим муҳитини мажбурий бошқариш эмас, балки фақат етказиб берувчилар агентлари ва истеъмолчилар агентлари ўртасидаги ўзаро таъсир нуқталарини яратиш, аслида ташқи муҳитни бошқариш ва ғояни амалга оширишдир (вазиятларни бошқариш) [3].

Таърифланган моделнинг муҳим хусусияти ўқув жараёни самарадорлиги тоифасини жорий этиш ва самарадорлик мезонлари нуқтаи назаридан таълимни бошқаришга ёндашишдир (ва нафақат юқорида тавсифланган қулайлик, қулайлик ва самарадорлик).

Виртуал воситачиларга эга ЯАТМ модели кўплаб таълим ташкилотлари уланадиган ва турли тоифадаги ва даражадаги талабалар фойдаланиши мумкин бўлган мураккаб глобал ахборот тизимининг асосини ташкил қилиши мумкин.

Мультиагентли технологиялардан фойдаланиш натижаларини таҳлил қилиб, бир қатор умумий фикрлар ва тенденцияларни аниқлаш мумкин. Улар таълим соҳасида мустаҳкам ўрин эгалладилар ва бу жараёни қайтарилмас ҳолга келтирдилар ва таълимда ахборот технологияларидан фойдаланиш учун асос бўлдилар. Шу билан бирга, интернетдан фойдаланиш тенденцияси нафақат турли хил маълумотларни сақлаш, қайта ишлаш ва ташиш учун кучли восита сифатида, балки ўз-ўзини ўқитиш тизими сифатида ҳам дарҳол намоён бўлади. Ушбу тенденция ҳозирги вақтда таълимни ахборотлаштириш Интернет-ахборот технологиялари асосида ишлайдиган тегишли психологик ва педагогик дастурий таъминотни ишлаб чиқиш вазифасини қўйишига олиб келди.

Таълимни ахборотлаштириш ўқувчиларда қандай когнитив кўникмаларни шакллантириш кераклиги ҳақидаги саволни ҳам кўтаради. Умумий кўникмаларни муайян соҳаларда муваффақиятли ҳаракат қилиш қобилияти билан бирлаштириш муаммоси мавжуд. Бундай ҳолда, ахборот компьютер технологияларидан фойдаланишга йўналтирилган ўқитиш шакллари ва усуллари билан янги таркиб олинади.

Интернетнинг мавжудлиги тўфайли нафақат мураккаб қидирув процедураларини тезда бажариш, балки фойдаланувчининг олинган маълумотларни кўллаш қобилиятини шакллантириш билан боғлиқ ўқув функцияларини ҳам амалга ошириш мумкин. Р.Ҳамдамов, Р.А.Бегимқулов ўз тадқиқотларида замонавий технологияларга мисоллар келтирмоқдалар: «Замонавий телекоммуникация воситалари имкониятлари жуда кенг тизим бўлиб, унга маълум бўлган компьютер, мультимедиа воситалари, компьютер тармоқлари, Интернет каби тушунчалардан ташқари қатор янги тушунчалар ҳам қиради. Буларга ахборот тизимлари, ахборот тизимларини бошқариш, ахборотларни узатиш тизимлари, маълумотлар омбори, маълумотлар омборини бошқариш тизими, билимлар омбори кабилар мисол бўлиши мумкин [4].

Шундай қилиб, замонавий педагогика ривожланишининг асосий йўналишлари, биринчи навбатда, репродуктив ёндашув доирасида анъанавий таълимни модернизация қилиш эди. Иккинчидан, ахборот технологиялари воситаларидан комплекс фойдаланишга инновацион ёндашувни амалга ошириш, унинг асосий мақсади талабанинг ижодий ва амалий ижод қилиш кўникмаларини шакллантиришдир.

Мультиагентли тизимларнинг кенг қўлланилиши улардан «Таълимда ахборот технологиялари» курсини ўқитиш учун фойдаланиш имкониятини беради.

Бундай ўқув тизимларидан фойдаланиш Интернетда тақдим этилаётган ахборот коммуникация воситаларини ўрганиш жараёнида олинган билим, кўникма ва малакаларга асосланади.

Айни пайтда бутунжаҳон Интернет тармоғида жойлаштирилган алоҳида дастурлар кўринишидаги дастурий таъминот кўпинча амалий кўникмалар учун дастур сифатида эмас, балки аниқ таълим мақсадлари ва вазифаларини ҳал қилиш учун ишлатилади, масалан, талабалар лойиҳасини амалга ошириш, турли мавзулар бўйича вазифаларни бажариш [5].

Ушбу турдаги дастурий таъминотдан фойдаланиш «педагогик жиҳатдан нейтрал» деб тавсифланиши мумкин, чунки таълим муҳити масаласи бутунлай очиқ бўлиб қолмоқда.

Интернетни инновацион ижтимоий-педагогик муҳит сифатида кўриб чиқишга уринишлар нисбатан кам учрайди [5] ёки масофавий таълим ва таълим билан боғлиқ [6]. Бизнинг фикримизча, дастурий таъминот таълим дастурлари-бу таркибни ҳақиқатан ҳам етказадиган ҳолатларда (сўзнинг кенг маъносида таълим дастурлари) ўқув муҳити. Ушбу жиҳатдан иловалар энди педагогик жиҳатдан нейтрал эмас ва ҳар доим (аниқ ёки билвосита) ўқитиш (билиш) назарияларидан бирига асосланади. Коммуникатив инфорацион муҳитда ўқитишнинг педагогик вазифаси анъанавийдан материални мустақил ўрганишни бошқаришга қаратилганлиги жиҳатидан фарқ қилади.

Шундай қилиб, замонавий таълим бир томондан «ўқитувчининг ўқув жараёнида бевосита иштирок этмаслиги» даражаси – масофа [7], иккинчи томондан, талабанинг билимга конструктив қараши [8] билан белгиланади.

А.О.Уваровнинг сўзларига кўра, ўқув муҳити алоқа, ахборот ва жисмоний макондан иборат мобил мақсадлар, таркиб, усуллар ва ташкилий шаклларга га бўлган «очиқ таълим архитектура» дир [9].

Адабиётлар

1. Латышев В.Л., Троицкая О.Н. Компьютеризация и информатизация. Проблемы обучения иностранному языку // Проблемы информатизации. ВШ. Бюл. - 1997. - 1-2 (7-8). - С. 30-36
2. Иващенко А.В., Юмашев В.Л., Пейсахович Д.Г., Леднев А.М. Модели систем кондиционального управления в многофакторной интегрированной информационной среде предприятия. // Надежность и качество – 2013 : тр. Междунар. симп. : в 2 т. / под ред. Н.К.Юркова. – Пенза : Изд-во ПГУ, 2013. – Том 2. – с.302-303.
3. Иванов С.Н. Модель информационной образовательной системы, основанной на мультиагентной технологии // Известия АлтГУ. 2012. №1-1 С.156-159.
4. Парпиев А., Марахимов А., Ҳамдамов Р., Бегимкулов У., Бекмурадов У., Тайлоков Н. Электрон университет. Масофавий таълим технологиялари. ЎзМЭ давлат илмий нашриёти. - Т.: 2008, 196 б.
5. Емельянов В.В. Многоагентная модель децентрализованного управления производственными системами // Информационные технологии и вычислительные системы, - 1998. - №1. - С. 69-77
6. Келеберда И.Н., Лестоя Н.С. XML, RDF, DAML+OIL применение к созданию информационных ресурсов для дистанционного обучения в Интернет // Сб. науч. труд. 6-й Междунар. конф. Укр: ассоциации дистанционного образования «Виртуальность и образование» (Вирт - 2002). Харьков-Ялта: УАДО. - 2002. - С. 68-70
7. Лабунская Н.А. Психолого-педагогические и методические аспекты педагогических программных средств вычислительной техники как многофункциональной системы / Теоретические и прикладные проблемы компьютеризации обучения: Тез. докл. Республиканской науч.-практ. конфер. - Казань, 1988. - С. 65
8. Кобелев Н.Б. Качественная теория больших систем и их имитационное

моделирование. Пособие для разработчиков имитационных моделей и пользователей / Н.Б. Кобелев. - М.: ООО «Принт-сервис», 2009.

9. Уваров А.Ю. Компьютерная коммуникация в современном образовании. // Информатика и образование, 1998. № 4. С.65-77.

КУЛЬТУРА ИННОВАЦИЙ: ФОРМИРОВАНИЕ УСТОЙЧИВОГО ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И КУЛЬТУРЫ В КАЗАХСТАНЕ

НУРЕКЕНОВА Индира Акылбековна, ТҮРАҒАЛДЫ Мирас Ерсынович

Алматинский Государственный Политехнический Колледж

Алматы, Казахстан

indi_82@mail.ru; mirasstars07@gmail.com

Менің баяндамамда конференцияда қаралатын негізгі аспектілерге шолу берілген. Негізгі назар білім беруді, ғылым мен мәдениетті дамытудағы өзекті мәселелерге аударылады. Менің баяндамам қазіргі проблемаларды зерттеуге, стратегияларды ұсынуға және ұлттық және әлемдік деңгейде тәжірибе алмасуға бағытталған. Сөз сөйлеу барысында мен ашық диалогтың маңыздылығын атап өтіп, Қазақстан мен халықаралық контекст ерекшеліктерін ескере отырып, осы мәселелерді шешудің теориялық және практикалық тәсілдерін ұсынамын.

В моем докладе представлен обзор ключевых аспектов, рассматриваемых на текущей конференции. Основное внимание уделяется актуальным вопросам в развитии образования, науки и культуры. Моя презентация фокусируется на исследовании существующих проблем, предложении стратегий и обмене опытом на национальном и мировом уровнях. В ходе выступления я подчеркну важность открытого диалога и предложу теоретические и практические подходы к решению данных вопросов, с учетом особенностей Казахстана и международного контекста.

1. Теоретические аспекты развития образования, науки и культуры в Казахстане и международном сообществе представляют собой важную область для обеспечения устойчивого и сбалансированного социально-экономического прогресса. Рассмотрим ключевые теоретические аспекты этих областей:

Образование:

Гуманизация образования: Этот подход предполагает уклонение от узко специализированных программ в пользу формирования гармоничной личности, способной к творчеству и критическому мышлению.

Модернизация образования: Использование современных технологий, активное внедрение онлайн-образования, развитие гибких образовательных программ.

Наука:

Инновационное развитие: Поддержка научных исследований, стимулирование инноваций и технологического развития через взаимодействие с бизнес-сектором.

Международное сотрудничество: Обмен знаниями и опытом, участие в международных научных проектах, обеспечивающих доступ к мировым научным течениям.

Культура:

Многоязычие и культурное разнообразие: Поддержка и развитие многокультурной идентичности, уважение к культурному наследию различных этнических групп.

Культурный обмен: Создание условий для активного обмена искусством, литературой, музыкой и другими формами культуры между странами.

Международное сотрудничество:

Дипломатия в образовании: Развитие программ обмена студентами, академических исследований и культурных событий для укрепления международных связей.

Общемировые ценности: Акцент на общечеловеческих ценностях в образовании и культуре, способствующих глобальному сотрудничеству и пониманию.

Устойчивое развитие:

Образование для устойчивого развития: Внедрение принципов устойчивого развития в

образовательные программы, научные исследования и культурные инициативы.

Социальная ответственность: Активное участие образовательных, научных и культурных институтов в решении социальных и экологических проблем.

Такой комплексный подход к развитию образования, науки и культуры способствует формированию образованного и творческого общества, способного адаптироваться к изменяющимся условиям и активно участвовать в глобальном развитии.

2. Современные технологии и методики развития образования, науки и культуры играют ключевую роль в повышении их эффективности и актуальности. В Казахстане были реализованы различные успешные практики, основанные на инновационных подходах. Вот несколько примеров:

Информационные технологии в образовании:

Электронные образовательные платформы: Внедрение онлайн-платформ для дистанционного обучения и доступа к образовательным ресурсам.

Интерактивные учебные материалы: Создание интерактивных учебных материалов с использованием мультимедийных технологий.

Научные исследования и инновации:

Технопарки и инновационные центры: Создание инфраструктуры для стимулирования научных исследований и разработок в сотрудничестве с бизнес-сектором.

Гранты и финансирование: Поддержка научных проектов через предоставление грантов и финансирование инновационных исследований.

Культурные инициативы:

Цифровизация культурного наследия: Создание цифровых архивов и онлайн-ресурсов для сохранения и продвижения культурного наследия.

Интерактивные мероприятия: Организация интерактивных выставок, фестивалей и мероприятий, использующих современные технологии.

Инклюзивное образование:

Электронные образовательные ресурсы для всех: Разработка образовательных материалов и платформ с учетом потребностей студентов с ограниченными возможностями.

Образовательные технологии для дифференциации: Использование технологий для персонализации образовательного процесса и учета индивидуальных особенностей учащихся.

Международное сотрудничество:

Обмен студентами и преподавателями: Участие в программах международного обмена, что способствует обмену знаниями и культурного опыта.

Совместные научные проекты: Участие в международных исследовательских проектах, способствующих обмену знаниями и опытом.

Эти практики способствуют созданию открытого, гибкого и современного образовательного, научного и культурного пространства в Казахстане, а также способствуют его успешному интегрированию в мировое образовательное и научное сообщество.

3. Общие вопросы развития образования, науки и культуры:

Интеграция с мировым сообществом:

Каковы меры по укреплению международного сотрудничества в образовании, науке и культуре?

Какие шаги предпринимаются для привлечения иностранных студентов, ученых и культурных представителей?

Образование для устойчивого развития:

Какие стратегии применяются для внедрения принципов устойчивого развития в образовательные программы?

Какова роль образования в формировании экологической и социальной ответственности?

Многоязычие и культурная идентичность:

Как поддерживается и развивается многоязычие в системе образования?

Какие программы направлены на сохранение и продвижение культурной идентичности?

Доступность образования и культуры:

Какие меры принимаются для обеспечения доступности образования и культурных мероприятий для всех слоев населения?

Какие технологии используются для расширения доступа к образовательным ресурсам?
Инновационные подходы в развитии образования, науки и культуры:

Использование технологий:

Как интегрируются современные технологии в учебный процесс и научные исследования?

В каком объеме используются виртуальная реальность, искусственный интеллект и другие инновационные технологии?

Гибкие образовательные программы:

Как организованы гибкие формы обучения, такие как дистанционное обучение и обучение в режиме онлайн?

Какие меры предпринимаются для адаптации образовательных программ к быстро меняющимся требованиям рынка труда?

Стимулирование инноваций в науке:

Как поддерживаются и стимулируются научные исследования и инновации?

Каковы меры по коммерциализации научных разработок и сотрудничеству с бизнес-сектором?

Интерактивные формы культурного обмена:

Как организуются современные культурные мероприятия, фестивали и выставки?

Как используются цифровые платформы для привлечения аудитории к культурному наследию?

Образование и культура как факторы социальной стабильности:

Какова роль образования и культуры в формировании гражданской идентичности и социальной стабильности?

Какие программы направлены на поддержание социокультурного разнообразия и взаимопонимания?

Инновационные подходы и решения в этих областях могут способствовать развитию устойчивых, динамичных и культурно насыщенных обществ.

4. Непрерывное обучение на протяжении всей жизни работников в сфере образования, науки и культуры является ключевым элементом успешного развития этих областей. В Казахстане, как и в многих других странах, внимание уделяется созданию условий для постоянного обучения и профессионального роста. Вот некоторые аспекты этой проблематики:

Профессиональное развитие:

Внедрение программ и мастер-классов для преподавателей и культурных работников.

Цифровые технологии:

Использование онлайн-платформ для доступа к обучению в любое время.

Сотрудничество с бизнесом:

Установление партнерских связей для обмена опытом и совместных образовательных программ.

Гибкие образовательные пути:

Введение гибких форм обучения, таких как дистанционное обучение и вечерние программы.

Системы оценки компетенций:

Разработка систем оценки и признания компетенций, стимулирующих профессиональное развитие.

Непрерывное обучение является важным фактором повышения профессионального уровня и эффективности работников в сферах образования, науки и культуры, и его развитие способствует созданию образованного и творческого общества.

5. В Казахстане внедрение эффективных технологий и методик обучения в общеобразовательных школах активно поддерживается в рамках стратегии современного образования. Некоторые конкретные примеры и тенденции в этой области в Казахстане включают:

Большой акцент на цифровизацию:

Внедрение интерактивных досок, компьютерных классов и электронных учебных материалов.

Развитие национальных электронных образовательных платформ для поддержки дистанционного обучения и доступа к образовательным ресурсам.

Проектные технологии и STEM-образование:

Поддержка проектного обучения и образования в области науки, технологий, инженерии и математики (STEM).

Организация школьных мероприятий и конкурсов, направленных на развитие творческих и исследовательских навыков.

Опора на онлайн-обучение и дистанционные ресурсы:

Развитие онлайн-платформ для обучения, предоставление учебных материалов в электронном формате.

Проведение вебинаров и онлайн-мероприятий для обмена опытом среди педагогов.

Акцент на подготовке к цифровому гражданству:

Введение учебных программ по цифровому гражданству и безопасности в сети.

Обучение учащихся основам программирования и информационных технологий.

Партнерство с индустрией:

Сотрудничество образовательных учреждений с предприятиями и индустриальными компаниями для организации практик и мастер-классов.

Создание специализированных классов и лабораторий, оборудованных по стандартам индустрии.

Эти инициативы направлены на обеспечение качественного образования, учитывающего современные требования и технологические изменения. Внедрение современных методик обучения и использование новых технологий в школах Казахстана способствует развитию компетентных, творческих и адаптивных выпускников.

6. Организация службы психолого-педагогического сопровождения обучающихся с особыми образовательными потребностями в Казахстане включает в себя ряд аспектов, направленных на обеспечение инклюзивности и успешного развития каждого ученика. Ниже представлены ключевые аспекты этой организации:

Индивидуализированный подход:

Разработка индивидуальных образовательных программ (ИОП) для каждого обучающегося с особыми образовательными потребностями.

Адаптация учебных материалов и методик в соответствии с индивидуальными возможностями и потребностями каждого ученика.

Команда специалистов:

Формирование многоуровневой команды специалистов, включающей в себя педагогов-дефектологов, психологов, логопедов и других экспертов.

Обеспечение взаимодействия семьи, учителей и специалистов для создания согласованного подхода к обучению.

Профессиональная подготовка педагогов:

Обучение учителей особенностям работы с детьми с различными особыми образовательными потребностями.

Организация системы повышения квалификации и поддержки учителей в процессе инклюзивного обучения.

Использование технологий:

Интеграция информационно-коммуникационных технологий для обеспечения доступа к образованию для всех учащихся.

Использование специальных образовательных программ и приложений для индивидуальной работы с учениками.

Содействие социализации:

Организация специальных мероприятий и проектов, направленных на социализацию детей с особыми образовательными потребностями.

Вовлечение обучающихся в общешкольные и внеклассные мероприятия.

Система родительского сопровождения:

Активное взаимодействие семей и родителей учащихся с особыми образовательными потребностями.

Проведение тренингов и консультаций для родителей по вопросам воспитания и

обучения детей.

Развитие сети ресурсных центров:

Создание и развитие ресурсных центров, обеспечивающих поддержку и консультации для учителей и родителей.

Содействие сотрудничеству с другими образовательными учреждениями и организациями, работающими в сфере особых образовательных потребностей.

Эти аспекты позволяют создать благоприятную образовательную среду, где учащиеся с особыми образовательными потребностями могут полноценно участвовать в образовательном процессе и успешно развиваться.

7. Формирование культуры в организациях развития образования, науки и культуры в Казахстане является важным аспектом, направленным на создание благоприятного и инновационного окружения. Вот несколько ключевых элементов формирования культуры в данных областях:

Ценностный фундамент:

Пропаганда ценностей, способствующих развитию образования, науки и культуры.

Внедрение этичности и уважения к многообразию в работе.

Инновации и творчество:

Стимулирование инновационного мышления и творческого подхода.

Поддержка научных и культурных исследований.

Международное сотрудничество:

Взаимодействие с международными партнерами для обмена опытом.

Участие в международных образовательных и культурных программах.

Инклюзивная среда:

Создание открытой и инклюзивной среды.

Поддержка равенства возможностей и борьба с дискриминацией.

Лидерство и профессионализм:

Поддержка лидерства и профессионального роста.

Обеспечение системы обучения и повышения квалификации.

Цифровая трансформация:

Интеграция современных технологий для оптимизации процессов.

Развитие цифровых навыков сотрудников и обучающихся.

Взаимодействие с обществом:

Вовлечение организаций в решение социальных проблем.

Организация мероприятий для взаимодействия с обществом.

Вопросы развития образования:

Повышение доступности образования для всех слоев общества.

Совершенствование методик обучения и образовательных программ.

Интеграция современных технологий в образовательный процесс.

Развитие системы профессиональной подготовки и повышения квалификации.

Вопросы развития науки:

Финансирование и поддержка научных исследований.

Создание стимулов для инноваций и технологического прогресса.

Развитие международного научного сотрудничества.

Обеспечение условий для развития молодых ученых и их карьерного роста.

Вопросы развития культуры:

Сохранение и продвижение национального культурного наследия.

Развитие творческих индустрий и искусств.

Формирование толерантного общества через культурный обмен.

Обеспечение доступа к культурным событиям для всех слоев населения.

Данный доклад подчеркивает важность формирования культуры инноваций в образовании, науке и культуре Казахстана. Используя современные технологии, международное сотрудничество и учет потребностей всех участников, стремление к инновациям становится ключевым фактором для создания устойчивого общества. Принятие ценностей разнообразия, инклюзивности и профессионального развития содействует

достижению целей образования, науки и культуры в современном Казахстане.

Источники

1. <https://nauchniestati.ru/spravka/obrazovanie-v-kazahstane/>
2. https://infourok.ru/doklad_innovacionnye_tehnologii_v_sovremennom_obrazovatelnom_proc_esse-139769.htm
3. <https://nauchniestati.ru/spravka/obrazovanie-i-nauka/>
4. <https://nauchniestati.ru/spravka/nepreryvnoe-obrazovanie/>
5. <https://mektepzurnal.kz/baza-materialov/pedagogika-metodika-obucheniya/ispolzovanie-innovacionnyx-metodov-prepodavaniya-v-sovremennyx-obshheobrazovatelnyx-shkolax>
6. <https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2019/09/Психолого-педагогическое-сопровождение-детей-с-особыми-образовательными-потребностями-в-общеобразовательной-школе.pdf>
7. <https://chat.openai.com>
8. <https://ya.ru/>

ФИЗИКАЛЫҚ ЕСЕПТЕР НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҒЫЛЫМИ КӨЗҚАРАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

УМБЕТОВ Абилхан Умбетович, КЕРИМБЕК Мейраамбек Әлкүдаұлы

Астана Халықаралық университеті

Астана, Қазақстан

iammakke@mail.ru, umbetov.a@mail.ru

Аннотация

Бұл мақалада «Физикалық есептер негізінде оқушылардың ғылыми көзқарасын қалыптастыру» тақырыбын қарастырдым. Менің бұл мақаламның мақсаты: Заманауи мектеп тек пәндік емтихандарды сәтті тапсыру үшін ғана емес, сонымен қатар оқушыларды физика пәнінің ғылыми жұмыстарына қалай қызықтырып, тартуға болатындығын көрсетеді. Бейтаныс жағдайда әрекет ету, басқа адамдармен ынтымақтасу, өз іс-әрекетін жоспарлау және тапсырманы орындау сияқты қасиеттерге де жауапты болуы керек.

Кілт сөздер: білім, физика, мектеп, оқушы, іс-әрекет, мақсат, сабақ, ой-жүйе, бағыт, эксперимент.

Annotation

In this article I considered the topic «Formation of students' scientific vision based on physical tasks». The purpose of this article of mine: A modern school shows not only the successful passing of subject exams, but also how to interest and involve students in scientific work in physics. He should also be responsible for such qualities as behavior in an unfamiliar situation, cooperation with other people, planning his actions and completing a task.

Keywords: education, physics, school, student, action, goal, lesson, thought-system, direction, experiment.

Бүгінгі таңда жаңа Қазақстандағы мектептің өзекті мәселесі – оқушыларды құзіреттілікке негізделген әдістер аясында зерттеу әрекеті арқылы ақпаратты алуды және өңдеу тәсілдерін үйрету. Бұл міндет адам бойындағы белсенділік принципін кеңейтуге және оның танымдық қажеттілігін күшейтуге көмектесетін мектеп оқушыларының зерттеушілік құзыреттілігін мақсатты түрде дамытуды талап етеді. Мен өзімнің педагогикалық қызметімнің мақсаты физиканы оқыту кезінде мектеп оқушыларының зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыру және дамыту үшін жағдай жасау деп санаймын. Физикалық есептер негізінде оқушылардың ғылыми көзқарасын қалыптастыру да маңызды болып табылады. Бұл үшін жақсы білімді болумен қатар, мықты педагог те болған жөн[1].

Педагогикалық қызметтің міндеттері:

- оқушылардың ғылыми-зерттеу құзіреттілігін қалыптастыру мен дамытуға бағытталған оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың педагогикалық моделін әзірлеу;
- оқушылардың зерттеушілік құзыреттілігін дамытуға бағытталған сабақ элементтерін ұйымдастыру бойынша педагогикалық іс-әрекеттер жүйесін әзірлеу және сынау;

- педагогикалық іс-әрекеттің тиімділігін бағалаудың диагностикалық құралдарын әзірлеу және енгізу;
- оқушылардың ғылыми-зерттеу қызметінің нәтижелерін таратуға және ұсынуға ықпал ету.

Физикалық есептер арқылы оқушылардың ғылыми құзыреттілігін анықтау мәні олардың игерген білімдері, қабілеттері, дағдылар мен іс-әрекет әдістері негізінде жаңа білім жүйесін өз бетінше меңгеруге және алуға саналы дайындығын көрсету. Зерттеу құзыреттілігі ойлау процестері мен зерттеу әрекетінің даму деңгейін көрсетеді[2]:

-проблемаларды көру және анықтау, оларды шешу туралы болжам жасау, проблеманы қоя білу, ондағы оның шарттарын анықтау;

-материалдық және идеалды дүниедегі құбылыстардың мүмкін болатын себептері мен салдары туралы болжам жасай білу, гипотезаларды алға тартып, оларды негіздей білу;

-күрделі құбылыстардың, оқиғалардың, мәтіндердің, мәлімдемелердің және т.б. бірнеше мағынаны бір уақытта ұстау.

Зерттеушілік құзыреттілік әрекет ету қабілетінде көрінеді, сондықтан студенттердің зерттеушілік құзыреттілігінің элементтері ретінде адамның жүзеге асыру қабілетін ажыратуға болады:

- мақсат қою, яғни. іс-әрекеттің мақсатын көрсету;

-мақсатты орындау, яғни. қызмет субъектісін, құралдарын анықтау, жоспарланған іс-әрекеттерді жүзеге асыру;

-рефлексия, өнімділік нәтижелерін талдау, яғни. қол жеткізілген нәтижелердің қойылған мақсатпен байланысы.

Инновациялық және зерттеушілік құзыреттілігі бар мұғалім білім беру кеңістігін өз шәкірттерінде қажетті сапа қалыптастыратындай ұйымдастыра алады. Сондықтан мұғалімнің білім беру және өзін-өзі тәрбиелеу процесі оқушылардың зерттеушілік құзыреттілігін табысты дамытудың бір шарты болып табылады. Ғылыми-зерттеу жұмысы мұғалімнен өз пәні бойынша жоғары кәсіби шеберлікті және ғылыми көзқарасты ғана емес, сонымен қатар арнайы педагогикалық шеберлікті, жасөспірім психологиясын жақсы білуді, баламен жеке қарым-қатынас орната білуді талап етеді. Негізінде мұғалім мен оқушы бір маңызды себеппен біріктірілген тең құқылы серіктестерге, зерттеудің бірлескен авторларына айналады. Мұндай қарым-қатынас мұғалім өзінің шәкірті мен кіші әріптесінің тұлғасын ажырата білгенде және оның интеллектуалдық және шығармашылық әлеуетін барынша арттыру, қоғамның, мәдениеттің заңдылықтарын реттейтін механизмдерді түсіну үшін осы ізденімпаз жеке тұлғаға нақты не қажет екенін түсінгенде ғана мүмкін болады. және ғалам, және, сайып келгенде, өзі[3].

Оқушылардың зерттеушілік құзыреттілігін дамыту кезінде мұғалім басқарудың негізгі функцияларын: жоспарлауды, ынталандыруды, ұйымдастыруды және бақылауды меңгеруі қажет, бұл осы бағытта табысқа жетуге жағдай жасайтынын ерекше атап өткен жөн(1-Кесте).

1-Кесте

№1 мысал: Сабақтарда проблемалық жағдайларды құру оқушылардың зерттеу құзыреттілігін дамытуға ықпал етеді, өйткені бұл ғылыми таным процесінің логикасына сәйкес келеді:

F-G – M – E (фактілер – гипотеза-модель-эксперимент).

Физика сабақтарында проблемалық жағдайларды пайдалану бойынша мұғалімнің қызметі:

а) жаңа материалды түсіндіру кезінде нақты болу.

Жұмыс тәжірибесінен мысалдар

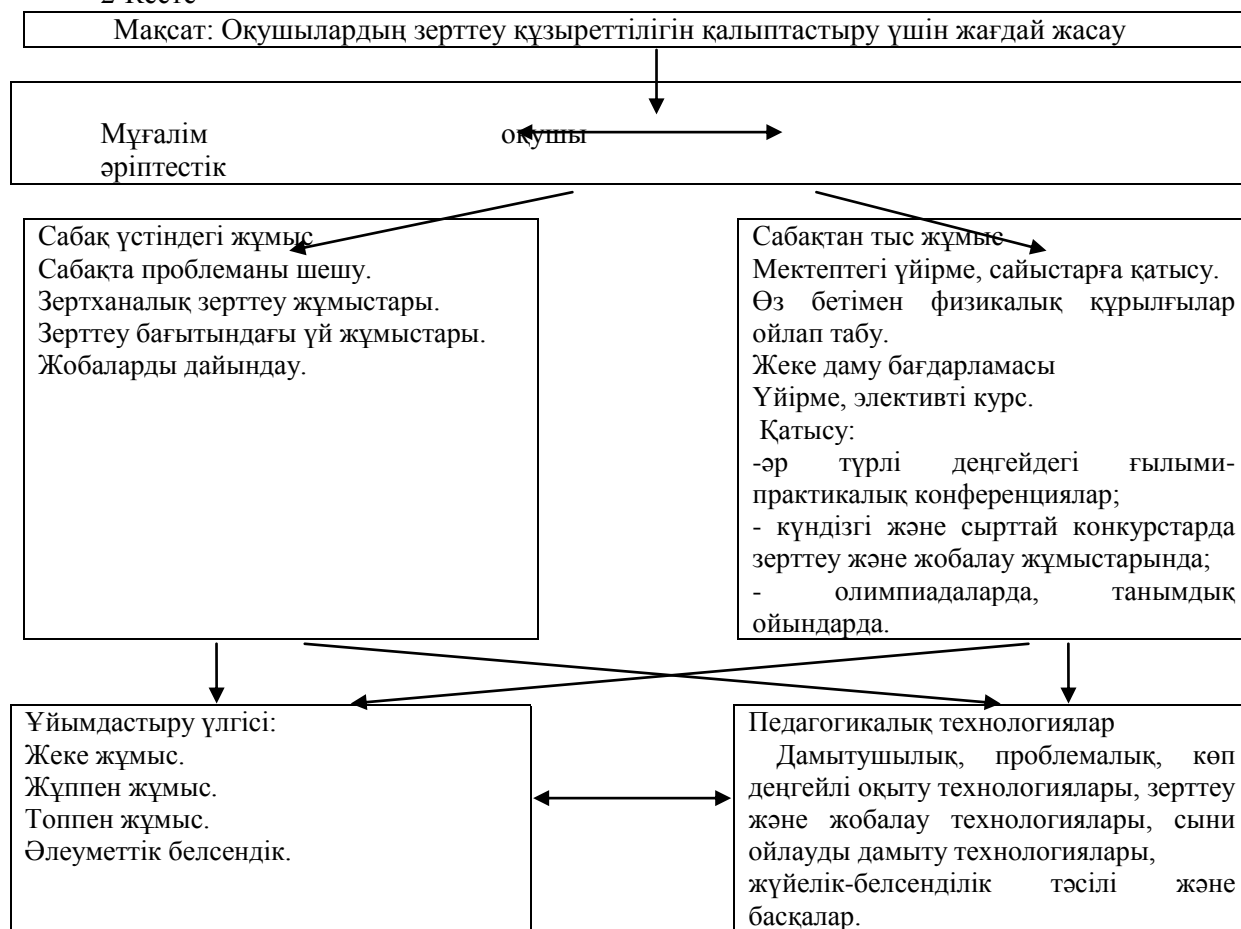
«Диффузия» тақырыбы 7 сынып.

Оқушыларға үй ішіндегі парфюмерия иісінің диффузия жылдамдығын анықтауға және оны оқушыларға жеткізілетін молекулалардың қозғалыс жылдамдығымен салыстыруға шақырылады. Молекулалардың жылдамдығы шамамен 400 м/с, ол оқтың жылдамдығына сәйкес келеді. Диффузия жылдамдығын есептегеннен кейін оқушылар нәтиже алады: шамамен 25 см/с. есептеу үшін жол мен уақытты (математика курсынан) біле отырып, жылдамдықты қалай есептеу керектігін есте сақтау керек. Мәселе туындайды: неге диффузия жылдамдығы көптеген молекуланың жылдамдығынан аз? Оқушылар өз гипотезаларын жасайды және заттың құрылымы туралы алғашқы ақпаратты қолдана отырып, осы фактіні түсіндіруге тырысады[4].

№2 мысал: Ғылыми зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру үшін мыналарды қолдануға болады.

Яғни, оқу эксперименті, зерттеу сипатындағы үй тапсырмасы, жеке оқу зерттеулері, шығармашылық эксперименттік тапсырмалар және т. б. Оқушылардың зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру кезінде мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетінің моделі 2-кестеде келтірілген[5].

2-Кесте

Зерттеу қызметі шығармашылық тұлғаны қалыптастыруға көмектеседі. Оқушылардың белсенділігін, мақсаттылығын ынталандырады, осылайша қазіргі мектепте әр оқушының қабілеттерін ашу, бүгінгі әлемде өмір сүруге дайын тұлғаны тәрбиелеу басты дүние[6].

Оқушылармен зерттеу жұмыстары мынадай оң нәтижелерді береді:

-ғылыми зерттеу алгоритмін меңгеру - оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастыруға ықпал етеді;

- оқушылардың көкжиегі мен қызығушылығы айтарлықтай артып келеді;

-оқушыларды оқу іс-әрекетінің әмбебап тәсілдерімен қаруландырады, өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі талдауға, өзін-өзі ұйымдастыруға, өзін-өзі бақылауға және өзін-өзі бағалауға серпін береді;

- еңбек пен қарым-қатынаста әлеуметтік тәжірибені қалыптастырады;

- ЖОО-да және ғылыми мансапта табысты оқу үшін қажетті дағдылар мен білім деңгейін қалыптастырады;

-оқушыға да, мұғалімге де оқу процесін мүлдем басқаша құруға, оқушының ролін де, мұғалімнің ролін де өзгертуге мүмкіндік береді, алған білімдерін басқа қырынан қарауға және бағалауға мүмкіндік береді;

-мұғалімдердің кәсіби өсуіне ықпал етеді, өз пәні бойынша да, педагогикалық ғылымда да білімдерін кеңейтеді, оқушыларды жақсырақ білуге, олардың әлеуетін ашуға мүмкіндік береді, сондай-ақ басқа оқу орындарының әріптестерімен, институт оқытушыларымен, оқушылардың ата-аналарымен кәсіби негізде байланыстарын кеңейтеді.

Оқушылардың зерттеу қүзыреттілігін қалыптастыру мектепте оқу процесін ынталандыратын жағдайлар жасайды. Оқушылардың танымдық іс-әрекет аясын тереңдетуге және кеңейтуге ықпал етеді. Бүгінгі таңда әр оқушыға интеллектуалды және шығармашылық қабілеттерін жүзеге асыру, үздіксіз өзін-өзі тәрбиелеу қажеттілігін қалыптастыру, әлеуметтік бейімделу және шығармашылық өзін-өзі көрсету қабілеттерін қалыптастыру үшін қажетті қызмет саласын ұсыну қажет, өйткені қазіргі жағдайда адам өз проблемаларын өзі шеше алады,

қиын жағдайдан шығудың жолын табады, бастамашылық пен шығармашылықты көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Астана . 2004. 78-б
2. С.Е. Шишов. Понятие компетенции в контексте проблемы качества образования // «Государство и образование», 2002. 95-б
3. А.И. Зимняя. Білім берудегі құзыреттілік тәсілдің нәтижелі-мақсатты негізі ретінде негізгі құзыреттіліктер. Авторлық нұсқа [Мәтін] / И.А. қысқы. - М.: мамандарды даярлау сапасының проблемаларын зерттеу орталығы, 2004.
4. Е. В. Фескова. Қосымша білім беруде және бейіндік оқытуда зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру [Мәтін]: диссертация : педагогика ғылымдарының кандидаты: 13.00.01. - Красноярск, 2005.
5. А. В. Хуторская а. в. жеке тұлғаға бағытталған білім беру парадигмасының құрамдас бөлігі ретінде негізгі құзыреттер [Мәтін] / А. В. Хуторская // халықтық білім. - 2003. - №2.
6. Румбешта Е. А. Исследовательская деятельность учащихся в процессе изучения физики: анализ практики и перспективы // Вестник ТГПУ. 2013. №5.

**ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ДАМУ ТУРАДАҒЫ БАҒЫТТАРЫ ЖӘНЕ ФИЗИКА САБАҒЫН ОҚЫТУҒА
ТӘЖІРИБЕГЕ БАҒЫТТАЛҒАН ТӘСІЛ**

УСЕНОВА Набат Сейдуллаевна

№30 ЖББ мектеп

Маңғыстау облысы, Ақтау, Қазақстан

nabat78@inbox.ru

Аннотация

"Физика" бағыты бойынша қолданыстағы білім беру құрылымы қарастырылады, оның негізгі сипаттамалары келтірілген; мектепте оқыту әдістері сипатталған; физиканы оқыту әдістері, сондай-ақ мұғалімдердің алдында тұрған мәселелер бағаланады; оқушыларға бағытталған оқытудың заманауи формалары көрсетілген; оқушылардың физика бойынша білімдерін қолдану перспективасы ұсынылған; оқытудағы мұғалімнің рөлі қарастырылған курсқа оқытудың негізгі міндеттері мен салдары (мәні) анықталды. Курсты оқытудың негізгі әдістері зерттелді; ашық міндеттер қарастырылады, олар арқылы жүйелік тәсілдің элементтерін жүзеге асыруға және физиканы оқыту процесінде оқушылардың шешім қабылдау қабілеттерін қалыптастыруға болады. Физика курсы шеңберінде педагогтерді дамыту бағыттары және білім беру бағыты бойынша мемлекеттік басқаруды жетілдіру бағыттары ұсынылды. Оқытудың мақсаты педагогикалық университетті бітіргеннен кейін физика пәнінің мұғалімі, біріншіден, жоғары оқу орнында оқудың ең жақсы көрсеткіштеріне ие болуы және екіншіден, жастардың қажетті білім деңгейіне жету қажеттілігі үшін өз жауапкершілігінің деңгейін білуі керек екенін ерекше атап өтті. Сонымен қатар, жаңа білім беру шеңберінде де, оқу процесін ұйымдастыру шеңберінде де Ғылым аясында тікелей жұмыс істейтін профессорлар мен физика ғалымдарының және физика оқытушыларының өзара іс – қимылын ұйымдастыру өте маңызды.

Түйінді сөздер: физика, білім, экономика, психология, оқыту әдістері, оқыту, технология, жобалау әдісі, эвристикалық әдіс, интерактивті әдіс.

Ғылым мен техника халықтар арасындағы жаһандық бәсекелестікте маңызды бола түсуде. Адамдар жақсы білімді болуы керек, тек бұл белсенді инновациялық және ғылыми-техникалық дамуды қамтамасыз ете алады, нәтижесінде жеке адамның және жалпы елдің экономикалық әл-ауқатының қажетті деңгейіне қол жеткізіледі. Қазіргі индустриалды ел экономиканың бәсекелес салаларында жетекші рөл атқару үшін жалпы халықтың физикасы мен басқа ғылымдарына қатысты білімнің жоғары деңгейін қорғауға ұмтылуы керек [1]. Ғылым, атап айтқанда физика саласындағы білім оқушылардың өмір бойы бірге жүретін негізгі білімдерін анықтауда басты рөл атқарады. Бұл білім оларға оқуды жалғастыру мақсатында қажет болады. Қазіргі білім беру жүйесі оқушылардың әртүрлі кәсіптік салаларда бейімделу

және өнімді қызмет үшін қажетті дербестігін, ұтқырлығын, шығармашылық ойлауын дамытуды көздейді. Жалпы қолданыстағы білім беру құрылымы қажетті талаптарды қанағаттандырмайды. Халық арасында ғылыми және технологиялық білімнің құлдырауы байқалады. Бұл бейінді жоғары оқу орындарында ғылым мен техника саласында оқитын адамдардың санымен расталады. Соңғы онжылдықта математика, физика, химия, электротехника және машина жасау бойынша білімге негізделген мамандықтар бойынша оқитын оқушылар саны жылдан жылға үнемі төмендеп келеді. Бұл ғылым мен технологияға негізделген салаларда жас таланттардың күрт төмендеуіне әкелді. Оқушылар арасында физика ең аз танымал сабақтардың бірі болып саналады. Көбінесе мектепті табиғатта және технологияда табиғи қызығушылықпен бастайтындар, әдетте, көңілі қалады немесе тіпті тақырыпқа бейім емес, содан кейін олардың физика сабақтары тікелей мектеп орындығында аяқталады. Қазіргі мұғалімнің негізгі педагогикалық міндеттерінің бірі оқушының пәнге, атап айтқанда физикаға деген сүйіспеншілігінің пайда болуы болуы керек. Бүгінгі таңда мектептерде оқитудың ескі әдістері барлық жерде дерлік сақталады, олар тек практикалық зерттеулерсіз теориялық дәрістерге негізделеді. Бұл, өкінішке орай, оқушыны курсты өз бетінше оқуға да, жалпы пәнге қызығушылық танытуға да ынталандырмайды. Көпшілік үшін жиі кездесетін мәселе - орта мектеп физикасы өте күрделі болып көрінеді. Дәрістер оқу уақытының көп бөлігін алады, ал ғылыми зерттеулер үшін оқу уақыты тым аз [2]. Сонымен қатар, мектеп физикасы ғылыми және технологиялық зерттеулер үшін адамдарды таңдауда шешуші рөл атқарады. Педагогика және психология саласындағы зерттеулер оқушылардың интерактивті сыныптарда тиімді оқитынын дәлелдеді, онда олар эксперименттік базамен жұмыс істеу кезінде өздері мен оқытушымен белсенді диалогқа түсе алады. Оқушыларға бағытталған негізгі заманауи әдістер - жобаларға негізделген оқыту, проблемалық оқыту, уақытында оқыту, талқылау әдістері. Бұл әдістердің барлығы конструктивтік тәсілге негізделген индуктивті болып табылады. Конструктивтік көзқараста педагогикалық практика зерттеу мәселесін таңдаумен аяқталады, ал алынған білімді қолданумен және шындықты іс жүзінде талап етумен аяқталады [3]. Оқыту-бұл белсенді процесс, ол көп өлшемді қарым-қатынаста болуы керек.

Мәселе мынада, қазіргі мектептегі физика мұғалімдерінің әртүрлі индуктивті әдістермен жұмыс істеу тәжірибесі жоқ және бұл әдістерді өз сыныптарында қолдану дағдылары жоқ. Ал қазіргі заманғы оқушылар интерактивті оқыту стратегиялары мен эксперименттік зертханаларды қолдануға көбірек қызығушылық танытады. Өкінішке орай, бүгінгі күні физика сабақтарында оқитудың интерактивті әдістерін қолдану өте кең таралған емес. Сонымен қатар, физиканы қолдану кезінде оқитудың тиімділігі даусыз [4]. Өкінішке орай, физика пәні бойынша мектеп әдебиеті іс жүзінде жаңартылмайтындығын айту керек. Физиканың кез-келген саласын көрсететін көрнекі құралдар мен модельдер жасау физикалық заңдардың практикалық өмірде, техникада, өнеркәсіпте, күнделікті өмірде қандай қолданылатынын көрсетуге мүмкіндік береді [5]. Мысалы, жобалық оқыту физиканы оқитудың ең кең таралған интерактивті әдісі болып табылады. Бұл оқушылар нақты жобаларды орындау барысында маңызды дағдыларды үйренетін оқыту әдісі. Жобалық әдіс арқылы білімді игеру және құрылымдау арқылы жүзеге асырылады деп саналады когнитивті әсерлер сияқты: 1. Мәселені бастапқы талдау және шағын топтық талқылау арқылы алдын ала білімді белсендіру. 2. Алдын ала білімді дамыту және жаңа ақпаратты белсенді өңдеу. 3. Білімді қайта құру, семантикалық желіні құру. 4. Әлеуметтік білімнің құрылысы. 5. Контексте оқыту. Егер жобаның мақсаттарына қол жеткізілсе, онда оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуда көрсетілген сапалы жаңа нәтижеге қол жеткізуге және заманауи білім беру парадигмасын жүзеге асыруға ықпал етуге болады. Болашақта физика бойынша білімді қолдана отырып, оқушылар жобаларды, мысалы, осындай типтегі шараларды орындай алады: берілген қасиеттері бар адам үшін іс жүзінде маңызды өнімді құруға байланысты жобалар (техникалық құрылғы, модель, кез-келген нақты объектінің макеті, құрылғы және т. б.); белгілі бір күйдегі объектілердің қасиеттері параметрлерінің мәндерін бағалауға немесе табуға байланысты жобалар және басқалар. Проблемалық-модульдік технологияның мәні - оқушының өзі зерттеуге сұранысты қалыптастыру арқылы оқуын басқарады. Мысалы, оқушы курс тақырыбын өзіне ыңғайлы әдістермен зерттейді: сұрақ, тапсырма, эксперимент, тест, презентация және т.б. кейбір теориялар оқушылардың маңызды мәселелерді шешуде физика мұғалімімен бірлесіп әрекет етуіне байланысты оқитуды ұсынады.

Бұл көріністе білім ойлау құралы ретінде және оқушылардың білім беру қызметіне қатысуына мүмкіндік беру үшін қарастырылады. Екінші буын стандарттарында оқыту нәтижелерінің арасында бірінші орында "оқушылардың танымдық қызығушылықтарын, зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру; ғылым мен техниканы жасаушыларға құрмет көрсету, физикаға жалпы адамзаттық мәдениеттің элементі ретінде қарау; бір - біріне, мұғалімге құндылық қатынастарын қалыптастыру" сияқты жеке нәтижелер тұр ..." [6]. Консенсус-бұл шешім қабылдаудың топтық процесі, ал шешім - бұл жалпы келісім. Физика мұғалімі үшін әр консенсус процесінің қарапайым құрылымын табу маңызды: мәселені талқылау және тақырып бойынша ақпарат алу, ұсынысты дайындау, консенсусқа шақыру, мәселелерді анықтау және шешу, ұсынысты өзгерту. Бұл әдіс тиімді болуы үшін Кейбір нұсқаулықтарды қолдану маңызды: инклюзивтілік, жеңілдету, жалпы бақылау, оқушылардың көпшілігінің оқу міндетін жүзеге асыруға деген міндеттеме. Нәтижеге барлық оқушылар оқуға қатысқан кезде қол жеткізіледі. Миға шабуыл физиканы оқыту әдісі ретінде оқу мәселесін шешуге арналған топтық шығармашылық техникасы болып табылады. Миға шабуылдың ең маңызды нәтижесі-ко-Манданың жұмысын жақсарту. Миға шабуылдың мақсаты: көптеген идеяларды қалыптастыру. Физика мұғалімі сынсыз орта құрып, мәселені ұсынып, пікірталас ұйымдастыруы керек. Сондай-ақ прогресс пен табысты бағалау критерийлерін белгілеу, оқытудың даму бағыттарын анықтау маңызды. Миға шабуылдың шешімі барлығына түсінікті болуы керек, өйткені барлық оқушылар шешімге қатысады тапсырмалар қойылды. Педагогикада сызықтық ойлаудан аулақ болуға көмектесетін "ақыл картасы" әдісі де қолданылады және проблемалар шығармашылықпен шешіледі. Физика мұғалімі үшін әдісті қолдануға да рұқсат етіледі. Сонымен, сіз орталық идея қағаздың ортасында жазылған қағаз парағын пайдалана аласыз. Әдістің мәні мынада: оқушылар қағаздың шетіне сөздер арқылы жаңа идеяларды қосып, қорытындыларды біріктіріп, идеяларды қосуы керек. Оқытудың эвристикалық әдісі ашылу арқылы оқытуға, конструктивизмге және мұғалімдер мен оқушылардың белсенді өзара әрекеттесуіне негізделген. Бұл әдіс балаларды күнделікті ортада кездесетін ғылыми құбылысты зерттеуге ынталандыру үшін ойын-сауық шараларын қамтиды, қызығушылық пен аналитикалық ақыл-ойды дамытады. Интерактивті оқыту әдістері физика мұғаліміне оқушыларды ғылымды түсінуге үйретуге көмектеседі. Бірақ мұғалімнің өтініштердегі рөлі мен жағдайын өзгерту қажет. Қазіргі физика мұғалімі сыныпта адам болуы керек. Мұғалім тек физикада ғана емес, педагогика ғылымында да сарапшы болуы керек. Физиканы оқыту процесінде ашық міндеттерді пайдалана отырып, жүйелі-белсенділік тәсілінің элементтерін іске асыруға және білім алушыларда шешім қабылдау қабілеттерін қалыптастыруға болады, бұл қазіргі заманғы білім беру жүйесінің талаптарын іске асыруға мүмкіндік береді және білім алушыларға алған білімдері мен дағдыларын одан әрі практикада қолдануға көмектеседі [7].

Осы әдістерді қолдана отырып, оқушыларды пәнмен қызықтырып, сыртқы мотивацияны өзгерту керек (жақсы белгі алу, сынақ немесе емтихан тапсыру, ата - аналардан қорқу және т.б.) ішкі, қосымша оқу іс-әрекетін ынталандырады [8]. Оқушыларды сабақтың әр кезеңінде белсенді түрлендіру іс - әрекетіне қосу үшін олар сабақтың түпкілікті нәтижесін және оның маңыздылығын нақты түсінуі қажет. Мұғалімнің іс - әрекетіндегі келесі қадам-оқушылардың нәтижелі оқу іс-әрекетін ұйымдастыру. Бұл іс - әрекеттің оқушының жақын даму аймағында болуы маңызды. "Жақын даму аймағы" ұғымын л. с. Выготский енгізді және баланың өз бетінше шешетін міндеттердің қиындығымен және ересек адамның басшылығымен және құрдастарымен ынтымақтастықта мәселелерді шешу арқылы баланың қол жеткізе алатын әлеуетті даму деңгейімен анықталатын өзекті даму деңгейі арасындағы айырмашылықты сипаттайды [9]. Оқушының ұстанымын және оның оқуға деген көзқарасын өзгерту үшін әр оқушыны бақылау және бағалау процедурасына қосу, яғни өзін - өзі бақылау мен өзін-өзі бағалауды ұйымдастыру маңызды емес. Ойын технологиялары білім беру қызметінде маңызды орын алады, өйткені олар танымдық қызығушылықтарды тәрбиелеуге және оқушылардың белсенділігін арттыруға ықпал етеді. Ойын формалары оқу нәтижелерін тексеруде, дағдыларды қалыптастыруда, дағдыларды дамытуда тиімді. Оқытудағы жеке тұлғаның белсенділігі мәселесі білім беру практикасындағыдай психологиялық, педагогикалық ғылымда өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Дәстүрлі оқыту әдістері тиімсіз. Әр мұғалімнің мақсаты оқытудың конструктивистік теориясына негізделген жаңа әдістерді қолдануда маңызды. Оқу процесі және

оқытудың өзі оқушылар өз білімдерін өз бетінше құра алатын кезде тиімдірек болады [10-16]. Болашақта білім берудегі шенеуніктер физика пәнінен мұғалімдерді даярлаудың осы нұсқасын қарастыруы керек, онда болашақ мамандар заманауи оқытудың жоғары талаптары мен мектептегі стандарттарға назар аударуы керек. Мақсат Педагогикалық университетті бітіргеннен кейін физика пәнінің мұғалімі, біріншіден, жоғары оқу орнында оқудың ең жақсы көрсеткіштеріне ие болуы керек, екіншіден, балалар мен жастарда қажетті білім деңгейіне жету қажеттілігі үшін өз жауапкершілігінің деңгейін түсінуі керек. Сонымен қатар, жаңа білім беру шеңберінде де, оқу процесін ұйымдастыру шеңберінде де ғылым шеңберінде тікелей жұмыс істейтін профессорлар мен физика ғалымдарының және физика оқытушыларының өзара іс – қимылын ұйымдастыру өте маңызды. Мысалы, ғалымдарды оқушыларға физикадағы жаңа білімді көрсету үшін шақыруға болады. Сондай-ақ, физика кафедраларында оқытудың ғылыми бағдарламаларында ғылыми прогреспен үнемі байланыста болу қажеттілігін ескеру қажет. Мектептерде физиканы оқыту пәнге кең көзқарасты қажет етеді. Өкінішке орай, мұғалімге нақты физикалық ойларды үйретуге бөлінген уақыт оқушыларға қазіргі физиканың барлық аспектілеріне әділ шолу жасау үшін жеткіліксіз, бұл жұмақ олардың білікті мектеп сабақтарының бөлігі болуы керек. Мектеп физикасы курсы тереңірек және сапалы зерттеу мақсатында пәнді оқыту үшін сағаттардың жалпы санын көбейту қажет. Мектеп физикасы мұғалімдерін даярлау кезінде оқыту мен балалар психологиясының кейбір ерекшеліктерін ескеру қажет. Сонымен, физика факультетіндегі педагогикалық білім бүгінде физиканың ішінара салаларына жоғары фрагменттелген көзқарасқа бағытталған. Балалар физиканы талдау арқылы және синтетикалық немесе пәндік-спецификалық емес белгілермен үйренеді: егжей - тегжейлі білім қызығушылық тудыратын мәселелерден, пайда болған құбылыстарға (теледидар, табиғат пен қоршаған ортаны оқытудағы балалар тәжірибесі, компьютерлік ойындар) сәйкес қайта қарастырылады және керісінше емес. Мұғалімдер мектептерде өздері оқығандай сабақ өткізеді. Осылайша, мектеп оқушыларын барабар оқыта алу үшін олардың мұғалімдерді даярлауы аналитикалық оқытудың арқасында алған тәжірибелеріне негізделуі керек. Олардың оқуы мұғалімдерге кейінірек өз сабақтарын мектеп оқушылары, әсіресе жас топтар үшін түсінікті, ынталандыратын және қызықты деңгейде дамытуға негіз болатын нәрсені сезінуге мүмкіндік беруі керек. Осылайша, білім беру бағдарламалары мұғалімдердің білімін үнемі жетілдіру қажеттілігін ескере отырып, оның ішінде балалар психологиясы және өзін - өзі дамыту бағытында дамуы керек. Мұғалімдерді даярлау кәсіби болуы керек. Мақсат-көрнекті физиктер мен көрнекті мұғалімдерді алу. Мектептерде физиканы оқытудың заманауи тәсіліне бағытталған мұғалімдерді даярлау курсы осы талаптарды орындау үшін уақыт пен әдістер тұрғысынан қажетті іс-қимыл еркіндігін қамтамасыз етуі керек. Бұл физика мамандары мұғалім үшін оқыту әдістері мен мазмұнын (оқу жоспарларын) қайта жобалайды және мәлімделген негізгі тезистер желісі бойынша оқытуды ұйымдастырады дегенді білдіреді. Мектептің оқу бағдарламасы тек осы білімді алуға мүдделі оқушыларды оқыту мен қарым - қатынасқа бағытталмауы керек. Физика барлық мектеп оқушыларына ұнауы керек, кейінірек физика дәрежесін алғысы келетіндерге ғана емес, сонымен қатар болашақ банк қызметкерлеріне, ху - дожниктерге, дәрігерлерге, іскер адамдарға, кеңсе қызметкерлеріне және т. б. Олардың барлығы ғылым мен технология үстемдік ететін әлемде жауапты рөл атқарады. Оқу бағдарламасын құрастыру тек тексеру шеңберін (механика, термодинамика, электродинамика және т.б.) көрсетумен шектелмеуі тиіс. Ол жалпы физикаға арналған мазмұны бар егжей-тегжейлі бөлімдерге бөлінуі керек, белгілі бір аспектілерге назар аударып, белгіленген уақыт шегінде қалады. Оқу курсы құрайтын модульдердің мазмұнын шамадан тыс жүктемеу үшін жеке ішкі тақырыптар бойынша оқытуға кететін уақыттың нақты көрсеткіштерін қарастыру қажет. Мектептегі заманауи физиканы оқытудың жоғары құндылығы және физика мұғалімдерінің тиісті біліктілігі болашақ кәсіби физиктерге, оқытушыларына және оқушыларға әрқашан түсінікті болуы керек. Мұғалімдер мектеп физикасы курсы оқыту кезінде заманауи ақпараттық технологияларды қолдануы керек. Оларды пайдалану арқылы жұмыстың нәтижесі оқушылар компьютерге қымбат ойыншық ретінде қарауды тоқтатады және оны белгілі бір тапсырмаларды шешуге мүмкіндік беретін құрал ретінде қарастырады деп санауға болады, мейлі ол сабақтың жеке тапсырмасымен жұмыс жасау, Интернет желісіндегі ақпаратты таңдау, эссе, жоба жасау. Демек, бұл қазіргі ақпараттық әлемде табысты болатын шығармашылық тұлға дамиды дегенді білдіреді [17]. Физиканы оқытуды ұйымдастырудың

тәжірибеге бағытталған тәсілі-бұл оқу ақпаратын жаңа форматқа аударып қана қоймай, сонымен қатар оқушылардың коммуникативті дағдыларын игеруге және болашақ мамандықты таңдауға бағытталған практикалық іс-әрекетте білімді пайдалану дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік беретін перспективалық бағыт.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бубашнева Н. В. білім берудің белсенділікке бағытталған тәсілі // мектепті басқару. Газет Басылымы. үйде "бірінші қыркүйек", 2011. № 9. 14-15 бет.
2. Купаевцев а. в. Білім берудегі белсенді балама // Педагогика, 2011. № 10. 27-33 бет.
3. Хабдиева С. Р., Каргиева З.К. білім беру процесінде заманауи оқыту құралдары мен электрондық білім беру ресурстарын пайдалану дағдыларын қалыптастыру, мемлекеттік Мемлекеттік білім беру стандартының талаптарын ескере отырып/ С. Р. Хабдиева, З. К. Каргиева // Информатика және білім беру, 2013. № 10. 77-82 б.
4. Кудрявцева Н.Г. жаңа буын мемлекеттік білім беру стандартын іске асыру механизмі ретіндегі жүйелік-белсенді тәсіл /Н.Г. Кудрявцева // директор орынбасарының анықтамалығы, 2011 ж. № 4. 13-27 Б.
5. Двинских Т.И. техникалық шығармашылығын / мектепте физика мен математиканы оқытудың өзекті мәселелерін қолдану арқылы Физиканы оқытудағы белсенділік бағытын жүзеге асыру: материалдар. ғылыми.- тәжірибе. конф., Қараша 2015-Төменгі Тагил, / Отв. редактор М. А. Ушакова; "білім беруді дамыту институты" Свердлов облысының қосымша кәсіптік білім берудің мемлекеттік дербес білім беру мекемесі. - Төменгі Тагил: NTF GAOU DPO "Iro", 2015. – 288 б.
6. Игошина Т.А. білім беруді дамытудың қазіргі кезеңіндегі физиканы оқытуды ізгілендірудің кейбір аспектілері / мектепте физика мен математиканы оқытудың өзекті мәселелері: материалдар аймақ. ғылыми.- тәжірибе. конф., Қараша 2015, Нижний Тагил, / отв. ре - дактор М.А. Ушакова; "білім беруді дамыту институты"Свердлов облысының қосымша кәсіптік білім берудің мемлекеттік автономды білім беру мекемесі. - Төменгі Тагил: NTF GAOU DPO "Iro", 2015. – 288 б.
7. Карякина М. Г. іскерлік ойын 5 - сынып оқушыларының Математиканы оқыту кезінде шешім қабылдау қабілетін қалыптастыру тәсілі ретінде // НТИ НИЯУ МИФИДІҢ ғылыми сессиясы: ғылымның сенбі тр.- практикалық. конф. – Новоуральск: НТИ НИЯУ МИФИ, 2015. - жоқ. VII. С. 141–143.
8. Кректунова Л.В. физика сабақтарында және сабақтан тыс уақытта зерттеу қызметі / мектепте физика мен математиканы оқытудың өзекті мәселелері: материалдар аймақ. ғылыми.- тәжірибе. конф., Қараша 2015, Нижний Тагил, / Отв. редактор М. А. Ушакова; "білім беруді дамыту институты" Свердлов облысының қосымша кәсіптік білім берудің мемлекеттік автономды білім беру мекемесі. - Төменгі Тагил: NTF GAOU DPO "Iro", 2015. – 288 б.
9. Выготский Л. С. педагогикалық психология. - М.: Педагогика, 1991. - 480 б.
10. Андрафанова Н.В., Закира И.А. IGS арқылы оқушылардың зерттеу қызметін қолдау // білім беруді дамыту мәселелері мен болашағы, 2014 ж. № 30. 21-26 бет.
11. Кан В.В., Свистунов Б. Л. физика курсының эксперименттік бөлімінде зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру тәжірибесі // XXI ғасыр: өткеннің қорытындылары және қазіргі плюс мәселелері. 2014. № 4. 155-161 ББ.
12. Шурыгин В. Ю., Шурыгина И. В. физика мен математиканың пәнаралық байланыстарын мектеп оқушыларының Мета - пәндік құзыреттіліктерін қалыптастыру құралы ретінде жандандыру // Карелия ғылыми журналы. 2016. Т.5. № 4 (17). 41-44 бет.
13. Тищенко Л.В. физика сабақтары-практикумдар (терең деңгей) білім алушылардың оқу-зерттеу қызметін ұйымдастыру тәсілі ретінде // ғылыми зерттеулердің азимуты: педагогика және психология. 2016. Т.5. № 4 (17). 266-271 ББ.
14. Абрамов С. М., Пронина И.И. физиканы оқыту процесінде оқушының интеллектуалды дамуының диагностикасы // Еділ педагогикалық хабаршысы. 2014. № 1 (2). 50-55 бет.
15. Винокурова р.п. мнемотехниканы оқушылардың физикалық жетектері мен формулаларын есте сақтау кезінде қолдану // Самара ғылыми хабаршысы. 2017. Т.6. № 1 (18). 175-177 ББ.
16. Барова Е. А., Кечина О.М., Кучма Л. В. математика, физика және информатика

факультетіндегі сындарлы-есептеу практикумы // Самара ғылыми хабаршысы. 2013. № 1 (2). 12-14 бет.

17. Бем Н. А. жаңа мемлекеттік білім беру стандартына көшу жағдайында электрондық білім беру ресурстарын қолдану // Информатика және білім беру, 2013. № 7. 20-23 бет.

АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ С ПОМОЩЬЮ СКРАМ ТЕХНОЛОГИИ

ХУСАИНОВ Берик Мерғалиевич, ШАМШИНА Гулжанат Жангерейевна

Казахстанский университет инновационных и телекоммуникационных систем

Уральск, Казахстан

BMHUS@rambler.ru, guljanat.92@list.ru

Түйін

Мақалада Скрам технологиясының көмегімен білім беру қызметтерінің сапасын арттырудың өзекті аспектілері қарастырылған. Скрам технологиясына орындаушылардың қатысу матрицасы іс жүзінде көрсетілген. Ғылыми жұмыста Скрам технологиясы бойынша жоба орындаушыларын бағалау критерийлері математикалық есептелген.

Аннотация

В статье рассмотрены актуальные аспекты повышения качества образовательных услуг с помощью Скрам технологии. Практически показана матрица участия исполнителей в Скрам технологии. В научной работе математически рассчитаны критерии оценки исполнителей проекта по Скрам технологии.

Annotation

The article discusses the current aspects of improving the quality of educational services using Scrum technology. The matrix of performers' participation in Scrum technology is practically shown. In the scientific work, the criteria for evaluating the performers of the Scrum technology project are mathematically calculated.

Современное состояние высшего образования в Республике Казахстан требует систематической и тщательной корректировки всего процесса обучения, при этом новые информационные технологии направлены на максимальное обеспечение достойного и полноценного развития личности студента, что в конечном итоге приводит к повышению качества образовательных услуг.

В Послании Главы государства К.К. Токаева народу Казахстана «Экономический курс Справедливого Казахстана» от 1 сентября 2023 года отмечено, что формирование нового качества нации имеет особое значение для нашей страны.

Все граждане, особенно молодежь, должны воплощать в себе самые лучшие качества – из этого складывается единая система ценностей общества.

Если каждый будет патриотичным, образованным, трудолюбивым, дисциплинированным, ответственным, справедливым, бережливым и отзывчивым, то для нас не будет недостижимых высот.

В этом и заключается глубинный смысл концепции «Адал азамат», которая берет свое начало от учения Абая о «Совершенном человеке» [1].

Поэтому, предстоит огромная работа, особенно для этого необходима научная обоснованность каждого элемента системы образования высшей школы, обеспечение контролируемости элементов различными способами и достижение конкретных результатов учебной деятельности.

В связи с этим, в глобальном быстроизменяющемся мире правительствами и общественностью уделяется большое внимание актуальным вопросам, связанным с применением в образовательном процессе высших учебных заведений инновационных проектных технологий.

Так, на кафедре «Экологии и безопасности жизнедеятельности» Казахского университета инновационных и телекоммуникационных систем накоплен многолетний опыт

организации и проведения деловых игр по различным инновационным методам.

Известно, что в 1993 году благодаря многолетним научным исследованиям американский ученый Д. Сазерленд в своей книге «Scrum – революционный метод управления проектами» впервые разработал методику для реализации инвестиционных и инновационных проектов.

Прогрессивные инновационные идеи, входящие в основу развития Скрам технологии, очень сильно помогли менеджерам за короткий временной промежуток рационально и эффективно наладить управленческий контент, организационный потенциал и рабочий процесс на предприятиях.

Особенно это видно в работе брендовых компаниях мира, таких как Microsoft, Google и Amazon, которые благодаря методу получили дополнительно более 1 млрд. долларов прибыли каждая.

При этом в Государственной программе развития образования Республики Казахстан указано, что целью образовательных реформ является адаптация системы образования к новой социально-экономической среде, образование необходимо понимать как экономические инвестиции, а не просто как затраты на социальные нужды.

Объективный опыт образовательной деятельности в развитых странах мира - Финляндии, Сингапуре и Великобритании наглядно демонстрирует, что финансовые инвестиции в человеческий капитал путем применения инновационных проектных технологий обучения крайне необходимы правительствам для создания технически прогрессивной и производительной рабочей силы, которая может адаптироваться в быстроизменяющемся мире [2].

В этой связи хотелось бы отметить, что инновационная Скрам технология была успешно применена в 2019-2023 годах на лекционных и практических занятиях по дисциплине «Охрана труда и экологическая безопасность» для студентов специальности «Экология».

При этом, во время организации и проведения Скрам технологии все студенты в академических группах были разделены на равные по успеваемости и оценочному рейтингу игровые команды по 5-6 человек в каждой.

Креативные команды студентов, которые в свою очередь, максимально слаженно работали в течение 15 учебных недель над своими проектами на тему «Создание инноваций на предприятии».

По авторитетному мнению отечественных и зарубежных ученых, проектное обучение реализуется в форме свободно избираемой, индивидуальной или групповой деятельности, выполняющей функцию профессиональной пробы изученного теоретического и практического материала, студенты выполняют проектную работу с соблюдением определенных требований и обязательной защитой проекта [3].

Установлено, что в университетской студенческой среде для повышения качества образовательных услуг руководителю необходимо хорошее знание матрицы участия исполнителей в Скрам технологии, с целью организации проектных работ с указанием этапов, сроков, видов работ и ответственных за результативное исполнение (табл. 1).

Таблица 1 - Матрица участия исполнителей в Скрам технологии, в среднем за 2019-2023 гг.

№	Этапы и сроки	Виды работ	Ответственные
1	Информационный, 1-2-ая недели	Планирование действий, изучение учебной, научной и методической литературы, электронные источники	Руководитель Скрам мастер Команда студентов
2	Теоретический, 3-4-ая недели	Мониторинг и сбор статистических баз данных по Скрам технологии	Команда студентов
3	Конструктивный, 5-6-ая недели	Проверка литературной информации и статистических баз данных	Скрам мастер Команда студентов
4	Аналитический, 7-9-ая недели	Использование экономических расчетов производственных ресурсов	Команда студентов

5	Синтетический, 10-12-ая недели	Консолидация информации, данных и ресурсов, выводы и предложения	Скрам мастер Команда студентов
6	Рефлексивный, 13-15-ая недели	Подведение итогов организации публичной защиты проектов	Руководитель Скрам мастер Команда студентов

Как видно из данных таблицы 1, аналитический этап, синтетический и рефлексивный этапы проектных работ студенческих команд являются сложными, поэтому требуют тщательного мониторинга и большего количества ценного учебного времени по 3 недели с целью повышения качества образовательных услуг.

В фундаментальном построении на занятиях Скрам технологии определяются основные правила взаимодействия участников команды, которые призваны обеспечивать максимально быструю реакцию на существующую производственную ситуацию, каждая отдельная итерация описывается следующим образом:

1. Планирование производства – как сложная социально-экономическая модель будущей деятельности всей дружной команды и каждого студента в частности.

2. Фиксация полученных данных – для своевременного определения показателей инновационного проекта, четкая и своевременная регистрация полученных результатов.

3. Реализация инновационного проекта – как быстрая и выгодная коммерциализация полученных результатов конечной продукции и предоставленных услуг.

4. Анализ деятельности – является необходимым условием для своевременной работы над ошибками, разбор полетов каждого и производственной инфраструктуры.

Как известно, квалификационные и технологические требования по модернизации системы образования в Республике Казахстан четко определяют качественно новую личностно-ориентированную модель развития, поэтому к инновационным образовательным технологиям относят наиболее передовые методы обучения.

Поэтому, применение инновационных технологий в сфере высшего и послевузовского образования это на сегодняшний день практически безальтернативный способ формирования существенного конкурентного преимущества будущих высококлассных специалистов для глобально действующих компаний.

Ключевую роль в инновационном процессе современного предприятия играет решение неограниченных текущих проблем, то есть часто точно не сформулированных, поэтому ощущаемых только индивидуально разными специалистами через различные симптомы.

Совершенно по-разному сконцентрированных, полностью не выделенных из контекстов личного восприятия каждым отдельным работником конкретной ситуации, представляющих настоящие клубки взаимосвязанных мелких проблем.

В связи с этим, правильно оценивая знания и компетенции студентов для эффективного повышения качества образовательных услуг необходимо определить важные критерии оценки исполнителей инновационного проекта по Скрам технологии, что будет способствовать обоснованному выводу из результатов деловой игры (табл. 2).

Таблица 2 - Критерии оценки исполнителей инновационного проекта по Скрам технологии, в среднем за 2019-2023 гг.

№	Критерий оценки	Параметры оценки, балл	
		Базовая технология	Скрам технология
1	Межличностные компетенции		
	Критическое осмысление ситуации, самокритика	-	3
	Навыки групповой работы в команде	-	2
	Умение выражать свои чувства и отношения	1	1
2	Инструментальные компетенции		
	Методологические способности принятия решений	-	3
	Технологические умения управления информацией	2	2
	Когнитивные способности использовать идеи	1	1
3	Системные компетенции		
	Способность планировать и конструировать новое	-	3

Оценивать место каждого компонента в системе	2	2
Сочетание понимания, отношения и знания	1	1
Итого	7	18

Как видно из таблицы 2, многолетние научные исследования показывают, что межличностные компетенции при базовой технологии были очень низкими и выразились только в умении выражать свои чувства и отношения, получили всего 1 балл, и это не повышает качества образовательных услуг.

Наоборот, студенты, обучающиеся по Скрам технологии, показали высокие межличностные компетенции, такие как критическое осмысление ситуации, самокритика и навыки групповой работы в команде, и их результат на 5 баллов больше, чем студентов при базовом варианте.

В конечном итоге, студенты, обучающиеся по методу Скрам технологии, во время проведения деловой игры показали максимально возможный результат - 18 баллов, что полностью отображает высокий уровень подготовки будущих специалистов и получения различных компетенций.

Студенты, получающие знания по традиционной системе с использованием базовой технологии набрали всего 7 баллов, были менее мобильны в своих действиях на практических занятиях, в связи с этим коммуникации как результат налажены были хуже.

Следует отметить, что во время проведения научного исследования коммуникационные качества студентов экспериментальной группы, обучающейся по Скрам технологии, оказались значительно выше, на 2-3 балла, показателей базовой технологии.

Качество подготовки и принятия эффективных управленческих решений зависит от коммуникативных способностей человека, которые проявляются в коллективном общении – это умение правильно слушать, понимать людей, оказывать на них влияние, устанавливать с ними хорошие личные и деловые отношения [4].

Установлено в процессе исследования, что познавательные способности студентов экспериментальной группы, изучавшие дисциплину «Охрана труда и экологическая безопасность» по инновационной Скрам технологии, на самом деле получились несколько выше данных показателей обучающихся по базовой технологии на 1-2 балла.

Особую важность с научной и практической точки зрения, представляет наличие у будущего креативного менеджера на современном предприятии важных компетенций к коммуникациям, убеждению других людей к действию, умению создавать и руководить командами, так называемых социальных навыков общения.

При этом, проведенные статистические расчеты констатируют следующий факт, что такая компетенция как мотивационные способности студентов экспериментальной группы по Скрам технологии были выше показателей базовой технологии на 2-3 балла.

Как показывает международная практика применения данной Скрам технологии, во время организации и проведения деловой игры, участвующих студенческих команд может быть несколько, так как на современном предприятии могут одновременно разрабатываться не менее трех или четырех инновационных проектов.

В связи с этим, были определены очень важные деятельностные качества обучающихся, причем у представителей команд со Скрам технологией данные показатели были выше на 2-3 балла, чем текущие результаты у студентов базовой технологии.

Так, например, комплексные наблюдения показали следующее, что человеческие качества у студентов экспериментальной группы, обучающихся по Скрам технологии были выше таких же показателей базовой технологии на 1-2 балла.

Установлено, что Указом Президента Республики Казахстана №153 от 29.12.2015 года принят «Этический кодекс государственного служащего», который фактически направлен на укрепление доверия общества к государственным органам, формирует высокую культуру поведения и взаимоотношений между сотрудниками на государственной службе, и быстро предупреждение случаев неэтичного поведения государственных служащих [5].

Экономические успехи современного предприятия немыслимы без хороших этических качеств, и поэтому у студентов экспериментальной группы по Скрам технологии результаты на 1-2 балла выше показателей базовой технологии.

В заключении хотелось бы отметить, что актуальные аспекты повышения качества образовательных услуг с помощью Скрам технологии, которая была эффективно применена на лекционных и практических занятиях, как инновационный подход в обучении очень важна для студентов и позволяет в значительной степени совершенствовать компетентную подготовку будущих специалистов высшей квалификации.

Список литературы

1. Экономический курс Справедливого Казахстана. Послание Президента Республики Казахстан К.К. Токаева народу Казахстана / Казахстанская правда, 1 сентября 2023 года.
2. Мурзалинова А.Ж. Функциональное сотрудничество в педагогическом сообществе: управленческий аспект / Менеджмент в образовании, №1, 2021, с. 8-10
3. Герчикова И.Н. Менеджмент: учебник для вузов / И.Н. Герчикова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ, 2022.
4. Исимбаев Е.Т. Обновление содержания образования как необходимый элемент достижения качества образовательного процесса / Менеджмент в образовании, №1, 2021, с. 11-13
5. Указ Президента Республики Казахстана №153 от 29.12.2015 года «Этический кодекс государственного служащего» / Казахстанская правда, 30 декабря 2015 г.

APPLICATION OF THE CLIL METHODOLOGY IN CHEMISTRY LESSONS

ШЕЙКО Татьяна Александровна, SILVANUS Amolo Opot

Nazarbayev Intellectual School

Petropavlovsk, Kazakhstan

sheiko_t@ptr.nis.edu.kz, opot_s@ptr.nis.edu.kz

Андапта

Қазіргі заманғы жағдай сын тұрғысынан ойлау қабілеті дамыған, ойлау дағдылары және проблемаларды шешудегі шығармашылық қабілеттері қалыптастырылған түлек дайындау мақсатында интеграцияланған оқыту әдістерін енгізуді талап етеді.

CLIL бастауыш және орта мектеп мұғалімдерінде танымал болып келеді. CLIL әдістерін қолдану арқылы тілдің дамуы табиғи жолмен пайда болады. CLIL негізінде пәндік сөйлеу дағдыларын дамытуға қызмет ететін қосымша білім беру тәсілі ретінде қаралуы мүмкін, сонымен бірге ол шет тілін үйренуге әсер ететін маңызды құрал. CLIL әдістерін қолданатын мұғалімдер өз пәндерін әртүрлі деңгейде жандандыра алады. Автор CLIL-білімінің артықшылықтары мен кемшіліктерін түйіндейді, сондай-ақ CLIL-ды қолдану барысында туындайтын қиындықтарды атап көрсетеді. Мақалада өз тәжірибелерінен орын көрген химия сабақтарында CLIL техникасын қолдану мысалдары берілген.

Кілтті сөздер: пәндік-тілдік интеграцияланған оқыту, дағдыларды дамыту, белсендіру, тәсілдер, құрал.

Annotation

The current situation requires the introduction of integrated learning approaches in order to train popular graduates with critical thinking, reasoning skills and the ability to be creative in solving problems. CLIL is gaining increasing popularity among primary and high school teachers. Using CLIL techniques, language development occurs naturally. CLIL can be considered as an additional educational approach that serves to develop the skills of substantiated subject speech, but at the same time, it is a powerful tool that influences the learning of a foreign language. Teachers using CLIL techniques can activate their subject differently. The author summarizes the advantages and disadvantages of CLIL-education, and also notes some difficulties that arise when applying CLIL. The article provides examples of using the CLIL technique in chemistry lessons from our own practice.

Keywords: subject-language integrated learning, skills development, activation, techniques, method.

Аннотация

Современная ситуация требует внедрения интегрированных подходов обучения с целью подготовки востребованных выпускников, обладающих критическим мышлением, навыками

аргументирования и умением творчески подходить к решению задач. CLIL набирает все большую популярность у учителей основной и старшей школы. При использовании методик CLIL развитие языка происходит естественным путем. CLIL можно рассматривать как дополнительный образовательный подход, служащий для развития навыков аргументированной предметной речи, но в то же время это мощный инструмент, влияющий на изучение иностранного языка. Учителя, использующие методики CLIL могут активировать свой предмет по-разному. Автор обобщает преимущества и недостатки CLIL-образования, а также отмечает некоторые трудности, возникающие при применении CLIL. В статье приводятся примеры использования методики CLIL на уроках химии из собственной практики.

Ключевые слова: предметно-языковое интегрированное обучение, развитие навыков, активация, приемы, инструмент.

The country is undergoing the formation of an updated education system, which focuses on entering the global academic space. Both theories and practices of the pedagogical process are being updated. The modern community needs proactive, thinking, creative graduates who have a broad outlook and strong knowledge.

Modern reality proves that the learning process is more effective if the student is constantly actively involved in the lesson. According to psychology, a student during training not only realizes and remembers, but also performs a complex system of various mental actions to master the knowledge gained in the lesson [3]. Today, traditional teaching methods are outdated, as they are based only on the transfer of knowledge from teacher to student. The student is a passive in the lesson, the lessons are boring, and not captivating. How do you make the lessons lively? How can we make learning and teaching more interesting? How can we motivate students to work by themselves, and create solutions?

Chemistry education, like many STEM disciplines, often grapples with the dual challenge of imparting subject-specific knowledge while concurrently developing students' language proficiency. Content and Language Integrated Learning (CLIL) methodology emerges as a potential solution, integrating language learning seamlessly into subject instruction. This article delves into the application of CLIL in chemistry lessons, exploring its theoretical underpinnings, practical implementation, and the potential benefits it holds for both educators and students. English language proficiency is very important today, as the language is considered as a tool for expanding professional knowledge and opportunities. Recently, subject-language integrated learning (CLIL methodology) has become increasingly popular. CLIL (Content and Language Integrated Learning) means "Subject-language integrated learning" and refers to the teaching of subjects such as natural sciences, chemistry, biology, and computer science to students in a foreign language.

CLIL is rooted in principles that emphasize the symbiotic relationship between language and content learning. Marsh (2002) describes the core features of CLIL, including the integration of language and content, the use of authentic materials, and the promotion of active student participation. This theoretical framework underlines the holistic nature of CLIL, where language is not merely a tool but an integral part of the learning process [8].

Language demands in chemistry are unique, with subject-specific terminology and concepts. Coyle (2008) highlights the importance of recognizing and addressing these language demands within the CLIL context [4]. By intertwining language development with chemistry content, CLIL aims to enhance students' understanding and communication skills simultaneously.

The term CLIL was first coined by David Marsh, University of Jyvaskyl, Finland, in 1994: CLIL reflects a situation where a subject or part of a subject is taught through a foreign language with dual goals, namely, the study of the content of the subject and at the same time the study of a foreign language [1].

Several institutions have successfully implemented CLIL in chemistry education. The Euro CLIC project in Europe, for example, showcases best practices in CLIL implementation across various subjects, including chemistry (Lorenzo et al., 2007) [7]. These case studies provide valuable insights into the practical applications of CLIL, demonstrating its adaptability and effectiveness in diverse educational settings.

CLIL is one of the most innovative and successful developments in European education. The European Platform actively supported CLIL by acting as a national contact point for information and

advice on CLIL, offering general and financial support to schools, monitoring the quality of CLIL through school visits and certification, as well as collaboration with researchers and teaching institutes. In recent years, we have seen a constant expansion of the use of CLIL methods in school education in the vast majority of European countries, as well as in Kazakhstan. Educators, policy makers and teachers consider CLIL to be a powerful tool to offer students the best preparation for a future life in which international contacts and mobility will become increasingly widespread.

When using CLIL techniques, language development occurs naturally. CLIL can be considered as an additional educational approach that serves for linguistic diversity, but at the same time, it is a powerful tool that affects the learning of a foreign language.

The impact of CLIL on students encompasses both content understanding and language proficiency. A study by Mehisto and Asser (2007) found that students exposed to CLIL in chemistry lessons demonstrated improved conceptual understanding and increased language proficiency compared to those in traditional language learning environments [9]. The use of these techniques in the lessons revealed the following advantages. The first and not least important thing is to increase the motivation of students to study chemistry. Secondly, the use of English in chemistry lessons will allow students to communicate more in a foreign language, promotes the development of critical thinking skills and creative potential of students.

One of the key strengths of CLIL methodology lies in the variety of tasks that seamlessly integrate content and language, fostering active student engagement. These tasks go beyond traditional language exercises, providing students with authentic opportunities to apply both their content knowledge and language skills in meaningful ways. Teachers using CLIL techniques can apply it in different ways. The choice of tasks will largely depend on the lesson or series of lessons. These tasks may seem time-consuming, but they are worth it. Ultimately, these techniques make learning more effective. First, teachers should determine the level of students' language skills. Therefore, it is necessary to cooperate with teachers of language subjects and attend their lessons whenever possible. Students have different levels of knowledge in the subjects, so the teacher determines which tasks to include in the lesson based on the level of prior knowledge that the students already possess. Here are some examples of such tasks:

Scientific Debates: Students research and prepare arguments on a controversial scientific topic in chemistry. They then engage in a structured debate, presenting and defending their viewpoints.

Example: Debating the environmental impact of certain chemical processes or the ethical considerations of specific experiments.

Laboratory Reports in English: Students conduct experiments and write detailed laboratory reports in English, incorporating scientific vocabulary and concepts.

Example: Investigating chemical reactions and presenting findings in a formal report, complete with methodology, results, and conclusions.

Multimedia Presentations: Students create multimedia presentations in English on a chemistry-related topic, integrating visuals, spoken language, and written content.

Example: Designing a presentation on the applications of a specific chemical compound, incorporating graphs, charts, and verbal explanations.

Reading and Analyzing Scientific Articles: Students read and analyze scientific articles related to chemistry, extracting key information and presenting summaries in English.

Example: Studying a peer-reviewed article on a recent breakthrough in a specific area of chemistry and discussing the findings in class.

Vocabulary Building Games: Engaging students in language games designed to expand their chemistry-specific vocabulary.

Example: Playing a chemistry-themed version of word association or charades to reinforce terminology.

Venn Diagram: Students draw a diagram in their exercise books. Students work in pairs or individually. Differences are recorded along the edges of the circle, and similarities are recorded in the center.

Example: Allotropic modifications of oxygen.

Hot chair: This technique can be applied on completely different topics; it tests knowledge of the terminology of the subject. The teacher prepares terms in advance on the topic of previous lessons. Divides students into two teams. Two chairs are placed in front of the board and one participant from

each team is invited. Other team members must explain the term on the blackboard, which the teacher takes turns writing out. A point is credited to the team when the participant guessed the word. Then a new pair of students sit on the "hot chairs".

Example: Catalysis. Terms: catalysis, catalyst, homogeneous catalysis, heterogeneous catalysis, activation energy, etc.

When conducting these activities, the teacher can check understanding, correct interpretation, focus on important words, personalize the meanings of words, highlight the differences between every day and academic words, and give models of frequently used structures for discussing the topic.

Describe and Draw: Divide the class into mini groups (or pairs). Give them different pictures and tell them that they must keep the contents of the picture a secret. First, they take note of some useful words and expressions to describe the picture. The teacher can suggest useful phrases such as: on the right side, in the left corner, below, above, next to etc.

Next, place them opposite each other so that they cannot see each other's pictures. Student A describes the picture to student B, who should carefully draw it. Set a time limit (1-2 minutes). Then the students switch roles, that is, student B describes his/her photo to student A.

Filling gaps in the text: students can work both in pairs and individually. Students receive a text with missing parts of sentences or words. The missing words are written under the text (key words). Students need to correctly insert words into the text so that a semantic expression is obtained. Students receive the text in their native or foreign language. Thus, students can develop English or the academic language of chemistry.

Example: Ionic bond.

The ions in sodium chloride form a regular arrangement called a giant _____. This is held together because the positive ions are electrostatically _____ to the negative ions. Because of the strong electrostatic attraction between the _____ in sodium chloride, a lot of energy is needed to pull the ions apart. This means that these compounds have high _____. Ionic compounds cannot conduct electricity when _____. This is because the _____ in the ions are firmly held – electrons cannot flow through the solid ionic compound to carry an electric current. Also, the strong _____ attraction between positive and negative ions prevents them moving to carry the current.

The following words can be used more than once in the text;

ions	melting points	solid	electricity	attracted
ionic lattice	electrostatic	electrons	dissolve	

language proficiency. A study by Mehisto and Asser (2007) found that students exposed to CLIL in chemistry lessons demonstrated improved conceptual understanding and increased language proficiency compared to those in traditional language learning environments. An important part of the learning process is to help CLIL students activate the various types of knowledge, experience, and language they already possess and then use them for development. When students study a subject in a foreign language, they have to accept both new ideas and a new language (foreign). Therefore, it is important that the teacher uses CLIL techniques. Ultimately, this will help students learn both the language and the content of effectiveness.

The application of CLIL methodology in chemistry education presents a promising avenue for addressing the dual challenges of content and language learning. By embracing the principles of CLIL, educators can create immersive and enriching learning experiences, ultimately enhancing students' overall competence in chemistry and language proficiency. As research in this field progresses, the potential benefits of CLIL in preparing students for STEM careers become increasingly evident, emphasizing the importance of continued exploration and implementation of innovative pedagogical approaches in chemistry education.

To summarize, the CLIL lesson activation stage can: attract the interest and curiosity of students, motivating them; provide a rich language approach; help students notice the features of the language (meaning, form, differences between Russian and English, or between every day and academic language); help students make the lesson content meaningful to them personally; to

stimulate interaction between students; to challenge or surprise students in any way, etc.

References:

1. Deci, E. L., Vallerand, R. J., Pelletier, L. G., & Ryan, R. M. (1991). Motivation and education: The self-determination perspective. *Educational psychologist*, 26(3-4), 325-346.
2. <http://www.onestopenglish.com/clil/what-is-clil/>
3. Liz Dale, Rosie Tanner CLIL Activities Cambridge Handbooks for Language teachers // Cambridge university press 5th printing 2015
4. Coyle, D. (2008). CLIL – A pedagogical approach from the European perspective. In N. Van Deusen-Scholl & N. H. Hornberger (Eds.), *Encyclopedia of Language and Education* (2nd ed., Vol. 4, pp. 97–111). Springer.
5. Dalton, P., & Proctor, R. M. (2008). The integrated content and language model: Bridging the gap between theory and practice. In N. Van Deusen-Scholl & N. H. Hornberger (Eds.), *Encyclopedia of Language and Education* (2nd ed., Vol. 5, pp. 217–229). Springer.
6. Eurydice. (2006). Content and language integrated learning (CLIL) at school in Europe. Education, Audiovisual, and Culture Executive Agency. Retrieved from https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content-and-language-integrated-learning-clil-school-europe_en
7. Lorenzo, F., Moore, P., & Porta, F. (2007). EuroCLIC: Fostering and evaluation of CLIL in Europe. Retrieved from <http://www.euroclilic.net>
8. Marsh, D. (2002). CLIL/EMILE – The European dimension: Actions, trends, and foresight potential. European Commission. Retrieved from <https://www.ecml.at>
9. Mehisto, P., & Asser, H. (2007). CLIL matrix: Planning for CLIL at the Unit and Lesson levels. In D. Marsh & D. Wolff (Eds.), *Diverse contexts – Converging goals. CLIL in Europe* (pp. 77–107). Peter Lang.
10. Naves, T. (2002). Designing lessons for CLIL. In N. Van Deusen-Scholl & N. H. Hornberger (Eds.), *Encyclopedia of Language and Education* (2nd ed., Vol. 5, pp. 197–215). Springer.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИ МҰРАЛАРЫ

КАСЫМКАНОВА Зилиха Нурдубаевна, ШЕСТАЕВА Гүлшат Токеновна

Өскемен қаласы бойынша білім бөлімінің «№32 орта мектебі» КММ

Өскемен, Қазақстан

gulshat_778@mail.ru

Аннотация

Бұл мақала еліміздің баға жетпес байлығы – ескерткіштер туралы. Халық арасында ерекше маңызға ие бұл мәдени мұралар Қазақстанның тарихынан сыр шертетіні айқын.

Әр халықтың құнды дүниелерінің бірі – мәдени мұрасы. Талай жылдардың тарихын таңбалап, өткен күннен белгі болып қалған тарихи-мәдени ескерткіштер, кешегі күн – бүгінгі тарихтан сыр шертетін деректер – біздің баға жетпес асыл қазынамыз. Еліміздің мәдени мұрасы – мәдени, экономикалық және әлеуметтік капитал, жалпы адамзаттық мәдениеттің құрылымдық бөлігі, этнос, қоғам, адам парасатының дамуы мен құрылуының бастауы.

Қазақстанда қазір тарих пен археология, сәулет және мүсін өнерінің жылжымайтын ескерткіштері 25 мыңнан астам, 147 мұражай, 11 мың кітапхана, 215 мұрағат, 8 тарихи-мәдени қорық мұражай бар деп есептеледі.

Қазақстанның тарихи-мәдени мұрасы мен ұлттық бірлік нышаны ретінде қоғамдық өмірде ерекше маңызға ие көптеген киелі орындары бар. Олар – халық арасында ерекше құрметке ие мәдени мұра ескерткіштері. Атап айтар болсақ, зайырлы және діни сәулет өнері нысандары, табиғи ландшафт ескерткіштерімен қатар, маңызды тарихи оқиғалармен тығыз байланысқан тарихи құндылыққа айналған нысандар бар. Барлығын тізіп шығу мүмкін емес:

Күлтегін ескерткіші

Әулиетау (Ақмешіт) шыңы

Едіге шыңы

Алтын шоқы
Теректі әулие – тарихи-археологиялық кешен
Домбауыл кесенесі
Жошы хан кесенесі
Алаша хан кесенесі
Жұбан ана (Жуан әулие) кесенесі
Айша бибі кесенесі
Бабаджа хатун кесенесі
Қожа Ахмет Ясауи кесенесі
Таңбалы кешені
Ақыртас Сарай кешені т.б.

Қожа Ахмет Ясауи кесенесі. Түркістан қаласындағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесі – еліміздегі ең танымал тарихи орындардың бірі және Орталық Азия аумағындағы орта ғасырлық сәулет өнерінің көрнекті туындысы. Бұл кесене біздің халқымыз үшін киелі орын саналады. Бұл тамаша ғимарат Қожа Ахмет Ясауиге зор құрмет ретінде, оған деген халықтың шексіз сүйіспеншілігіне орай, Әмір Темірдің бұйрығымен 1397 жылы салына бастаған.

Қожа Ахмет Ясауи – шамамен 1040 жылы Сайрам қаласында туып, 125 жыл жасаған Түркі әлеміндегі мұсылмандық дәстүрді орнықтырған ғұлама ұстаз. Ясауидің ата-анасының зираттары Сайрамда орналасқан. Кейбір деректерде Қожа Ахмет Ясауидің Гаухар атты қызы мен Ибраһим атты ұлы болғаны айтылады. Ғұламаның ұрпақтары осы қызынан тарайды екен. Ясауи дүниетанымы, оның ілімінің мәні мен маңызы «Пақырнама», «Диуани хикмет», «Мират-ул Қулуб» сияқты бізге жеткен мұраларынан көрінеді. Ясауидің хикметтерінің мәні, философиясының өзегі – адам.

Қожа Ахмет Ясауи кесенесінің жанына 24 хан, сұлтан мен 57 батырдың, 18 бидің сүйегі жерленген. Кесененің биіктігі 39 метр. Қожа Ахмет Ясауи кесенесі – аса үлкен порталды күмбезді құрылыс. Оның ені – 46,5 м, ұзындығы – 65 м. Ғимараттың бірнеше күмбезі бар. Оның орталық залының төңірегіне әр түрлі 35 бөлме салынған. Орталық бөлмеде көне жәдігер – Тайқазан орналасқан. Қазандық қабырғаларының қалыңдығы – 3 метр, сыртқы қабырғалардың қалыңдығы – 1,8-2 м. Жалпы тұрқы симметриялы, жеке бөлшектері – ассиметриялы болып келетін бұл зәулім ғимарат 8 түрлі бөлмелер тобынан тұрады:

1. Қазандық;
2. Үлкен Ақсарай;
3. Кіші Ақсарай;
4. Құдықхана;
5. Кітапхана;
6. Асхана;
7. Көрхана;
8. Мешіт.

9. Қожа Ахмет Ясауи кесенесі – Ясауи ілімінің өміршеңдігінің үлгісі, халықтың рухани, діни, әлеуметтік, қоғамдық қажеттіліктеріне сай жан-жақты қызмет атқарып келген, елдіктің ордасы болған ғимарат.

Арыстан баб кесенесі – көне Отырар жеріндегі сәулет өнері ескерткіші.

Арыстан баб – Қожа Ахмет Ясауидың ұстазы, түркі тайпаларына ислам дінін таратқан, уағыздаған ең алғашқы қайраткерлердің бірі. Ертедегі аңыз бойынша, Арыстан баб Мұхаммед пайғамбардың елшісі болған. Оның есіміндегі "баб" сөзі бұрынғы түркі тайпаларында ислам дінін таратушы адамдардың есіміне қосып айтатын сөз болған. "Арыстан" сөзі араб тілінде "алып, зор, үлкен" деген мағыналарды білдіреді. Деректерде Арыстан бабтың XI-XII ғасырларда өмір сүргені айтылып, оның кесенесі Арыстан баб қайтыс болған соң іле-шала тұрғызылған деген жорамал айтылады.

Кесене бірнеше бөлмелерден құралған: дәлізхана, мешіт, құжырахана, азан шақыратын мұнара. Бұл кесененің ең көне бөлігі - қабірхана. Алайда орта ғасырларға жетер-жетпес бұл ескерткіш құлап қалады да, XIV ғасырдың ортасында Арыстан бабтың қабірінің үстіне Әмір Темір кішкене сағана соқтырады. Кейініректе Қожа Ахмет Ясауидің кесенесін тұрғызып жатқанда, Әмір Темірдің түсіне Арыстан баб еніп, бабаның аруағынан қорыққан билеуші Ясауидың кесенесін тоқтатып қойып, Арыстан бабтың қабірінің үстіне кесене жинаған деген

сөз бар.

Кесенеге содан бері бірнеше рет жөндеу жұмыстары жүргізіледі. Сондай жөндеулердің бірі 1900 жылдары болған. Осы күнге жеткен кесененің қалыбы сол жылдары қаланған. Осыған дейінгі ғимараттың бас есігі Меккеге қараса, енді еңсесі бой көтерген құрылыстың қасбеті Түркістанға, Әзірет Сұлтан кесенесіне қарай қаратылады. Ал екі жағына екі үлкен мұнара соғылады. Дәрісхана мен мешіт салынады.

Дәліз-қақпаның маңдайшасына араб қарпімен жазылып қалдырылған сөйлем әлі күнге дейін сақталып қалған. Мәрмәр тақтада кесенені жөндеген ұсталардың есімі қашалған екен.

Жошы хан күмбезі – Қазақстан жеріндегі қайталанбас тарихи тағдырымен, сәулеттік-көркемдік бітімімен айрықша көз тартатындардың бірі. Бұл күмбез Жезқазған қаласынан солтүстік-шығысқа қарай 50 шақырым жерде, Кеңгір атты өзеннің жағасына орналасқан. Күмбез қазақ хандарының арғы атасы, Алтын Орданың негізін салушы – Жошы ханға арнап салынған. Қазақ аңыздарында ол туралы аңыз да бар екен. Күндердің бір күнінде Шыңғыс ханның үлкен ұлы Жошы құлан аулап жүріп, нөкерлерінен алысқа ұзап кетеді. Сол кезде құландар үйірінен бір ақсақ құлан Жошыға тап береді. Ақсақ құлан шабуылының өте тегеурінді болғаны соншалықты, Жошы хан атынан құлап, қаза болған екен.

Жошы хан күмбезіне жүргізілген қазба жұмыстары кезінде күмбездегі екі қабірдің біреуіндегі адам сүйегінің оң қолы жоқ екендігі анықталған. Бұл «Жошыны аң аулап жүргенде құланның айғыры шайнап өлтірді» немесе «Жошыны жерлегенде бір қолы жоқ болған» деген халық аңызына сәйкес келеді. Екінші қабір Жошының үлкен бәйбішесі Бектұмыштікі болса керек деп жорылған.

Жошы хан күмбезі шамамен 1228 жылы бой көтерген. Күмбездің керегелері өрнектелген кірпіштермен қапталған. Алайда бүгінде ол өрнектелген кірпіштердің жекелеген сынықтары ғана сақталған. Қос қабатты биік күмбезінің сыртқысы әсемдік үшін бедерлі кірпіштермен әшекейленген. Күмбездің ішкі жағында Жошының қарамағында болған найман, оғыз, керей, арғын, қыпшақ, қоңырат, қаңлы, тағы басқа тайпалардың таңбалары салынған.

Айша бибі кесенесі – махаббаттың мәңгілік символы.

XI-XII ғасырдың сәулет өнерінің көрнекті ескерткіші Айша бибі кесенесі Тараз қаласынан 18 шақырым қашықтықта, Жамбыл облысы Жамбыл ауданында Айша бибі ауылында орналасқан. Оның сырты керамикалық плиталармен қаланып, ойып жасалған өрнектің сән-салтанаты жағынан Қазақстанда оның баламасы жоқ. Кесенені тек Бұхарадағы Исмаил Самани мазарымен ғана салыстыруға болады. Кесенені көргенде, сәулет өнеріне ерекше мән беріп, сарыла еңбек еткен шебердің ізденісі тәнті етеді.

Діни ескерткіш күйдірілген сары балшықтан жасалып, 60 түрлі ою-өрнекпен сәнделген. Күмбездің қабырғасының сырты ұсақ плиталар арқылы безендірілген. Сан ғасыр соқпағынан аман жеткен кесенедегі ою-өрнектер мазардың мақсатына лайық сәулеттік сипат, композициялық үйлесім беріп тұр. Кесененің жоғары жағында араб әрпімен «күз, бұлттар, дөңгеленген дүние...» деген сөз жазылған.

Махаббаттың мәңгілік символы болған Айша бибі кесенесі ерекше сәулетімен ғана емес, Қарахан батыр арасындағы мөлдір махаббат жайлы аңызымен де баурайды. Бұл аңыз бойынша Айша өзінің ғашығы Қараханға бара жатқан жолында жылан шағып, қайтыс болыпты. Шынайы махаббатын білдіру үшін Қарахан оның басына күмбез салдырған екен.

Айша Бибі кесенесін 1897 жылы В. А. Каллаур, 1938 жылы А. Н. Бернштам, 1953 жылы Т.Қ. Бәсенов деген ғалымдар зерттеген.

Шығыс Қазақстанның мәдени мұралары. Қасиетті мекендер Шығыс топырағында да аз емес. Олар: Катон-Қарағайдағы Берел қорымы, Зайсан ауданындағы Шілікті жазығы, Ұлан ауданындағы «Аблайкит» ғибадатханасы, Мұзтау шыңы, Күршім ауданындағы Қиын Керіш, Тарбағатайдағы Ырғызбай Досханұлы кесенесі т.б.

Киелі мекен аймағына жататын Тарбағатай ауданындағы «Ырғызбай әулие» кешені – XIX ғасырдың орта тұсында салынған діни архитектуралық ескерткіш. Ырғызбай Досханұлы кезінде қазақ даласындағы емдік шөптердің қасиеттері мен қолдану тәсілдерін жетік меңгерген атақты емші және сынықшы болған. Бұл кешен 2017 жылға дейін жеке адамдардың қолында болған, ал қазіргі уақытта мемлекет меншігіне өткізілген. Кешенде кесенеден бөлек, мешіт, «Аманат» мұражайы мен үш мыңнан астам кітап қоры сақталған. Сонымен қатар «Дала даналары» кітапханасы да жұмыс істейді. Мұндағы кітаптардың ішінде Ибн Синаның XVII-

XVIII ғасырларда жазылған медициналық тарқаттары да бар екен. Әрі музейдегі жәдігерлердің де көненің көзі екенін аңғару қиын емес. Бұл мұражайда 600-ге жуық жәдігер сақталған.

Біздің заманымызға дейінгі VIII-VI ғасырларға тиесілі, Зайсан ауданында орналасқан Шілікті қорымының орыны бөлек. Ұзындығы – 80 ені – 30 шақырым осы кең жазықты шығысында Сауыр-Сайқан, оңтүстігінде Тарбағатай, солтүстігінде Маңырақ таулары қоршап жатыр. Шілікті жазығының жағрафиялық жағдайы адам өмір сүруіне өте қолайлы. Жазы шыбынсыз салқын, қысы қарсыз және жылы болып келетін даланы малшы тайпалар қола дәуірінен бері кең қоныстанған. Шілікті даласында көне мәдениеттің аса бір өркендеген уақыты б.з.д. I-мыңжылдыққа сәйкес келеді. Осы кезде Шілікті даласын сақ тайпалары мекендеген. Шілікті даласында сақ-үйсін дәуірінің екі жүзден астам ескерткіштері бар. Олардың 50 шақтысы патша және ақсүйек обалары. Бұл ескерткіштерді бірінші зерттеген семейлік гидротехник Г.Н.Бокий еді. Профессор С.С.Черников 1949, 1959, 1961 және 1962 жылдары Шілікті қорымдарында қазба жүргізді. 13 обаны қазып зерттеген. Ал, 2003 жылдан бастап осы өңірді профессор Ә.Т.Төлеубаев зерттеп жатыр.

Берел қорымының да ел тарихындағы алар орыны ерекше. Ол Катонқарағай ауданындағы Бұқтырма өзенінің оң жағалауында Берел ауылынан оңтүстік-батысқа қарай 7 – 8 км жерде орналасқан. Ең алғаш бұл қорымды 1865 жылы В.В. Радлов, сосын 1959 жылы С.С. Сорокин зерттеді. 1998 жылы Халықаралық қазақ-француз экспедиция жетекшісі З. Самашев қорымның жаңа жобасын болжап, бірнеше қорғанды зерттеді. Сақ және түркі кезеңдерімен мерзімделетін жетпістен астам обалардан құралған қорым 4000x1000 шаршы метр жерді алып жатыр. Деректер Берел қорымы Пазырық мәдениетінің орта (б.з.б. 5 ғасыр) және соңғы (б.з.б. 5–4 ғасырлар) кезеңінде салынған екенін дәлелдейді.

Адамзат өркениетінің алтын бесігі болған Алтай жерінде өте көп тарихи қорғандар мен көне жәдігерлер бар. Тіпті бұл жерде әлемдік діндердің ескі ғибадатханалары да кездеседі. Мысалы, 1654 жылы Қалба тауында салынған Аблайкит қорғаны кезінде буддистердің ғибадатханасы болған екен.

Белуха, Ашутас, Қиын-Керіш, таулары сияқты табиғатына тарту еткен құндылықтарымыз да талай тарихтың куәсі ретінде баға жетпес асыл мұрамыз болып саналады.

Қорыта келе, Қазақстанның тарихи, мәдени мұралары ауыз толтырып айтуға жетерлік. ЮНЕСКО-ның мәдени мұралары тізімінде қазір Қазақстанның 11 тарихи нысаны бар. Бұл – Түркістандағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесі, Алматы облысындағы Тамғалы петроглифтер кешені, Сарыарқа – Солтүстік Қазақстан даласы мен көлдері. Сонымен бірге, 2014 жылы бұл тізімге Тянь-Шаньдағы Ұлы Жібек жолының нысандары енді: Қаялық, Құллан, Талғар, Қарамерген, Ақыртас, Қостөбе, Ақтөбе, Өрнек қалашықтары. Бұл – әлемде теңдесі жоқ мәдени тарихи мұралар. Біз оларды көздің қарашығындай қорғап, зерделеуіміз керек, өзімізден кейінгілерге де мирас қылып қалдыруымыз керек. Шығыс данышпандары ең қатты тас та үгітіліп құм мен шаңға айналатынын, ең терең құдық та кеуіп қалатынын айтып кеткен. Бұл жер бетінде мәңгілік ештеңе жоқ. Тек тарих мәңгілік болуы керек! Керісінше «Тарихи естелігі жоқ адамдар ғана ештеңе жоғалтпайды» дейді қазіргі классиктер.

Мәдени және тарихи мұра – бұл әлемдегі әр халықтың ғана емес, бүкіл адамзаттың баға жетпес және орны толмас байлығы. Жойылу немесе сыну салдарынан мәдени мұралардың кез келген бөлігінің жоғалуы әлемнің барлық халықтарының мұрасын ортайтқанмен тең. Бұл тарихи мұралар еліміздің қазынасы екенін есте сақтауымыз керек.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ғабитов Т.Х. «Қазақ мәдениетінің тарихы: оқу құралы». – Алматы: Қазақ университеті, 2016.
2. Ғабитов Т.Х., Затов Қ. «Қазақ мәдениетінің рухани кеңістігі». - Алматы: Раритет, 2013.
3. Қазақ әдебиетінің тарихы. Т.ІІІ, 1- кітап.-Алматы,1967
4. Базарбаев М. Әдебиет және дәуір.-Алматы, 1966
5. Базарбаев М. Өлең сөздің патшасы, сөз сарасы.-Алматы, 1973
6. Ахтанов Т. Көкейкесті. Әдебиет туралы ойлар.-Алматы, 1980
7. Бердібаев Р. Әдебиет және өмір.-Алматы, 1973

8. Ғабдуллин Н. Уақыт сыры.-Алматы, 1981
9. Шығыс Қазақстанның көне тарихы мен мәдениеті. - Алматы: Арыс, 2002 жыл.
10. Шығыс Қазақстанның әкімшілік-аумақтық бөлінісі мен географиялық атаулары. - Өскемен: Қазақстан Жазушылар Одағының ШҚО бөлімшесі, 2003 жыл.

МАЗМУНЫ/СОДЕРЖАНИЕ

№	ФИО	стр
1.	АБДРАИМОВА Дана Токпашевна	3
2.	АВКУБАЕВА Асель Садыковна, РСАЛИЕВА Раиса Болатовна	6
3.	АЙКУПЕШЕВА Дина Маликаждаровна	9
4.	АЙТКУЛОВА Аккуриш Байзауовна, ЖАКИЕВА Бибигуль Асылбековна	11
5.	АЛМАБАЕВА Нургайша Махаметшариевна, АБДРАСИЛОВА Венера Оналбаевна, БАЙДУЛЛАЕВА Гульжахан Елтаевна	14
6.	АЛМАБЕКОВА Гульмира Амангельдиевна, КУАНЫШБЕКОВА Айман Газезовна	16
7.	АРТЫМБАЕВА Ботагоз Нургажаевна, МАШИНЕЦ Елена Николаевна, ДРОЗДОВА Ольга Александровна	20
8.	БАДАКОВА Индира Маратқызы	23
9.	НАЗАРОВА Гульмира Асылбековна, БАЛАБАЕВА Салтанат Сұлтанғазықызы	26
10.	VODOPYANOVA Olessya Valerievna, ВЕККУЗНИНОВА Assem Yerikovna	30
11.	Г.Т.БОЗШАТАЕВА, Ж.Б.КОПЖАСАРОВА, Г.К.ТУРАБАЕВА	33
12.	ЛЮТОВА Эльвира Манарбековна, ВОДОПЬЯНОВА Олеся Валерьевна	38
13.	ҒАНИБАЕВА Жайдарман Ануарқызы, ОРЫНҒАЛИЕВА Айымгүл Айбекқызы	41
14.	ДҮЙСЕНБИЕВА Фатима Санақовна	45
15.	ДУКЕНБАЕВА Зауреш Хамитовна	49
16.	ЕРТУГАНОВА Салтанат Болатовна, КАЗАНҒАПОВА Асем Абылмансуровна	51
17.	ЕРШИМАНОВА Динара Орынбасаровна	57
18.	ЖАКИЕВА Бибигуль Асылбековна, ЖҮБАНЫШ Райымбек Әлібекұлы	62
19.	ЗАРОБЕКОВА Насима Миргарифановна, ЗАРОБЕКОВА Аниса Ахмадовна	64
20.	КУШКИМБАЕВА Айнур Серикбаевна, ИБРАГИМОВА Гүлайхан Адилханқызы	71
21.	ИЗМУХАНОВА Улмекен Ашхатовна	74
22.	ИСМАКУЛОВА Айнур Тангатаровна	77
23.	КАРЛ Наталья Николаевна	79
24.	КЕЛДИБЕКОВА Нурзат Келдибековна	82
25.	КУРМАНАЕВА Алтыншаш Жанарбековна	87
26.	КУШКИМБАЕВА Айнур Серикбаевна, ЕСЕТОВА Айгуль Буркитовна, СЛАНОВА Фарида Койшыбайқызы	90
27.	МАДЕНОВА Лаззат Мутиголлиевна	96
28.	МУКАНОВА Жанерке Жандаровна, САТБЕКОВА Толкын Абилямжиновна	100
29.	МУҚАНОВА Мақпал Абусадыққызы, СЕБЕПБАЕВА Бибинур Лесбаевна, МУХАНОВА Салтанат Бауыржанқызы	105
30.	МЫРЗАЛИЕВА Бақытгүл Айсаевна	109
31.	НУРУШЕВА Ардак Набиевна	111
32.	ОНБАСИЕВА Шұғыла Асқарқызы	114
33.	ОРАЗБАЕВА Гулдана Бейсенбаевна, ОРАЗБАЕВА Гульнара Бейсенбаевна	116
34.	САМЧЕНКО Елена Владимировна	122
35.	САПАРОВА Айнагул Сагинбаевна, КАДИРСИЗОВА Оксана Рапагатовна	125
36.	СЕРІК Аманай Жомартқызы, ЖҮМАҒҰЛОВА Нұргүл Ахметуллақызы, НАЗАРОВА Гульмира Асылбековна	129
37.	СМАГУЛОВА Нала Тлеубековна	132
38.	АГАТАЕВА Д.Ш., СУГУРБАЕВА Б.К.	136
39.	СУГУРБАЕВА Б.К., ЗАКАРИЯ Ә. А.	139
40.	СУЛТАНОВА Инара Аскаровна	143
41.	ТРЕТЬЯКОВА Елена Михайловна, ПОЛКОВАЯ Светлана Александровна	145
42.	ТУЛЕГЕНОВА Калия	149

43.	ТУРЕХАНОВА Айжан Еркіншеевна	151
44.	ТУРСЫНБЕКОВА Инабат Жолдасбековна, АБЫЛОВА Гулбахар Жалгасбаевна	155
45.	НУРЕКЕНОВА Индира Акылбековна, ТҰРАҒАЛДЫ Мирас Ерсынович	159
46.	УМБЕТОВ Абилхан Умбетович, КЕРИМБЕК Мейраамбек Әлқұдаұлы	164
47.	УСЕНОВА Набат Сейдуллаевна	168
48.	ХУСАИНОВ Берик Мерғалиевич, ШАМШИНА Гулжанат Жангерейевна	173
49.	ШЕЙКО Татьяна Александровна, SILVANUS Amolo Orot	177
50.	КАСЫМКАНОВА Зилиха Нурдубаевна, ШЕСТАЕВА Гульшат Токеновна	181

Қолжазбалар өңделеді және қайтарылмайды. Авторлардың көзқарасы, ұстанымы сақталады. Жинақтағы деректердің нақтылығына авторлар жауапты. Олардың байлам-тұжырымдары редакция көзқарасымен сәйкеспеуі де мүмкін. Ғылыми басылымда жарияланған материалдар көшіріп басылған жағдайда сілтеме жасалуы тиіс.

**Халықаралық Білім және Ғылым Академиясы
International Academy of Education and Science
Международная Академия Образования и Науки**

2024